

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII ȘI TINERETULUI



Istorie

Manual pentru clasa a XII-a

Alexandru Barnea
(coordonator)

Vasile Aurel Manea

Eugen Palade

Bogdan Teodorescu

CORINT

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII ȘI TINERETULUI

Istorie

Manual pentru clasa a XII-a

Alexandru Barnea
(coordonator)

Vasile Aurel Manea

Eugen Palade

Bogdan Teodorescu

CORINT

Referenți:

Conf. dr. Cristian Olariu

Facultatea de Istorie,
Universitatea București

Prof. gr. I Mihai Stamatescu

Liceul Teoretic „Traian Lalescu”,
Orșova

Redactor: G. Moldoveanu

Tehnoredactare computerizată:

Andreea Dobreci

Coperta: Valeria Moldovan

Editura CORINT

Difuzare:

Calea Plevnei nr.145, sector 6,
București, cod poștal 060012
Tel.: 021.319.88.22;
021.319.88.33; 0748.808.083;
0758.225.443;
Fax: 021.319.88.66;
021.310.15.30

E-mail: vanzari@edituracorint.ro

Magazin virtual:

www.grupulcorint.ro

Redacția și administrația:

Str. Mihai Eminescu nr. 54 A,
sector 1, București
Tel./fax: 021.319.47.97;
21.319.48.20

Manualul a fost aprobat prin O.MEdCT nr. 1561/63 din 23.07.2007, în urma evaluării calitative, și este realizat în conformitate cu programa analitică aprobată prin Ordin al Ministrului Educației și Cercetării nr. 5959 din 22.12.2006.

Date despre autori:

Prof. univ. dr. Alexandru Barnea, doctor în istorie (1983), specializat în istorie antică și arheologie. Cercetător științific (din 1968) la Institutul de Arheologie din București al Academiei Române. Decan al Facultății de Istorie a Universității București (1996-2004). Din 1999, primvicepreședinte al Societății de Științe Istorice din România și președinte al Comisiei Naționale de Arheologie. Autor a numeroase studii și lucrări de specialitate. Distins cu premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române (1979). Coordonator al colectivului de autori al unor manuale de istorie pentru clasele a IX-a (CORINT, 2000), a X-a (CORINT, 2004, 2005) și a XI-a (CORINT, 2006). A coordonat procesul de elaborare a acestui manual și a asigurat controlul științific.

Prof. gr. I Vasile Aurel Manea, profesor la Liceul Teoretic din Codlea și la Colegiul Național „Unirea” din Brașov. Membru al Comisiei Naționale de Istorie (1994-1998) și inspector de specialitate la I.S.J. Brașov (1995-1998). Președinte al filialei Brașov a Societății de Științe Istorice. Lucrări la sesiuni de comunicări științifice, articole și studii în publicații de specialitate. Coautor la manuale de istorie pentru clasele a IX-a (CORINT, 2000), a X-a (CORINT, 2004, 2005), a X-a SAM (CORINT, 2004) și a XI-a (CORINT, 2006). A elaborat temele 1-5, 23-25 din acest manual.

Prof. gr. I dr. Eugen Palade, coordonator al Departamentului de Integrare Europeană al Fundației „Centrul Educația 2000+” (din 2002). A coordonat implementarea Proiectului de Reformă a Învățământului Preuniversitar din România, finanțat de Banca Mondială și de Guvernul României (1993-2002). A participat la procesul de reformă a manualelor școlare și dezvoltare curriculară din Slovenia, Serbia, Bosnia-Herțegovina, Azerbaidjan. Autor de lucrări cu caracter didactic și coautor la manuale de istorie. A elaborat temele 7-10, 14-16, 21 și 22 din acest manual.

Prof. gr. I dr. Bogdan Teodorescu, doctor în istorie (1984). Profesor la Colegiul Național „Victor Babeș” din București. Inspector de specialitate în MEN (1991-1998) și, din 1991, membru al Comisiei Naționale de Istorie. Secretar general (din 1991) al Societății de Științe Istorice din România. A publicat studii de istorie medie românească și de metodica predării istoriei. Autor sau coautor la manuale de istorie pentru clasele a IV-a (CORINT, 2006), a VI-a, a VIII-a, a IX-a (CORINT, 2000), a X-a (CORINT, 2004, 2005), a X-a SAM (CORINT, 2004), a XI-a (CORINT, 2006) și a XII-a. A elaborat temele 6, 11-13, 17-20 și recapitulările din acest manual.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Istorie: manual pentru clasa a XII-a / Alexandru Barnea (coord.), Vasile Aurel Manea, Eugen Palade, Bodan Teodorescu. – București: Corint, 2007
Bibliogr.
ISBN 978-973-135-140-7

I. Barnea, Alexandru
II. Manea, Vasile Aurel
III. Palade, Eugen
IV. Teodorescu, Bogdan

94(498)

ISBN: 978-973-135-140-7

Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate Editurii CORINT, parte componentă a GRUPULUI EDITORIAL CORINT.
2007

Deșteaptă-te, române!

Versuri: Andrei Mureșanu

Muzica: Anton Pann

Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,
În care te-adânciră barbarii de tirani!
Acum ori niciodată croiește-ți altă soarte,
La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani!

Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume
Că-n aste mâni mai curge un sânge de roman,
Și că-n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un nume
Triumfător în lupte, un nume de Traian!

.....

Priviți, mărețe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine,
Româna națiune, ai voștri strănepoți,
Cu brațele armate, cu focul vostru-n vine,
„Viață-n libertate ori moarte!” strigă toți.

.....





Cruce din aur de la Histria (sec. VI)

1

„Aceasta este în primul rând ideea despre descendența romană a românilor din coloniștii romani transplantați în Dacia traiană: de aici decurg logic o serie de idei înrudite și adiacente, dar care fac parte din ansamblul categoriei istorice de romanitate a românilor. Aceste idei complementare sunt: ideea stăruinței elementului roman în Dacia abandonată de Aurelian năvălirilor barbare, ideea unității de neam a românilor din întregul teritoriu locuit de ei, ideea latinității limbii române, ideea esenței romane a unor obiceiuri și datini populare.”

(A. Armbruster, *Romanitatea românilor*, 1972)

Competențe specifice modulului POPOARE ȘI SPAȚII ISTORICE

1.1. Construirea unor explicații și argumente intra și multidisciplinare cu privire la evenimente și procese istorice.

3.1. Compararea surselor istorice în vederea stabilirii credibilității și validității informației conținută de acestea.

*4.1. *Descoperirea unor oportunități în cercetarea istoriei ca sursă a învățării permanente.*

- Competențele specifice și conținuturile care constituie nucleul comun al programei școlare sunt obligatorii la toate filierele, profilurile și specializările care studiază disciplina *ISTORIE* 1 oră/săpt.

- La celelalte specializări, care au prevăzute mai multe ore/săpt., sunt obligatorii și conținuturile și competențele specifice marcate cu asterisc (*).

Romanitatea românilor în viziunea istoricilor

CRONICARII EVULUI MEDIU

Pe măsură ce „vălul milenar” datorat dominației migratorilor răsăriteni asupra spațiului carpatic se destramă, încep să apară primele mărturii despre români. Astfel, în lumea bizantină, identitatea etnică a românilor era bine cunoscută, prima mențiune găsimu-se într-un tratat militar din secolul al VII-lea (*Strategikon*). Datorită limbii, aceștia erau numiți romani, termen întâlnit mai târziu și la împăratul Constantin al VII-lea Porfirogenetul (912-959), care, în lucrarea sa *Despre administrarea imperiului*, preciza că „aceștia se mai numesc și romani pentru că au venit din Roma și poartă acest nume până în ziua de astăzi”. Acest aspect a fost confirmat în cronică și de Ioan Kynamos, care a străbătut teritoriile nord-dunărene: „Se zice că sunt veniți demult din Italia.”

La fel ca și bizantinii, ungurii au întreținut un contact permanent cu românii, romanitatea acestora fiindu-le cunoscută. Notarul anonim al regelui Bela afirma în cronică sa *Gesta Hungarorum* (*Faptele ungarilor*) că, la sosirea lor, ungurii au găsit în Panonia slavi, bulgari și „blachi, adică păstorii romanilor”. Un secol mai târziu, Simon de Kéza nota, în *Gesta Hunnorum et Hungarorum*, că românii erau în Panonia la venirea hunilor, iar în vremea lui Attila, romanii, locuitori ai orașelor (*civitates*), s-au înapoiat în Italia, doar „vlahii, care au fost păstorii și agricultorii acestora, au rămas de bunăvoie în Panonia”.

Odată ce spațiul românesc a intrat în sfera de interese a Romei și misionarilor ei, papalitatea a luat cunoștință despre existența românilor și apartenența lor la „ritul grecilor”, nelegitim în viziunea curiei papale. Mai târziu, odată cu desfășurarea luptei antiotomane a Țărilor Române din secolul al XIV-lea, interesul european față de români a sporit, manifestându-se în preocupările umaniștilor față de originea și istoria acestora. Poggio Bracciolini a fost printre primii umaniști italieni care au afirmat originea romană a poporului român. Pe lângă numeroase elemente comune limbii latine și române, el a constatat existența la românii nord-dunăreni a unei tradiții referitoare la descendența lor dintr-o colonie fondată de Traian. Contemporanul său Flavio Biondo afirma despre românii cu care se întâlneau la Roma că „invocau cu mândrie originea lor romană”, iar cu Enea Silvio Piccolomini, devenit papă sub numele de Pius al II-lea, ideea originii romane a acestora a intrat în circuitul științific european. În preajma căderii Constantinopolului, Laonic Chalcocondil, grec stabilit în Italia, cunoștea originea comună a românilor, numindu-i „daci” pe cei din nordul Dunării și „vlahi” pe cei din sudul fluviului.

2

„Afirmările cuprinse în scrierile savanților străini din secolul XV dovedesc din plin că nu cronicarii moldoveni (...) au afirmat cei dintâi, între români, descendența romană a poporului român. Într-adevăr, savanții străini își întemeiază concluziile relative la originea romană a poporului român nu atât pe propriile lor investigații și descoperiri cât, în primul rând, pe înseși mărturiile românilor, mărturii cunoscute de ei direct sau indirect.”

(Șerban Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, 1988)



Donariul cu monogram creștin de la Biertan (sec. IV), dovadă a pătrunderii creștinismului în Transilvania (desen trimis la Roma de nunțul apostolic din Viena, 1780)

ACTIVITĂȚE INDEPENDENTĂ

- Analizând textul lecției, definiți:
 - ideea de romanitate a românilor;
 - în ce constă tradiția romanității la români?
- Pornind de la documentul 4, identificați și comentați:
 - diferența între „romani” și „blacki”;
 - evenimentul care poate fi asociat cu spusele cronicarului.
- Folosind celelalte documente, argumentați răspunsurile la întrebări:
 - Care era religia românilor exprimată prin „ritul grecilor”?
 - Prin ce mijloace au cunoscut umaniștii romanitatea românilor?
 - Ce le-a atras atenția acestor învățați europeni la români?

5

Ideile umaniștilor italieni s-au răspândit și la curțile europene. Antonio Bonfini, trăind la curtea regelui Ungariei, preciza că „din legiunile și din coloniile duse în Dacia de Traian și ceilalți împărați s-au tras români”, exprimându-și totodată admirația pentru modul cum a supraviețuit „vechea limbă a Romei printre români”. Filippo Buonaccorsi, consilier la curtea iagellonă, a călătorit în Moldova, unde, cunoscându-i pe localnici, află despre „descendența românilor din coloniști romani”.

În secolul al XVI-lea, Jan Laski, episcop de Gnezno, vorbind în Conciliul din Lateran (1514) despre Moldova, a semnalat originea romană a populației „căci ei spun că sunt oșteni de odinioară ai romanilor”. Tot acum, Nicolaus Olahus, umanist transilvănean de faimă europeană, el însuși de origine română, în lucrarea sa *Hungaria* (1536), este primul care susține unitatea de neam, limbă, obiceiuri și religie a românilor, iar Johannes Honterus – originar din Brașov – înscrie în harta sa (1542) numele Dacia pentru întreg teritoriul locuit de români.

Secolul al XVII-lea marchează apogeul culturii medievale românești scrise, atunci când au apărut primele cronică în limba română. Grigore Ureche în *Letopisețul Țării Moldovei* și Miron Costin în *De neamul moldovenilor* vorbesc despre originea noastră latină: „De la Râm ne tragem și cu a lor cuvinte ni-i amestecat graiul”, iar stolnicul Constantin Cantacuzino, în *Istoria Țării Românești*, a subliniat continuitatea de viață a dacilor sub stăpânirea romană, unitatea și continuitatea românilor.

În concluzie, se poate spune că originea romană le era cunoscută românilor de multă vreme. Mai târziu, cronicarii moldoveni și munteni, cunoscători ai scrierilor umaniste, vor transfera chestiunea romanității din sfera tradiției în cea a istoriografiei, pentru ca Școala Ardeleană să facă din aceasta o armă în lupta pentru emancipare națională și socială a românilor transilvăneni.

3

„Moldovenii au aceeași limbă, rit [și] religie ca muntenii; pe alocuri se deosebesc parțial în port. (...) Graiul lor și al celorlalți valahi a fost cândva latin, ca al unora ce se află într-o colonie a romanilor; în vremea noastră se deosebește foarte mult de acela, numai că multe cuvinte ale lor sunt de înțeles pentru cei [care vorbesc] latinește. (...) Valahii se susține că provin dintr-o colonie a romanilor.”

(N. Olahus, *Hungaria*, 1536)

4

„Textul lui Simon de Kéza nu numai recunoaște legătura strânsă dintre romani și vlahi, dar și evidențiază continuitatea romanității în acest spațiu. Mai mult încă, textul reflectă fidel caracterul real al părăsirii de către romani a teritoriilor dunărene sub loviturile barbarilor. Din spusele cronicarului ungar rezultă limpede că în viziunea sa masa populației romanice – elementele agricole-pastorale pe care le cuprinde în denumirea de blacki – a rămas locului, doar pătura ei suprapusă, citadină, «romanii», s-au retras în Italia.”

(Șerban Papacostea, *România în secolul al XIII-lea*, 1993)



Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae, tipărit la Cluj în 1791

1

Supplex Libellus Valachorum

„Națiunea română este cu mult cea mai veche dintre toate națiunile Transilvaniei din vremea noastră, întrucât este un lucru sigur și dovedit, pe temeiul mărturiilor istorice, a unei tradiții niciodată întrerupte, a asemănării limbii, datinilor și obiceiurilor, că ea își trage originea de la coloniile romane aduse la începutul secolului al doilea de către împăratul Traian, în nenumărate rânduri, în Dacia, cu un număr foarte mare de soldați veterani, ca să apere provincia...”

(D. Prodan, *Din istoria formării națiunii române*, 1984)



Densuș (Hunedoara), una din cele mai vechi biserici românești, ridicată în sec. XIII pe ruinele unei mai vechi construcții romane

POLITIZAREA ROMANITĂȚII ROMÂNILOR

Până în secolul al XVIII-lea, continuitatea populației romanice în ținuturile carpato-dunărene nu a fost pusă la îndoială, fiind considerată un fapt normal și logic. Însuși împăratul Austriei, Iosif al II-lea (1780-1790), îi socotea pe români „incontestabil, cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei.” De asemenea, contele Teleki, președinte al Cancelariei Aulice Transilvane, recunoștea în 1791 că „românii sunt locuitorii cei mai vechi ai Transilvaniei”, iar istoricul Huszti Andras afirma în același an: „Nicio națiune nu are limba atât de apropiată de cea veche romană ca națiunea valahilor, ceea ce este un semn sigur și care nu poate înșela că ei sunt în Transilvania urmașii vechilor colonii romane.”

Dar, pentru populația majoritară a Transilvaniei, secolul al XVIII-lea a reprezentat momentul luptei pentru drepturile politice refuzate secole de-a rândul de „națiunile privilegiate”. În 1791 a fost elaborat *Supplex Libellus Valachorum*, în care se subliniază că românii sunt cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei, fiind urmași ai coloniștilor lui Traian. Tot în această perioadă, reprezentanții „Școlii Ardelene” susțin ideea originii latine a românilor.

În această atmosferă a fost lansată „teoria imigraționistă” a lui Franz Sulzer, potrivit căreia românii nu se trag din coloniștii romani din Dacia, aceasta fiind părăsită de toată populația odată cu retragerea romană. Prin urmare, românii s-au născut ca popor la sud de Dunăre, într-un spațiu neprecizat, undeva între bulgari și albanezi, de la care au preluat influențe în limbă, precum și credința ortodoxă. De aici, ei au emigrat către mijlocul secolului al XIII-lea în nordul Dunării și Transilvania, unde îi vor găsi stabiliți pe unguri și sași. Prin teoria sa, Franz Sulzer sfida părerea unanimă din cultura și știința istorică europeană, care-i considera pe români cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei, urmași ai romanilor lui Traian.

Scopul lansării acestei teorii era limpede: anularea argumentelor istorice ale românilor în lupta politică din Transilvania și justificarea privilegiilor deținute de maghiari, sași și secui, precum și a statutului de „tolerați” atribuit românilor. În felul acesta, chestiunea continuităților istorice va căpăta un pronunțat caracter politic.

După realizarea dualismului austro-ungar (1867), imigraționismul este readus cu și mai multă tărie în dezbaterile istoricilor de către un geograf austriac, Robert Roesler. Teoria lui Sulzer este reluată și îmbogățită într-o lucrare ce va deveni fundamentală pentru adversarii continuității, iar teoria imigraționistă va fi denumită roesleriană. Ideile principale susținute de acesta caută să demonstreze exterminarea dacilor în urma războaielor cu romanii, cauză care a contribuit și la dispariția vechii toponimii; romanizarea nu se putea efectua în cei 165 de ani de stăpânire romană, iar pentru că dacii rămași în viață trăiau izolați, la retragerea aureliană Dacia a rămas pustie.

Potrivit acestei teorii, poporul român și limba română s-au format în sudul Dunării, în centrul sau vestul Peninsulei Balcanice, de unde au trecut în stânga fluviului, iar de aici ar fi pătruns în Transilvania prin secolele IX-XIII.

Teoria roesleriană a fost demontată cu dovezi arheologice și epigrafice ale prezenței dacilor sub stăpânirea romană și ale rămânerii populației daco-romane în fosta provincie. Începând cu B. P. Hasdeu, știința istorică românească și străină a adus argumente și dovezi incontestabile privind latinitatea și continuitatea românilor.

2

Aspecte susținute de teoria roesleriană

Romanizarea Daciei. „Avem motive să credem că elementul dacic supus s-a ținut departe de contactul cu civilizația romană și și-a menținut dușmănia față de Roma. Romanizarea Daciei a fost însă diferită de cea a altor provincii cucerite de armata Romei. (...) În Dacia însă a fost creată o adevărată țară de colonizare dintr-un teritoriu slab locuit și înconjurat de o populație dușmănoasă, în care însă romanitatea nu și-a înfipt rădăcini atât de adânci, nesprijinindu-se pe bazele sigure ale unei naționalități cucerite și din punct de vedere spiritual.”

Discontinuitatea romanității. „Cei care susțin menținerea unei populații romanice în Dacia se împart în două categorii. Unii susțin părerea că provincialii romani s-au refugiat în munți pentru a-și păstra acolo libertatea și viața, alții (...) consideră că ei au rămas netulburați în văi și câmpii în vechile lor case și așezări. (...) A doua părere își găsește respingerea în căutarea zădărnice a presupusei continuități a orașelor și populației Daciei în toate monumentele literare ale vecinilor.”

Migrația vlahilor la nord de Dunăre. „Invadarea și ocuparea Valahiei a fost liniștită și imperceptibilă, începutul ei, care trebuie să fi fost încă în perioada dominației cumane, neputând fi precizat. (...) Prin ipoteza migrării treptate spre nord a vlahilor din Moesia se poate explica împrejurarea surprinzătoare că populația valahă se întâlnește în nord de Dunăre numai după începutul veacului al XIII-lea, devenind apoi din ce în ce mai numeroasă, până ce vor umple în mare măsură țara numită Valahia și apoi țările din jur...”

(R. Roesler, *Romanische Studien*, 1871)

3

„Cum și-ar putea cineva măcar închipui că ungurii și cu nemții, așezându-se într-o țară cu totul pustie, să nu fi dat ei numele înalților săi munți care le închideau orizontul, râurilor sale celor mari cu cursul lung și cotit, și să aștepte să vină românii care să îi învețe pe dânșii cum să le numească? Ar fi deci după firea lucrurilor că, dacă ungurii și nemții ar fi fost cei dintâi locuitori ai Daciei, să se găsească măcar numele celor mai însemnați munți și celor mai mari ape de obârșie ungurească sau germană. Le găsim dimpotrivă românești sau dace.”

(A.D. Xenopol, *Teoria lui Roesler*)



Oamenii din Țara Oașului se îmbrăcau și în secolul trecut așa cum o făcuseră cu sute de ani în urmă strămoșii lor (fotografie de Ioniță G. Andron, 1938)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

- Analizând textul lecției, rezolvați, în grupe de 4-5 elevi, următoarele sarcini:
 - Definiți atitudinea personalităților secolului al XVIII-lea față de romanitatea românilor.
 - Explicați condițiile care determină apariția teoriei lui Sulzer și continuarea acesteia de către Roesler.
 - Comentați argumentele folosite de specialiștii care susțin că această teorie este un fals științific.
- Utilizând materialul documentar, identificați și comentați:
 - Două aspecte referitoare la vechimea românilor din Transilvania exprimate în *Supplex Libellus Valachorum*.
 - Trei argumente ale teoriei roesleriene.
- Folosind și alte materiale, realizați o dezbatere pe tema „Continuitatea românilor în spațiul carpato-dunărean.”

Glosar

EMIGRARE – părăsirea țării de origine pentru a se stabili într-o altă țară.

IMIGRARE – deplasarea și stabilirea într-o țară străină.

IMIGRAȚIONISM – curent în istoriografie care se opune ideii continuității de locuire a poporului român în spațiul fostei provincii Dacia, de la formarea sa și până astăzi.

SUPPLEX – cerere, plângere, petiție.



Țăran român (reproducere din lucrarea lui J. Tröster, 1666)

1

„I-a trecut cuiva prin minte să nege sau să conteste continuitatea poporului francez în Galia, a celui spaniol și portughez în Peninsula Iberică ori a celui italian în Italia? A admis oare vreun istoric că galoromanii și-au părăsit locuințele plecând din Galia peste Alpi sau peste Pirinei, pentru a se întoarce mai târziu, după secole, îndărăt acasă? Sau că spaniolii au trecut strămtoarea Gibraltar, în Africa, pentru a reveni, după sute de ani, în vechiul teritoriu? Simpla formulare a unor asemenea întrebări arată lipsa lor de teme.”

(C.C. Giurescu,
*Formarea poporului român
și a limbii române*, 1973)

Glosar

DESCĂLECAT – termen folosit mai ales de cronicari în legătură cu întemeierea statelor medievale românești. (*A descăleca* – A se așeza statornic într-un loc.)

OBĂRȘIE – locul din care se trage cineva (familie, neam).

DISPUTA ÎN JURUL CONTINUITĂȚII

După felul în care istoricii au căutat să prezinte evoluția romanității de la nordul Dunării și din Carpați, s-au conturat două opinii diferite cu privire la formarea românilor ca popor: continuitatea lor în Dacia și imigrarea târzie din sudul Dunării.

Servind anumite interese politice, unii istorici au elaborat teorii proprii, pseudo-științifice, potrivit cărora românii nu s-ar fi format în țara lor de astăzi. Astfel, un caz evident de inconsecvență îl reprezintă Szamaskösy Istvan, care, într-o lucrare din 1593, susținea că românii sunt urmașii coloniștilor romani. După domnia lui Mihai Viteazul și-a schimbat radical părerea, afirmând că românii nu pot fi urmașii coloniștilor romani, deoarece aceștia au fost mutați la sudul Dunării în vremea împăratului Gallienus. El a fost combătut de cărturarii sași L. Toppeltinus și J. Tröster, ultimul autor al unei lucrări despre Dacia în care și-a afirmat convingerea că „românii de azi ce trăiesc în Țara Românească, Moldova și munții Transilvaniei nu sunt decât urmașii legiunilor romane”, prin urmare „cei mai vechi locuitori ai acestei țări”. Mai târziu, Benkö Iozsef, în cartea *Transilvania, sive magnus Transilvaniae Principatus* (1778), arăta că la abandonarea provinciei traiane „mulți romani împreună cu dacii indigeni au rămas pe loc.”

Așa cum am arătat, odată cu mișcarea de emancipare a românilor transilvăneni din secolul al XVIII-lea a fost lansată și „teoria imigraționistă” dezvoltată de Franz Sulzer în lucrarea *Geschichte des transalpinischen Daciens* (1781), la care vor adera și istoricii I.C. Eder, Bolla Marton și I. Ch. Engel. Aceștia identificau absența surselor scrise asupra românilor în mileniul marilor migrații cu absența însăși a românilor. În replică, învățatul sas Michael Lebrecht scria chiar în timpul răscoalei lui Horea (1784) că românii, ca urmași ai romanilor, sunt „cei mai vechi locuitori ai acestei regiuni”. În 1787, istoricul englez E. Gibbon, autor al unei celebre istorii a Imperiului Roman, arăta că în Dacia, după retragerea aureliană, a rămas „o parte însemnată din locuitorii ei, care mai mare groază aveau de migrare decât de stăpânitorul got”. De la acești locuitori vor deprinde migratorii „agricultura și plăcerile lumii civilizate.”

Netemeinicia afirmațiilor lui Sulzer a fost reliefată și de reprezentanții Școlii Ardelene (S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior, I. Budai-Deleanu), dar și de marele slavist Paul Ioseph Schafarik, care susținea (1844) că „valahii de la nord și de la sud de fluviu au toți aceeași origine” evoluând din „amestecul tracilor și geto-dacilor cu romanii”.

După realizarea dualismului austro-ungar (1867), Robert Roesler redactează *Dacien und Romänen* (1868) și *Romanische Studien* (1871), unde reia, pe baza informațiilor timpului său, toate tezele formulate timp de un secol în sensul contestării permanenței românilor în vatra lor strămoșească. Răspunsul avea să vină din partea lui A.D. Xenopol, reprezentant de seamă al istoriografiei românești, în lucrarea *Teoria lui Roesler* (1884).

2

„Într-o epocă în care izvoarele istorice se ocupă de stăpânii locurilor, de căpetenii și de clasele conducătoare, este foarte firesc ca populația aservită să fie ignorată. Măcar că aceasta era mai numeroasă și precis mai evoluată, în unele regiuni cel puțin, decât nomazii care au năvălit peste ea și o exploatau.”

(Gh. I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric, poporul român*, ed. în limba română 1940)



Ulpia Traiana Sarmizegetusa – amfiteatrul, cazarma gladiatorilor, templul zeiței Nemesis și templul Dianei și al lui Silvanus (vedere aeriană)

3

„Cercetările arheologice confirmă de altfel prezența populației daco-romane pe vechiul teritoriu al provinciei. La Sarmizegetusa, amfiteatrul și alte clădiri publice sunt folosite ca locuințe de o populație nevoiașă încă cel puțin un secol după părăsire; urme asemănătoare au fost identificate și la Napoca, Porolissum, Apulum, precum și în numeroase așezări de tip rural. (...) O astfel de așezare a fost săpată la Bratei (Mediaș), dând la lumină cel mai mare cimitir cunoscut în Dacia, cca 500 de morminte din secolele IV-V. (...) Descoperiri asemănătoare au fost făcute și în alte regiuni ale Daciei.”

(Vlad Georgescu, *Istoria românilor*, 1992)

4

„Drama istoriei românești este că aceasta se găsește confruntată cu istoria maghiară. (...) Drama celor două istorii este că ele își revendică același spațiu originar, Transilvania. Maghiarii sunt cuceritorii bazinului carpatic la sfârșitul secolului al IX-lea. (...) Istoriografia română nu contestă așezarea aici a maghiarilor, dar se ridică împotriva tezei maghiare după care Dacia fusese abandonată de Aurelian și deci maghiarii ar fi primii ocupanți ai Transilvaniei.”

(C. Durandin, *Istoria românilor*, 1998)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Analizați textul lecției și răspundeți la întrebări: a) De ce Mihai Viteazul a influențat ideile lui Szamoskösy referitoare la romanitatea românilor? b) Ce interese politice au determinat apariția teoriei imigraționiste?
2. Studiind documentele, argumentați: a) De ce este negată autohtonitatea românilor? b) În afara argumentelor arheologice, mai pot exista și alte argumente? c) Comentați părerea lui Gh. I. Brătianu referitoare la absența izvoarelor scrise despre români în mileniul migrațiilor.

PRO MEMORIA!

- În operele cronicarilor medievali și în cele ale istoricilor moderni, românii sunt considerați cei mai vechi locuitori ai spațiului carpato-dunăreano-pontic.
- Servind interesele politice ale monarhiei habsburgice și, ulterior, ale statului dualist, unii intelectuali ajung la formularea teoriei imigraționiste.
- Teoria imigraționistă a fost reluată de Robert Roesler, fiind combătută cu argumente științifice de numeroși istorici români și străini.

1

„Este vorba într-adevăr de o mare aproape închisă, care nu comunică cu Mediterana decât prin îngusta ieșire a Strâmtoarelor; cu toate acestea, datorită marilor fluvii care se varsă în ea din adâncurile stepei sau din masivele Europei Centrale, datorită rețelei multiple a drumurilor continentale ce ajung în porturile ei, ea merită, tot atât de mult ca și alte mări, (...) numele de placă turnantă a marelui trafic și a schimburilor internaționale.”

(Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră*)



Marea Neagră în atlasul genovezului Battista Agrese (1542)

2

Gh. I. Brătianu despre destinul lucrării sale

„Deocamdată ar fi o foarte mare satisfacție pentru mine să știu acest manuscris, redactat în condiții amintind ambianța în care a fost scrisă *Cartea Minunilor* a ilustrului Marco Polo (...), ajuns să depășească multiplele bariere ridicate actualmente între Răsărit și Apus și să-mi aduc modesta contribuție la progresul cercetării istorice. Aș dori măcar să amintesc celor preocupați de destinul Europei faptul că aceasta trebuie considerată în totalitatea ei și că spiritul, în ciuda piedicilor, răzbate totuși unde dorește.”

*Gh. I. Brătianu despre Marea Neagră

Preocupările lui Gh. I. Brătianu pentru arealul pontic au fost încununuate, în ultima perioadă a vieții, de redactarea amplei monografii *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*. Importanta lucrare scoate în evidență vastitatea cunoștințelor, capacitatea de a reliefa fenomenele esențiale, precum și largul orizont istoric al marelui medievist.

De fapt, interesul istoricului român pentru această zonă geografică s-a manifestat odată cu pregătirea lucrării de doctorat, cercetările din arhivele genoveze fiind orientate spre istoria comerțului Genovei la gurile Dunării (sec. XI-XV). Mai târziu, revine asupra unor aspecte tratate tangențial, publicând studii referitoare la Vicina și Cetatea Albă, prezența venețienilor în Marea Neagră și activitatea comercială a genovezilor în Moldova secolului al XV-lea.

A urmat, apoi, un al doilea moment important, susținerea la Universitatea București a cursului intitulat „Chestiunea Mării Negre”, pe parcursul a doi ani universitari (1941-1943), un demers de anvergură în care prezintă istoria spațiului pontic din cele mai vechi timpuri până în epoca contemporană.

La aceasta, se adaugă vizita făcută în Crimeea (1942), care i-a permis un contact direct cu vestigiile medievale ale coloniilor italiene de la Caffa, Mangop, Soldaia și vechiul Solhat, facilitându-i înțelegerea unor probleme asupra cărora se oprise în decursul studiilor sale. Aici s-a arătat interesat de cunoașterea peisajului, a exponatelor din micile muzee orașenești și îndeosebi a monumentelor păstrate de la bizantini, genovezi și tătari.

Forma definitivă a sintezei despre Marea Neagră – de fapt, a primei părți a cursului pe care îl ținuse la Universitate – a fost elaborată de Brătianu după îndepărtarea din învățământ și înainte de arestare (1950), pentru ca tipărirea ei, în limba în care a fost definitivată, franceza, să se realizeze postum (München, 1969). În traducere în limba română, lucrarea avea să fie publicată abia peste aproape două decenii (1988).

Lucrarea este structurată în patru „cărți” și prezintă evoluția istorică a spațiului limitrof Mării Negre, într-o succesiune cronologică firească, de la epoca preistorică până la cucerirea otomană în secolul al XV-lea. Autorul trece prin istoria bizantină până la domniile Comnenilor, marile migrații din stepele nord-pontice și apariția turcilor selgiucizi în Anatolia, apoi se ocupă de expansiunea comercială a orașelor italiene, perioadă în care Marea Neagră devine o adevărată placă turnantă a comerțului internațional, urmată de expansiunea otomană, cu impunerea monopolului turc asupra întregului bazin pontic.

În toată această desfășurare și-au găsit locul și marile personalități, de la Darius I la Mahomed al II-lea, care vor influența istoria arealului pontic.

Legat de spațiul românesc, marele istoric subliniază rolul important pe care Marea Neagră l-a avut asupra acestuia. Alături de Carpați și Dunăre, ea a constituit una din permanențele geografice ale românilor, iar de comerțul pontic este legată ascensiunea politică a celor două țări românești extracarpatiche. De asemenea, progresele dominației otomane la nord de Dunăre au fost legate de pierderea pozițiilor românești la mare în favoarea turcilor – Dobrogea (1417), Chilia și Cetatea Albă (1484), înființarea raialei Bender în Moldova (1538) – la fel cum mai târziu, în epoca modernă, cucerirea libertății are drept etape revenirea românilor la mare: 1829 – înlăturarea monopolului economic otoman; 1856 – revenirea gurilor Dunării la Moldova; 1878 – independența și revenirea Dobrogei între hotarele României.

În demersul său, Gh. I. Brătianu nu s-a bazat doar pe literatura de specialitate, ci a folosit informații extrase din cele mai diverse surse, la care a adăugat rezultatul cercetărilor arheologice, numismatice și epigrafice. „*Marea Neagră*” își găsește în felul acesta un loc de seamă în rândul marilor sinteze elaborate de elita științifică românească în perioada interbelică.

3

„Cucerirea otomană i-a închis [traficului Mării Negre] accesul la comerțul european în a doua jumătate a secolului al XV-lea: Constantinopolul, cucerit în 1453, Trapezuntul în 1461, Caffa în 1475, Chilia și Cetatea Albă în 1484, sunt de acum înainte porturi controlate de Imperiul turcesc, care le exploatează resursele în folosul său exclusiv, așa cum Imperiul bizantin făcea în perioada apogeului puterii sale.”

(Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră*)

4

„Valențele sintezei lui Gheorghe Brătianu îi conferă incontestabil atributul de operă capitală a istoriografiei românești și chiar mondiale și constituie o cheazășie că își va menține nimbul perenității. Ceea ce exprima marele istoric într-o prelegere din anii războiului, cu toate că viza alte aspecte, concordă nespuse de bine cu destinul monumentalei sale lucrări despre arealul pontic: «Numai ce se înalță cu trudă, prin jertfă, cu nenumărate greutăți, are un înțeles și un rost de durată».”

(Victor Spinei, în studiul introductiv al ediției în limba română, 1988)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Citiți cu atenție documentele și identificați: a) căile comerțului din Marea Neagră; b) condițiile de viață și sursa prosperității orașelor din zonă; c) originea etnică a locuitorilor.
2. Stabiliți consecințele ofensivei otomane pentru comerțul Europei.
3. Comentați, organizându-vă în grupe de 4-5 elevi, opinia lui Gh. Brătianu cu privire la destinul lucrărilor sale (documentele 2 și 4).



Gheorghe I. Brătianu (1898-1953)

S-a născut la Ruginoasa (Iași) fiind fiul lui Ion I.C. Brătianu, șef PNL și prim-ministru cu rol important în întregirea de stat a României (1918). Era nepotul lui Ion C. Brătianu, revoluționar de la 1848, fondator al PNL și prim-ministru al României în timpul războiului de independență.

După absolvirea Universității din Iași, se înscrie la Universitatea Sorbona din Paris, unde își susține doctoratul cu teza „*Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIII^e siècle*” (1929). Lucrarea avea să-l impună rapid lumii savante europene. În urma Congresului internațional de științe istorice de la Zürich (1938) este îndemnat să lanseze proiectul unei noi istorii medievale europene, dar acțiunea va fi zădărnicită de izbucnirea războiului.

A fost profesor universitar de istorie la Iași (1924-1940) și București (1940-1943) și membru al Academiei Române. Îndepărtat de la catedră (1947), este arestat în 1950 și încarcerat în închisoarea de la Sighet, unde moare în 1953.

Principalele sale lucrări:

- *O enigmă și un miracol istoric: Poporul român* (1937)
- *Originile și formarea unității românești* (1943)
- *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești* (1945)
- *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană* (München, 1969)
- *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în Principatele Române* (Evry, 1977).

1

„Toți umblă goi, așa cum s-au născut, la fel și femeile, și una dintre acestea era destul de tânără. Și toți cei pe care i-am văzut erau foarte tineri, încât nu observai pe niciunul care să aibă mai mult de 30 de ani, și sunt toți bine făcuți, frumoși la trup și la chip. Au părul gros, aproape ca firele din coada cailor, scurt și căzând în ochi, afară de câte un smoc pe care-l aruncă pe spate, și îl lasă lung, fără să-l taie niciodată. (...) Unii își vopsesc fața, alții corpul întreg sau numai ochii, sau numai nasul.

Nu poartă arme și nici nu le cunosc: le arătai săbiile și, apucându-le de partea tășului, din neglijență se tăiau. Nu au niciun fel de fier (metal). Sulițele lor sunt niște prăjini fără fier; câteva dintre ele poartă în vârf un dinte de pește și altele un corp dur de orice natură. În general, sunt înalți, cu mișcări grațioase și sunt bine făcuți.”

(*Jurnalul de bord al lui Cristofor Columb*)



Primul contact al lui Cristofor Columb cu indienii, reprezentat de un pictor din secolele următoare

Glosar

CONQUISTADORI — aventurieri și nobili spanioli care au cucerit America Centrală și de Sud în secolul al XVI-lea.

LITIERĂ — un fel de pat sau scaun purtat pe cai sau de oameni, folosit ca mijloc de deplasare (lectică).

Descoperitori de noi spații și culturi (secolele XV–XIX)

CIVILIZAȚIILE AMERINDIENE

Dacă existența unor civilizații îndepărtate era doar bănuită, ca în cazul celor din Asia și Africa, în momentul descoperirii și cuceririi Americilor europenii vor veni în contact cu civilizații total necunoscute și profund diferite de a lor. Va fi o experiență care va trezi în rândul lor motive de uimire și admirație sau, dimpotrivă, dispreț și comportament inuman.

Sosit în insulele Antile (1492), Cristofor Columb era întâmpinat de o populație primitivă, dar pașnică și binevoitoare. Spaniolii erau satisfăcuți de ideea inferiorității oamenilor care nu au avut șansa de a se naște în Europa creștină. Ei n-au fost impresionați nici de populațiile de maiasi, care trăiau încă în epoca pietrei șlefuite, chiar dacă imperiul lor, în plină decadere, oferea spre admirație construcții extraordinare realizate în perioada sa de glorie. Această atitudine se va schimba radical la contactul cu Imperiul aztec în Mexic, cât și cu cel incaș în Peru, care vor dezminți ideea de civilizație inferioară.

Aztecii își formaseră un imperiu cu capitala la Tenochtitlan, a cărui societate era dominată de preoți și războinici. Preoții, foarte numeroși, utilizau un calendar complex, ocupându-se cu observațiile astronomice, educația tinerilor și îngrijirea bolnavilor. De asemenea, la marile sărbători ei erau cei care practicau sacrificiile umane în temple. Meșteri neîntrecuți în arta țesutului, a prelucrării aurului și a construcțiilor, dar și evoluți spiritual, aztecii foloseau o scriere pictografică și fabricau un fel de hârtie din fibră de agave, alcătuiind adevărate cărți. Tezaurul de cunoștințe reprezentat de aceste cărți va fi, însă, distrus de ignoranța și fanatismul civilizator al cuceritorului spaniol.

În drumul lor, oamenii lui Hernando Cortés, conducătorul expediției care i-a înfrânt pe azteci și a cucerit Mexicul (1519–1521), întâlneau cetăți mari și frumoase, privind cu admirație temple imense în formă de piramidă cu trepte (*teocalli*), iar odată ajunși în capitala imperiului, mai mare și mai frumoasă decât a oricărui oraș din Europa, îi vor admira splendoarea. Aici, desigur, o puternică impresie avea să le-o producă întâlnirea cu Moctezuma, împăratul aztecilor, care venise într-o litieră acoperită cu aur lustruit și cizelat, îmbrăcat cu o mantie foarte fin lucrată, având în picioare sandale cu tălpi de aur. Desigur, obiceiul sacrificiilor umane practicat în temple trebuie să fi stârnit indignarea spaniolilor, dar, la rândul lor, aceștia se făceau vinovați de arderile pe rug, care erau la ordinea zilei în Spania.

Incașii se considerau „fiii Soarelui”, iar regele era privit ca întruchiparea acestuia pe Pământ. Imperiul se întindea de-a lungul coastei Oceanului Pacific, pe platoul înalt al Anzilor, măsurând 4 000 km de la Nord la Sud, având o organizare deosebit de evoluată. Numeroși funcționari vegheau asupra sistemului și a întreținerii drumurilor. Admirația spaniolilor față de calitatea acestora a fost deplină, ei afirmând că: „nici Carol al V-lea, cu toată bogăția și puterea lui, nu ar fi putut construi altele mai bune”. În sfârșit, modul cum sunt construite orașele, fortificațiile și terasele pentru agricultură face dovada unor cunoștințe remarcabile în domeniul construcțiilor și al agriculturii. Cuzco, capitala imperiului, era comparată de spanioli cu Roma pentru caracterul monumental al palatelor, templelor și mormintelor decorate cu basoreliefuluri, plăci de aur și argint. Totuși, incașii erau întrecuți de azteci, căci aceștia cunoșteau scrierea.

La câțiva ani după căderea Mexicului, Francisco Pizarro, adevărat bogățiu al imperiului Marelui Inca, pornea din Panama (1531) în marea aventură. El îi va supune pe incași în numai trei ani, cucerind Cuzco (1533), și va întemeia Noua Castilie, cu capitala la Lima.

Sosirea europenilor în America avea să le aducă amerindienilor un șir de boli (variola, rujeolă, tuberculoză, tifos și pojar) până atunci, se pare, necunoscute în Lumea Nouă, care vor face adevărate ravagii în rândul populației indigene. Pe de altă parte, pe lângă obiceiul fumatului și cultivarea unor plante noi, necunoscute de ei (porumb, cartof, fasole, tomate), europenii vor contacta și ei boli pe care nu le știau, precum sifilisul, care în mai puțin de un deceniu va cuprinde vechiul continent.

2

„... să fi văzut palatele unde ne-au găzduit! Erau înalte și temeinic durate din piatră de soi, lemn de cedru și alți copaci dulce-mirositori, cu încăperi mari și curți închise care erau o binecuvântare pentru ochi și toate împodobite cu văluri din bumbac. După ce am văzut bine toate acestea ne-am dus în livadă și grădină, ce erau amândouă negrăit de frumoase ca să te uiți și să te plimbi prin ele și nu mă săturam să tot privesc la copacii cei mult feluți, la aleile de trandafiri, la pomii roditori și florile ce nu creșteau decât la ei acolo.”

(Bernal Diaz del Castillo, *Adevărata istorie a cuceririi Noii Spanii*, 1635)

3

„Alți conquistadores s-au pornit în expediții de descoperire și de cucerire. Parcurgând în toate direcțiile noul continent, ei întemeiază orașe sau instalează misiuni. Rapiditatea cuceririi se explică prin superioritatea tehnicii de care dispun spaniolii. Numai prezența tunurilor și a puștilor este suficientă pentru a înspăimânta și descuraja pe indigeni.”

(S. Berstein, P. Milza, *Istoria Europei*, III)



Împăratul Moctezuma primindu-l pe Cortes (fragment dintr-o pictură mexicană de Juan Ortega, 1885)



Impresionanta tehnică a incașilor de a construi, folosind blocuri mari de piatră

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

- Analizând textul lecției, rezolvați următoarele sarcini:
 - Explicați atitudinea spaniolilor care se considerau superiori amerindienilor.
 - Identificați aspecte care au stârnit admirația sau oroarea spaniolilor.
 - Indicați domeniul în care incașii erau întrecuți de azteci.
- Parcurgând documentele, stabiliți grupul de populație (civilizație) la care se referă.
- Pornind de la documentul 3, construiți argumente referitoare la:
 - Rapida cucerire a teritoriilor locuite de azteci și de incași.
 - Mijloacele cuceririi.

1

„Negustorii debarcau cu mărfurile lor în apropierea așezărilor ome-nești și, în sunet de tobe, le înșirau pe pământ, apoi se retrăgeau la corăbii. Negrii, care auzeau semnalul și care îi și supravegheau pe negustorii ce coborau pe uscat, veneau, vedeau mărfurile și, dacă le convenea ceva, puneau în locul celei pe care o luau o mică grămăjoară de praf de aur sau o bucată de fildeș. Apoi se retrăgeau ei și înaintau negustorii. (...) Acest cadru se repeta de câteva ori, până când ambele părți se declarau mulțumite.”

(S. Goldenberg, S. Belu, *Epoca marilor descoperiri geografice*, 1971)



Caravele portugheze în Marea Oman (detaliu de pe un covor de Ispahan, sec. XVI)

2

Plângerile regelui din Congo, Alfonso I, adresate regelui Portugaliei: „Cerem Alteței Voastre fa-voarea de a nu crede răul pe care îl spun despre noi cei care nu au alt interes decât comerțul lor și vânzarea celor dobândite pe ne-drept, cei care ruinează, prin co-merțul lor cu sclavi, regatul nostru și comunitatea creștină stabilită aici de câțiva ani de zile. Avem obligația să păstrăm acest bun prețios – credința. Numai că lucrul nu este cu puțință decât cu greu aici, unde mărfurile europene exercită o fascinație atât de mare asupra oamenilor simpli și a igno-ranților, încât aceștia renunță la Dumnezeu pentru a le dobândi.”

(G. Balandier, *Viața de toate zilele în regatul Congo*)

CIVILIZAȚIILE AFRICII ȘI ASIEI

Explorările portughezilor vor releva Europei existența regatelor din sudul Saharei, bogata civilizație a Indiei, uimitoarea Chină a dinastiei Ming, precum și Japonia șogunilor, aflată în plină anarhie politică.

În drumul lor spre India, lusitani au înființat o serie de baze navale și comerciale, inițiind un schimb prosper cu populațiile rive-rane. Denumirile date ținuturilor de pe coasta de vest a Africii — Coasta de Fildeș, Coasta de Aur, Coasta Sclavilor — reliefa natura comerțului practicat. Descoperirea statului Benin (1470) și, ulterior, a regatului Congo (1482) a produs impresii puternice europenilor prin bogăția acestora, puterea conducătorilor lor și palatele mărețe în care ei locuiau. Atras spre creștinism, suveranul din Congo se va converti împreună cu familia sa, iar sub domnia fiului său Alfonso I (1506–1545) o mare parte a populației trece la catolicism, formân-du-se o Biserică congoleză. Ocolind sudul Africii și navigând spre nord, Vasco da Gama (1497) a descoperit gura fluviului Zambezi, unde întâlnește corăbiile arabilor. Deși circulau zvonuri despre imperii legendare și misterioase mine de aur, europenii nu s-au aventurat decât rar în interiorul continentului, care rămânea doar o cale de tranzit în drumul spre mirodeniile Orientului.

Ajunși pe țărmurile Malabarului, portughezii vor lua contact cu două puternice state ce dominau interiorul subcontinentului indian. La sud, statul hindus Vijayanagar, a cărui capitală, o imensă aglomerare urbană, depășind 500 000 de locuitori, va stârni uimi-rea primilor soli ai Portugaliei. La nord se constituia o putere infinit superioară celei hinduse, dar de tradiție musulmană, Imperiul Marilor Moguli. Era mai mult decât evident pentru micul popor lusi-tan că o competiție cu aceste imperii era sortită eșecului.

În țara Dragonului vor fi la început bine primiți de chinezi (1520), care se vor dovedi curtenitori, corecți și dornici de a stabili contacte cu străinii. Dar, folosind obișnuitele lor metode, ocupând un sector de coastă și construind fortificații, portughezii vor produce nemulțumiri, vor fi atacați și aruncați în mare. Renunțând la vio-lență, ei vor obține în cele din urmă Macao (1557), în sudul Chinei. Mult mai bine vor fi însă primiți în Japonia (1542), legendara „Zipangu” a lui Marco Polo, unde vor introduce armele de foc.

Prin urmare, noii veniți, odată ajunși pe țărmurile asiatice, aveau să constate existența unor state puternice, a căror civilizație stră-veche era uneori superioară celei europene (India, China, Japonia). Devenind conștienți, cel puțin pentru moment, că orice încercare de cucerire teritorială era riscantă sau chiar sortită eșe-cului, europenii s-au mulțumit doar cu avantajele relațiilor econo-mice oferite de conducătorii locali.

Din punct de vedere religios, ei au întâlnit în hinduism, budism și confucianism religii mai vechi decât creștinismul, având un mare număr de adepți. Aceasta nu a împiedicat însă apariția misionarilor europeni.

Însoțit de câțiva colaboratori, cel mai cunoscut misionar, Francisc Xavier, ajunge în Japonia, unde înțelege necesitatea de a învăța limba, de a cunoaște filosofia japoneză și de a se conforma obiceiurilor țării. Atracția japonezilor pentru noutățile civilizației europene, precum și fărâmițarea feudală determină numeroase convertiri. Seniorii locali (*daimio*) își manifestă independența alegând creștinismul, pe care-l impun apoi supușilor.

Mateo Ricci ajunge în China, unde rămâne până la moarte (1610). El va face un studiu aprofundat al limbii și civilizației chineze, ajungând să aprecieze învățătura lui Confucius, care i se pare mai apropiată de creștinism decât celelalte curente religioase: taoism și budism. De asemenea, se dedică unui apostolat intelectual, răspândind științele occidentale, astronomia și matematica. În India, Roberto de Nobili va petrece o jumătate de secol. Învăță limba localnicilor și adoptă stilul de viață al brahmanilor.

Activități misionare s-au desfășurat și în Indochina, Tibet și Coreea, cu aceleași rezultate benefice pentru cunoașterea de către europeni a culturilor locale, dar, sub aspect religios, misionarismul poate fi considerat o reușită în America și Filipine.

3

„Pe coastele Africii de sud-est, pe cursul superior al fluviului Zambezi, portughezii au găsit (...) un comerț mai întins și mai bogat decât în orice parte a lumii. Au văzut acolo orașe mari ca, de pildă, Sopala, Kilwa, Zanzibar, Mombasa, Malindi, unde aveau loc schimburi active cu negustori arda, indieni, chinezi și indonezieni. (...) Iar în interior era orașul Kwa. Azi nu se poate ajunge la Kwa decât traversând desigur încălcite care-i acoperă ruinele. Acolo se ridicau un palat, case de piatră foarte frumoase și șapte moschei.”

(R. Luraghi, *Europenii caută Eldorado*, 1971)

4

„În anul 1490, un european poate avea o idee satisfăcătoare despre Europa și despre țările ce înconjoară Mediterana. El are, în plus, câteva noțiuni vagi despre restul Africii și despre Asia, noțiuni ce nu pot fi însă adunate într-un întreg coerent. De asemenea, el afirmă că pământul este neîndoelnic rotund, însă nu-i cunoaște bine dimensiunile. Apoi, în cei treizeci de ani care urmează, totul se schimbă.”

(Eugenio Garin, *Omul Renașterii*, 1998)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

- Citiți documentele 1 și 2 și explicați:
 - Natura comerțului practicat de negustori.
 - Cauza ruinării regatului congolez. Comentați faptele supușilor regelui din Congo.
- Pornind de la documentul 3, stabiliți:
 - Cine controla comerțul în Oceanul Indian?
 - De ce credeți că orașul Kwa a ajuns ruină?
 - Ce credință aveau cei mai mulți dintre locuitorii săi? Ce amănunt ne dezvăluie această situație?
- Analizând documentul 4, identificați evenimentele care au motivat schimbarea radicală a gândirii europenilor.



Sosirea europenilor în Japonia (paravan japonez, sfârșitul sec. XVI)

Glosar

LUSITANI — veche populație iberică, strămoșii portughezilor.

TROC — schimb de produse în natură, fără a se utiliza moneda.

5

„Prințul Henric a făcut din Sagres un centru de cartografiere, de navigație și de construire a corăbiilor. (...) El a cerut marinarii săi să-și țină cu grijă jurnalele de bord și hărțile. (...) La Sagres veneau navigatori, călători și savanți de peste tot, fiecare adăugând câte o frântură de date. (...) Alături de evrei, existau musulmani și arabi, italieni din Genova și Veneția, germani și scandinavi și, cum explorările progresau, membri ai unor triburi de pe coasta de vest a Africii.

La Sagres și în apropierea portului Layos, experimentele de construire a navelor au realizat un nou tip de vas fără de care expedițiile de explorare ale Prințului Henric și marile aventuri pe mare din următorul secol nu ar fi fost posibile. Caravela era un vas special destinat să-i aducă pe exploratori înapoi. (...) În 1460, în momentul morții Prințului Henric la Sagres, descoperirea coastei africane de vest abia începuse, dar începuse bine.”

(Daniel J. Boorstin, *Descoperitorii*, 1983)

1

„Am străbătut oceanul sudic la latitudini mari și într-un chip încât am dovedit fără putință de tăgadă imposibilitatea existenței în acele locuri a vreunui continent, care, chiar dacă va fi cumva descoperit, nu se poate afla decât în apropiere de pol, în locuri inaccesibile navigației. (...) Riscul pe care îl implică navigația în aceste mări neexplorate și acoperite de gheață, în căutarea continentului, este atât de mare, încât pot afirma cu curaj că niciun om nu va îndrăzni vreodată să pătrundă spre sud mai departe decât am izbutit eu. Pământurile care s-ar putea afla la sud nu vor fi niciodată explorate...”

(Călătoriile Căpitanului Cook)



2

„Furnicile și țințarii ne dădeau mai mult de furcă decât umezeala și lipsa de hrană. Oricât au fost de mari lipsurile la care am fost expuși în timpul expediției noastre prin Cordillieri, drumul pe apă de la Mandavaca la Esmeralda ni s-a părut întotdeauna partea cea mai grea a șederii noastre în America.”

(Al. von Humboldt,
De la Orinoco la Amazon)



LĂRGIREA ORIZONTULUI GEOGRAFIC

După o perioadă în care a fost sfâșiată de războaie, secolul al XVIII-lea readucea Europei interesul pentru explorările maritime. Acestea nu se făceau însă ca în epoca marilor descoperiri, când se pleca în căutarea aurului și a mirodeniilor. Acum se organizau adevărate expediții științifice, la bordul navelor aflându-se savanți de diferite specialități (astronomi, naturaliști, cartografi, desenatori etc.), iar zona cea mai intens cercetată era Oceanul Pacific.

Danezul V. Bering, aflat în serviciul Rusiei, descoperă strâmtoarea dintre Asia și America de Nord care-i poartă numele (1728), iar francezul Louis de Bougainville conduce prima expediție cu caracter științific. S-au făcut observații meteorologice, cercetări etnografice, s-au alcătuit colecții botanice și zoologice. Cel mai mare navigator al epocii devine James Cook, care în urma a trei călătorii ne oferă prima hartă precisă a Oceanului Pacific. Trece de câteva ori Cercul Polar în căutarea presupusului continent sudic (Terra Australis Incognita), fiind oprit de câmpuri uriașe de gheață. Este omorât de băștinași în insulele Hawaii (1779). Urmează francezul La Pérouse, care prin cercetările sale (1785–1788) completează opera lui Cook, iar la aproape o jumătate de secol, expediția rusă condusă de Bellinghausen și Lazarev (1819–1821) a dovedit existența continentului sudic, Antarctica. Se realizează astfel, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, cunoașterea deplină a oceanelor și mărilor Terrei.

Secolul următor avea să deschidă oamenilor de știință perspectiva studierii unor vaste regiuni, mai puțin cunoscute, din interiorul marilor continente. Adesea, în explorarea acestor teritorii, adevărate „pete albe” pe harta Pământului, acțiunea guvernelor era precedată de inițiative individuale care subliniau încă o dată marele dinamism european.

În Asia, rușii au organizat explorări în zonele periferice ale Imperiului țarist, situate între Munții Urali, fluviul Enisei și lacul Baikal (Kastren și Kropotkin), sau în Deșertul Gobi și Mongolia (N. Prjevalski). China este străbătută de englezul Junghusband și de germanul Richtoffen, iar britanicii, căutând să împiedice penetrarea rusă spre India, și-au intensificat cercetările în Iran, Afganistan și Pakistan. G. Everest va realiza măsurători topografice în Munții Himalaya, cel mai înalt pisc primind numele său (1856).

Întinsele spații ale Americii de Nord sunt străbătute de expediția engleză condusă de Lewis și Clark, care, trecând peste Missouri și Munții Stâncoși, ajunge la Oceanul Pacific (1805). D. Tompson străbate teritoriul de la Golful Hudson la Oceanul Pacific, iar John Frémont explorează Vestul Îndepărtat, descoperind și stabilind conturul uriașei depresiuni numită Marele Bazin. Alaska este cercetată de H.T. Allen și G. Dowson, iar după descoperirea aurului (1896) crește importanța acestui teritoriu, a cărui explorare se dezvoltă tot mai mult.

Humboldt și însoțitorii săi în jungla sud-americană

În ce privește America de Sud, se remarcă marea călătorie a savantului german Humboldt în zona fluviilor Amazon și Orinoco, precum și a francezului F. Castelnau în podișul Mato Grosso. Extremitatea sudică (Țara de Foc) a fost cercetată de Iuliu Popper și Emil Racoviță (sudul Patagoniei), ambii exploratori fiind de origine română.

În Africa, multe dintre explorările franceze sau engleze aveau, la început, drept scop aflarea izvoarelor Nilului. Se fac cercetări la sud de lacul Ciad, de-a lungul fluviului Niger, fiind culese date prețioase referitoare la ținuturile străbătute și la cultura populațiilor întâlnite. Cei mai cunoscuți exploratori ai continentului negru au fost englezul D. Livingstone și americanul H. Stanley.

Continental sudic beneficiază de expediția condusă de James Ross (1840), care descoperă Țara Victoria și vulcanii Erebus și Terror. O jumătate de secol mai târziu, nava „Antarctica”, condusă de Henric Bull, debarcă primul om pe continentul alb (1894–1895), iar vasul „Belgica”, la bordul căruia se afla și naturalistul român Emil Racoviță, realiza prima iernare antarctică, la latitudini mari.

3

„Din a doua categorie – cea a călătorului care este om de știință – face parte britanicul Livingstone, căruia îi datorăm descoperirea cursului fluviului Zambezi și a lacurilor Nyassa și Tanganyika. Provenind dintr-o familie săracă, după ce a studiat medicina, teologia, latina și greaca, exercitând totodată meseria de muncitor torcător, în 1849 el apucă drumul Africii ecuatoriale pentru a-i îngriji și a-i converti la creștinism pe indigeni. Găsit de Stanley în octombrie 1871, după ce i se pierduse urma, Livingstone va muri doi ani mai târziu în inima continentului negru.”

(S. Berstein, P. Milza, *Istoria Europei*, IV)

4

„După urechelnițe veneau, ca importanță și număr, furnicile albe, a căror putere de distrugere este pur și simplu înspăimântătoare. Cuiere, rogojini, veșminte, stofă, într-un cuvânt tot ce aveam, părea că dispărea; mă temeam să nu-mi devoreze și cortul, în timpul somnului. Până atunci, seminția aceasta nu fusese motiv de neliniște; în alte părți furnicile negre și roșii ne absorbiseră atenția.”

(H.M. Stanley, *Călătorie prin Africa – 1871*, Paris, 1874)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Explicați afirmația: „Secolul al XVIII-lea readuce Europei interesul pentru explorările maritime”.
2. Rememorând explorările menționate în textul lecției, identificați „petele albe” care au fost înlăturate de pe harta Pământului în secolele XV-XIX.
3. Analizând documentul 1, comentați cel puțin trei afirmații făcute de James Cook, stabilind dacă a avut dreptate sau nu.
4. Pornind de la celelalte documente, stabiliți câteva din neplăcerile îndurate de exploratori. Referiți-vă și la alte fapte și situații pe care le cunoașteți din lecturile voastre anterioare.
5. Comentați documentul 3 și stabiliți zonele străbătute de Livingstone.



Debarcarea lui J. Cartier în Canada
(fragment dintr-un portulan, 1547)



Expediția lui La Pérouse
în Insula Paștelui (1786)

Glosar

CARTOGRAF – specialist în întocmirea hărților.

PORTULAN – hartă folosită în navigație în sec. XIII–XVI pe care erau reprezentate amănunțit detaliile care interesau navigația.

TOPOGRAFIE – știință ce se ocupă cu măsurarea și reprezentarea grafică a unei porțiuni din scoarța terestră.

PRO MEMORIA!

- Marile descoperiri geografice le-au demonstrat europenilor că nu reprezintă singura civilizație.
- Ideea europenilor că civilizația lor este superioară a fost contrazisă în bună măsură la contactul cu noile civilizații (indiană, chineză, aztecă și incașă).
- Marile explorări oceanice și continentale de mai târziu au înlăturat ultimele „pete albe” de pe harta Terrei.

1

Descrieri ale orașului București

„Zidurile acestui oraș sunt din trunchiuri mari de copac înfipte în pământ, unul lângă altul, și legate între ele prin grinzi de-a curmezișul, prinse de acele trunchiuri cu niște pene lungi și groase de lemn; orașul e podit cu trunchiuri de copaci.”

(Pierre Lescalopier, *Călătorie în Țara Românească și Transilvania*, 1574)

„Acest oraș București este foarte mare și se spune că, acum mulți ani, cuprindea cam șase mii de case. Are patruzeci de biserici și mănăstiri și vestitul râu Dâmbovița care curge prin mijlocul său. Noi ne-am dus apoi la Curte, care este o clădire de mari proporții și este înconjurată de ziduri înalte de lemn. (...) Este o clădire uimitor de armonioasă și care încântă privirile și este mai mândră și mai vastă decât curtea de la Târgoviște.”

(Paul de Alep, *Călătoria patriarhului Macarie*, 1652-1659)

„Orașul acesta se compune în total din douăsprezece mii de case, acoperite cu stuf sau șindrilă, majoritatea fiind joase și încăpătoare. Sunt puține încăperi zidite din piatră, deoarece ghiaurii de aici răscolându-se la fiecare șapte-opt ani, tătarii și osmanlâii dau foc acestui oraș și tot în acel an își fac case joase și utile. În cele vreo mie de dughene joase stau numai fete frumoase, care vând mărfurile din prăvălie. Sub dughene au pivnițe, unde ei țin diferite feluri de vinuri.”

(Evlia Celebi, *Descrierea orașului București*, în *Călători străini despre Țările Române*, VI)

*Civilizația românească văzută de călători străini

Spațiul românesc, aflat între Orient și Occident, era străbătut în Evul Mediu de majoritatea drumurilor care treceau spre Constantinopol. În trecere prin Țările Române sau cu misiuni precise determinate, călătorii străini ne-au lăsat informații prețioase care acoperă o arie largă (date geografice și etnografice, aspectul orașelor și al Curții domnești, ceremonii și tradiții) din care se pot desprinde imagini ale lumii medievale românești, mai ales în condițiile în care sursele autohtone sunt insuficiente.

În funcție de interesele care îi aduc în lumea românească, călătorii străini pot fi clasificați în câteva categorii: *erudiți*, unii dintre ei reputați învățați ca Ibn Battuta, Antonio Bonfini, Sebastian Münster, Georg Reicherstorffer, Enea Silvio Piccolomini, Jacques Bongars, Marco Bandini, Paul de Alep, Evlia Celebi, Anton Maria Del Chiaro, Franco Sivori, ale căror texte s-au impus ca izvoare prețioase cu privire la istoria poporului român; *captivi* sau călători fără voie, cărora împrejurări potrivnice le-au deturnat radical cursul vieții. Între aceștia sunt de amintit cavalerul cruciat Johan Schiltberger, participant la lupta de la Nicopole (1396), unde ajunge prizonierul lui Baiazid I, pentru ca după dezastrul acestuia de la Ankara (1402) să-l însoțească pe noul său stăpân, Timurlenk, în Asia. După mulți ani de robie se întoarce prin părțile noastre (1420) asemenea unui bătrân drumeț, obosit, în drum spre casă. Destine asemănătoare vor împărtăși Giovanni Maria Angiolello și Diego Galan. Primul, ca prizonier al lui Mohamed al II-lea, pe care l-a însoțit în mai multe expediții, între care și cea din Moldova împotriva lui Ștefan cel Mare, finalizată cu lupta de la Valea Albă (1476), iar al doilea ca rob în tabăra lui Sinan Pașa, urmărește expediția acestuia în Muntenia, inclusiv lupta de la Călugăreni (1595); *aventurieri* sau călători prin vocație, de felul unor Pierre Lescalopier, William Lithgow și Nicolo Barsi, care și-au trăit viața într-o continuă perindare prin lume. O ultimă categorie o reprezintă *misionarii*, trimiși ai Bisericii Romane pentru convertirea lumii ortodoxe, care, prin rapoartele trimise către Sfântul Scaun, au scris pagini de foarte mare interes pentru istoria noastră. Dintre aceștia merită a fi amintit Marco Bandini, episcop de Marianopol.

Vedere din București
(acuarelă de Amedeo Preziosi, 1869)



Odată cu slăbirea puterii otomane asupra Principatelor, începând din primele decenii ale secolului al XIX-lea se produc schimbări semnificative și în rândul călătorilor. Apar acum elemente mai statornice (pedagogi, medici și cărturari), veniți pe lângă familiile domnești și ale marilor boieri sau pentru a-și încerca norocul în acele părți de lume (Raichevich, J.M. Lejeune, R. Kunish și Vaillant); o altă categorie o reprezintă oamenii de știință (fiziologul Spallanzani, geologul austriac Hacquet, învățatul englez Robert Ker Porter, geograful George Lejean, slavistul Adolphe d'Avril), care explorează Țările Române în scopuri profesionale, precum și artiști plastici (L. Dupré, T. Valerio, M. Bouquet), care vor surprinde chipurile oamenilor și farmecul naturii.

Este vremea în care începuturile modernității se fac simțite pe deplin. Dascălii greci care se ocupau de educația vlăstarelor boierești sunt înlocuiți treptat cu institutori francezi, germani și austrieci, iar limba franceză se vorbește în saloane sau este folosită în cele dintâi reprezentații teatrale atât la Iași, cât și la București. În preajma Unirii Principatelor (1859), călătorii occidentali vor constata intensificarea procesului de deschidere față de civilizația și cultura occidentală. Costumul european, jobenul, mobilele comandate la Paris sau Viena vor înlocui treptat anteriorul, șalvari, fesurile și sofalele, iar la baluri vor ajunge să fie la modă cadrilul, valsul și poloneza.

2

Descrieri ale orașelor Sibiu și Târgoviște

„Sibiul, oraș preavestit, care își trage numele de la râul Cibin, e întărit cu două rânduri de ziduri și înconjurat cu șanțuri foarte adânci și de jur-împrejur cu iazuri și canale nu puține, răspândite pe o suprafață mare.”

(G. Reicherstorffer, *Chorographia Transilvaniei*)

„Târgoviștea este un oraș nu prea mare, așezat în șes și înconjurat de ziduri. Castelul din acel oraș, în care locuiește domnul țării, e împrejmuit cu pari de stejar foarte groși. Locuitorii trăiesc după legea ortodoxă și se îmbracă în haine lungi, purtând pe cap căciuli asemenea celor croate. Limba lor e puțin deosebită de limba noastră italiană. Ei își zic în limba lor romani, spunând că au venit din vremuri străvechi, de la Roma...”

(Francesco della Valle, secretarul lui Aloisio Gritti, călător prin Muntenia în anii 1532–1534)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Parcurgeți textul lecției și identificați: a) criteriile ce pot fi folosite în clasificarea călătorilor străini; b) felul informațiilor transmise de aceștia și utilitatea lor; c) modul cum s-au resimțit efectele modernității.
2. Determinați, folosind diversele documente, și comentați, în grupe de 4-5 elevi;
 - a) asemănări și deosebiri dintre București și alte așezări reprezentative; b) diferențe între orașele transilvane și târgurile moldo-muntene; c) bogățiile naturale și asemănări referitoare la habitat și populație.
3. Folosind documentele care însoțesc textul lecției, realizați un eseu referitor la civilizația medievală românească în viziunea călătorilor străini.



Tânăra valahă din Muscel, stampă de Bouquet (sec. XIX)

3

Descrieri ale locurilor

Transilvania

„În interior, povârnișurile munților se înalță lin chiar până la vârf, ceea ce face ca țara să fie arătoasă și plăcută ochilor și pământul să fie cel mai bine rânduit, în compunerea sa, din Europa. (...) Și pe jumătate din dealuri sau pe poalele lor sunt numai vii și sate nesfârșite, iar spre înălțimile înconjurătoare cele mai depărtate se află numai pășuni pentru vaci, oi, capre și cai și desigur de păduri. (...) Aici am găsit pretutindeni o populație foarte îndatoritoare și prietenoasă și am auzit oamenii de rând vorbind adeseori latinește...”

(William Lithgow, *Descrierea călătoriei prin Transilvania și Moldova*)

Țara Românească

„Casele din această țară (...) sunt clădite din lemn, din bârne și din scânduri. Acoperișul este în două ape și înalt, pentru ca zăpada să nu rămână pe el. Înăuntrul caselor sunt scaune de jur împrejur și o masă sprijinită la mijloc de un picior ca în casele europenilor... În fiecare casă este un cuptor care are pe dinafară un horn de lut... În timpul iernii, casele sunt mai calde decât băile.”

(Paul de Alep, *Călătoria patriarhului Macarie*)

1

„... ardeam de plăcere ca să răsufli aerul cel curat de la munți și câmpie; ca să es, în timpul verei, cel puțin pentru patru, cinci săptămâni din această atmosferă năbușitoare și nesuferită a capitalei...”

(Al. Pelimon, *Impresiuni de călătorie în România*, 1858)



Cetatea Neamțului (sec. XIV–XV), unul dintre locurile unde s-au petrecut odinioară „fapte strălucite”, atrage și astăzi numeroși vizitatori

2

„Mărturisesc că din toate locurile ce văzui în Moldova, cele care mă interesau mai mult erau acelea unde se trecuse, înainte, o faptă strălucită.”

(D. Bolintineanu, *Călătorii în Moldova*, 1859)

3

„Orice călătorie, afară de cea pe jos, e după mine o călătorie pe picioare străine; a avea la îndemână cupeaua unui tren, roatele unei trăsurii sau picioarele unui cal înseamnă a merge șezând și a vedea numai ceea ce ți se dă, nu însă și tot ce ai voi. Iată pentru ce eu și tânărul meu tovarăș de călătorie ne hotărâram a merge pe jos peste munți...”

(C. Hogaș, *Pe drumuri de munte*)

Călători români acasă și în lume

Apariția statului român modern și înlăturarea dominației otomane, însoțite de un constant progres economic, au contribuit la deschiderea României spre lume. Interesul pentru călătorie și aventură i-a determinat pe unii români să pornească spre meleaguri mai puțin cunoscute, în timp ce alții au preferat descoperirea propriei țări.

CĂLĂTORI ÎN ȚARĂ

Deplasările interioare, determinate de cristalizarea conștiinței naționale, au fost inaugurate de poetul Grigore Alexandrescu, autorul unui *Memorial de călătorie* (1842). Însoțit de I. Ghica, viitorul bei de Samos, Alexandrescu vizitează mănăstirile din Oltenia, prilej de inspirație pentru o serie de poezii prin care evocarea unor personaje istorice, ca și elogiul adus ruinelor, în special celor de la Târgoviște, se impun ca o temă frecventă în literatura vremii.

Munții Moldovei au atras prin frumusețea lor, încă de timpuriu, atenția scriitorilor noștri. Alecu Russo, descoperitorul *Mioriței*, călătorește prin Munții Neamțului și redactează *Piatra teiului* (1840). Rodul aceleiași călătorii este pentru Vasile Alecsandri *O plimbare în munți* (1842), iar pentru Calistrat Hogaș descoperirea munților a constituit, peste alte câteva decenii, cea mai mare satisfacție a vieții, dedicându-și acestora întreaga operă, reunită postum în volumul *Pe drumuri de munte*.

Între călătorii de vocație trebuie amintiți Alexandru Pelimon, Cezar Bolliac, precum și Gheorghe Sion ori Dimitrie Bolintineanu.

Primul drumețea prin țară de plăcere, din dorința de a cunoaște oamenii, locurile și obiceiurile lor. Cartea sa *Impresiuni de călătorie în România* (1858) reprezintă primul mare reportaj de călătorie dedicat spațiului național. C. Bolliac, revoluționarul de la 1848, este organizatorul unei excursii în Munții Bucegi (1843), la care participă Șt. Golescu, N. Kretzulescu și N. Bălcescu, excursie care a devenit un moment de referință în istoria drumețiilor montane românești. Obligat la surghiun, după evenimentele de la 1848, când revine în țară se va ocupa doar de excursii cu caracter arheologic. Timp de 18 ani (1858–1876) a făcut călătorii prin toată țara, rezultatul fiind numeroase studii și recomandări, dar și colectarea unui adevărat tezaur arheologic, numismatic și etnografic.

5

„Multe soiuri de peisaje am văzut prin deosebite țări, dar rareori am întâlnit cea frumuseță măreață și sălbatică, prin care se deosebesc munții Moldovei. Acolo pământul, codrii, stâncele, pâraiele sunt încă în starea primitivă a naturii și nicăieri nu se vedește mâna omului cu prefacerile ei uricioase și prozaice. La munte, omul este mai simplu, viața lui este mai în liniște, năravurile sunt mai nevinovate.”

(V. Alecsandri,
O plimbare în munți)

6

Evocarea unei excursii în Munții Bucegi (1843)

„Urcușul a început din Sinaia, pe poteca din spatele mănăstirii zidite de Mihai Cantacuzino (1695), cu opriri în Poiana La Sfârșitul Lumii (azi cota 1400) și a continuat până la platou. (...) Drumeții au dormit noaptea «la stâna cea mai de sus», spre a putea să vadă «a doua zi ivirea soarelui». A fost o expediție organizată, cu dorobanți, plăieși și servitori trimiși din vreme ca să pregătească culcușuri din crengi de brad, să adune lemne pentru foc și să taie mieii pentru frigare. Aceștia au dus cu ei și «un ocean mare al d-lui Kretzulescu».”

(V. Borda, *Călători și exploratori români*, 1985)

4

Motivele călătoriei

„Descoperirea țării natale ține, desigur, de cristalizarea conștiinței naționale. Scriitorii pleacă prin țară pentru a aduna material folcloric ca Alecsandri, pentru cercetări arheologice ca Bolliac, pentru a cânta frumusețile naturii și ruinele istorice înălțătoare ca Gr. Alexandrescu, Alecu Russo sau Al. Vlahuță, uneori pur și simplu pentru a se distra.”

(M. Popa, *Călătoriile epocii romantice*, 1972)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

- Folosindu-vă cunoștințele acumulate în orele de literatură română, rezolvați următoarele sarcini, împărțindu-vă în grupe de 4-5 elevi:
 - Menționați câteva poezii scrise de Grigore Alexandrescu la diferitele obiective vizitate.
 - Evocați atmosfera „ruinelor” din locurile vizitate, citând versuri din poeziile respective.
 - Indicați evenimentele istorice evocate de poet. De ce credeți că s-a oprit asupra lor?
- Comparând sursele 1 și 5, identificați câteva aspecte legate de rolul munților în viața românilor.
- Analizând sursa 6, enumerați câteva detalii din desfășurarea excursiei din 1843. Comparați o astfel de excursie cu cele care se organizează astăzi.



Ion Andreescu, *La munca câmpului*

1

D. Cantemir în Caucaz (1722)

„O informație de mare preț pentru geografie o constituie vederea panoramică a versantului caucazian dinspre Marea Caspică. Una dintre însemnările care însoțeste această vedere panoramică are o importanță deosebită, întrucât, cu o linie punctată trasă pe sub vârfurile cele mai înalte, Cantemir trasează linia zăpezilor permanente de pe acest masiv de munți, problemă care a început să intre în preocupările geografilor abia peste 150 de ani.”

(V. Hilt, I. Popovici, *Cum au cunoscut oamenii Pământul*, 1967)

2

Popper și indienii din tribul Onas

„Indianul Onas este nobil, cu inima largă, nu fumează, nu bea, nu calcă legile naturii; este infinit mai bun decât alte ființe civilizate. Acești oameni au un intelect puternic și dovedesc sentimente și umanitarism. Îi iartă pe dușmani, au afecțiune familială și sunt îndurerați pentru rudele moarte. Onașii sunt acuzați că sunt răi, dar aceasta nu este adevărat.”

(V. Borda, *Călători și exploratori români*, 1985)

**AVENTURA CĂLĂTORIEI**

Fără a face studii amănunțite asupra locurilor străbătute, numeroși călători români au adus contribuții importante la cunoașterea mai exactă a Pământului. Astfel, pentru secolul al XVIII-lea, Dimitrie Cantemir, care și-a petrecut o perioadă de timp la Istanbul, a întocmit „Planul Constantinopolului” și harta Moldovei (*Descriptio Moldaviae*), prin care și-a demonstrat calitățile de bun cartograf. Apoi, în timpul șederii în Rusia, a participat la expediția lui Petru I împotriva Persiei (1722), prilej pentru cercetarea cu atenție a țărilor și popoarelor caucaziene.

Mai târziu, Ioan Xantus, participant la Revoluția de la 1848 din Transilvania, pleacă în America de Nord unde se remarcă în cercetarea preriei, a Munților Stâncoși și a Californiei. A descoperit izvoarele fluviului Arkansas și numeroase insule de-a lungul coastei californiene, iar colecțiile sale faunistice și botanice au îmbogățit muzeele americane. Călătorind în Asia (1868), prin India, Indonezia, China și Japonia, alcătuiește o mare colecție etnografică, expusă mai târziu în cadrul expoziției Universale de la Viena (1872). Ilarie Mitrea, originar din zona Sibiului, este primul român care călătorește în Australia (1865), iar în anul următor în Mexic, unde, ca medic ofițer, însoțește corpul expediționar austriac trimis în sprijinul lui Maximilian, împărat al Mexicului. Aici, atras de vechea civilizație maya, a făcut investigații la Palenque și a realizat colecții de ceramică, țesături și arme amerindiene. Trecând apoi, ca „ofițer de sănătate”, în serviciul Olandei, a plecat pentru următorii 25 de ani în Indiile Olandeze (Indonezia). Pasionat cercetător și colecționar, el a contribuit la sporirea exponatelor muzeelor din Viena și București (Sala păsărilor din Muzeul „Gr. Antipa”).

Inginerul bucureștean Iuliu Popper, deși călătorește în Asia și America de Nord, este cunoscut mai ales pentru cercetările pe care le face sub auspiciile guvernului argentinian în Țara de Foc (1886). Aici explorează mai multe regiuni aurifere, dar face și observații cu caracter etnografic și geografic, numele de râuri și de munți date de Popper (Rio Ureche, Rio Rosetti, Monte Lahovary) regăsindu-se și astăzi în atlasele argentinieni.

Ardeleanul Samuel Fenișel, naturalist și călător pasionat de arheologie, și-a început activitatea ca asistent al profesorului Gr. Tocilescu pe șantierul de la Adamclisi (1891). Un an mai târziu a plecat în insula Noua Guinee (Indonezia), unde alcătuiește colecții bogate de fluturi, insecte și păsări, dar și de obiecte de artă papuașă, aflate astăzi în patrimoniul muzeelor de științele naturii din Budapesta, Viena și Berlin.

Dimitrie Cantemir, un priceput cartograf: harta Moldovei întocmită la începutul sec. XVIII (După Documente cartografice, în Atlas istoric, EDP, 1971)

Continutul african s-a bucurat și el de atenția a numeroși călători români. Dimitrie Ghica-Comănești și fiul său Nicolae au întreprins o călătorie în țara somalilor (Somalia), zonă mai puțin cunoscută a Africii, iar Albert Ghica a ajuns până în mijlocul Munților Atlas (Maroc). George și Dimitrie Strat au cercetat regiunea Nigerului din Dahomey până în Guinea, iar Sever Pleniceanu parcurge fluviul Zair cu pirogile și străbate pe jos pădurea ecuatorială locuită de pigmei până în valea Nilului în Sudan (Radjaf, 1899). Parcurge în felul acesta peste 3 000 km, fiind primul român și unul dintre primii europeni care a ajuns în regiunile ecuatoriale locuite de pigmei. Ion Catina a călătorit prin Africa de Sud, Rhodesia (Zimbabwe) și Mozambic, navigând pe fluviile Limpopo și Zambezi (1900–1905).

Zonele polare au fost vizitate de Bazil Assan, primul român care a ajuns în Arctica (1896) și tot primul care a realizat o călătorie în jurul lumii (1897–1898). A fost urmat de Constantin Dumbravă, care face cercetări asupra eschimoșilor în Groenlanda (1927–1931).

Unul dintre cei mai originali călători români a fost Mihai Tican-Rumano, care și-a descris peripețiile prin America de Sud (1908), ori prin Africa Centrală și de Vest (1923–1924) în numeroasele sale cărți.

3

„După cum am mai spus, albi stau închiși prin casele lor, după ora zece de dimineață. Geamurile ferestrelor sunt vopsite cu albastru și negru și, ca și când această precauțiune n-ar ajunge, ele sunt mascate cu cearceafuri și draperii, ca să apere pe locuitori de căldura și lumina prea tare.

...Ceea ce e ciudat este că, în schimb, noaptea e frig și umezeală. Nu se poate dormi cu ferestrele deschise, căci ar pătrunde un aer saturat de apă. Bineînțeles, e foarte neplăcut pentru ventilație să fii silit să ții totdeauna ferestrele închise ermetic: ziua din pricina căldurii, iar noaptea din cauza umidității.”

(M. Tican-Rumano, *Peste mări și țări*)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Pornind de la textul lecției și documentele care îl însoțesc, rezolvați următoarele sarcini de lucru:
 - a) Indicați priorități românești în domeniul călătoriilor.
 - b) Explicați de ce unele „colecții” ale exploratorilor români au ajuns în muzeele din Budapesta, Viena și Berlin.
 - c) Menționați un domeniu al explorărilor geografice în care D. Cantemir a fost un precursor.
2. Analizând documentul 2, comentați trăsăturile morale ale băștinașilor și interesul lui Popper pentru ocrotirea lor.
3. Pornind de la documentul 3, identificați aspecte neplăcute pentru călătorul european în Africa. Cunoașteți și altele? Comentați-le!



În ultimele decenii ale secolului XIX, pictorii români care au studiat și au lucrat în alte țări, cu precădere în Franța, au fost animați și de dorința de a cunoaște și înțelege noi spații geografice și umane:
Theodor Aman, *Stradă din Spa (Belgia)*;
N. Grigorescu, *Bretonă lucrând*



Glosar

AUSPICII — patronaj, protecție.
PIGMEI — populație din Africa Ecuatorială, bazinul fluviului Zair, cu înălțimea medie sub 1,5 m.
PIROGĂ — ambarcațiune rudimentară, lungă și îngustă, construită prin scobirea sau cioplirea unui trunchi de copac.

1

„Baikalul se poate numi mare, din pricină că din el iese râul Angara, care, mărindu-se cu alte gârle și râuri, cu râul lenisei împreună ajunge în oceanul cel mare. Poate fi numit mare (...) și din cauză că are o mare lungime și lățime. Poate să i se spună însă și lac, pentru că apa lui este bună de băut și nu este sărată.”

(N. Milescu,
Jurnal de călătorie în China)



2

„Zidul începe la marea de răsarit și înconjoară toate ulusurile Imperiului chinezesc pe o lungime neîntreruptă de 1 500 de verste (1 000 mile). El urcă peste stânci și munți înalți și coboară prin văi adânci și înguste. Zidul este clădit din bolovani mari de granit necioplit la temelie, deasupra cărora s-a zidit cărămida.”

Când chinezii vorbesc despre el, spun că, atunci când a fost clădit, în munți n-a mai rămas piatră, în pustiri n-a mai rămas nisip, în mări apă, iar în păduri copaci.”

(N. Milescu,
Jurnal de călătorie în China)

Glosar

MANDARIN — înalt funcționar de stat din China medievală.

SPEOLOGIE — știință care studiază formarea peșterilor și viața din interiorul lor.

ULUS — formă de organizare politică a populației mongole.

EXPLORATORI ROMÂNI

Exploratorii sunt cei care, prin observațiile prețioase făcute și datele științifice adunate, au întregit mereu tezaurul cunoștințelor despre Pământ. Printre adevărații cercetători și descoperitori se cuvine să-i menționăm și pe românii Nicolae Milescu Spătarul, Gregoriu Ștefănescu și Emil Racoviță.

Nicolae Milescu (1636–1708), recomandat de patriarhul Ierusalimului pentru însușirile alese și cunoștințele sale științifice și lingvistice bogate, este cel care, la solicitarea țarului Aleksei Mihailovici (tatăl lui Petru I), va conduce o ambasadă rusă în China. Scopul urmărit era stabilirea de relații diplomatice și comerciale cu China, cercetarea zonelor mai puțin cunoscute ale Siberiei și găsirea unui drum eficient pentru comerțul dintre cele două imperii.

Marea călătorie a început la Moscova (1675), traversează Siberia folosind cursurile fluviilor Obi și Enisei, apoi pe Angara ajunge la marele lac Baikal, căruia Milescu îi face o descriere amănunțită, fiind unul dintre primii săi exploratori. Continuând drumul de-a lungul fluviului Selenga, solia ajunge la hotarele Chinei, unde a fost întâmpinată de o delegație a împăratului cu care pornește spre Pekin (Beijing). Aici, după o ședere de peste 3 luni, timp în care s-au purtat discuții interminabile cu mandarinii împăratului fără un rezultat practic, Milescu se întoarce pe același drum la Moscova, unde ajunge după mai bine de 3 ani de la plecare.

Deși solia condusă de învățatul moldovean nu a înregistrat rezultate deosebite în domeniul politic, ea a contribuit, în schimb, la cunoașterea unor întinse teritorii din Siberia și China. Observațiile directe și însemnările atente cuprinse în lucrările sale, *Jurnal de călătorie în China* și *Descrierea Chinei*, ajunse până la noi în mai multe copii manuscrise, au contribuit la lărgirea orizontului geografic al secolului al XVIII-lea, fiind folosite de numeroși călători în secolul următor.

Gregoriu Ștefănescu (1838–1911), geolog și paleontolog de prestigiu internațional, a sporit prin activitatea sa colecțiile de roci și fosile ale Muzeului de Istorie Naturală din București. Tot el a descoperit și scheletul lui *Dinotherium gigantissimum*, singurul exemplar mai complet din această specie de proboscidian cunoscut până astăzi în lume.

Participarea la congresele internaționale de la Washington (1891), Petersburg (1898) și Mexico (1906) au fost tot atâtea prilejuri pentru călătorii de cercetare și explorare științifică. Astfel, străbate peste 1 000 km în America de Nord, descriind numeroase zone geografice (Marile Lacuri, Cascada Niagara, Marele Canion și fluviul Colorado, precum și pitorescul Parc Național Yellowstone), iar în Asia străbate Munții Ural, Siberia și Munții Caucaz. Materialele bogate adunate, pe care le-a prelucrat cu pricepere și talent, au contribuit la cunoașterea mai exactă a meleagurilor străbătute.

Emil Racoviță (1867–1947) a fost unul dintre cei mai însemnați exploratori români, participând ca naturalist la cea mai importantă expediție antarctică de la sfârșitul secolului al XIX-lea (1897–1899).

Ajunsă în apropierea continentului sudic (Țara Graham), nava „Belgica” a fost imobilizată de ghețuri pentru următoarele 13 luni. Se realiza astfel prima iernare în apele antarctice la latitudini mari (71°31'). În tot acest timp, membrii expediției au făcut observații astronomice, magnetice și meteorologice, precum și studii asupra păsărilor și focilor de pe banchiză.

Materialul biologic colectat de Racoviță, cuprinzând forme de plante și animale încă necunoscute, a fost repartizat spre cercetare mai multor zeci de specialiști din alte țări, care au elaborat lucrări științifice sub directă sa îndrumare. De asemenea, aventura antarctică s-a finalizat printr-un șir de conferințe pe care savantul român le-a ținut la Anvers, Bruxelles, Liège, Paris și București.

4

„Întunericul continuu nu are efect rău numai asupra sufletului, e vătămător și pentru trup. Fețele îngălbeniră, suflarea se îngreună, mișcărilor cele mai simple pricinuiău bătăi de inimă. Ca umbre ne tărām în neîntreruptul întuneric, prin nămolul de omăt ce viscolul clădea pe puntea corăbiei.”

„Iar afară, în veci, *urgie*. Prin înaltele catarguri vântul șuiera năprasnic, din timp în timp, turbând, le zguduia până-n țâțână și lemnul înghețat trosnea, dând sunete ascuțite. Frânghiile împovărate de gheață se zbăteau nebune în vijelie și vuiu nesuferit și fără preget, izbite de sonorele scânduri ale vasului.”

„Iar *gerul* se lăsă din ce în ce mai mare. Puterea lui sleia mercurul în termometrele noastre, și când scădea sub minus 40° și vântul înceta, ca sleit și el de frigul urgiei. Nimic nu mai urnea acum pe vasta câmpie a banchizei. Cerul senin, întunecos și vânăt părea, cu stelele sale, o boltă de oțel bătută în cuie de aur, și în văzduhul nemișcat, albă și rece sta luna, și sleite păreau razele sale de argint.”

„*Tăcerea* a cuprins acum cerul și banchiza; natura întreagă pare împietrită în eternă nemișcare. Iar tu, pierdut aici, te simți cuprins de spaimă fără margini, nu îndrăznești să te miști în această nemișcare, nu cutezi să strigi în astfel de tăcere și inima ți se strânge în desperare cruntă, căci vezi că totul e mort și rece...”

(E. Racoviță, *Spre Polul Sud*)



3

„*Jurnalul de călătorie în China* reprezintă prima scriere cu conținut etnografic despre Siberia din secolul al XVII-lea, fiind apreciată ca una dintre cele mai prețioase lucrări de acest gen. În această lucrare se întâlnesc informații prețioase despre numeroase popoare întâlnite în timpul călătoriei prin Siberia (calmuci, karaganți, kirghizi, mongoli, ostiaci, tătari etc.), despre râurile care brăzdează regiunile străbătute, despre fauna și flora acestor ținuturi. Aprecierile făcute de N. Milescu asupra posibilităților de valorificare a pădurilor întâlnite și despre valoarea economică a diferitelor specii de animale din unele regiuni, ca: samurul din Siberia de Nord, focelul din Baikal etc., au stârnit un interes deosebit.”

„*Descrierea Chinei* reprezintă o informare exactă și foarte completă pentru acea vreme asupra împărăției și poporului chinez, fiind una din primele cărți din literatura geografică universală care vorbește pe larg despre China, atât de puțin cunoscută în acea vreme.”

(V. Hilt, I. Popovici, *Cum au cunoscut oamenii Pământul*)

Vasul „Belgica”
prins între ghețuri,
în noaptea polară

PRO MEMORIA!

- Călătoriile românilor prin țară au fost determinate de cristalizarea conștiinței naționale.
- Călătorii și exploratorii români au adus contribuții importante la cunoașterea mai exactă a unor zone ale planetei noastre.
- E. Racoviță este nu numai un cunoscut explorator al Polului Sud, ci și întemeietorul biospeologiei și al primului institut de speologie din lume.

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Folosind textul lecției și documentele care îl însoțesc, rezolvați următoarele sarcini, lucrând în grupe de 4-5 elevi:
 - a) Reconstituiți, pe hartă, drumul urmat de spătarul Nicolae Milescu.
 - b) De ce credeți că a folosit cursurile de apă ale Siberiei?
 - c) Identificați valoarea informativă a scrierilor spătarului Milescu.
2. Analizând documentul 4, comentați comportamentul exploratorilor în timpul „noptii polare”: a) reacțiile organismului uman; b) starea psihică și condițiile de viață.
3. Folosind și alte materiale, realizați o dezbatere cu tema: „Contribuții românești la cunoașterea Pământului”.

- Comunitatea umană s-a constituit din vremuri îndepărtate (după unele opinii încă din neolitic) în așezări rurale, care au cunoscut de-a lungul istoriei evoluții semnificative, păstrându-și, cel puțin în Europa sudică și sud-estică, străvechea matrice a începuturilor.

- Târgul a fost prin excelență un spațiu comercial, un loc de întâlnire al producătorilor și comercianților cu cumpărătorii, și se desfășura, de regulă, cu prilejul unor mari sărbători religioase într-un oraș aflat la întretăierea unor drumuri comerciale. Încă din Evul Mediu românesc, această denumire a fost aplicată unor așezări populate de țărani și meșteșugari care trăiau din produsul muncii lor.

- Orașul, străveche creație a Orientului antic, a cunoscut forma *polisului* în spațiul lumii grecești. După modelul Romei, Imperiul a răspândit pretutindeni unde au ajuns legiunile sale, inclusiv în spațiul vechii Dacii, colonii și municipii. Occidentul a cunoscut în secolele XI-XII marea renaștere urbană spre finalul căreia coloniștii sași puneau bazele primelor orașe în Transilvania.

Compararea în mișcarea lor istorică a acestor tipuri de comunități și activități social-economice dă măsura întregă a unității străvechi, dar și a extraordinarei diversității a Europei.

Sate, târguri și orașe din Europa și spațiul românesc

SATUL

Din timpuri preistorice și până în epoca revoluției industriale, când o mare parte a lucrărilor agricole au fost mecanizate, comunitățile rurale și-au asigurat supraviețuirea printr-o luptă dură și necruțătoare cu dușmani de tot felul.

În Franța feudală (sec. X-XIII), epocile de creștere demografică au sporit numărul celor în căutare de lucru și astfel au apărut numeroase noi așezări smulse naturii înconjurătoare prin defrișări sau asanări. Spațiul noii comunități nu putea funcționa oriunde, în apropiere trebuia să fie un curs de apă, alăturat pădurea din care o parte devenise suprafață arabilă, parte pășune pentru vitele oamenilor. Din lemn, piatră sau pământ bătut erau construite locuințele, alcătuite, de regulă, din 2 încăperi – una care adăpostea căminul, cealaltă fiind o cameră „dormitor”. Uneori, se adăuga grajdul pentru animale. Hainele, confecționate dintr-o materie rezistentă, erau purtate până când se rupeau, iar hrana era alcătuită din produse naturale, de multe ori neprelucrate, lapte (brânză), ouă, legume, fructe. Carnea de pește se consuma mai des. Sacrificarea porcului deschidea sărbătoarea Crăciunului. Unelte, îmbrăcămintea, mobilierul locuințelor (puțin și sărăcăcios), totul era produs în gospodăria țărănească. Idealizarea modului de viață în aceste comunități este practic imposibilă. Natura ostilă îi obliga pe săteni la o luptă neîncetată cu iernile geroase, dar și cu verile excesiv de călduroase, cu invazia rozătoarelor și a lăcustelor, cu inundații și secete însoțite de lungi ani de foamete. În același timp, cu deosebire în Apus, rigorile senioriei creau o mulțime de obligații față de stăpânul laic și ecleziastic și stârneau revolte periodice repetate, în cursul cărora satul acționa ca un singur om. Războaiele neîncetate între nobilii care posedau totul, altă calamitate a acelor timpuri, se însoțeau cu mari distrugerii materiale, odată cu ele se pierdeau și vieți omenești, iar resurse importante erau risipite zadarnic.

Satul românesc al secolelor modernității s-a înscris într-o mișcare complicată. Țăranul a fost emancipat de clacă și împrăștiat atât în vremea lui Cuza, cât și ulterior, la sfârșitul Primului Război Mondial, pentru jertfa sa în slujba cauzei unității naționale. A crescut semnificativ numărul știutorilor de carte și bărbații au primit drept de vot. Lumea rurală s-a diferențiat și și-a consolidat poziția o clasă de mijloc relativ înstărită, în situația în care vechea boierime/moșierime diminuată în puterea ei economică prin exproprierea reformelor agrare, părea să înceteze scena istoriei.



Cultivarea pământului și creșterea animalelor în jurul anului 1000



N. Grigorescu, Căruța din ogradă

Atâta vreme cât activitățile productive erau dirijate spre cultura cerealelor, pe care se așeza încă exportul românesc, iar cea mai mare parte a venitului național provenea din agricultură, creșterile semnificative ale nivelului de trai au întârziat totuși, ceea ce a generat o întreagă literatură economică și sociologică în încercarea de a găsi soluții „problemei agrare”. În lupta grea cu politica de impozite a statului, același care în plină criză economică i-a redus la jumătate datoria pentru pământul primit prin reformă, țăranul român era obligat să-și vândă ieftin produsele, dar să cumpere scump mașini agricole și alte bunuri. Devenise evident că prosperitatea sa depindea în mod esențial de creșterea economică generală a țării, în acest context putându-se consolida agricultura internă, de mare randament.

1

„Mizeria, nepregătirea, veacurile de război au împins ca o neîncetată bătaie de vânt, pe țăranul român, la dezordine gospodărească, la trai neigienic, câteodată la stări de civilizație neolitică, dar nu l-au putut face să renunțe la pitorescul înadins sporit și alimentat la fiecare pas al vieții, căsuța, oricât de redusă la elementele necesare adăpostirii, va ființa întotdeauna ca un semn de liberă noblețe, stâlpii pridvorului, ulciorul, din care se astâmpără setea, va fi întotdeauna împodobit cu un decor bătrânesc, iar perețele oricât de pustiit de nenoroc va purta oricum o icoană.”

(Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, 1936)

3

„În aceeași zi Moromete își făcu socoteala datoriilor și spre seară bătu la poarta lui Bălosu cu care se înțelese să-i vândă o parte din pământul familiei. (...) Moromete arăta ca și atunci când vânduse salcâmul, îndepărtat și nepăsător.

Cu banii luați Moromete își cumpără doi cai, plăti foncierea, rata anuală la bancă, datoria lui Aristide și taxele de internat ale lui Niculaie, rămânând ca necunoscută soluția acestor probleme pentru viitor. (...)

Dar cu toată aparenta sa nepăsare, Moromete nu mai fu văzut stând ceasuri întregi pe prispă sau la drum pe stănoagă. Lupta pentru apărarea micilor lui bucurii se sfârșise. (...) Trei ani mai târziu, izbucnea cel de al doilea război mondial. Timpul nu mai avea răbdare.”

(Marin Preda, *Moromeții*, vol. I, 1955)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

- Constituiți mai multe grupe a câte 4-5 elevi. Repartizați, pe grupe, textele de mai sus și câte o întrebare din cele ce urmează:
 - Ce definește țăranul și societatea rurală a Evului Mediu?
 - Care sunt permanențele vieții rurale în societatea românească? Ce argumente se pot invoca pentru a încadra în doi timpi diferiți ai istoriei fragmentele din cele două texte clasice ale romanului românesc.
 - Stabiliți ce a determinat ambele atitudini: bucuria nestăvilită a proprietarului de pământ și aparenta nepăsare cu care celălalt își lichidează avutul.
- Construiți cu răspunsurile astfel obținute un text cu subiect istoric. Completați-l cu informații provenind din mediul familial și viața cotidiană.
- Realizați o dezbatere pe tema „Satul românesc, trecut, prezent și viitor.”

2

„Flăcăul sosi încălzit de la drum. Se opri în marginea delniței (...). Cu o privire cețoasă, Ion cuprinse tot locul, căutându-l. Simțea o plăcere atât de mare văzându-și pământul încât îi venea să cadă în genunchi și să-l îmbrățișeze.

I se părea mai frumos, pentru că era al lui. (...) Nu se putu stăpâni. Rupse un smoc de fire și le mototoli pătimaș în palme.”

(Liviu Rebreanu, *Ion*, 1920)

Competențe specifice modulului OAMENII, SOCIETATEA ȘI LUMEA IDEILOR

1.1. Construirea unor explicații și argumente intra și multidiscipline care privesc la evenimentele și procese istorice.

*1.2. Utilizarea termenilor/conceptelor specifice(e) istoriei în contexte care implică interpretări și explicații interdisciplinare.

2.3. Descoperirea constantelor în desfășurarea fenomenelor istorice studiate.

**2.4. Compararea și evaluarea unor argumente diferite în vederea formulării unor judecăți proprii.

*3.2. Analizarea mesajelor transmise de surse istorice variate prin compararea terminologiei folosite.

4.2. Integrarea cunoștințelor obținute în medii non-formale de învățare în analiza fenomenelor istorice studiate.

*4.3. Analizarea punctelor de vedere similare, opuse și complementare în legătură cu fenomenele istorice studiate.

4.4. Realizarea de conexiuni între informațiile oferite de sursele istorice și contextul vieții cotidiene.



H. Trenk, Târgul Moșilor (1876)

1

„Iar în ceea ce scrie domnia ta despre negoțul nostru noi nu am scos din Serbia alte mărfuri decât piele, ceară și brânză, iar acum aducem argint și aur. Și la curtea domniei tale se aduc tot felul de țesături scumpe, bucăți de mătase fină și postavuri de mare preț și bijuterii. Asemenea mărfuri nu se pot a fi plătite cu piele, ceară sau brânză, ci cu aur, argint și pietre prețioase. (...) Și de la asemenea afaceri crește și folosul vistieriei tale, și acesta nu e unul din cele mici.”

(Scrisoarea raguzanilor către despotul Ștefan Lazarevici, 1417, după *Orașul medieval*, 1984)

2

„La Ștefănești, pe Prut, în prima jumătate a secolului al XIX-lea trăia o comunitate multietnică (români, armeni și evrei) de agricultori, meseriași și negustori. (...) Era un spațiu de producție, dar și de comerț, târgul găsimu-și locul la intersecția unor drumuri importante pe care circulau cereale, vite, produse meșteșugărești autohtone sau de import.

Așezarea beneficia de o stradă principală (ulița) de-a lungul căreia funcționau 198 de dughene «creștinești, armenesti și evreiești». Pe la 1845 erau în ființă două crășme. (...) Să mai spunem că la Ștefănești strada comercială era luminată, că sacașii aduceau apă proaspătă și că târgoveții se puteau îmbăia într-un feredeu (cadă).”

(După Gh. Punga, *Noi contribuții privind istoria târgului Ștefănești*, 1980)

TÂRGUL

Renașterea urbană a Occidentului a dezvoltat în secolele XII-XIV târgurile din Champagne, reuniuni de negustori întinse pe durata unui an întreg și concretizate în mod esențial prin trei operațiuni principale: prezentarea mărfii, vânzarea și încheierea contractelor și plata. Intensele activități de schimb conturau o axă comercială care lega bazinul mediteranean de nordul Europei de-a lungul căreia țesăturile (rezultat al unui complicat traseu de producție care unea Anglia și Flandra de marile orașe italiene și franceze) erau schimbate pe mirodenii. Așa cum s-a spus, rolul esențial al târgurilor din Champagne a fost financiar, piața comercială fiind reglată de ritmul vânzării și cumpărării. Trecerea regiunii sub control regal a întărit pozițiile financiare ale Parisului și i-a permis lui Filip cel Frumos (1285-1314) să bată prima monedă de aur.

Oarecum spre apusul marilor târguri din nordul Franței, creșterea economică a celor două state românești extracarpatiche și a Transilvaniei a îngăduit orașelor săsești aflate dincolo de munte – Sibiu, Bistrița, Clujul, dar mai cu seamă Brașovul – să joace un rol activ în stimularea raporturilor comerciale între aceste țări. Cu deosebire „marea așezare din Țara Bârsei a fost o veritabilă piață comună pentru mărfurile produse în spațiul românesc” și o etapă importantă pentru comerțul de tranzit care lega zona danubiano-pontică de apusul și centrul Europei. Vreme de două secole (XIV-XVI), zona centrală a Brașovului a fost loc de întâlnire al negustorilor care cumpărau din Țările Române mari cantități de pește, cereale, vite, ceară, miere, piei sau vinuri. La rândul lor, comercianții din Țara Românească și Moldova se arătau interesați de produse meșteșugărești de calitate superioară: postavuri, unelte, arme.

Negustorii care intrau sau ieșeau din Brașov erau obligați să vândă și să cumpere numai în oraș, unde se plătea vama vigesimală, echivalentul a 5% din valoarea mărfurilor, după ce la Bran, potrivit unor vechi înțelegeri cu voievozii Țării Românești, se plătise tricesima, respectiv a treizecea parte din valoarea bunurilor transportate.

MARILE ORAȘE

Orice călătorie în istoria așezărilor umane de-a lungul timpurilor se încheie, firesc, în marile orașe a căror lungă evoluție a marcat progrese semnificative în toate domeniile. Polisul grecesc, orașele Renașterii medievale, citadelele revoluției industriale și, nu în ultimul rând, orașele-lumină în care trăiesc și lucrează intelectuali și artiști au făcut și au scris istoria.

Un astfel de oraș este și Petersburgul, numit și Petrograd, apoi Leningrad și în cele din urmă, din nou, Sankt-Petersburg.

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Încadrați în epocă târgurile periodice din Champagne și negoțul raguzanilor cu despotul Serbiei. Stabiliți diferențele, caracterizând economic sudul italic și vestul francez și flandrez, precum și sud-estul balcanic.
2. Descrieți – pornind de la documentul 2 – modul de viață într-un târg moldovean multiethnic și precizați în ce măsură negoțul a schimbat viața oamenilor.
3. Alcătuiți (în măsura în care acest lucru este posibil) un eseu de 15-20 de rânduri despre relațiile unei personalități culturale sau istorice cu localitatea voastră de reședință.



O imagine emblematică pentru Petersburgul țărilor

PRO MEMORIA!

- Satul, formă străveche de comunitate umană, reprezintă începutul îndepărtat al vieții economice și sociale în spațiul european și românesc.
- Târgul medieval occidental sau orașele-târg dintre Carpați și Dunăre realizează ieșirea dintr-o economie autarhică și încadrarea societății românești pe calea relației marfă-bani.
- Marile orașe ale secolului XIX pot fi privite și din perspectiva creatorilor care le-au populat și a ambianței care a generat capodopere artistice.

Orașul s-a născut acum aproape 300 de ani, din voința țarului care i-a dat numele său, pentru a întemeia o nouă capitală pe măsura măreției țării pe care o conducea. Ridicat pe o mlaștină, cu jertfa anonimă a mii de oameni și cu concursul celor mai străluciți arhitecți ai secolelor XVIII-XIX, orașul impresionează și astăzi prin unicitatea sa strălucitoare. Dar nu despre monumente și bulevarde, nu despre „noaptea albe” pomenite de Dostoievski sau despre leghendarul crucișător „Aurora” vă propunem să ne amintim în primul rând, ci despre marii oameni de cultură care au trăit și au murit aici: un mare poet, A.S. Pușkin, un mare prozator și dramaturg, N.V. Gogol, și un mare romancier, Feodor Dostoievski. Îl putem alătura și pe Piotr Ilici Ceaikovski, marele compozitor care și el și-a câștigat notorietatea în capitala imperială. E suficient să spunem, pentru a evidenția relațiile acestor oameni de geniu cu puterea țărilor, că Pușkin a murit ucis într-un duel pus la cale și de Nicolae I, că Dostoievski a fost condamnat la moarte și că a fost grațiat în ultima clipă și că Ceaikovski a murit în împrejurări obscure.

Orașul a găzduit însă și evenimente memorabile, de ar fi doar declanșarea revoluției ruse (1917) și eroica blocadă a celor 900 de zile – jertfa supremă a mii de leningrădeni în ultimul război mondial. S-a vorbit, invocându-l, despre „unul din cele mai frumoase orașe ale lumii”, despre „Veneția nordului”; aici s-au produs fapte care au schimbat istoria lumii și s-au născut capodopere ale culturii și artei.

Din nordul rece al Europei coborâm în sudul continentului, pentru a ajunge în București. Capitala României, localitate care va împlini în curând 550 de ani, este așezată într-o zonă de câmpie cu călduri extreme vara și cu ierni geroase și, după spusele apăsate ale unora, departe de a întruni condițiile unui centru politic de anvergură. Așezarea sa aproape de Dunăre, dincolo de care se găseau oștile Imperiului Otoman, l-a adus aici, într-o reședință statornică, pe domnul Țării Românești și mai apoi, pentru că lași se afla la doi pași de frontiera cu Rusia, și pe domnul Principatelor Unite. În acest loc aveau să se întâmple toate marile fapte românești ale timpurilor care au urmat: aici au fost proclamate independența și regatul, de aici a răsărit soarele pentru toți românii, aici au fost aduse, spre recunoaștere deplină, actele Marii Uniri, de aici au condus comuniștii 45 de ani țara și tot aici istorica zi de 22 decembrie 1989 – izgonirea dictatorului – a consemnat începutul unei noi epoci a istoriei. Bucureștii au concentrat importante forțe intelectuale și artistice. În redacția ziarului „Timpul” s-au întâlnit Eminescu și Slavici, sub cupola Ateneului a conferențiat Nicolae Iorga și a concertat George Enescu, iar la Facultatea de Medicină, Emil Palade, studentul anilor '40, deținătorul Premiului Nobel pentru biologie de mai târziu, a urmat cursurile profesorului Fr. Rainer.

Orașul și-a păstrat până azi contrastele sale. S-a dezvoltat de multe ori haotic, lăsând mereu în afară periferii lipsite de confortul canalizării sau al străzii pietruite. Luți la mână și răi de gură, bucureștenii și-ar vorbi la nesfârșit despre calvarul de a trăi într-un asemenea loc, dar puțini ar pleca de aici.



„Omul coboară din maimuță...”, caricatură din 1880 care pune sub semnul întrebării teoria evoluționistă

1

„După incendiul de la Operă, iată un nou dezastru. (...) La Durand-Ruel ni se oferă o expoziție despre care ni se spune că este de pictură. Trecătorul oarecare (...) intră și ochilor săi speriați li se oferă un spectacol crud. Cinci sau șase alienați (...), un grup de nefericiți atinși de fobia ambiției și-au dat întâlnire pentru a-și expune operele.

Sunt indivizi care pufnesc în răs în fața acestor lucruri, dar eu am inima strânsă. Acești așa-ziși artiști se intitulează impresionisti; ei iau pânzele, culorile și pensulele, aruncă la întâmplare câteva tonuri. (...) A-l face pe Pissarro să înțeleagă că arborii nu sunt violeți, că cerul nu are culoarea untului proaspăt, că în nicio țară nu se pot vedea lucrurile pe care le pictează el și că nicio persoană inteligentă nu se poate adapta unor asemenea rătăcirii...”

(Albert Wolf, în „Le Figaro”, 1874)



Claude Monet, Impresie, răsărit de soare, lucrarea care a generat denumirea curentului ilustrat de cei ce expuneau în 1874

Viziuni despre modernizare în Europa secolelor XIX–XX

CURENTE ȘI POLITICI CULTURALE

Progresul epocii industriale a fost susținut de o schimbare radicală a modului de a gândi. Secolul al XIX-lea este dominat de pozitivismul lui Auguste Comte, curent care exprima încrederea în puterea rațiunii și a cunoașterii. Aflată într-un proces de evoluție, societatea umană este guvernată de legi asemănătoare universului fizic, totul fiind supus observației și experimentului. Încrederea nemărginită în puterea științei eliberate de orice implicații metafizice a dus la combaterea Bisericii și la tendința de laicizare a societății. Oamenii de știință erau sfinții epocii industriale. Pe aceeași direcție se înscrie și *evoluționismul* lui Charles Darwin, potrivit căruia toate ființele vii se înscriu pe o linie de dezvoltare ascendentă, de la simplu spre complex.

Începutul secolului XX a amendat însă rădăcinile pozitivismului și ale evoluționismului. Sigmund Freud și Carl Gustav Jung pun în evidență rolul inconștientului în viața omului, iar Albert Einstein redefinește bazele newtoniene ale fizicii, punând totul sub semnul *relativității*. William James propune o abordare *pragmatică*, potrivit căreia orice idee care „funcționează” este adevărată, iar adevărul nu mai este imuabil, ci creat prin acțiunea umană. Henri Bergson analizează timpul, spațiul sau libertatea dintr-o perspectivă metafizică, respingând abordările materialiste și mecaniciste ale realității. Din perspectiva sa, *elanul vital* este forța creatoare care determină evoluția vieții, iar *intuiția* este metoda de cunoaștere cu adevărat profundă. Friedrich Nietzsche se opune cu vehemență credinței în existența unei structuri obiective a lumii, unei realități profunde, propunând în schimb simțurile și simțul comun ca mijloace utile de înțelegere a lumii.

Având puternice rădăcini în secolul al XIX-lea, *materialismul dialectic și istoric* exprimă viziunea marxist-leninistă despre evoluția societății. *Intuiționismul* lui Henri Bergson, *fenomenologia* lui Edmund Husserl sau *existențialismul* reprezentat de Martin Heidegger și Jean-Paul Sartre vor influența puternic dezvoltarea științei, literaturii și artei secolului XX.

Dacă vreme de secole cultura și arta fuseseră rezervate unor categorii sociale restrânse, privilegiate, remarcabilul progres științific și tehnologic al acestui secol a făcut posibil accesul a tot mai mulți oameni la ceea ce avea să poarte numele de *cultură de masă*. Democratizarea accesului la cultură a fost posibilă cu precădere datorită fotografiei, cinematografului, radioului și presei scrise.

Începând cu mijlocul secolului XX, a început să se manifeste o nouă formă de cultură, specifică tinerilor, care, îmbrăcând forma unei „contra-culturi”, se constituie într-o alternativă la cultura oficială. Foarte influentă, cultura tinerilor indică existența unor valori, idealuri și aspirații specifice, o schimbare profundă a raportului dintre generații. Din această perspectivă, secolul XX poate fi perceput și ca o epocă a protestelor tineretului, a unui conflict tot mai evident între valorile promovate și maniera de exprimare a diferitelor generații.

Din punct de vedere al artelor, dar și al filosofiei, ultimele decenii ale secolului XX fac trecerea de la modernism la postmodernism.

2

„Nu este așadar nicio exagerare în a spune că știința reformează viitorul omenirii, că ea singură poate să-i spună care îi este destinul. (...) Până acum nu a existat nicio rațiune care a condus lumea: a fost numai capriciul, pasiunea.

Va veni o zi când rațiunea susținută de experiență va recâștiga imperiul său legitim, singurul care este de drept divin și care nu va mai conduce lumea după hazard, ci în funcție de un scop clar care va trebui să fie atins.

Epoca noastră, a pasiunilor și a erorilor, va apărea ca barbarie pură, sau ca vârstă a capriciului și a fantasmelor, care la copil separă vraja primilor ani de rațiunea omului matur.

(...) Organizarea științifică a umanității, care este ultimul cuvânt al științei moderne, curajoasă, dar și legitimă pretenție.”

(Ernest Renan, *Viitorul științei*, 1864)

3

„Tinerilor trebuie să li se acorde dreptul de a-și spune cuvântul, precum și o putere reală de a lua hotărâri nu numai în problemele lor, dar și în acelea privind întreaga activitate socială.

Puterea impune o răspundere sporită a tinerilor, iar răspunderea generează maturizarea. Ar fi o mare greșeală să credem că tineretul nu poate face altceva decât să critice și să revendice.

M-am referit în cele de mai sus la un aspect al unui fenomen complex. Eu nu caut să interpretez lucruri pe care tineretul în mod cert le poate explica mai bine. Vreau numai să spun că tineretul protestatar nu înseamnă neapărat o generație nedisciplinată și în niciun caz lipsită de idealism. (...)

Am observat apoi, cu plăcere, că tineretul este capabil să lărgească aria solidarității umane. Marile probleme privind destinele omenirii, mizeria „lumii a treia” și pacea internațională au luat o asemenea amploare, încât cu greu putem pretinde tineretului să aibă încredere întotdeauna în înțelepciunea generației vechi.”

(Urho Kekkonen, *Un tineret lipsit de prejudecăți, speranța lumii*, 1970)



Afiș-manifest din timpul mișcărilor de protest ale tinerilor din Franța (1968)



Festivalul „generația iubirii”, Woodstock (1969)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Studiați cu atenție documentele și imaginile și răspundeți la următoarele cerințe:

1. Exprimați în cuvinte proprii soluția pe care filosofia pozitivă o propune pentru viitorul omenirii.
2. Menționați ce soluții alternative au fost imaginate în secolul XX? Exemplificați.
3. Identificați mesajul transmis de afișul-manifest din 1968 și răspunsul pe care l-au dat tinerii.
4. Puteți identifica în lumea de astăzi fenomene de respingere de către tineri a culturii generațiilor trecute? Organizați o dezbateră pe această temă.
5. Analizați și descrieți imaginile oferite de impresionism și de arhitectura postmodernă.



Arhitectură postmodernă – Stata Center, arhitect Frank Gehry



Giuseppe Garibaldi (1807-1882), unul dintre conducătorii luptei pentru eliberarea și unificarea Italiei

IDENTITATE NAȚIONALĂ

Din perspectivă politică, concepte precum „națiune”, „naționalism” sau „identitate națională” au fost și sunt încă în centrul proiectelor politice ale lumii moderne. În mod cert, lupta pentru afirmarea identității naționale reprezintă dominantă secolului al XIX-lea și a avut fundamente etnice. Italienii, germanii sau românii, dar și multe alte popoare ale Europei au încercat să se reunească în granițele aceluiași stat. A fost momentul în care, sub influența scriitorilor romantici și a artiștilor militanți, s-a creat un sentiment de solidaritate care mergea dincolo de orice alte interese. Asocierea ideilor de libertate și de națiune a creat o fantastică emulație în rândul popoarelor europene și a impins aproape întreaga Europă spre revoluția pașoptistă. Revoluția romantică nu a putut face față forței militare concentrate împotriva sa. Ideea de națiune însă a rămas și va da roade câțiva ani mai târziu. Trecând de la romantism la realism, germanii și italienii își vor realiza obiectivul național utilizând aceeași armă a războiului. La rândul lor, românii folosesc contextul internațional favorabil creat de un alt război, cel al Crimeii, și, prin dubla alegere a lui Al. I. Cuza, fac primul pas spre statul național. În 1867, ungurii obțin un statut preferențial în cadrul Imperiului Habsburgic, în cazul polonezilor verdictul fiind însă încă o dată amânat, ca și în cel al popoarelor din Balcani.

Odată constituite, statele-națiune au promovat la sfârșitul secolului al XIX-lea un alt tip de naționalism, cel al dominației și cuceririi. Este cel care creează ierarhii între națiuni și chiar neagă dreptul la existență al unor națiuni. În mod paradoxal, curentul apare în Franța, este cunoscut și în Anglia sau în Rusia, dar va fi împins la extrem în Germania, unde va îmbrăca forme agresive, xenofobe și antisemite. Noul context politic internațional blochează dorința de emancipare a popoarelor slave din Imperiul Habsburgic (cehi, slovaci, sloveni, croați, polonezi) sau a românilor din Transilvania. În aceeași situație se găseau însă și finlandezii, polonezii ori locuitorii statelor baltice, precum și celelalte popoare incluse în Imperiul Rus. Deși în evident declin, și Imperiul Otoman continua să blocheze aspirația spre independență a popoarelor balcanice.

Confruntarea dintre „națiunile dominante”, pe de o parte, și aspirația spre libertate a națiunilor dominate, pe de altă parte, a condus spre declanșarea Primului Război Mondial. Nu întâmplător, unul dintre principiile care au stat la baza noii lumi a fost acela al dreptului tuturor popoarelor la autodeterminare. În fapt însă, deși pacea de la Versailles recunoște aspirațiile naționale, nu face acest lucru decât pentru puterile învingătoare, creând astfel dorința de revanșă.

După cel de-al Doilea Război Mondial, ideea de națiune etnică intră într-un con de umbră, fiind tot mai mult asociată conflictelor armate, mondiale sau regionale, care au devastat secolul XX. În locul său este pusă națiunea civică, care ignoră originea etnică și evidențiază calitatea de cetățean al unui stat.

1

„O națiune este prin urmare o mare comunitate solidară, purtată de spiritul de sacrificiu deja dovedit, dar și de sacrificiile care vor mai fi aduse. Ea presupune existența unui trecut, și totuși se concentrează, în prezent, într-un fapt palpabil: acel acord, acea dorință declarată de a continua conviețuirea. (...)

O națiune este deci o mare solidaritate, constituită prin sentimentul sacrificiilor care au fost făcute și al acelor pe care suntem dispuși să le facem încă. Ea presupune un trecut; ea este rezumată, totuși, în prezent printr-un fapt tangibil: consimțământul, dorința clar exprimată de a continua viața împreună.”

(Ernest Renan, 1882)

2

„Deasupra naționalismelor învechite va trebui pe viitor să stea sentimentul solidarității națiunilor. Meritul naționalismului a fost întemeierea unei tradiții și a unei structuri interne solide în cadrul statului. Pe această fundație veche va trebui ridicată o nouă construcție. Suprastatul va fi așezat pe fundamentul național. Astfel, trecutul glorios nu va fi negat, dar energiile naționale vor renaște prin folosirea lor comună în slujba solidarității suprastatale.”

(Robert Schuman,

în Hagen Schulze, *Stat și națiune în istoria europeană*, 1996)

5

„Cum se poate determina gradul de virulență la care naționalismul «moderat» se transformă într-unul «excesiv», provocator de vrajbă între etnii?

(...) Căci orice naționalist va invoca întotdeauna, cu deplină siguranță de sine, un criteriu simplu spre a opera distincția căutată, spunând că naționalismul propriei etnii – «al nostru» – este cel firesc, justificat, moderat, benefic, pe când cel străin – «al lor» – este cel condamnat, malefic. (...) Ideologia naționalistă se caracterizează, între altele, prin aceea că operează cu o logică dublă, incriminând la «alții» ceea ce apără și cultivă la «noi». Iar logica dublă împiedică dialogul, exclude înțelegerea, stârnește conflictul.”

(Andrei Roth, *Naționalism sau democratism?*, 1999)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Studiați cu atenție documentele alăturate și soluționați următoarele sarcini:

1. Împărțindu-vă în grupuri de lucru, faceți o paralelă între naționalismul romantic și cel al dominației. Discutați cu colegii concluziile la care ați ajuns.
2. A aparținut ideea națională unui singur curent politic? Argumentați-vă răspunsul.
3. Exemplificați motivele pentru care regimul Ceaușescu a folosit naționalismul ca armă politică.
4. Organizați o dezbatere prin care să încercați să răspundeți la întrebarea pusă de autorul documentului 5.
5. Construirea Europei unite va avea drept consecință dispariția națiunilor europene? Argumentați răspunsul.
6. Cunoașteți evenimente politice contemporane motivate prin rațiuni de ordin național? Dacă da, ce mesaj v-au transmis aceste evenimente?

33

Schimbarea de perspectivă este impusă de evidența că pretenția existenței unor națiuni pure din punct de vedere etnic a devenit o iluzie în condițiile globalizării și ale circulației tot mai intense a forței de muncă fără să se țină cont de granițele etnice. Departe de a soluționa problematica națională, crearea unor entități politice supra-staatele de tipul Uniunii Europene a creat o nouă problemă: aceea a respectării identității naționale a cetățenilor săi. Va reprezenta acest context sursa unei revigorări a sentimentului național? Sau vom asista la dispariția treptată a națiunilor și, implicit, a problemei naționale?

3

„O! dragul meu prieten, ce fericire imensă să trăim în epoca noastră prezentă și să fi putut fi martori ai acestei răsturnări a istoriei Germaniei pe care nimic nu a atins-o vreme de zece secole. De ani de zile i-am invidiat pe italieni pentru că au reușit atât de repede ceea ce părea să aparțină unui viitor îndepărtat, mi-am dorit un Cavour german, sau un Garibaldi (...) pentru țara mea. Și iată-l apărând în persoana acestui Bismarck, care a fost atât de mult denigrat. Nu suntem noi visând pe cale de a vedea imposibilul devenind posibil? Ca și voi, mă temeam de perspectiva războiului, eram convins de superioritatea Austriei, mai bine antrenată ca Prusia pe terenul armelor. Mă înclin profund în fața geniului lui Bismarck, care a ridicat pe culmi o operă de inteligență politică și de acțiune, cum rar i se poate găsi exemplu în istorie. (...) Cu ce știință și cu ce precizie a știut să folosească toate aceste rotițe – regele său, Napoleon, armata sa, administrația, Austria și forțele sale – pe scurt, o capodoperă de calcul. Am iertat omului tot ce a putut face până astăzi și, în plus, m-am convins că toate acestea erau necesare. Ceea ce, pentru noi, neinițiații, părea a fi aroganța criminală, s-a dovedit la final că era singurul drum de urmat pentru a atinge țelul propus. El a fost unul dintre cei mai mari oameni ai secolului.”

(Scrisoare a lui Rudolf van Ihering către B. Windscheid, 1866)

4

„Caracteristica erei Ceaușescu a fost însă notabila deplasare dinspre contemporaneitate spre origini. Legitimarea și unitatea acolo trebuiau în primul rând căutate. Ridicolul atinge culmi amețitoare atunci când Institutul de istorie a partidului, profilat pe monografiile de lupte muncitorești și de eroi ai clasei muncitoare, se orientează spre Antichitate, consacându-se cu deosebire originilor dacice! Istoria antică devine încă mai politizată decât istoria contemporană. Marele eveniment se petrece în 1980, când este confecționată din toate piesele aniversarea a 2050(?) de ani de la constituirea statului dac «unitar și centralizat» al lui Burebista. Burebista îi oferea lui Ceaușescu suprema legitimitate, statul lui prefigurând în multe privințe (unitar, centralizat, autoritar, respectat de «ceilalți») propria sa Românie, așa cum și-o închipuia dictatorul.”

(Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, 2002)



Sursă majoră de inspirație pentru artiști, istoria națională ajunge, în totalitarism, un instrument de propagandă

Oamenii, societatea și lumea ideilor



O imagine emblematică a ideii de libertate: Eugène Delacroix, Libertatea călăuzind poporul (1830)

1

„Se obiectează adesea în legătură cu caracterul strict negativ al conceptului nostru de libertate. Este adevărat în sensul în care și pacea e un concept negativ (...), ea descrie absența unui anumit obstacol – coerciția de către alți oameni. Ea devine pozitivă doar în urma intervenției noastre, însă nu ne asigură o oportunitate anume, ci ne lasă să hotărâm cum vom folosi circumstanțele în care ne găsim. Însă, dacă întrebuițările libertății sunt multe, libertatea este una singură. Libertățile apar doar atunci când lipsește libertatea: ele sunt privilegii sau exceptări speciale pe care le pot dobândi unele grupuri și unii indivizi, în timp ce ceilalți sunt mai mult sau mai puțin neliberi. Din punct de vedere istoric, drumul către libertate trece prin obținerea anumitor libertăți. Dar a avea dreptul de a face ceva nu înseamnă libertate (...); ea nu există atunci când, pentru aproape tot ce faci, ai nevoie de permisiune. Diferența între libertate și libertăți este cea care există între starea în care este permis tot ceea ce nu este interzis prin reguli generale și o alta, în care este interzis tot ceea ce nu este permis în mod explicit.”

(Friedrich A. Hayek, *Constituția libertății*, 1960)

IDENTITATE EUROPEANĂ

La mijlocul anilor '90, după niciun secol de existență, statul național constituit pe baze etnice își demonstrase avantajele, dar și limitele. Elanul revoluționar specific secolului al XIX-lea s-a aflat la originea modernizării Europei, dar excesele au generat cele mai mari catastrofe ale umanității, cele două războaie mondiale. Harta politică a Europei a fost reconfigurată, răspunzând unor mai vechi nevoi de identitate națională, dar au fost frecvente situațiile în care statele naționale s-au ridicat unul împotriva celuilalt. Închis în propriile granițe, statul național nu mai răspundea nici nevoilor dezvoltării economice. Statelor europene le era tot mai greu să facă față concurenței cu alte zone economice, în special cu cea nord-americană.

Soluția imaginată de europeni a fost una deosebit de îndrăzneată pentru contextul politic al aceluși moment istoric: unitatea. Ideea în sine nu era nouă. Au existat numeroase încercări de a pune lumea europeană sub semnul unor valori comune și al unei conduceri comune. Primele tentative temporar reușite aparțin antichității greco-romane, civilizația din care și astăzi mai toți europenii își revendică identitatea. I-a urmat încercarea de creare a Europei creștine, stindard sub care generații întregi de cavaleri și oameni politici au luptat împotriva „necredincioșilor”. Animați de valori mai curând seculare, suveranii Franței încearcă în două rânduri să se impună în fruntea unei Europe unite (Ludovic al XIV-lea și Napoleon Bonaparte). Proiectele politice au fost dublate de cele culturale, Europa încercând în mai multe rânduri să se autodefinească fie pe principiile umanismului și raționalismului, fie pe cele ale libertății și democrației.

Situația în care se afla Europa la mijlocul secolului al XX-lea a impus cu necesitate parcurgerea drumului de la intenție la realitate. Măsurile de ordin administrativ au făcut ca procesul de integrare a statelor europene să ajungă la un nivel foarte avansat, care a presupus dezvoltarea unei largi zone economice de liber schimb ce include în acest moment 27 de state membre care funcționează pe principiile libertății de mișcare a bunurilor, serviciilor, capitalurilor și persoanelor. În afara intereselor dictate de competiția economică, se mai află ceva în spatele construcției europene? Răspunsul dat a fost în general pozitiv și s-a referit la existența unei identități europene. Adică a unui set de valori comune, a unor idei forță care au traversat istoria Europei. Prima dintre acestea ar fi ideea de libertate. Invocată încă din Renaștere, nevoia de libertate a fost consacrată prin *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*. Istoria Europei este una a luptei pentru libertate, a țăranilor, a orașelor sau națiunilor. Din secolul al XIX-lea, societatea europeană se concentrează pe obținerea libertății de opinie și a libertății presei, a libertății individuale și a dreptului la vot pentru tot mai largi categorii sociale.

Criza liberalismului și punerea sa în discuție de către opțiunile autoritariste și colectivist-corporatiste (fascismul, comunismul) a semnalat limitele acestei doctrine, indicând necesitatea regândirii ei.

Dar anii '80 și '90 au propulsat în avanscena social-politică drepturile omului și ale cetățeanului. Din acest moment, Europa și-a pus întreaga experiență și pricepere în slujba cetățenilor, conceptelor de libertate și democrație adăugându-li-se cele de toleranță și diversitate, acceptarea valorilor celuilalt, pacea. Să fie identitatea europeană un bun câștigat odată pentru totdeauna?

Apărarea propriului cămin, a propriei țări, cât și a Europei – un subiect exploatat și de propaganda hitleristă (afiș franco-german din 1942)



2

„Trăim o întronare globală a memoriei. De vreo douăzeci sau douăzeci și cinci de ani încoace, toate țările, toate grupurile sociale, etnice, familiale, încep să cunoască o schimbare profundă a raportului tradițional pe care îl aveau cu trecutul. Această schimbare a cunoscut forme multiple: critici ale versiunilor oficiale ale istoriei și recrudescențe ale refulărilor istorice; revendicarea urmelor unui trecut abolit sau confiscat; cultul rădăcinilor (roots) și dezvoltarea cercetărilor genealogice; efervescențe comemorative de tot felul; reglări judiciare ale trecutului; multiplicarea muzeelor de orice natură; recrudescența sensibilității față de detenție și deschiderea spre consultare a arhivelor; reînnoitul atașament față de ceea ce anglo-saxonii denumesc «moștenire», iar francezii «patrimoniu».

Indiferent care ar fi combinația între aceste elemente, este ca și cum un val de fond memorial a debordat peste lume și a legat peste tot, foarte strâns, fidelitatea față de trecut – real sau imaginar – de sentimentul de apartenență, conștiința colectivă și conștiința individuală de sine, memoria și identitatea.”
(Pierre Norra, *Întronarea mondială a istoriei*)

3

„În fond, de ce francezii și olandezii au spus «nu» proiectului de constituție europeană? (...) Există numeroase motive (...), foarte multe dintre ele perfect contradictorii. De pildă, pentru unii francezi, mai ales de stânga, «nu» a însemnat să-i dea o lovitură lui Chirac care ceruse să se voteze «da». Alții, în Franța sau Olanda, s-au simțit frustrați că guvernele și clasa politică nu ar fi suficient de democratice, dar le-au sancționat exact atunci când, supunând voluntar chestiunea la referendum, ele s-au arătat mai democratice decât până atunci. (...) Pentru alții, mai ales anglo-saxoni, Europa unită e prea «franco-germană», adică insuficient de liberală, cu reglementări împovărătoare. (...) Pe mulți îi sperie «Estul»: «noua Europă»; dar invazia textilelor chinezești nu are legătură cu UE și nici numărul foarte mare de musulmani din Franța, de pildă.”
(Andrei Cornea, *Euro reversibilitate*, Hotnews.ro, 18 aprilie 2006)

4

„Am fost întrebat adesea unde sunt frontierele Europei. Răspunsul meu este că harta Europei este definită de mintea europenilor. Geografia fixează cadrul, dar fundamental valorile sunt cele care definesc frontierele Europei. Extinderea înseamnă lărgirea ariei valorilor europene, în care cele mai importante sunt libertatea, solidaritatea, toleranța și drepturile omului, democrația și statul de drept. (...) Conform prevederilor tratatelor – care sunt baza legală – porțile Uniunii sunt deschise «tuturor statelor europene care îi respectă valorile și se angajează să le promoveze».”

(Olli Rehn, membru al Comisiei Europene, responsabil pentru extindere)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Există o unanimitate de păreri în ceea ce privește existența identității europene?
2. Ideea de libertate, căreia i s-a consacrat mare parte a istoriei europene, a fost aplicată de europeni și altor popoare? Pentru a vă argumenta răspunsul folosiți și alte argumente din lumea de azi.
3. Procesul de constituire a unei identități europene este unul linear? Există și reacții contrare?
4. Împărțindu-vă în grupe de câte 4-5 elevi, exprimați-vă punctul de vedere referitor la șansele României de a se integra în Uniunea Europeană și de a-și conserva, totodată, identitatea națională.

PRO MEMORIA!

- Progresul epocii industriale este legat de mașinism, dar și de gândirea pozitivistă, de încrederea în puterea rațiunii și a cunoașterii.
- Începutul sec. XX aduce însă relativismul, care va deschide noi căi de investigare a universului fizic. Cel mai spectaculos fenomen cultural al acestui secol XX este democratizarea accesului la cultură – cultura de masă.
- Trecând prin intuiționism, existențialism sau fenomenologie, cultura universală a ajuns în etapa postmodernismului.



*Diversitatea etnică reflectată în opera lui N. Grigorescu:
Cap de țigancă*

1

„Diversitatea etnică este o mină plină de bogății. Multitudinea de puncte de vedere și experiențe din întreaga lume cu privire la o comunitate diversă dă naștere la o varietate de idei, puncte de vedere, cunoaștere și aptitudini care pot îmbunătăți în mod semnificativ capacitatea unei comunități de a se dezvolta. În orice caz, conștientizarea potențialelor beneficii ale diversității depinde de gradul de solidaritate al comunității. Societățile care ating un înalt grad de coeziune sunt predispuse la extinderea potențialului social și economic. (...)

Deși diversitatea etnică a condus adesea la conflicte civile și la instabilitate, cauza conflictului nu este diversitatea în sine, ci mai degrabă lipsa fundamentală de coeziune dintre grupurile etnice.”

(Dash Douglas,
„UN Chronicle” nr. 3/2006)

2

„De Europa ne leagă respectul și deschiderea față de diversitatea etnoculturală, aderența la aceleași valori și suntem convinși că avem ceva de adăugat inestimabilului patrimoniu uman și cultural european. (...) Experiența românească în gestionarea relațiilor interetnice este citată tot mai des pe plan internațional ca o experiență pozitivă.”

(Attila Marko, *România, o Europă în miniatură*, 2006)

Diversitate etnică și confesională în România. Soluții politice

ETNIE ȘI CONFESIUNE ÎN ROMÂNIA MODERNĂ

Din punct de vedere etnic, România poate fi considerată o Europă în miniatură. Complicata istorie a spațiului românesc a făcut ca, alături de populația românească majoritară, în această zonă să-i găsim pe slavi (sârbi, ruși, polonezi, cehi, slovaci), pe maghiarii sosiți începând cu secolul IX, pe germanii colonizați în Transilvania și Banat, pe evreii ajunși în aceste locuri, pe turci și tătari, pe romi și alte naționalități. România nu este din acest punct de vedere o excepție, în Europa cu greu putând fi identificată o regiune și cu atât mai puțin un stat pur din punct de vedere etnic. Nici din punct de vedere confesional situația nu este diferită, în România coabitând ortodoxismul dominant, catolicismul, greco-catolicismul, biserici protestante mai vechi sau mai noi, islamismul sau iudaismul. Practic, întreaga istorie a românilor s-a construit în raport direct cu naționalitățile alături de care trăiau în mod organic, iar soluțiile politice adoptate în raport cu aceste minorități au marcat, pozitiv sau negativ, evoluția statului român.

Dacă ne referim numai la cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea, primele semnale privind importanța rezolvării problemei naționalităților sunt legate chiar de prima constituție a țării, care nu recunoștea dreptul la cetățenie română pentru „necreștini”. Se crea astfel „problema evreiască” de a cărei rezolvare avea să fie condiționată chiar recunoașterea independenței statului român de către marile puteri. Pași în direcția normalității au fost făcuți în 1879, când, deși în mod selectiv, a fost acordat și neortodocșilor dreptul la cetățenia română. Rezolvarea problemei avea să vină însă de la Constituția din 1923.

Entuziasmul generat de realizarea Marii Uniri din 1918 nu a făcut ca românii să uite de drepturile minorităților. Simptomatic în acest sens este Rezoluția de la Alba Iulia. Având în vedere că promisiunile făcute la 1 decembrie 1918 au fost consfințite prin Constituția din 1923, se părea că problema națională a fost deplin rezolvată în România. Nu avea să fie însă așa. Înfrângerea Puterilor Centrale și dispariția marilor imperii multinaționale la sfârșitul Primului Război Mondial avea să aducă o pace aparentă. Căci anii imediat următori aveau să cunoască o puternică recrudescență a naționalismului, iar principalii responsabili pentru nereușitele economice și politice ale statelor europene au fost considerate a fi... minoritățile și democrația.

5

„Art. 7 - Înșușirea de român se dobândește, se conservă și se pierde potrivit regulilor statornicite prin legile civile.

Numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea.”

(*Constituția din 1866*)

6

Art. 6 - *Dreptul la identitate*

(1) Statul recunoaște și garantează persoanelor aparținând minorităților naționale dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase.

(*Constituția României, 2003*)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Studiați cu atenție documentele alăturate și soluționați următoarele sarcini:

1. Au fost respectate întotdeauna drepturile minorităților naționale în România epocii moderne? Comentați și alte exemple decât cele oferite de documentele alăturate.
2. Comentați prevederile art. 7 al Constituției din 1866. „Înșușirea de român” se poate pierde sau câștiga? Exprimați-vă propriul punct de vedere.
3. Realizați un eseu de cel mult o pagină prin care să demonstrați că unitatea națională de la 1918 s-a îndeplinit cu respectarea drepturilor minorităților naționale.
4. Faceți o paralelă între prevederile Declarației de la Alba Iulia din 1918 referitoare la reprezentarea minorităților etnice și prevederile actualei Constituții a României.
5. Credeți că structura multietnică a populației României constituie un avantaj sau un dezavantaj din punct de vedere cultural? Argumentați-vă răspunsul.

Viața politică a României interbelice a fost marcată de o viață politică democratică, dar și de excesele făcute de Legiunea Arhanghelului Mihail și mai ales de Garda de Fier. Identificând ortodoxia și viața rurală ca rădăcini ale poporului român, ideologiile acestor mișcări respingeau dreptul la existență al altor credințe religioase, iar între soluțiile identificate pentru ieșirea din criză se afla la loc de cinste îndepărtarea prin forță a unor minorități (evrei, țigani, minorități sexuale). Anul 1938 a însemnat sfârșitul democrației și din perspectiva minorităților naționale, mai cu seamă a evreilor. Legislația discriminatorie introdusă împotriva acestora a însemnat pierderea unor drepturi civile, munca forțată sau plata unor taxe suplimentare. Atmosfera xenofobă a anilor '30, apoi declanșarea războiului au împins și autoritățile române spre excese ce vor fi condamnate ulterior de istorie. Deși nu a aplicat „soluția finală”, distrugerea sinagogilor, deportarea și pogromurile au făcut ca și România să se afle pe neonoranta listă a statelor responsabile pentru Holocaust.

3

„După legile țării, evreii nu au drept de domiciliu permanent în sate. Prin urmare ei nu pot fi nici cârciumari, nici accisari în comunele rurale. Toleranța ce pe alocuri li s-a acordat a fost un abuz, dar niciodată nu a fost o desființare a legii. (...)

Obștiți dar în toate comunele rurale din județul d-voastră că, de la 23 aprilie viitor, evreii nu mai pot, prin sate, a fi cârciumari, sau accisari, că prin urmare în această materie niciun contract nu se mai poate cu dânșii încheia sau prelungi.”

(Circulară a ministrului de interne Mihail Kogălniceanu către prefecti, 1869)



N. Grigorescu, *Evreul cu găscă*

4

„I. Adunarea națională a tuturor românilor din Transvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânșii cu România. (...)

II. Adunarea națională rezervă teritoriilor sus indicate autonomie provizorie până la întrunirea constituantei, aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român, adunarea națională proclamă următoarele:

1. Deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. Egala îndreptățire și deplina libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile de stat.”

(Rezoluția Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, 1 decembrie 1918)



O figură proeminentă a diasporei românești, dramaturgul Eugén Ionescu, s-a aflat în anii '70 în atenția Securității din țară, care s-a străduit să-l influențeze „pozitiv”

1

„Art. 7 - Români din străinătate
Statul sprijină întărirea legăturilor cu românii din afara granițelor țării și acționează pentru păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase, cu respectarea legislației statului ai cărui cetățeni sunt.”
(Constituția României, 2003)

2

„Au trecut optzeci și unu de ani de la Marea Unire, și aproape zece ani de la Revoluția din Decembrie, și totuși constatăm că diaspora română nu există. De ce? Aici trebuie să deosebim exilul – cei care au plecat voluntar, sau au fost exilați din motive politice – de diasporă – cei care au ales expatrierea din motive predominant economice.
Organizațiile românești existente peste hotare au, cel mai adesea, un caracter politic. Cultural, se poate vorbi de o diasporă românească la Paris, aceasta începând a fi conturată și la New York/Los Angeles. Din punct de vedere științific însă, o organizație a românilor expatriați nu există!”
(Tudor I. Oprea, Göteborg, împreună cu Șerban Costa, Frankfurt)

ROMÂNII DIN AFARA GRANIȚELOR ȚĂRII

De-a lungul timpului, Țările Române nu au fost numai un loc de așezare a numeroase minorități naționale. În egală măsură, există mulți români care, fie au rămas în afara granițelor naționale, așa cum au fost ele trasate în diferite momente ale istoriei după 1859, fie au plecat din proprie inițiativă spre alte meleaguri, din motive politice sau economice. S-a format astfel diaspora românească, care a avut și continuă să aibă un rol important în istoria României.

În perioada 1859-1918, românii din afara granițelor țării erau concentrați în provinciile istorice aflate sub dominația imperiilor țarist și habsburgic: Bucovina, Basarabia și Transilvania. Principalele deziderate ale acestora au fost, pe de o parte, împiedicarea politicii de deznaționalizare, iar pe de altă parte promovarea unirii cu țara. Ambele obiective au fost susținute în egală măsură prin activități de ordin politic și cultural.

La rândul lor, autoritățile de la București au încercat să sprijine în plan politic mișcările naționale din afara granițelor țării pe căi diplomatice sau prin susținerea școlii românești prin trimiterea de cărți, publicistică și chiar de profesori și învățători. Potrivit declarației politicianilor zilei, România însăși se pregătea pentru integrarea politică, economică și culturală a acestor provincii istorice.

Primul Război Mondial a reprezentat un moment crucial din această perspectivă, interesul național fiind cel care a dictat atât politica de alianțe a României, cât și strategia sa militară. Marea Unire din 1918 a confirmat corectitudinea deciziilor politice ale anilor anteriori, toate provinciile românești fiind reunite în granițele naționale. Ceea ce nu a însemnat că toți românii s-au bucurat de acest privilegiu, mulți continuând să trăiască pe teritoriul statelor vecine, Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria sau Ucraina. Pentru respectarea drepturilor naționale ale acestora, statul român a încheiat înțelegeri diplomatice cu Turcia, Grecia, Iugoslavia și Cehoslovacia.

Cel de-al Doilea Război Mondial și mai cu seamă anul 1940 a adus noi momente tragice în istoria poporului român. Prin hotărârea marilor puteri, România pierde importante părți ale teritoriului său, însumând circa 100 000 km² (Basarabia, Nordul Bucovinei, Cadrilaterul, o parte a Transilvaniei) și circa 6,8 milioane de locuitori. Tratamentul de care au beneficiat aceștia a fost unul deosebit de dur, mai cu seamă în spațiile cedate Ungariei și URSS. Și dacă Transilvania va reveni în granițele naționale la sfârșitul războiului, drama românilor din Basarabia și Bucovina va continua. Deportările și schimburile de populații organizate de regimul sovietic explică prezența unor comunități de români în Siberia, Kazahstan sau Kirghistan.

În paralel s-a constituit și a evoluat exilul românesc, incluzând pe cei care au părăsit țara din motive economice sau politice.

Aceștia acoperă o arie geografică deosebit de largă, cuprinzând Europa, America sau Australia. Procesul a început în secolul XVIII și continuă și în momentul de față, incluzând remarcabile personalități ale culturii și științei românești, dar și oameni simpli în căutare de soluții pentru îmbunătățirea condiției lor economice. Dimensiunile remarcabile la care au ajuns comunitățile românești din străinătate, dar și calitatea statului român de reprezentant al tuturor românilor, a făcut ca guvernele de după 1989 să decidă înființarea unor organisme guvernamentale (Direcția pentru românii din diaspora din cadrul MAE) sau fundații (Fundația Culturală Română) al căror obiectiv este menținerea unei relații de calitate, firești între statul român și românii de pretutindeni.

3

„Institutul Cultural Român din Paris va găzdui joi, 2 martie, de la ora 20.00, o conferință intitulată «Știința gândește oare?», o întâlnire a publicului român, și nu numai, cu Basarab Nicolescu, fizician teoretician al Centrului Național de Cercetări Științifice (CNRS) al Franței, membru de onoare al Academiei Române și președinte al Centrului Internațional de Cercetare și Studii Transdisciplinare (CIRET) din Paris.”

(„Diaspora românească”, 2 martie 2006)

4

„Pe fondul polemicilor din Marea Britanie în legătură cu aflulul de imigranți din țările est-europene, 19 muncitori ilegali, dintre care 12 români, au fost reținuți, la sfârșitul săptămânii trecute, de autoritățile britanice din domeniul imigrației în urma unui raid efectuat pe șantierul unui cazinou în construcție în zona Greenwich, relatează The Mail on Sunday. Operațiunea are loc în contextul în care guvernul de la Londra este din ce în ce mai decis să le interzică românilor și bulgarilor accesul pe piața muncii din Regat, după aderarea la UE.”

(„Gardianul”, 4 septembrie 2006)

5

„Președintele României, Traian Băsescu, s-a întâlnit miercuri seară, la Ambasada României din Cairo, cu reprezentanți ai diasporei românești din Republica Arabă Egipt și cu cetățeni egipteni care au studiat în țara noastră.

Șeful statului român a remarcat, în cadrul întâlnirii, prezența în număr mare a etnicilor români, subliniind importanța acestora în relația dintre România și Egipt. «Vă mulțumesc că sunteți aici și pentru ceea ce faceți aici», le-a spus președintele românilor din diaspora. Totodată, președintele Băsescu (...) a remarcat modul favorabil în care sunt percepuți românii, atât la nivel uman, cât și în afaceri.” (www.ziare.com 22 februarie 2007)

PRO MEMORIA!

- Precum majoritatea statelor europene, România s-a format și s-a dezvoltat ca un stat multietnic. Atitudinea statului față de minorități a variat de la recunoaștere, încurajare și valorizare, până la negarea drepturilor acestora, poziție specifică anilor războiului mondial.
- În același timp, din motive politice și/sau economice, mulți români au ales calea exilului. Românii din afara granițelor au un statut social foarte variat, de la deplina recunoaștere și integrare, până la conflictul cu autoritățile statelor de reședință.



Comunitatea românilor din Torino preferă produsele „de acasă”

6

„Unul dintre obiectivele prioritare și constante ale politicii externe a statului român îl constituie sprijinirea păstrării, afirmării și dezvoltării identității etnice, culturale, lingvistice și religioase a românilor din afara frontierelor țării. Acțiunea statului român se bazează pe o viziune europeană de realizare a implicării statelor înrudite în promovarea intereselor și drepturilor etnicilor români de peste hotare, în conformitate cu principiile fundamentale recunoscute de întreaga comunitate internațională – principiul suveranității teritoriale, principiul bunei vecinătăți, principiul respectării drepturilor fundamentale ale omului și al nediscriminării, principiul *pacta sunt servanda* și principiul reciprocității.”

(Expunere de motive la proiectul de lege privind românii din afara granițelor țării)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Precizați care este aria de răspândire a diasporei române. Folosiți și alte surse de informații.
2. Comentați statutul românilor din afara granițelor țării. Are el un caracter unitar?
3. Discutați, în grupe de 4-5 elevi, motivele pentru care o parte a românilor din afara granițelor se află în conflict cu autoritățile țărilor respective.
4. Evaluați gradul de interes al autorităților române în raport cu problemele românilor din exterior.
5. Ar putea fi evitat fenomenul emigrației? Organizați o dezbatere pe această temă.



Sufragiul universal în Franța republicană – un birou de votare în 1891

1

Constituția de la Weimar (11 august 1919)

Art. 1 – Statul german este o republică. Puterea statului vine de la popor.

Art. 25 – Președintele statului poate dizolva Parlamentul, dar o singură dată pentru același motiv.

Art. 41 – Președintele statului este ales prin vot universal. Este eligibil orice german care a împlinit 35 de ani.

Art. 53 – Cancelarul și, la propunerea sa, miniștrii sunt numiți de Președintele statului, care poate dispune în egală măsură încetarea activității acestora.

Art. 54 – Cancelarul și miniștrii trebuie să jure credință statului. Oricare dintre ei trebuie să se retragă dacă li se retrage încrederea.

2

„Căderea republicii n-a fost în niciun caz o fatalitate; este tentant, dar împotriva victoriei, să se accentueze caracterul inevitabil. Forțele antirepublicane au obținut între 30 și 40 de procente la alegerile de după 1920, dar în 1928, după patru ani de pace și prosperitate, rezultatele lor au fost mai slabe ca niciodată. Democrația germană n-a fost tot atât de solid înrădăcinată; dar, înainte de toate, a fost la fel în Franța celei de-a treia republici.”

(Walter Lacqueur, *Weimar*, 1974)

Secolul XX între democrație și totalitarism

VICTORIA DEMOCRAȚIEI

Sfârșitul Primului Război Mondial nu a reprezentat numai victoria militară a Statelor Unite ale Americii, Franței și Angliei împotriva Germaniei și Austro-Ungariei, ci și o victorie a democrației: marile imperii multinaționale s-au destrămat, monarhiile seculare rusă, germană și austro-ungară au fost înlăturate. Anul 1918 reprezintă apogeul ideii naționale în Europa Centrală, locul imperiilor multinaționale fiind luat de state naționale – Germania, Austria, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven (Iugoslavia din 1928), Finlanda și statele baltice. Noile state au adoptat fie regimuri politice republicane, fie monarhia parlamentară, în cazul Iugoslaviei. Adoptarea votului universal și reformele agrare consolidează regimurile democratice, mai noi sau mai vechi, din Europa. În Anglia (1918) și în Statele Unite ale Americii (1920) sufragiul universal devine o realitate, dreptul la vot fiind extins și asupra femeilor.

Democrațiile parlamentare din statele învingătoare se consolidează. Alături de liberali și de conservatori, pe scena politică britanică apare Partidului Laburist. Alegerile din 1920 sunt câștigate de Lloyd George, care conduce un guvern de coaliție alcătuit din conservatori și liberali. Alegerile ulterioare au asigurat însă alternanța la putere.

Viața politică americană este dominată în continuare de republicani și democrați. Regimul politic rămâne cel prezidențial, puterea președintelui fiind controlată de un parlament bicameral. După ce câștigaseră alegerile din 1912 și 1916, democrații se recunosc învinși de republicani în 1920.

Viața politică a celei de-a III-a Republici franceze este mai tumultuoasă: existența unui mare număr de partide induce un anumit grad de instabilitate. Deceniul al treilea a fost dominat de coaliții cu un contur politic nedefinit (Blocul Național și Uniunea Națională). Acestea au inclus forțe politice eterogene, de la dreapta moderată la stânga moderată, scopul politic principal fiind blocarea accesului la putere al extremelor politice care începuseră să-și facă simțită prezența imediat după încheierea războiului.

Noile regimuri democratice instituite după război sunt însă cu mult mai fragile. Italia părea de neguvernare, nici vechiul partid liberal, nici socialiștii și nici noul Partid Popular neputându-și asigura majoritatea. Guvernul republican german de la Weimar (1919) a trebuit să facă față revoluției spartakiste de la Berlin. Noua constituție crea un stat federal, condus de un președinte ales prin vot universal și de un cancelar (șef al guvernului).

România se înscrie pe aceeași linie evolutivă. Unificată din punct de vedere teritorial (1918), aceasta face pași importanți spre consolidarea democrației. Adoptarea reformei agrare și a votului universal determină mișcări semnificative în viața politică: partidele conservatoare fac loc celor reprezentând electoratul recent intrat pe scena politică. Noile realități politice sunt consacrate prin Constituția din 1923.

La scară globală, asigurarea păcii părea un fapt realizabil. Punând în operă principiile securității colective, pentru prima dată în istoria umanității majoritatea statelor lumii erau reunite într-o singură organizație internațională, Liga Națiunilor (1919). Principalul țel al noii organizații era asigurarea păcii și a securității internaționale prin respectarea principiilor dreptului internațional și al tratatelor internaționale.

În pofida ezitărilor și a dificultăților întâmpinate după cinci ani de război, democrația părea consolidată. Oare așa să fi fost?

3

„Am acordat acces larg printre noi celor cărora le datorăm Victoria. Mai mult de jumătate dintre ai noștri pot revendica calificativul de soldat glorios al Marelui Război. De aceea, odată încheiată pacea, noi am cerut și urmărit realizarea acestei sacre uniuni. Noi dorim ca Franța, sprijinită pe alianțele sale, să rămână puternică față în față cu un inamic întotdeauna gata de luptă.

Noi respingem lupta de clasă care este forma cea mai criminală a războiului civil și care ne-ar conduce, cum a făcut în Rusia bolșevismul, complice al Germaniei, la teroarea roșie, la foamete și la moarte. Suntem prea loiali ca să nu ne referim la chestiunea religioasă. Toți cei care și-au făcut datoria în timpul războiului au dreptul de a li se respecta credința, fără ca aceasta să fie cauză a excluderii funcționarilor sau de persecuție a particularilor. Libertatea de a învăța și de a se asocia, corolar al libertății de conștiință, trebuie să fie complete. Marea majoritate a legilor noastre trebuie să fie revizuite pentru a salvagarda viitorul Franței și pentru a asigura ajutor și protecție familiilor numeroase din regiunea noastră.”

(Blocul Național, *Apel către electorat, Uniunea Națională și Republicană a Departamentului de Nord*, Franța, 1919)

4

„Au fost trei stagii ale emancipării femeii. Prima a fost lunga campanie de propagandă și de organizare în mijlocul căreia a stat, răbdătoare, neobosită și întotdeauna plină de speranță, Millicent Fawcett. A doua a fost campania dusă de militanți. A treia a fost războiul. Dacă nu ar fi fost militanții și războiul, emanciparea tot ar fi venit, deși mai încet. Dar fără activitatea plină de credință a lui Millicent Fawcett și a colegelor ei, nici militanțismul și nici războiul nu ar fi dat rezultate.”

(*Din necrologul lui Millicent Fawcett*, „Manchester Guardian”, 6 august 1929)



Europa în perioada interbelică (1919-1939)
(Atlas școlar de istorie universală, Ed. Corint, 2003)

5

„Dar în calea schimbărilor politice stăteau obstacole formidabile. (...) Apatia și lipsa de experiență a masei de țărani, cauzată în special de aproape totala lor excludere de la procesul politic, nu au fost niciodată surmontate în totalitate și, ca urmare, impactul votului universal a fost limitat. Erau necesare schimbări și în spiritul care domina viața politică. Politica de dragul politicii, în vederea obținerii unor avantaje tactice, pe termen scurt, în locul susținerii principiilor înalte, nu numai că nu a fost eradicată, dar s-a și intensificat.”

(Keith Hitchens, *Desăvârșirea națiunii române, în Istoria României*, 2007)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Studiați cu atenție documentele alăturate și soluționați următoarele cerințe:

1. Identificați transformări produse în statele europene la sfârșitul Primului Război Mondial.
2. Clasați aceste procese după criterii politice și sociale.
3. Identificați cauzele care au determinat aceste schimbări.



Un grup de spartakiști în 1918

1

„RĂZBUNARE, NAȚIUNE GERMANĂ! Astăzi, în Camera Oglinzilor, a fost semnat dezgustătorul tratat. Nu uitați acest moment. Poporul german își va recuceri locul pe care-l merită printre națiunile lumii. Apoi va veni răzbușnarea pentru rușinea anului 1919.”
(„Deutsche Zeitung”, 28 iunie 1919)

2

„Așadar, totul a fost în zadar. În zadar toate sacrificiile. În zadar orele în care, cu sentimentul morții cuibărit în inimile noastre, ne-am făcut datoria. În zadar moartea a două milioane dintre noi. Pentru asta au murit ei, pentru ca o bandă de criminali ticăloși să pună mâna pe pământul nostru strămoșesc?”
(Adolf Hitler, *Mein Kampf*, 1925)

3

Evoluția ratei de schimb dolar – marcă, 1914-1923

Anul	Valoarea mărcii pentru 1 USD
1914	4
1919	9
1921	70
Ian. 1922	192
Aug. 1922	1 000
Ian. 1923	18 000
Iul. 1923	160 000
Aug. 1923	1 000 000
Noi. 1923	4 200 000

LIBERALISMUL TRADIȚIONAL ȘI CRIZA POST 1918

Sfârșitul crizelor politice și militare reprezentate de Primul Război Mondial nu a însemnat însă sfârșitul tuturor crizelor. Regimurile politice democratice au întâmpinat reale dificultăți de adaptare la provocările lumii postbelice.

Mișcările sociale, frustrările create de rezultatele tratatelor de pace, fenomenele economice negative apărute în anii imediat următori încheierii războiului puneau sub semnul întrebării viabilitatea vechilor principii liberale. Crizele politice majore generate de victoria sovietelor în Rusia – revoluția spartakistă de la Berlin (1918) și proclamarea Republicii Sovietice Ungare (1919) – au fost cu greu soluționate. Europa și lumea întreagă erau amenințate de extremismul politic.

Paradoxal, prima sursă a viitoarelor crize politice au fost tratatele de pace ce încheie Primul Război Mondial. În toate cele cinci cazuri, tratatele continuau distrugerea foștilor adversari, de data aceasta prin mijloacele diplomației.

Cazul cel mai flagrant era cel al Germaniei, declarată unic vinovat pentru declanșarea războiului și obligată nu numai să plătească uriașe despăgubiri de război și să abandoneze orice pretenții coloniale, dar și să renunțe complet la propria armată. Germania pierdea 13% din teritoriu, 12% din populație, 48% din minereurile de fier, 15% din producția agricolă și 10% din industrie. Frustrarea poporului german este alimentată și de criza economică, de inflația galopantă și de ocuparea de către francezi a zonei demilitarizate a Ruhrului (1923). În aceste condiții, tânăra republică de la Weimar (1919) făcea cu greu față atât ofensivei extremei stângi, cât și celei drepte în curs de constituire.

Deși se număra printre statele învingătoare, Italia era departe de a fi o sursă de stabilitate. În timp ce comuniștii marchează precaritatea situației economice prin greve de proporții (1920), forțele ultranaționaliste fasciste nu ezitau să-și afișeze violent nemulțumirea atât față de tratatele de pace care nu ofereau Italiei toate teritoriile anterior promise, cât și față de ascensiunea stângii.

Serioase probleme economice și sociale au existat însă și în statele învingătoare. Inflația, creșterea lentă a salariilor, reconversia industriei militare conduc la marile greve ale anilor 1919-1920. Admiratorii revoluției ruse (1917) devin tot mai activi în Europa de Vest, determinând, pe de o parte, scindarea partidelor social democratice și apariția celor comuniste, iar pe de altă parte lovituri de forță de genul „revoluției spartakiste”.

Liberalismul tradițional părea să nu găsească soluții pentru această nouă și complexă realitate economică, socială și politică. Semnele declinului său încep să prindă tot mai evident contur în întreaga Europă.

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Studiați cu atenție documentele alăturate și soluționați următoarele cerințe:

1. Explicați semnificația afirmației (din documentul 5): „Austria, pe harta Europei, nu mai era decât o licărire crepusculară și ca o umbră cenușie.”
2. Împărțindu-vă în grupuri de lucru, identificați cel puțin șase elemente care reflectă criza specifică perioadei interbelice. Grupați aceste elemente în funcție de criteriile economice, politice și sociale. Mai puteți propune și alte criterii posibile? Discutați rezultatele obținute cu ceilalți colegi din clasă.
3. În condițiile istorice date, ar fi fost posibilă adoptarea unor soluții alternative? Organizați o dezbatere pe această temă.
4. Scrieți un eseu de circa o pagină, sub forma unui articol de presă, prin care să descrieți starea de spirit a germanilor la sfârșitul Primului Război Mondial.
5. Cunoașteți existența în lumea contemporană a unor tratate de pace care nu au dus la stingerea reală a conflictului? Exemplificați și motivați.



De la criza economică la criza democrației, în viziunea unui artist anonim german (1932)

Demisia lui Lloyd George (1922), „topirea” liberalilor în diversele grupări de forțe care aveau să conducă Germania, Italia sau Franța, ponderea tot mai mare pe care o au în viața politică partidele populare, cele socialiste, comuniste sau naționaliste sunt numai câteva dintre argumentele care pot fi aduse în acest sens. Deși situația liberalilor români era mai bună, aceștia reușind să-și impună programul politic, concurența partidelor apărute după război era tot mai acerbă.

Boom-ul economic american al anilor '20 și cei câțiva ani de creștere economică, de atenuare a problemelor sociale și de creștere a consumului ce au urmat (aproximativ 1923-1928) păreau să readucă încrederea în soluțiile oferite de liberalismul tradițional. Declanșată chiar în patria „laissez-faire-ului”, marea criză economică a anilor 1929-1933 avea să dea acestuia lovitura de grație.

4

„Tratatul nu conține nicio prevedere referitoare la refacerea economică a Europei, nu decide nimic pentru a stabili relații de bună vecinătate între imperiile centrale învinse și vecini, nimic pentru organizarea noilor state europene, sau pentru salvarea Rusiei. Nu creează niciun fel de contract de solidaritate economică între aliații înșiși. Nicio dispoziție nu este prevăzută pentru a reface finanțele dereglate ale Franței și ale Italiei și a reorganiza funcționarea lumii vechi și a celei noi.

Consiliul celor patru nu a luat în considerare aceste probleme. (...) Clemenceau dorea abolirea existenței economice a inamicului; Lloyd George dorea să prezinte Angliei ceva care să fie acceptat într-o săptămână și președintele Wilson să nu facă nimic care să nu fie corect și drept. Problema reparațiilor de război a fost principala lor incursiune în domeniul economic și au reglat această problemă ca pe una de politică și de tactică electorală, ocupându-se de toate punctele de vedere în afara celui privind viitorul economic al statelor al căror destin îl aveau în mână.”

(J.M. Keynes, *Consecințele economice ale păcii*, 1920)

5

„Austria, pe harta Europei, nu mai era decât o licărire crepusculară și ca o umbră cenușie, incertă și fără viață a vechii monarhii imperiale; (...) ceea ce-i rămânea nu era decât un trunchi mutilat și sângerând. (...)”

După toate previziunile, această țară creată artificial de către statele victorioase nu putea trăi independent și – toate partidele o proclamau cu o singură voce, socialiștii, partidele creștine, naționaliștii – și nu vroia deloc să trăiască independent. (...) Se producea acel fapt paradoxal, o țară era constrânsă la o independență pe care ea însăși o respingea cu îndârjire. Austria dorea să fie reunită sau cu statele vecine, ca în trecut, sau cu Germania, cu care se înrudea, dar nu dorea deloc, mutilată cum era, să ducă o existență umilitoare, de cerșetoare. Statele vecine, în schimb, nu mai doreau o alianță economică cu această Austrie, fie pentru că o considerau prea săracă, fie pentru că le era frică de o întoarcere a Habsburgilor. Pe de altă parte, Aliații se opuneau unirii cu Germania, pentru a nu întări acest stat învins. Astfel s-a decretat: republica germană Austria trebuie să subziste. Fapt unic în istorie, unei țări care nu dorea să existe i se comanda: «Tu trebuie să exiști.»

(Stefan Zweig, *Lumea de ieri – amintiri ale unui european*, 1948)



Karl Marx (1818-1883)

Alături de F. Engels, este creatorul materialismului dialectic și istoric, al socialismului științific și al economiei politice socialiste. În 1848 publică *Manifestul partidului comunist*, primul program al mișcării comuniste.



Friedrich Nietzsche (1844-1900)

Adversar susținut al ideii existenței unei structuri obiective a lumii. Tema preferată a operei sale este supraomul, având capacitatea de a înfrunta mizeria vieții cu rigoare și disciplină. Libertatea de acțiune a supraomului e totală, căci, potrivit lui, „Dumnezeu a murit.”

Cronologie

1917 – victoria revoluției bolșevice în Rusia și instaurarea primului regim comunist din istorie.

1919 – instaurarea regimului ultra-naționalist condus de Horthy, în Ungaria.

1922 – Benito Mussolini preia puterea în Italia.

1933 – Adolf Hitler devine cancelar al Germaniei.

ABANDONAREA DEMOCRAȚIEI

În condițiile date, mulți încep să privească spre oferta totalitară: Ungaria (1920) și Italia (1921) sunt cele care dau tonul, constituindu-se într-o alternativă atât în raport cu regimurile democratice, cât și cu dictatura bolșevică de esență marxist-leninistă. Ca și bolșevismul rus, regimurile de extrema dreaptă nu mai recunosc principiile fundamentale ale Declarației de Independență sau ale Declarației Drepturilor Omului și ale Cetățeanului, propunându-și distrugerea democrației și nu perfecționarea acesteia. Atât declinul statului și al economiei, cât și crizele sociale erau puse pe seama valorilor liberale și ale democrației, iar pluralismul politic era privit ca sursă a divizării națiunii.

Dictaturile perioadei interbelice au avut modalități de manifestare și interese comune care le-au permis constituirea unor alianțe politice strategice. Atât extrema stângă, cât și cea dreaptă și-au justificat practica politică prin nevoia de aplicare a ideologiilor pe care se sprijineau. Din această perspectivă, totalitarismul perioadei interbelice poate fi asimilat unei dictaturi ideologice: fasciste, comuniste sau național-socialiste. În toate aceste cazuri, vectorul de putere trebuia să fie partidul unic (comunist, fascist sau național-socialist) și conducătorul suprem. Deși aparținea hitlerismului german, sloganul „Un popor, un Stat, un Conducător” este valabil, sub o formă sau alta, pentru toate regimurile extremiste. Dominația partidului-stat asupra întregii societăți a presupus instituționalizarea terorii. Responsabilitatea în acest sens a revenit nomenclaturii comuniste, iar instrumentul preferat de acțiune a fost poliția politică, cu unitățile sale speciale. Victime, cele mai multe dintre popoarele europene, zeci de milioane de oameni uciși, deportați, închiși în lagăre de muncă forțată.

Ca toți dictatorii, Mussolini, Stalin sau Hitler doreau menținerea cetățenilor sub un cât mai strict control. Pentru aceasta, au fost puse în mișcare imense aparate propagandistice având drept scop, pe de o parte, glorificarea imaginii conducătorului suprem, pe de altă parte atenta supraveghere a tot ceea ce putea influența modul de gândire al oamenilor: filmul, ziarele, radioul, literatura. Toate acestea aveau un singur obiectiv: promovarea imaginii conducătorului, a partidului-stat și a ideologiei oficiale. Adversitatea organică față de valorile democrației a fost împinsă până la arderea în piața publică a cărților evreilor și ale oricăror adversari politici. De aici și până la arderea oamenilor înșiși nu a fost decât un pas.

Dacă regimurile extremiste au avut trăsături comune, indiferent dacă vorbim de stânga bolșevică sau de dreapta național-socialistă, acestea au cunoscut și elemente specifice. Astfel, stalinismul, ideologia primului regim comunist din istorie, se baza pe principiile fundamentale ale marxism-leninismului, ținta sa finală fiind construirea societății comuniste, etapă în care atât statul, cât și clasele sociale urmau să dispară.

Acesta trebuia să fie rezultatul luptei de clasă, care pe plan extern îmbrăca forma internaționalismului proletar. Muncitorii de pretutindeni erau încurajați să lupte împotriva statului capitalist și a tuturor inamicilor poporului.

În cazul german, în schimb, conceptul în jurul căruia gravita întreaga sa rațiune de a fi era rasa superioară. Pentru naziști, poporul german se identifica cu o astfel de rasă superioară, cea ariană. Pentru Hitler, statul totalitar nu era altceva decât un instrument capabil să apere această comunitate rasială de elementele impure și decadente, precum evreii, țiganii sau slavii, și să asigure arienilor spațiul vital necesar propriei dezvoltări. Și cum acest spațiu era mult extins în raport cu granițele statului german, războiul a devenit principalul instrument menit să impună ideologia nazistă.

1

„Carențele care se desenează actualmente lasă să apară influența profundă a doi gânditori ai secolului al XIX-lea, Marx și Nietzsche, care, amândoi, marchează sfârșitul umanismului. Marx și Nietzsche luptă unul contra celuilalt și își împart lumea.

Influența lui Nietzsche este evidentă în fascism și în național-socialism. (...) Nietzsche, gânditor solitar și aristocratic, și-ar fi întors, desigur, cu oroare fața de la consecințele sociale ale învățăturii lui. (...) Nu era câtuși de puțin naționalist german (...).

Influența lui Marx asupra comunismului apare mult mai directă, dar revoluția rusă comunistă l-ar fi surprins foarte mult, (...) căci era în contradicție flagrantă cu doctrina lui.”

(Nikolai Berdiaev, *Destinul omului în lumea actuală*, 1938)

2

„Ei bine, declar aici, în fața acestei adunări și în fața întregului popor italian, că îmi asum singur responsabilitatea politică, morală, istorică în legătură cu ceea ce s-a întâmplat.

Dacă fascismul nu este altceva decât ulei de ricin (...) și nu pasiunea orgolioasă a ceea ce au mai bun tinerii, este greșeala mea! (...) Dacă toate violențele au fost rezultatul unui anumit climat istoric, politic și moral, ei bine! a mea este responsabilitatea, pentru că eu sunt cel care a creat acest climat (...).

Italia, da, domnilor, vrea pace, vrea liniște, vrea muncă. Noi i le dăruim, dacă e posibil prin dragoste și, dacă este necesar, prin forță.”

(Discursul lui Mussolini în Parlament, la 3 ianuarie 1925, cu prilejul asasinării deputatului socialist Matteotti de către un militant fascist)

3

„Concepția rasistă nu crede deloc în egalitatea raselor, ci, dimpotrivă, recunoaște diversitatea lor și nivelul lor mai mult sau mai puțin elevat. Această recunoaștere îi conferă obligația de a favoriza victoria celor mai buni și mai puternici, de a pretinde subordonarea celor răi și slabi. Arienii au fost singurii fondatori ai unei umanități superioare, cea care a creat civilizația.

O fracțiune restrânsă, dar influentă, a populației lumii a ales parazitismul. (...) Ei caută să se stabilească printre popoarele sedentare, privându-le de rodul muncii lor prin șiretlicuri mercantile și (...) preluând ei înșiși puterea. Speța cea mai cunoscută și cea mai periculoasă a acestei rase sunt evreii.”

(Adolf Hitler, *Mein Kampf*, 1925)



Benito Mussolini și Adolf Hitler
(München, 1937)

4

„Înainte de toate, Partidul trebuie să fie detașamentul de avangardă al clasei muncitoare. (...) Partidul este șeful politic al clasei muncitoare și statul-major al luptei proletariatului. (...) Fără aplicarea principiilor subordonării minorității față de majoritate, conducerii muncii partidului de către un organism central, munca metodică de partid și dirijarea luptei de clasă a muncitorilor va fi imposibilă.”

(I.V. Stalin, *Probleme ale leninismului*, 1926)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Studiați cu atenție documentele alăturate și rezolvați următoarele cerințe:

1. Reconstituiți contextul economic și politic european în care au apărut acele ideologii care au dus la abandonarea democrației.
2. Stabiliți cât mai multe asemănări și deosebiri între ideologiile totalitare.
3. Ați întâlnit concepții asemănătoare și în lumea de astăzi? Exemplificați.
4. Discutați cu membri ai familiei concluziile desprinse din aceste texte. Decideți care dintre acestea se potriveau regimului politic din România înainte de 1989.
5. Scrieți un eseu, de cel mult o pagină, sub forma unui articol pe care ar urma să-l publicați într-un ziar al vremii, prin care să demonstrați caracterul nociv al ideologiilor extremiste.



Portretele lui Lenin, Engels și Marx dominând Piața Roșie din Moscova



John Fitzgerald Kennedy
(1917-1963)

Deși asasinat la nici trei ani de la alegerea sa în calitate de președinte al SUA (1960), J.F. Kennedy a rămas una dintre cele mai cunoscute și mai populare personalități politice ale secolului XX. A susținut activ democrația și limitarea testelor nucleare. Numele său este însă legat și de începuturile intervenției americane în Vietnam.



Nikita Sergheevici Hrușciiov
(1894-1971)

Prim-secretar al CC al PCUS (1953-1964) și prim-ministru al URSS (1958-1964), remarcat prin inițiativele sale de destalinizare. Nu a ezitat însă să reprime în mod violent revoluția ungară din 1956, să construiască zidul Berlinului sau să provoace „criza rachetelor” (1961).

PROVOCĂRI ALE LUMII POSTBELICE

Nici sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial nu a reușit să tranșeze competiția dintre democrație și totalitarism. Prin înfrângerea Germaniei, Italiei și Japoniei au fost eliminați factorii care au determinat cea mai mare tragedie a secolului al XX-lea. Acest obiectiv a fost atins însă printr-un mare compromis istoric, cel pe care conducătorii statelor democratice ale lumii l-au făcut cu URSS. Odată îndepărtat pericolul comun, această alianță de conjunctură s-a dizolvat și a făcut ca războiul „cald” să fie înlocuit cu cel „rece”. Statele lumii s-au regrupat, de această dată pe criterii politice, lumea evoluând pentru alte zeci de ani în logica noului tip de conflict. De această dată, actorii nu au mai fost statele naționale, ci blocurile politico-militare constituite primul în jurul Statelor Unite ale Americii (NATO), iar cel de-al doilea în jurul URSS (Tratatul de la Varșovia). Se naștea astfel o lume bipolară, construită în jurul principalelor centre de putere economică și militară ale vremii, dar și în raport cu două viziuni politice divergente.

Prima grupare a continuat să-și fundamenteze demersul politic, construcția economică și socială pe principiile democrației pluraliste. Locul liberalismului în declin a fost repede ocupat de ideologiile populare și democrat-creștine. Dar democrația occidentală a permis și dezvoltarea partidelor social-democrate și socialiste (Germania, Franța) sau chiar a celor comuniste (Italia, Grecia). Au apărut și s-au dezvoltat mișcări și partide ecologiste sau puternice organizații ale societății civile. Fără să fi putut evita excese de genul „doctrinei McCarthy” în cercetarea activităților antiamericane, lumea occidentală a reușit să asigure pluralismul politic și dreptul suveran al fiecărui cetățean de a-și exprima propria opțiune politică.

De cealaltă parte se afla blocul comunist al „democrațiilor populare”, reunind URSS, jumătatea estică a Europei, China și alte câteva state din Asia și din Africa. Constituite pe baza modelului stalinist, acestea au continuat să fie dominate de sisteme politice monopartide care admiteau o singură ideologie, cea marxist-leninistă. Modelul social propus era unul hipercentralizat, puterea politică și economică fiind atent controlate de partidul-stat și de nomenclatura aferentă. Fenomenele economice dominante au fost cooperativizarea agriculturii și industrializarea forțată, ambele realizate pe fondul desființării cvasitotale a proprietății private și a eliminării fizice a aceluia segment social legat de aceasta.

În pofida principiului coexistenței pașnice, tensiunea politică dintre cele două modele de dezvoltare s-a concretizat într-o periculoasă cursă a înarmărilor, dar și în conflicte locale deschise, precum războaiele din Coreea și din Vietnam sau „criza rachetelor” din Cuba.

Diferența dintre cele două blocuri era imensă: dacă în primul caz era vorba despre o alianță naturală a statelor democratice susținute economic de SUA (Planul Marshall), blocul comunist s-a constituit în primul rând ca urmare a amenințării „Armatei Roșii”.

Așa se explică faptul că blocul sovietic a cunoscut primele fisuri la puțin timp după constituire: revoluția maghiară din 1956 sau criza cehoslovacă din 1968. Imensa presiune economică exercitată asupra URSS de cursa înarmărilor, precum și extinderea contestării interne (fenomenul „Solidaritatea” din Polonia) au împins regimurile comuniste est-europene pe calea reformelor politice. Recunoșterea și promovarea reformelor în URSS în timpul lui Mihail Gorbaciov nu au condus numai la dezmembrarea blocului comunist din Europa, dar chiar la dispariția URSS. Să fie acesta semnul victoriei depline a democrației occidentale?

1

Păstrându-și calmul, Wang Yinjun în vârstă de 65 de ani, care își vizita fiica în Australia, își aduce aminte de această experiență [revoluția culturală, n.a.]. „Datorită tatălui meu, noi am fost etichetați de dreapta, una dintre cele «cinci clase negre» (proprietari de pământ, săteni bogați, reacționari, elemente rele și cei de dreapta); fiind copii am fost tratați mai rău decât câinii. Surorile mele, care aveau la acea vreme doar 13 și 16 ani, au fost umilite și îmbrâncite de alți colegi de la școală. Ele și-au pierdut drepturile și li s-a cerut să părăsească școala. Urmând sfatul unor rude și pentru a evita implicarea în masacru, ele au fost nevoite să își denunțe părinții printr-o declarație dată la o secție locală de poliție prin care susțineau că nu mai aveau nicio legătură cu ei.” (J. Mack, „Epoch Times Australia”, 22 mai 2006)

2

CC al PCUS despre rolul manualelor de istorie în clasele terminale

„Sarcina principală a manualului școlar este să arate triumful ideilor marxist-leniniste în istoria umanității, importanța istorică și universală a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie pentru formarea sistemului mondial al socialismului, pentru victoria completă și definitivă a socialismului în URSS și pentru intrarea Uniunii Sovietice în perioada construcției intensive a societății comuniste. Trebuie să arate clar imensele succese ale regimului socialist și ale ideologiei comuniste, marea lor superioritate în raport cu sistemele capitaliste în putrefacție și cu ideologia burgheză (...).

În acest manual trebuie să dăm o prezentare dezvoltată a societății socialiste sovietice, să prezentăm trăsăturile principale ale societății socialiste, a unității morale și politice a societății sovietice, a prieteniei eterne (...) a popoarelor din URSS, a apropierii ferme și îmbogățirii mutuale a națiunilor socialiste.”

(Extras din Hotărârea CC al PCUS

„Principiile cunoașterii politice în școlile secundare”, 26 aprilie 1960)

3

„Noi, americanii, nu facem niciun mister din cultul nostru pentru libertate. În fapt, e un fel de sport național. (...) Libertatea este dreptul de a repune în discuție și de a ne modifica obiceiurile. Este schimbarea permanentă de pe piața muncii. Este inteligența care ne permite să înțelegem greșelile și să căutăm soluțiile. Este dreptul de a avansa o idee respinsă de toți experții și de a vedea imense majorități adoptând-o. Este dreptul de a visa și a te lăsa condus de acest vis sau de consecințele sale, chiar dacă ești în mijlocul unui ocean de îndoială. Libertatea este recunoașterea faptului că (...) nicio autoritate, niciun guvern nu deține monopolul adevărului, dar că viața fiecărui individ este infinit mai prețioasă”

(Ronald Reagan, *Memorii. Un vis american*, 1990)



Poster din 1966 (Beijing), prezentând modul în care trebuie să fie combătuți „inamicii poporului”

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Putem vorbi de existența mai multor modele sociale care invocă democrația drept valoare fundamentală? Numiți-le!
2. Identificați câte trei trăsături pentru fiecare dintre aceste modele.
3. Care dintre modele sunt cele mai răspândite astăzi?
4. Evaluați funcțiile manualelor școlare în URSS. Ați mai întâlnit trăsături asemănătoare la manualele pe care le folosiți?
5. Realizați un eseu de maximum o pagină prin care să motivați căderea comunismului.

PRO MEMORIA!

- Sfârșitul Primului Război Mondial părea să fi adus victoria democrației liberale tradiționale. Aceasta nu a făcut însă față provocărilor economice, sociale și politice ce au urmat, făcând loc autoritarismului și totalitarismului.
- Fie că a fost de stânga sau de dreapta, totalitarismul a avut aceleași consecințe dezastuoase în plan social, crima instituționalizată devenind politică de stat.
- După ultimul război mondial, se cristalizează o lume bipolară (având SUA și URSS drept principali piloni).

*Construcția democrației și ideologia totalitară în România. Oameni, fapte, idei



**Ion (Ionel) I.C. Brătianu
(1864-1927)**

Ales președinte al PNL în 1909, Ionel Brătianu a avut o contribuție majoră la modernizarea doctrinei liberale. A susținut includerea în programul electoral al partidului a reformei agrare și a celei electorale.

În perioada 1908-1927 a fost prim-ministru al României de cinci ori. De numele său sunt legate intrarea României în război alături de Antanta (1916), negocierea tratatului de pace (1919) sau adoptarea unei noi Constituții (1923).

1

„Excela în a câștiga fără să-și facă dușmani. Viitorul apropiat mi-a descoperit în el cele mai înalte calități, care îl fac unul din marii oameni de stat ai generației sale, mult mai mare decât cei «trei mari»: Wilson, Lloyd George, Clemenceau. Nimic mai natural: la țări mici, oameni mari.”

(Contele de Saint-Aulaire, ministrul Franței la București)

România secolului al XX-lea evoluează din punct de vedere politic în parametri asemănători celorlalte state europene, regimul democratic alternând cu cel dictatorial. În pofida unor limite observabile la o analiză atentă, primele patru decenii au reprezentat o perioadă de consolidare a regimului democratic din România, așa cum fusese fondat în cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea. Incontestabil, societatea românească a începutului de secol XX era rezultatul interacțiunii celor două mari orientări politice care au condus la crearea României moderne: cea liberală și cea conservatoare. Aportul unor personalități precum Ion I. C. Brătianu, P.P. Carp sau Take Ionescu a fost esențial atât pentru consolidarea Partidului Național Liberal și a Partidului Conservator, cât și pentru sensul și ritmul de dezvoltare a României acelor vremi. Și dacă România era un stat a cărui alianță era căutată de marile puteri europene, acest lucru se datora și regalității. Alături de ceilalți mari oameni politici români, Carol I și Ferdinand vor rămâne în istorie drept garanți ai stabilității politice, ai continuității în promovarea valorilor democratice, precum și pentru realizarea României Mari a anului 1918.

Consolidarea proceselor democratice continuă și după război. Noua construcție politică a cărei chintesență a fost Constituția din 1923 a beneficiat de aportul unor segmente ale societății excluse până atunci din viața politică (beneficiari ai votului universal), dar și al unor noi partide care umplu golul lăsat prin dispariția conservatorilor (Partidul Poporului sau Partidul Național-Țărănesc). Personalități precum Alexandru Averescu, Ion Mihalache sau Iuliu Maniu au oferit o alternativă la ideologia liberală, militând pentru menținerea regimului democratic constituțional într-un context intern și extern tot mai marcat de ofensiva extremismului politic.

Căci, dacă în România interbelică mișcarea comunistă avea o pondere puțin semnificativă, mișcarea de extrema dreaptă, ortodoxistă și ultranaționalistă, era în evidentă dezvoltare. Concentrată în jurul carismaticului Corneliu Zelea Codreanu, Garda de Fier a promovat populismul și asasinatul ca arme ale luptei politice și a profitat de nemulțumirea populară față de guvernarea partidelor tradiționale. În pofida acestei realități și a imperfecțiunilor democrației românești, România a rezistat în fața ofensivei autoritarismului până în 1938.

Manifestație legionară prilejuită de înmormântarea lui Moța și Marin, membri ai mișcării căzuți în războiul civil din Spania



ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Identificați marile curente de gândire care au marcat dezvoltarea României în perioada interbelică.
2. Alcătuiți o listă cuprinzând elementele de divergență dintre aceste curente de gândire. Argumentați răspunsul.
3. Există și elemente de convergență? Exemplificați.
4. Organizați o dezbatere pe tema confruntărilor de idei din perioada interbelică. Decideți care a fost curentul dominant. Motivați alegerea făcută.
5. Mai sunt de actualitate debaterile de idei proprii perioadei interbelice? Oferiți exemple de confruntări similare ale zilelor noastre.

PRO MEMORIA!

- Deși imperfectă, democrația românească a rezistat până în 1938, sistemul politic multipartid oferind mai multor formațiuni politice posibilitatea să contribuie potrivit propriilor ideologii la construcția politică.
- Debutând în 1938, autoritarismul a cunoscut mai multe modalități de exprimare, de la dictatura regală până la totalitarismul de tip fascist sau comunist.
- Abia în 1989, România și-a re luat cursul dezvoltării democratice.

Din acest moment, istoria României a intrat pentru o lungă perioadă într-o nouă logică, aceea a autoritarismului politic. Nefericita succesiune a cuprins regimul carlist (1938-1940), dictatura militară antonesciană (1941-1944), incluzând și nefericitul episod legionar, precum și perioada regimului comunist (1947-1989). A fost perioada în care tradiția democrației românești a fost abandonată, în care remarcabili oameni politici și de cultură au fost obligați să-și părăsească țara sau să se supună riscului eliminării fizice, fie de către gloanțele legionare, fie, mai târziu, în pușcăriile comuniste.

Profitând de contextul internațional favorabil care a dus la căderea regimurilor comuniste în întreaga Europă de Est, România decide prin larga voință populară revenirea la democrație. Reinstaurarea statului de drept, multipartidismul, alternanța la putere, recunoașterea proprietății private reprezintă argumente care sugerează caracterul ireversibil al democrației românești, în pofida... sincopelor numite „mineriade”.

2

„De la război încoace se vorbește neconținut și la noi despre «criza partidului național liberal». (...) Noi vom face de la început o hotărâtă deosebire între liberalismul român și partidul liberal român. (...) În adevăr, liberalismul este procesul de evoluție economico-socială din care s-a plămădit România modernă. (...) Astfel, liberalismul român trebuie privit ca un curent obiectiv, cristalizat în însăși structura noastră socială. Acest curent care alcătuiește măduva societății noastre actuale este mai larg decât gruparea politică liberală.”

(Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul român: liberalism și liberali*, 1927)

3

„Romanticii afirmău poporul și legenda națională; «intelectualiștii» tăgăduiesc poporul și își fac din legenda latinistă argumentul anexării lor la cultura franceză. Ceea ce ei numesc europenism, nu e decât franțuzism; ceea ce ei numesc intelectualism și raționalism, nu e decât adaptarea la o anumită direcție din cultura franceză și totodată abdicarea de la autohtonism. (...)

Dacă menirea poporului românesc este aceea de a crea o cultură după chipul și asemănarea lui, afirmația aceasta implică și soluția unei orientări. Cine preconizează orientarea spre Occident rostește un non-sens. Orientarea cuprinde în sine cuvântul Orient și înseamnă îndreptarea spre Orient. (...) Zicala spune pretutindeni că lumina vine de la Răsărit. Și cum noi ne aflăm geografic în Orient și cum, prin religia ortodoxă, deținem adevărul luminii răsăritene, orientarea noastră nu poate fi decât spre Orient, adică spre noi înșine, spre ceea ce suntem prin moștenirea de care ne-am învrednicit. (...) Pe linia acestei directive a tradiției autohtone, «Gândirea» moștenește «Semănătorul». Două idei principale se desfac din mișcarea semănătoristă: ideea istorică și ideea folclorică. Genialul animator al mișcării îi prescrie un scop precis față de care nu admitea discuție: unitatea politică a românilor. (...) Acelui care va scrie o filosofie a istoriei noastre, ortodoxia îi va da cheia înțeleșului acestei istorii (...).”

(Nichifor Crainic, *Sensul tradiției*)



Carol I, a cărui urcare pe tron a fost urmată de adoptarea Constituției din 1866

Preambulul constituționalimului românesc

1

„Art. 371 – Începutul, religia, obiceiurile și cea de un fel limbă a sălășluitoilor într-aceste două prințipaturi (...) sunt îndestule elementuri de o mai aproape a lor unire...”

(*Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei, în Istoria României în texte*)

2

„Art. 7 – Națiunea română cere libertatea de a vorbi, de a scrie și a tipări fără nicio cenzură, prin urmare pretinde libertatea tiparului, fără sarcina grea a cauțiunii.

Art. 8 – Națiunea română cere asigurarea libertății personale, cu acestea dimpreună cere libertatea adunărilor.”

(*Petițiunea Națională de la Blaj – 3-5 mai 1848, în Istoria României în texte*)

3

„Art. 2 – Egalitatea drepturilor civile și politice. Art. 7 – Libertatea tiparului. Art. 13 – Garantarea libertății individuale și a domiciliului. Art. 19 – Întemeierea ministerului public. Art. 23 – Libertatea cultelor.”

(M. Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale, în Istoria României în texte*)

Constituțiile din România

CONSTITUȚIA DIN 1866

Îndepărtarea lui Cuza, în februarie 1866, de pe tronul Principatelor Unite punea serioase probleme succesorilor săi – o locote-nență domnească în care erau reprezentate ambele Principate și armata, Guvernul provizoriu și o Adunare proclamată imediat Constituantă. Deși puțin agreat de unele Mari Puteri, prințul străin a fost acceptat în cele din urmă drept fapt împlinit. Constituția a fost proclamată în iunie 1866 și, deși era opera unei Camere preponderent conservatoare, avea mai degrabă un caracter liberal.

Actul din 1866 introducea pentru prima dată numele de stat România și nu făcea o referire explicită nici la suzeranitatea turcească, nici la garanția colectivă a Marilor Puteri. Prima constituție autohtonă organiza cetățenia, legând-o în mod esențial de proprietate sau de „capacități” obținute prin diplome care îngăduiau practicarea profesiunilor liberale. Această relație avea să determine instituirea Colegiilor electorale (în varianta din 1866 – 2 la senat, 4 pentru camera inferioară), astfel organizate încât să încredințeze celor două Adunări numai deputați aleși fie pentru avere, fie pentru competențe dovedite. Din păcate, acționau concomitent doi factori de excludere: unul religios și celălalt de sex, evreii și femeile fiind îndepărtați/îndepărtate din viața publică. Sunt notorii complicațiile internaționale pe care le-a produs articolul 7, angajamentele asumate de liderii noștri politici la Congresul de la Berlin (1878) și modificarea sa în 1879, în sensul atribuirii naturalizării individuale și pentru locuitorii țării de alte confesiuni.

În ce privește cealaltă excludere, care încălca principiile egalității în fața legii, va trebui să așteptăm mulți ani până ce votul feminin să fie parțial atribuit în 1938 și integral abia în 1946, înaintea alegerilor organizate de guvernul condus de dr. Petru Groza.

Astfel, printr-un larg regim de drepturi și libertăți, cetățeanul devenea depozitarul tuturor acelor garanții care să-i asigure protecția în relația sa cu statul.

Juriștii sunt de acord că prin Constituția din 1866 se instituia un guvernământ mixt, în care, în interiorul legislativului, ponderea Camerei inferioare, reprezentând majoritatea electoratului, să fie compensată de Camera superioară (aristocratică, unde tonul îl dădea moșierimea) și de principe/monarh. În teoria contractului social, pactul încheiat între suveran și națiune prin corpul reprezentativ se întemeia pe o sumă de valori de mult prezente în constituționalismul englez: suveranitatea națională, separația puterilor, monarhia ereditară, responsabilitatea ministerială sau supremația Constituției asupra altor legi. Drepturile publice sunt cele din Declarația franceză din 26 august 1789.

Elementul cheie al construcției instituționale îl constituia bica-meralismul. Senatul, în cele din urmă acceptat de legiuitori, avea drept caracteristici: 2 colegii (cens mai ridicat, ca și vârsta eligibilității), mandat mai lung și instituția senatorilor de drept (moștenitorul tronului, mitropolitul, episcopii). Senatul era asociat întregului proces legislativ, Adunarea deputaților marcându-și o ușoară pre-eminență exclusiv prin dreptul de a vota bugetul. Adunările aveau garantată autonomia, imunitatea și lipsa responsabilității parlamentarilor, precum și dreptul lor de control exercitat prin inter-pelare, constituirea de comisii de anchetă etc.

În fine, Constituția definea statutul puterii judecătorești, inamovibilitatea magistraților, constituirea juriului (pentru crime, delicta politice și de presă) și interdicția organizării oricăror comisii sau tribunale excepționale.

Până la sfârșitul Primului Război Mondial, Constituția din 1866 a fost revizuită de mai multe ori.

5

„Art. 1 – Principatele unite constituie un singur stat indivizibil sub denumirea de România. Art. 7 – Însușirea de român se dobândește, se conservă și se pierde potrivit regulilor statornicite prin legile creștine. Numai străini de etnie creștine pot dobândi împământinirea. Art. 13 – Libertatea individuală este garantată. Art. 21 – Libertatea conștiinței este absolută. Art. 24 – Constituția garantează tuturor libertatea de a comunica și publica ideile și opiniile lor prin viu grai, prin scris și prin presă (...). Art. 25 – Secretul scrisorilor și al depeșelor telegrafice este inviolabil. Art. 26 – Românii au dreptul de a se aduna pașnic și fără arme. Art. 28 – Fiecare are dreptul de a adresa la autoritățile publice petițiuni subscrise de către una sau mai multe persoane.”
(*Constituția din 1866*)

6

„**Ghiță Pristanda** (singur, intră prin dreapta, e puțin mișcat): O făcurăm și p-asta ... și tot degeaba. Am pus mâna pe Cațavencu... Când am asmuțit băieții de l-au umflat, striga cât putea: «Protestez în numele Constituției ! Asta e violare de domiciliu!» – Zic: «Curat violare de domiciliu! da umflați-l» și l-au și umflat. L-am turnat la hârdăul lui Petrache. M-am întors cu birja acasă la el, am căutat peste tot. (...) M-am întors la poliție, l-am scotocit prin buzunare, peste puțină să dau de scrisoare, nu e și nu e.”
(I.L.Caragiale, *O scrisoare pierdută*, 1884)

7

„A doua cerință a statului liberal modern este independența magistraților de puterea executivă, care independență, garantând averea și onoarea cetățeanului liber, dă acestuia sentimentul că este și el independent de puterea executivă. Dar nici în acest sens nu am făcut un pas mai departe de ce eram în 1866, astfel încât și prescripția constituțională în această privință a rămas literă moartă.”

(Titu Maiorescu, *Contra propunerii de reviziune a Constituției*, 1884, în *Discursuri parlamentare*, III, 2003)



O scrisoare pierdută în viziunea regizorală a lui Sică Alexandrescu, un spectacol de referință al teatrului românesc

4

„Art. 46 – Moldovenii și valahii vor fi cu toții egali în fața impozitului și vor fi în aceeași măsură admiși în slujbele publice într-unul sau altul din principate. Libertatea lor individuală va fi garantată. Nimeni nu va putea fi reținut, arestat sau urmărit decât conform Legii.”

(*Convenția de la Paris*,
7/9 august 1858,
după *Istoria României în texte*)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Urmați parcursul istoric al chestiunii drepturilor și libertăților cetățenești de la 1848 la 1866. Motivați semnificația lor în programul pașoptist, în poziția Marilor Puteri față de Unire (Convenția de la Paris) și în primul text constituțional autohton de la 1866.
2. Recitind textul cunoscut al capodoperei lui Caragiale, stabiliți momentul istoric al elaborării *Scrisorii pierdute* și al primei sale reprezentări, dar și semnificațiile contextuale pe care celebra replică a vardistului Pristanda – „Curat constituțional” – le produce la arestarea lui Nae Cațavencu și în scena banchetului final.
3. Argumentați, cu ajutorul documentului 7, critica maioreșciană a Constituției din 1866. Problema a rămas de actualitate și în prezent. Reînnoiți argumentația, aducând astfel chestiunea la zi.

1

„Art. 1 – Regatul României este un stat național unitar și indivizibil. Art. 7 – Deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă nu constituie o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita. Art. 8 – Nu se admite în stat nicio deosebire de naștere sau de clase sociale. Art. 11 – Libertatea individuală este garantată. Art. 13 – Domiciliul este inviolabil. Art. 22 – Libertatea conștiinței este absolută. Biserica ortodoxă română este biserica dominantă, iar cea greco-catolică are întâietate față de alte culte.”

(Constituția din 1923)



Deschiderea oficială a Corpurilor Legiuitoare (1927)

2

Ce este o democrație? (...) Dar pentru aceasta poporul trebuie să posede un minim de prosperitate economică și de dezvoltare culturală care să-i asigure libertatea nu numai pentru a-și îndeplini drepturile cetățenești, dar și pentru a-și apăra cu tărie drepturile sale.

Democrația pentru a nu fi demagogică, pentru a nu cădea pradă anumitor forme și formule, are nevoie nu numai de oameni luminați, ci și de semănători de idei sănătoase.”

(D. Gusti, *Individ, societate și stat în Constituții viitoare*, 4 iunie 1922)

CONSTITUȚIA DIN 1923

Constituirea României Mari, la sfârșitul Primului Război Mondial, a creat un nou cadru teritorial, demografic și social-economic care necesita adoptarea unui nou act constituțional. Vreme de mai mulți ani s-au desfășurat ample dezbateri pe marginea celor două proiecte: unul liberal și altul național-țărănesc.

Adoptată, în cele din urmă, de un parlament cu majoritate liberală, transformat ad-hoc în Adunare Constituantă, și promulgată imediat de suveran, noua lege fundamentală a statului urma îndeaproape Constituția din 1866. Totuși, câteva principii noi, de o importanță deosebită, în concordanță cu situația postbelică a României și cu constituționalismul democrațiilor occidentale, și-au găsit loc în actul adoptat în martie 1923.

Astfel, votul universal masculin, acceptat încă la revizuirea din 1917, era statuat cu toate prerogativele sale (din păcate, legea electorală adoptată abia în 1926, supranumită „a primei electorale”, pentru că acorda partidului care obținea 40% din sufragii majoritatea parlamentară, încălca reglementările anterioare privind egalitatea electorilor). În mod corespunzător erau abolite toate piedicile de natură religioasă sau confesională la dobândirea calității de cetățean, iar prin afirmarea egalității juridice dintre sexe se deschidea perspectiva extinderii dreptului de vot și asupra femeilor.

În materie legislativă, senatul a fost menținut, conferind prin componența sa (membri aleși, membri desemnați de consiliile locale, de camerele profesionale – de comerț, agricultură, industrie –, de universitate, precum și din membri de drept) o altă imagine națiunii, diferită de cea reflectată de Adunare, desemnată exclusiv prin votul universal masculin. În configurația constituțională, și această instituție își păstra rolul de echilibru și moderație. În cadrul executivului, regele nu și-a pierdut prerogativele, cu observația că încă succesorul lui Carol I, Ferdinand (1914-1927), a desemnat șefi de cabinet care reprezentau partide departe de a întruni adevăratea populară.

Consolidând separarea puterilor în stat, noua Constituție acorda puterii judecătorești controlul actelor puterii executive prin înființarea contenciosului administrativ, o instituție specializată în rezolvarea conflictelor dintre stat și persoanele fizice.

3

„Libertatea civilă și politică fiind cele două principii pe care se reazemă societatea modernă, liberul lor exercițiu trebuie asigurat prin Constituție. Un stat democratic nu se poate concepe fără o desăvârșită libertate politică... (...) Libertatea politică e compusă în primul rând din libertatea electorală care trebuie garantată în mod serios. Libertățile individuale (fizică, corporală, morală, intelectuală) au fost teoretic garantate și de Constituția din 1866, fără ca totuși o garanție reală să fi existat.

Trebuie aici precizări. Nici percheziții, nici pătrunderea în domiciliul cuiva să nu se poată face fără ordinul formal al magistratului, iar arestările provizorii să fie reglementate prin instituția Habeas Corpus.”

(G. Iunian, *Abuzurile de autoritate și garanțiile cetățenești*, 14 mai 1922)

REGIMURILE CARLIST ȘI ANTONESCIAN – CU ȘI FĂRĂ CONSTITUȚIE

Elaborată de Istrate Micescu, reputat jurist al perioadei interbelice, Constituția carlistă (1938) se întemeia pe critica regimului de partide (dintr-o perspectivă reacționară) și pe doctrina corporatismului. „Noul regim” instituit astfel se caracteriza prin poziția fundamental diferită a șefului statului, care își asuma practic guvernarea, prin întâietatea atribuită puterii executive, parlamentul bicameral fiind o simplă anexă legislativă a acestei puteri, prin desființarea partidelor politice (înlocuite cu alcătuirii inconsistente de tipul Frontului Renașterii Naționale sau Partidului Națiunii, puse sub conducerea regelui, ambele surse de inspirație tardivă pentru Nicolae Ceaușescu în anii comunismului) și prin anularea controlului parlamentar. Asemeni „Statutului dezvoltător” din 1864, și Constituția din 1938 a fost supusă unui plebiscit (desfășurat însă sub stare de asediu) menit să legitimizeze moartea democrației și inaugurarea autoritarismului, în fond rezultatul unei lovituri de forță.

Este cert astăzi că, în anii 1938-1940, regimul personal al lui Carol al II-lea a modificat raportul de forță dintre puterile statului, anulând dreptul de control reciproc, și a eliminat garanțiile care protejau libertățile individuale.

Regimul antonescian care i-a urmat a făcut un pas mai departe. Președintele Consiliului de Miniștri concentra toate puterile, devenind conducătorul statului, în vreme ce regele, aruncat într-o poziție strict ceremonială, funcționează în umbra sa.

Generalul Antonescu a mai deținut, în afara funcției legiferării și guvernării, și dreptul de a încheia convenții și tratate (preluat din precedenta Constituție de la șeful statului) și acela, care se va arăta foarte important în condițiile de atunci, de a declara război și de a încheia pacea. O succintă caracterizare a regimului Antonescu trebuie să rețină și discriminarea evreilor (legislația rasială având precedente încă în anii autoritarismului carlist), suspendarea tuturor activităților politice (implicit a parlamentului), guvernarea prin decrete-legi (cu recursul la plebiscit), cultul personalității (preluat de la Carol al II-lea).

Lipsa partidului unic și a mobilizării politice a națiunii nu pot așeza regimul Antonescu în categoria celor totalitare, ci mai degrabă a celor fascist-corporatiste alcătuite pe fondul autohton al antiparlamentarismului și autoritarismului.

Perioada cuprinsă între îndepărtarea printr-o lovitură de palat a regimului Antonescu (23 august 1944) și abolirea monarhiei (30 decembrie 1947) a fost marcată de evoluții care vor pregăti așezarea în legalitate a unei noi ordini constituționale, marcate de totalitarismul comunist. Astfel, legea electorală din 1946 desființa senatul și institua votul universal feminin, iar alegerile parlamentare care au urmat ofereau PCR și aliaților lor o largă majoritate care, un an mai târziu, la 30 decembrie 1947, a dus la abolirea monarhiei și la proclamarea Republicii Populare Române.



Carol al II-lea, cel ce și-a justificat regimul personal prin Constituția din 1938

4

„Art. 1 – Statul român devine stat național-legionar.

Art. 2 – Mișcarea legionară este singura mișcare recunoscută în noul stat având ca țel ridicarea morală și materială a poporului român.

Art. 3 – Dl. general Ion Antonescu este conducătorul statului legionar și șeful regimului legionar.

Art. 4 – Domnul Horia Sima este conducătorul mișcării legionare.”

(Decret regal prin care statul român a fost proclamat stat național-legionar, 14 septembrie 1940)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Constituiți-vă în grupuri de 4-5 elevi și asumați-vă următoarele sarcini de lucru:

1. Stabiliți principalele drepturi și libertăți cetățenești (după documentul 1) prevăzute în Constituția din 1923, precum și legătura sa de nedesfăcut cu precedenta lege fundamentală.
2. Definiți, cu ajutorul documentului 3, libertatea civilă și politică. Precizați-le sfera de cuprindere. Stabiliți din ce perspectivă este criticată Constituția din 1866.
3. Caracterizați statul național-legionar. Precizați una dintre diferențele esențiale care îl despart de un stat democratic.

1

„Art. 1 – Republica Populară Română este un stat popular unitar și suveran. Art. 2 – Întreaga putere în stat emană de la popor și aparține poporului. Art. 16 – Toți cetățenii, fără deosebire de sex, naționalitate, rasă, religie sau grad de cultură, sunt egali în fața legii. Art. 19 – Dreptul la muncă este asigurat de dezvoltarea planificată a economiei naționale. Art. 20 – Dreptul la odihnă este asigurat prin concedii plătite organizate de case de odihnă, cluburi etc. Art. 21 – Femeia are drepturi egale și salarizare egală cu bărbatul. Art. 28 – Libertatea individuală este garantată. Art. 29 – Domiciliul este inviolabil. Art. 32 – Cetățenii au dreptul de a se asocia și organiza dacă scopul urmărit nu este îndreptat în contra ordinii democratice stabilite prin Constituție.”

(Constituția din 1948)



Marea Adunare Națională,
un parlament supus voinei PCR

2

„Art. 1 – România este republică socialistă, statul oamenilor muncii de la orașe și sate, suveran, independent și unitar. Art. 28 – Libertatea cuvântului, a presei, a întrunirilor, a mitingurilor și a demonstrațiilor este asigurată. Art. 29 – Aceste libertăți nu pot fi folosite în scopuri potrivnice orânduirii socialiste și intereselor celor ce muncesc. Art. 39 – Fiecare cetățean este dator să respecte Constituția și legile.”

(Constituția din 1965)

CONSTITUȚIILE COMUNISTE (1948-1965)

Datele la care au fost alcătuite cele trei constituții comuniste nu sunt întâmplătoare:

- 1948 se plasează imediat după desființarea completă a vechiului regim odată cu izgonirea suveranului;
- 1952 marchează un moment important în subordonarea completă a statului nomenclaturii de partid;
- 1965 este anul schimbării liderului politic, succesiunea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej fiind preluată de Nicolae Ceaușescu.

Inspirate de constituția sovietică din 1936, cele trei constituții republicane ale României comuniste sunt asemănătoare, diferențele dintre ele marcând evoluția treptată a modului în care controlul de partid s-a extins asupra întregii societăți.

Sub multe aspecte, legătura cu textele legislative anterioare este ruptă. Suveranitatea națională și „regimul reprezentativ” sunt înlocuite cu puterea poporului „în care trebuie să se cuprindă exclusiv oamenii muncii de la orașe și sate”, „clasa muncitoare și țărănimea muncitoare”, cărora li se vor adăuga „intelectualitatea și celelalte categorii de oameni ai muncii, fără deosebire de naționalitate” (1965).

Legea fundamentală ridică la rangul de „forță conducătoare” partidul unic – PMR (Partidul Muncitoresc Român, 1948-1965), apoi Partidul Comunist Român –, legitimându-l să depună singur candidaturi pentru Marea Adunare Națională și sfaturile populare. Textul Constituției exclude orice altă organizație politică de la actul guvernării și suspendă controlul parlamentar prin opoziție.

Reconstruit în direcția slujirii credincioase a partidului unic, statul iese din neutralitatea care-i revenea altădată și primește funcții precise: constituirea proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, planificarea economiei sau reprimarea energică, „cu respectul legilor în vigoare”, a tuturor dușmanilor noului regim politic.

Organul suprem al puterii de stat rămâne, în toate cele trei constituții, Marea Adunare Națională, un parlament unicameral ales pe bază de vot universal de pe listele PMR/PCR, în fapt supus voinei celor care îl constituie.

Deși pare că legislativul se află în prim-planul puterii, în fapt executivul (Președinția – din 1974 și anterior Consiliul de Stat) sunt consecvent consolidate.

Consecință firească a etatizării proprietății și a planificării, sistemul drepturilor și libertăților cetățenești mai funcționează doar în măsura în care nu contravine intereselor „celor ce muncesc”. Constituțiile comuniste, ca texte care au legitimat totalitarismul și oprimarea, și-au încetat aproape automat acțiunea odată cu izgonirea lui Nicolae Ceaușescu la 22 decembrie 1989. Comunicatul în 10 puncte al Consiliului Frontului Salvării Naționale afirma necesitatea organizării de alegeri libere și separarea puterilor în stat.

REÎNTOARCEREA LA DEMOCRAȚIE

Puterea care s-a impus în urma evenimentelor din decembrie 1989 a elaborat o nouă Constituție, adoptată printr-un referendum în decembrie 1991 (un altul, al revizuirii acesteia, a avut loc în 2003).

Noua lege fundamentală urma unei revoluții, dar prelua din vechiul regim comunist o formă de stat, republica, impusă printr-un act de forță, fără nicio confirmare a națiunii. Dorința de a marca diferențe vizibile față de precedentele constituții liberale, pe care, de fapt, le urma, avea în vedere adaptarea unor instituții precum Curtea Constituțională sau Avocatul Poporului. Documentele Organizației Națiunilor Unite reprezentau sursa unor drepturi sociale și economice de asemeni introduse pentru prima oară.

Era astfel reîntronat în societatea românească statul de drept, întemeiat pe suveranitatea poporului, separarea puterilor în stat, responsabilitate guvernamentală și drepturi și libertăți cetățenești. Reactivarea societății civile reprezenta cea mai bună garanție a restabilirii democrației.

După mai mult de 50 de ani de regimuri autoritare, dictatoriale și totalitare, societatea dispune acum de un mijloc eficace pentru a reacționa la orice încercare a statului și a conducătorilor săi de a ieși din limitele constituționale.

3

„Art. 1 – România este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil. România este stat de drept democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate. Art. 22 – Dreptul la viață și integritate fizică și psihică sunt garantate. Art. 23 – Libertatea individuală și siguranța persoanei sunt inviolabile. Sunt stabilite prezumția de nevinovăție și legalitatea pedepsei. Art. 25 – Dreptul la liberă circulație în țară și în străinătate este garantat. Art. 31 – Dreptul la informație obligă autoritățile publice să informeze corect cetățenii asupra problemelor de ordin public, dar și de ordin personal.”

(Constituția din 1991)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Comparați cele 4 constituții (cele 3 din vremea regimului comunist și cea din 1991) din perspectiva definirii statului și a principalelor drepturi cetățenești. Prin ce se deosebește R.P.R./R.S.R. de România postcomunistă? Care este limita libertăților individuale în comunism în comparație cu aceea din democrația restabilită după 1989?
2. Alcătuiți un text cu subiect istoric în care să comentați documentul 4, prezentând un fapt cunoscut din familie sau societate în care oferta comunistă de protecție și siguranță socială anihilează complet libertatea politică.
3. Alcătuiți un eseu de 1-2 pagini pe tema constituționalismului, urmărind modele occidentale și tipare autohtone din secolul XIX, Constituția din 1923, apogeul democrației interbelice, viziunea comunistă asupra libertății, reîntoarcerea la democrație.

Modulul II



Monumentala clădire a Palatului Parlamentului (în plan îndepărtat) văzută dinspre Piața Unirii

4

„Finalitatea discursului constituțional la 1948, 1952 și 1965 este de a investi cu forță juridică viziunea comunistă asupra libertății. O viziune care înglobează un teritoriu vast de la oficializarea planificării până la reglementarea spațiului locativ și indicarea bunurilor care pot face obiectul dreptului de proprietate personală. Ceea ce omul muncește primește în aria protecției și siguranței sociale, afectează substanța libertății politice, care în noua orânduire constituțională este sinonimă cu salvagardarea intereselor «celor ce muncesc».”

(I. Stanomir,
Libertate, lege și drept, 2005)

PRO MEMORIA!

- Constituționalismul românesc a impus la începuturile societății moderne o lege fundamentală inspirată de liberalism.
- Regimul comunist, care a formulat trei Constituții, le-a subordonat fie modelului stalinist, fie celui național-socialist. Refuzul declarat de a accepta diversitatea (în plan etnic sau social-politic) reprezintă una din caracteristicile sale esențiale.
- Constituția din 1991 a reîntors România la democrație.

1

Prevederi ale Constituției din 1866

„Art. 32 – Puterea legislativă se execută de către domn și Reprezentațiunea națională. Legile sunt supuse sancțiunii domnului după ce au fost discutate și votate liber de ambele Adunări. Art. 101 – Puterea executivă este încredințată domnului, care o execută în mod regulat prin Constituție, adică prin miniștrii numiți și desemnați de el. Art. 36 – Puterea judecătorească se execută prin curți și tribunale ale căror hotărâri se pronunță în virtutea legii și se execută în numele domnului.”



Încoronarea de la Alba Iulia (1922) a regelui Ferdinand și a reginei Maria

2

Prevederi ale Constituției din 1923

„Art. 33 – Toate puterile statului emană de la națiune, care nu le poate executa decât prin delegație potrivit unor principii și reguli acceptate în textul Constituției. Art. 88 – Prerogativele regale sunt numirea și revocarea miniștrilor, sancționarea și promulgarea legilor, dreptul de amnistie în materie politică, dreptul de a scurta sau micșora pedepsele cu materie criminală, confirmarea în funcții publice, conferirea gradelor militare și decorațiilor române, deschiderea și închiderea sesiunii parlamentare, dizolvarea acesteia.”

* Instituții și drepturi cetățenești

Istoria constituționalismului românesc se desfășoară în secolele XIX-XX în concordanță cu marile texte juridice ale timpului, dar în egală măsură și cu tradiția politică autohtonă consacrată prin cele aproape 5 secole de existență a statului medieval.

Toate legile fundamentale elaborate în România de la 1866 și până în prezent au capitole separate despre puterile statului, exprimate prin instituții, și despre drepturile și (după 1938) despre îndatoririle cetățenilor.

Referitor la prerogativele domniei/monarhului, prima Constituție îi recunoaște implicarea în toate puterile statului, încredințându-i-o explicit doar pe cea executivă, exercitată prin miniștri, numiți și revocați. Domnul și Reprezentața Națională (Adunarea deputaților și Senatul) reprezintă corpul legislativ și pot avea fiecare în parte și inițiative în această direcție. Toate hotărârile instituțiilor juridice sunt formulate în numele domnului. Puterile sale constituționale sunt ereditare „din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură”. Persona domnului este inviolabilă, niciun act al său nu are valabilitate decât dacă este semnat de ministrul de resort.

Între celelalte atribuții, multe țin de tradiția domnească sau voievodală: sancționarea și promulgarea legilor, amnistierea sau micșorarea pedepselor, confirmarea în funcții a miniștrilor, dreptul de a bate monedă și comanda supremă a trupelor.

Constituția din 1866 înlocuia „supusul” vechiului regim cu „cetățeanul” epocii moderne, dotându-l cu acele drepturi civile și politice care să garanteze neamestecul statului în sfera existenței sale particulare, dar în egală măsură să îi asigure și participarea la viața publică.

Un bun exemplu de interpretare a modului în care un drept constituțional și cetățenesc și-a modificat de-a lungul timpurilor sfera de cuprindere îl reprezintă statutul proprietății, declarată la 1866 „sacră și inviolabilă” (împreună cu toate creanțele – titluri care pot conferi un drept asupra statului). Exproprierea nu se putea face decât în cazuri de utilitate publică „și după o dreaptă și prealabilă despăgubire”.

În Constituția din 1923 apare o nouă formulare, garantată fiind doar „proprietatea de orice natură”. Într-un articol următor, statul este declarat proprietar al tuturor zăcămintelor miniere, precum și al bogățiilor subsolului de orice natură.

Constituția din 1938 afirmă caracterul „inviolabil” atât al proprietății, cât și al creanțelor asupra statului și particularilor și le garantează ca atare. Proprietatea asupra subsolului este menținută.

Toate aceste formulări juridice afirmă răspicat că dreptul la proprietate constituie baza oricărei activități economice și factorul esențial pentru stabilirea caracterului regimului politic.

Incursiunea prin istoria constituționalismului românesc este o bună ocazie de a urmări în ce măsură timpurile au modelat dreptul la proprietate – declarată „sacră și inviolabilă” la 1866, garantată „de orice natură” ar fi în 1923, „inviolabilă” în 1938, aproape anihilată în anii comunismului, reclădită, nu fără mari tensiuni, după 1989 –, unul din factorii esențiali care definesc caracterul regimului politic.

3

Un pamflet antimonarhic

„Ieri seara o nelegiuire și o trădare a intereselor țării s-a «comis» de guvern și de Cameră în condițiile cele mai nedemne. S-a votat autorizarea ca guvernul să poată încheia o convenție provizorie cu Austro-Ungaria.

Instigatorul acestei manopere, omul care a impus voința sa străină, este acel personaj egoist și ne iubitor de țară, care se numește rege și care în realitate este când o cătană nemțească, când un ulan prusian. (...) El este samsarul tuturor trădărilor intereselor naționale, el este sufletul blestemat al regimului care ne guvernează. Pericolul cel mai mare este acest om, trebuie pus deci la rezon. Trebuie ca țara să-i spună cuvintele care s-ar părea că pentru dânsul au fost inventate. *Il faut se soumettre ou se demettre.*”

(G. Panu, *Omul periculos*, în *Istoria României în texte*, 2001)

4

Carol I despre el însuși

La 24 februarie/ 7 februarie 1906, Carol îi scria surorii sale Maria de Flandra: „Deoarece de luni de zile mă simt suferind și în repetate rânduri a trebuit să contramandez ședințele cu miniștrii, aceștia s-au alarmat în așa măsură că fără știința mea au chemat un medic de la Viena să mă consulte. Opinia publică de aici a fost foarte agitată și a vrut să afle ce probleme am...”

Câteva zile mai târziu îi scria din nou: „Deși partidele se încaieră și se păruiesc strașnic, pe mine mă cruță de tot ce ar putea să-mi fie neplăcut sau tulburător. Oamenii sunt așa de scoși din fire, să mă știe suferind, că se gândesc numai la sănătatea mea...”

(I. Bulei, *Viața în vremea lui Carol I*, 2006)

5

Constituțiile despre dreptul la proprietate

Constituția din 1866: „Art. 19 – Proprietatea de orice natură e sacră și inviolabilă. Exproprierea nu se pot face decât pentru cazurile de utilitate publică legalmente constatate și după o dreaptă și prealabilă despăgubire.”

Constituția din 1923: „Art. 17 – Proprietatea de orice natură este garantată, precum și creanțele asupra statului. Se admite ca o derogare de la acest principiu exproprierea proprietăților imobiliare, însă numai pentru cauzele de utilitate publică enumerate și după o dreaptă și prealabilă despăgubire stabilită de justiție.”

Constituția din 1965: „Art. 5 – Economia națională se bazează pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție. Art. 6 – Proprietatea socialistă este de stat și cooperatistă. Art. 36 – Proprietatea personală are drept obiect veniturile și economiile provenite din muncă, casa de locuit, gospodăria și terenul pe care ele se află, precum și bunurile de uz și confort personal. Art. 37 – Dreptul de moștenire este ocrotit de lege.”



Camil Ressu, 10 Mai
(satiră antimonarhică, 1916)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Caracterizați atribuțiile și principiile dreptului la proprietate în constituțiile democratice din 1866 și 1923. Motivați principalele atribute care îi sunt acordate.
2. Citiți cu atenție pamfletul lui G. Panu și fragmentele din corespondența lui Carol I. Oare nu cumva indignarea publicistului este exagerată? Oare Carol nu greșește închipuindu-și că opinia publică nu are altă grijă decât sănătatea sa? Formulați un comentariu obiectiv. Căutați și în presa actuală texte asemănătoare și motivați-le sub aspect politic.
3. Alcătuiți un eseu de 1-2 pagini cu titlul „Dreptul de proprietate în România secolelor XIX-XX”, în care să comparați detaliat dreptul la proprietate într-o societate liberă cu cel dintr-o societate totalitară. Formulați câteva concluzii și discutați-le cu colegii.

PRO MEMORIA!

- Instituția monarhică și-a dovedit utilitatea politică susținând modernizarea societății românești, independența, suveranitatea și integritatea sa teritorială.
- Dreptul la proprietate a definit în mod fundamental legislația democratică, îngrădirea sau limitarea sa la un număr de bunuri strict necesare a fost caracteristica esențială a regimurilor totalitare.

RECAPITULARE / EVALUARE



Facerea „buzduganului”, un obicei tradițional prilejuit de secerișul grâului (fotografie de E. Bernea)

1

„Inteligența bogată și superioară a românilor, îmbinată cu moștenirea spiritului practic ce le va fi rămas de la romani, a dat spiritul sarcastic și talentul firesc al românilor de a satiriza. (...) Satira și ironia sunt fructul unei mentalități care aplică poezia în domeniul practic, căci umorul și satira au efecte practice, sunt un mijloc de a pedepsi moravurile și a le îmbunătăți.”

(Dimitrie Drăghicescu)

Dimitrie Drăghicescu (1875-1945)

Doctor în sociologie la Paris (1904), politician liberal de stânga, a promovat interesele României printr-o campanie de susținere a unității naționale depline (Paris, 1916-1918). Cartea sa de căpătâi, în bună măsură ignorată, „*Din psihologia poporului român*”, a apărut în urmă cu un secol (1907). Autorul își propune să caute, să distingă și să înfățișeze materialul sufletesc primordial ce a intrat în compoziția psihologiei noastre etnice, precum și felurile operațiunii la care acest material sufletesc a fost supus în laboratoarele istoriei universale și a neamului.

Țara și locuitorii

2

„Existența unei națiuni și formarea unor state nu este posibilă aici, în spațiul carpato-pontic, decât la adăpostul munților. (...) Dar aceste state pe care le-a născut muntele nu pot să trăiască și să se dezvolte liber decât în funcție de mare. Există o lege constantă care se verifică la fiecare cotitură a istoriei. (...) În 1856, Congresul de la Paris n-a creat o Românie și cu atât mai puțin o națiune română, dar i-a recunoscut o misiune europeană la gurile Dunării pe care a garantat-o prin restituirea celor 3 județe ale Basarabiei meridionale. Făcând să i se restituie aceste trei județe la Congresul de la Berlin, Rusia avea de gând să-și restabilească dominația absolută asupra întregului bazin al Mării Negre.”

(Gh. Brătianu, *Originile și formarea unității românești*, 1942)

3

„Unitatea reală de viață care ne interesează atunci când cercetăm vechea civilizație sătească are o întreită înfățișare: geografică, etnică și socială. Cu alte cuvinte, mai întotdeauna unei comunități de viață românească îi corespunde o unitate geografică și una etnică, bine determinate, care îi dau un caracter propriu și o îndrumă. Pentru o mai limpede înfățișare să luăm câteva exemple. Țara Oltului reprezintă etnic o unitate perfectă: costume, ceramică, unelte, mitologia, obiceiurile, limba cu caracter local. Viața economică și viața de relații se desfășoară în interiorul acestei unități: căsătorii, tovarășii, legături de orice altă natură. Există și o conștiință locală. Cei care trăiesc aici se numesc «olteni» și se cred un neam aparte.”

(Ernest Bernea – 1905-1990, sociolog din școala lui D. Gusti –, *Civilizația română sătească*, 1944)

4

În *Moromeții*, romanul lui Marin Preda, poiana lui locan este spațiul discuțiilor politice într-un sat teleormănean, în plină perioadă interbelică.

Aici se citesc ziare și se rostesc opinii pro sau contra. În ziua pe care o evocă fragmentul ce urmează s-a aflat că guvernul (liberal, Tătărescu) vrea să interzică uniformele verzi și albastre ale grupărilor antisemite și profasciste.

„— Vezi mă, prostule, adăugă apoi trimfător Cocoșilă. Credeai că altă treabă n-au ei în Parlament decât să discute că ai tu fonciere multă de plătit! — Păi nu se putea, fiindcă era chestiunea asta la ordinea zilei, zise Moromete. (...) — E bine! zise Dumitru lui Nae cu gura mare și-și întinse picioarele lui lungi cât putu mai încolo. Cade guvernul! Vin țărâniștii iar la putere, vine alde Crășmac! — Mă, Dumitre, bine că ți-aduseși aminte! zise locan fără să pomenească de candidatura sa viitoare. Nu mai putea alde Crășmac să mai meargă pe jos. Venea de la primărie cu bicicleta. Când ajungea la pod o striga pe fi-sa de departe: Ginaa! Ginicaaa... — Ha, ha, ha! râse Dumitru lui Nae auzind glasul scâlbâmbăiat al fierarului... Mă, locane, dacă vrei să nu iasă Crășmac iar, dă-te cu țărâniștii! Să știi că te votez! declară el. — Nu se poate, domnule, protestez! sări Moromete în apărarea prietenului său politic. Protestez! strigă el cu glasul cu care citise dezbaterile, dar mult mai tare.”

(M. Preda, *Moromeții*, vol. I)

5

Călător împătimit, Al. Vlahuță ne prezintă în *România pitorească* o imagine aproape completă a țării așa cum era înainte de Marea Unire. Iată-l ajuns la Târgoviște și de aici urcând pe lalomița spre Pietroșița.

„Dulce miroase în aerul dimineții fânul de pe luncă și i-așa liniște – nu se aude decât tropotul cailor pe drumul neted și uscat. Un farmec deosebit dă acestei văi priveliștea căsuțelor albe ce se ivesc dintre pomii încărcăți de rod. Sate mari, îndestulate, își întind gospodăriile de o parte și de alta a râului până-n negura munților. (...) Intrăm pe la amiază în Pietroșița, sat mare cu mai multe cătune frumos revărsate pe brâiele plaiului – în lungul apei, ferăstraie mari, pive și dârste, se strigă unele pe altele, până hăt în capătul de sus al Moroienilor, de unde începe înalta pustietate a munților, măreața și liniștita împărăție a Bucegilor.”

6

„Grădina Botanică, Grădina reginei Maria de la Cotroceni, Parcul Carol, Grădina Icoanei și Parcul Ioanid, Grădina Episcopiei și înainte de toate Cișmigiu dau bucureștenilor senzația evadării din infernul aglomerat și zgomotos al străzii.

Dintre literați, Lovinescu și Eftimiu, ambii «riverani», vizitează des Cișmigiu, uneori și împreună. Criticul se plimbă pe alei însoțit sau stă la o discuție literară la restaurantul Monte-Carlo. (...) Prin comparație, o plimbare în Parcul Carol îl face să noteze: «Totul e dezolație pe acolo.»

Plimbarea este modul cel mai frumos și mai ieftin de a-ți petrece timpul liber în capitală și nu există locuitor al acestei urbe să nu trăiască în mijlocul lui măcar o oră pe zi.”

(I. Pavelescu, *Întoarcere în Bucureștiul interbelic*, 2003)



O imagine idilică pentru România anului 1913 (fotografie de Frederick Moore din arhiva „National Geographic Magazine”)

7

„Femeia nu va putea atinge maximum de organizare în această direcție de activitate [socială] decât când va fi chemată prin lege la viața publică, lege de cetățenie deplină, de vot integral care trebuie să i se înscrie în Constituție.

Cunoaștem cu toții întâmpinările care s-au opus acestei reforme, că la noi ca pretutindeni se distruge căminul, se distruge familia. Nu, domnilor, nu se distruge nimic.

Mai întâi, prin viața publică nu trebuie să mai înțelegem îndeletnicirea agentului electoral.

Politica noastră va fi înțelegerea exactă a nevoilor interne sau externe ale poporului și această înțelegere o vom căpăta singuri și direct în aplecările vieții de toate zilele, în cămin, atelier sau birou, oriunde are omul de lucru, nu în cluburi.

Politica aceasta este a fiecărui cetățean.

În al doilea rând, căminul (...) înseamnă o solidaritate materială și o solidaritate morală. Se unesc două forțe pentru a învinge mai ușor în viață. Trebuie să i se dea femeii un rost egal cu al bărbatului în viața de familie, iar aceasta nu se poate asigura decât prin deplinătatea drepturilor civile.”

(C. Botez, *Drepturile femeii în Constituția noastră, în Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*)

Valorificați-vă cunoștințele!

- A.** Citiți cu atenție documentele 1-3. Răspundeți la următoarele cerințe:
- Menționați, după documentul 1, ce așază românii la temelia talentului lor de a satiriza, atât de laudat de autor.
 - Definiți, după documentul 2, factorii geografici esențiali în formarea poporului și națiunii române.
 - Menționați, cu ajutorul documentului 3, câteva elemente care definesc, sub aspect etnic, Țara Oltului.
 - Prezentați, din perspectiva pe care o susține autorul acestui text, spațiul etnic, geografic și social în care v-ați născut și trăiți.
 - Prezentați un eveniment în desfășurare pe vremea când Gh. Brătianu și E. Bernea își publicau lucrările.
- B.** Comentați modul cum se reflectau confruntările politice din perioada interbelică în lumea satului (documentul 4).
- C.** Alcătuiți un text cu subiect istoric folosind cât mai mulți dintre următorii termeni: *sat, Constituție, munte, democrație, conștiința locală, oraș-capitală, drepturi cetățenești, epocă modernă, secolul XX*.
- D.** Elaborați un eseu cu tema „Societate și instituții”, urmărind în 2 pagini: satul și orașul în Evul Mediu și în modernitate (2 asemănări și 2 deosebiri), 2 aspecte generale ale democrației și totalitarismului și un aspect particular al fiecăruia dintre aceste regimuri politice în România, instituția dreptului de vot, cu 2 argumente pentru votul universal feminin. Încercați să valorificați unele din datele și informațiile din documentele 5-7.



Io Mircea Voievod și fiul său Mihail
(frescă din ctitoria voievodală de la Cozia)

Instituții centrale și autonomii locale în spațiul românesc

DOMNIA ÎN ȚĂRILE ROMÂNE...

Cea mai importantă instituție centrală a societății medievale românești a fost domnia, adăugată celei voievodale, incomparabil mai veche. Pe fondul autohton, mai ușor de cercetat în Transilvania, s-au adăugat însă importante influențe externe potențate de raporturile tinerelor state medievale românești cu Imperiul Bizantin (mai cu seamă prin intermediul bisericii ortodoxe dependentă de Patriarhia de la Constantinopol), dar și cu regatele catolice vecine, ungar și polonez, care au preluat și dezvoltat în forme proprii monarhia de stări a Occidentului.

A rezultat de aici o sinteză instituțională, dar și o formă a puterii centrale. Astfel, Domnia Țării Românești a fost, mai cu seamă după instituirea Mitropoliei, o stăpânire de sine stătătoare, cu afirmarea fermă a autocrației de esență divină, foarte apropiată de monarhia imperială bizantină, în vreme ce domnii Moldovei, aflați în raporturi apropiate cu deosebire cu regatul polonez, au preluat caracteristici ale monarhiei de stări, pe ansamblu mai dependentă de elitele politice boierești.

Domnul a exercitat în mod esențial mai multe funcții: a condus administrația, numind dregătorii, a avut inițiativa actelor politice, declarând războiul și încheind pacea, a fost instanța juridică supremă, a condus armata, a ocrotit Biserica și a fost stăpânul întregului pământ al țării (de unde și calitatea de domn), singurul în măsură să legitimizeze proprietatea sub orice formă.

Semnificativă pentru autoritatea domnului valah este opera politică a lui Mircea cel Bătrân, reprezentat în fresca de la Cozia, ctitoria sa, cu însemnele imperiale. Nu știm dacă a aspirat cu adevărat la acest titlu, dar râvna cu care a strâns în timpul vieții pământurile românești, dublele negocieri cu Sigismund de Luxemburg sau amestecul său la succesiunea Imperiului Otoman ne arată că și-ar fi dorit o asemenea structură statală în concordanță cu puterea sa de esență divină.

1

Dimitrie Cantemir despre puterile domnului

„... I s-a lăsat [domnului] întreaga libertate și aproape aceeași putere pe care o avusese altădată de a face legi, de a pedepsi pe locuitori, (...). Și această putere a domnului se întinde (...) și asupra negustorilor turci și a altor oameni de orice stare, atâta timp cât se găsesc pe teritoriul lui, viața și moartea acestora sunt în mâinile lui.”

(D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*)

Competențe specifice modulului STATUL ȘI POLITICA

*1.2. Utilizarea termenilor/conceptelor specifici(e) istoriei în contexte care implică interpretări și explicații interdisciplinare.

**2.1. Construirea unor demersuri de tip analitic cu privire la situații și contexte economice, sociale, politice, culturale.

2.2. Proiectarea unui demers de cooperare pentru identificarea și realizarea unor scopuri comune.

2.3. Descoperirea constanțelor în desfășurarea fenomenelor istorice studiate.

**2.4. Compararea și evaluarea unor argumente diferite în vederea formulării unor judecăți proprii.

*3.2. Analizarea mesajelor transmise de surse istorice variate prin compararea terminologiei folosite.

2

„Spune-mi acum ticăloase suflete unde iaste domnia noastră, unde iaste muma noastră, unde sânt feciorii și fetele noastre, unde iaste slava cea deșartă a lumii acesteia și bucuria ei? Unde sunt grădinile noastre cele frumoase cu mesele cele întinse? Unde iaste vinul care totdeauna fierbea inima noastră? Unde sunt diademele cele împărătești care erau împodobite cu mărgăritare și cu pietre cu mult preț? Unde iaste aurul și argintul dintr-această lume, ticăloase suflete...”

(Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie)

3

„A fost în Țara Muntenească un voievod creștin de credință grecească, anume Dracula. Și odată a venit un oarecare negustor străin din țara Ungurească la cetatea lui. Și după poruncă și-a lăsat căruța pe ulița orașului. Și pe când dormea a furat cineva din căruță 160 de ducați. Negustorul a reclamat furtul domnului care l-a liniștit spunându-i că până noaptea va afla aurul, chiar de-ar fi să distrugă orașul. Și a poruncit ca să aducă aurul lui, să-l așeze în căruță și să adauge un zlot. Negustorul a descoperit la locul știut aurul și a găsit zlotul în plus. S-a dus din nou la domn și i-a povestit ce a găsit. A venit și hoțul cu aurul și Dracula i-a spus: «Dacă nu mi-ai fi spus de zlot, te-aș fi pus în țeapă cu acest hoț.»”

(După povestirile slavone despre Vlad Țepeș, în *Istoria României în texte*, 2001)

4

Diaconul Paul de Alep a ajuns împreună cu patriarhul Antiohiei Macarie, la Târgoviște, în decembrie 1653, în preajma Crăciunului, unde va rămâne mai multă vreme. Iată un fragment din însemnările sale.

„Ajungem la sărbătoarea Învierii. Domnul stă în biserică pe tron. Pe urmă, după ce se mântuie slujba, se scot scaune afară din biserică, pentru el, pentru patriarh și pentru mitropolit. Se cântă «Hristos a înviat» de cor în grecește și slavonește. Domnul îngenunche și sărută Evanghelia, patriarhul îl sărută pe frunte de trei ori: puștile pocnesc. Urmează dansul, iluminările, în zgomotul tuturor tunurilor și ospetele cu glume. Toată săptămâna prăvăliile sunt închise, afară de măcelării și de cele care vând produse alimentare.”

(N. Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, 1920-1922)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

- Organizați-vă în 3-4 grupe și soluționați, lucrând împreună, următoarele sarcini:
 - Analizați conținutul fiecărei prerogative domnești enumerate de Dimitrie Cantemir.
 - Pornind de la documentul 2, comentați împrejurările în care s-a sfârșit domnia lui Neagoe Basarab. Lamentația sa în fața morții este consecința: I. labilității (nestatornicia, vremelnicia) generale a existenței; II. situației precare a domniei la începutul secolului al XVI-lea; III. convingerilor sale de creștin fervent?
- Prezentați într-un scurt text cu subiect istoric concepția despre justiție a lui Vlad Țepeș. Imaginați apoi cum s-ar desfășura aceeași judecată astăzi.
- Documentul 4 ne arată legătura strânsă dintre Domnie și Biserică. Menționați, pe baza textului, actele de devoțiune creștină dovedite de Matei Basarab la Înviere. Sunt asemănări între sărbătoarea religioasă de acum 350 de ani și cele ce se întâmplă în prezent de Paște?
- Desprindeți din documentul 5 semnificația marilor tablouri votive de la Hurezi, Potlogi sau Târgoviște. Alcătuiți un comentariu de 10-15 rânduri despre legitimitatea domnească.
- Precizați cine a ordonat domnului să stârpească bandiții (documentul 6) și care erau limitele puterii domnului la sfârșitul secolului al XVIII-lea.
- Comunicați colegilor rezultatele discuțiilor din grupe. Formulați concluzii pe tema: Cum se manifesta puterea domniei? Cât de mari erau slăbiciunile ei?



Constantin Brâncoveanu, portret din 1696 dăruit mănăstirii de la Muntele Sinai

5

„Dorința de a înfățișa acele secvențe în care trecutul național înfrunzise marca neamului său l-a făcut pe Constantin Brâncoveanu să poruncească pictarea în 1694, la Mănăstirea Hurezi, a unui complex ansamblu genealogic, care, la fel ca portretele zugrăvite câțiva ani mai târziu, prin 1698, la Potlogi și la Târgoviște (la reședințe voievodale), erau mărturie ale unei gândiri politice, ale unei continuități dinastice și statale al cărui punct de zenit voia să fie tocmai domnia lui Constantin Brâncoveanu, danielul protector al Ortodoxiei, al aceluia venerabil Munte Athos.”

(Dan Horia Mazilu, *Voievodul dincolo de sala tronului*, 2003)

6

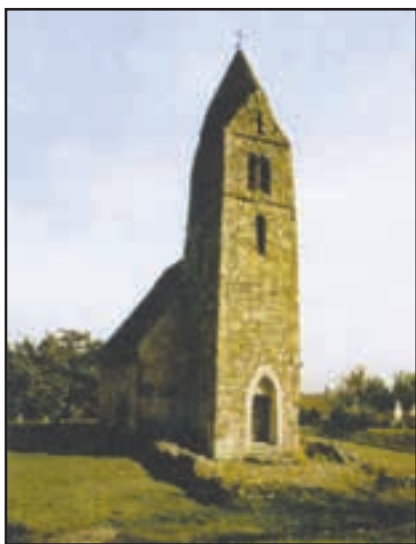
„Este verificat că aceasta se datorează delăsării și lipsurilor tale [este vorba de domnul Țării Românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea]. Sunt prea importante paza și protecția pentru ca să nu se producă nici-o pagubă și nici-o stricăciune vreunei persoane din acele părți. De aceea, cu un număr suficient de pușcași să mergi la Cladova într-un loc potrivit pentru pază și apărare și prin ochi și urechi în toate părțile să fie poprite toate treburile și vadurile din interiorul Țării Românești până la Porțile de Fier.”

(Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta*, 1984)

1

În spațiul carpato-dunărean, termenul de cneaz a dublat și a înlocuit termenul latin de iudex. După opinia istoricului Ioan Bogdan, instituția cnezatului este continuarea vechii judecii de origine latină. După abandonarea Daciei, aceștia au reprezentat autoritatea supremă în sânul obștii țărănești daco-romane și românești, coordonând activitățile administrative, judiciare, economice și militare ale acesteia și jucând rolul de intermediari între obște și autoritățile alogene (nomade sau sedentare). Treptat, li s-a sporit forța economică și poziția socială și din electivi au devenit viageri și ereditari. În țările supuse unei stăpâniri străine (Transilvania, spre exemplu) sau acolo unde s-a exercitat administrația autohtonă autonomă, instituția cnezilor a fost diferită. În primul caz, atunci când s-au aflat sub autoritatea unui senior laic sau eclesiastic și-au pierdut vechile prerogative. Pe domeniile regale sau voievodale, cnezii s-au menținut mai multă vreme și datorită participării lor la expediții militare sau judecăți.

(După *Dicționarul de instituții feudale din Țările Române*, 1988)



Biserica din cimitirul satului Strei
(Călan, jud. Hunedoara), sec. XIII

... ȘI VOIEVODATUL ÎN TRANSILVANIA

Între principii creștini ai timpului, voievozii Țărilor Române au ocupat un loc distinct, determinat între altele și de originalitatea sin-tezei politice și instituționale pe care o reprezentau. Mari protectori ai Bisericii, în tradiția bizantină și imperială, ei s-au apropiat prin „politica de cruciadă” antiotomană de monarhiile apusene, față de care numeroase afinități, între care limba și tradiția apartenenței la romanitate, s-au dovedit foarte importante.

În contextul timpului, voievodatul Transilvaniei apare mai puțin ca o consecință a unor coagulări preexistente, cât mai degrabă ca urmare a cuceririi treptate a spațiului dintre Tisa și Carpații Meridionali de către coroana maghiară, cu impunerea aici a feudalismului de tip occidental. Avansul treptat în noile teritorii era marcat de instituirea comitatelor, unități administrativ-teritoriale conduse de funcționari regali, înzestrate cu o garnizoană și o cetate și cu domeniile aferente, suprafețe funciare smulse obștilor libere și încredințate „coloniștilor”, nobilimea „feudalizată” a regatului maghiar.

Cucerirea maghiară în teritoriile intracarpatiche a adus numeroase schimbări: colonizări masive în comitate și scaune, un nou sistem de proprietate condiționat de relațiile suzerano-vasalice și de seniorie, noi autorități administrative, militare și spirituale. Dede-subtul acestor incontestabile realități au continuat să funcționeze secole la rând autonomiile românești, deosebit de puternice cu deosebire în „țările” de margine, în Hațeg, în Făgăraș și în Maramureș.

Adunări ale fruntașilor români avuseseră loc din vremuri îndepărtate, în acest cadru consacându-se, potrivit standardelor timpului, cei mai de văză participanți la Congregația din 1291 și apoi, aproape 60 de ani mai târziu, în 1355. Cele două date implică evenimente cunoscute din istoria Transilvaniei care marchează o schimbare de atitudine a coroanei maghiare față de elitele nobiliare românești din Transilvania. Între timp se constituia statul medieval al Țării Românești, ale cărui relații cu Angevinii evoluară de la recunoașterea vasalității la afirmarea neatârării, consacrată atât prin victoria de la Posada (1330), cât și prin înființarea Mitropoliei de la Argeș (1359). În același timp, supremația lui Ludovic I asupra Moldovei era contestată, ceea ce anihila, cel puțin pentru o perioadă, orice tentativă a regalității maghiare de a-și extinde autoritatea la sud și răsărit de Carpați.

În consecință, în lunile aprilie-octombrie 1366, Ludovic de Anjou zăbovește în Transilvania în mod special pentru a rezolva situația raporturilor coroanei cu românii.

Dispozițiile atunci adoptate aveau în vedere ca:

1. Stăpânirea pământului să se facă numai pe baza unui act scris emis de rege, ceea ce exclude de la dreptul de proprietate, deci din rândul feudailor, pe cnezii români ale căror drepturi se bazează pe „*ius valahicum*”.

2. Stăpânirea cu titlu nobiliar era condiționată de apartenența la catolicism, ceea ce excludea încă o dată elitele românești ortodoxe de la conducerea statului.

Reglementările suveranului întemeiate pe nevoia de loialitate au avut drept consecință o creștere semnificativă în importanță a adunărilor cneziale. Dacă o parte din elitele românești a trecut la catolicism, pentru a-și păstra averea și privilegiile, cei care au rămas ortodocși și-au dezvoltat activitatea la nivelul autonomiilor locale. Este vremea (sec. XIII-XV) când aceste organisme se implică în viața comunităților din care provin, asumându-și administrarea bunurilor, împărțirea dreptății, strângerea dărilor către stat și îndeplinirea celorlalte obligații. Multe adunări cneziale acționează împotriva abuzurilor autorităților, invocă vechile libertăți românești sau aleg delegați care să susțină cauza în fața regelui, voievodului sau comitelui.

Permanența acestor instituții confirmă teza că, în Transilvania, feudalismul occidental oficializat de autoritățile maghiare s-a întâlnit cu un feudalism autohton cu „statul său”, care avea o armată și cetăți, cu creștinismul său străvechi, organizat ierarhic, și cu structuri sociale care s-au menținut dincolo de restricțiile impuse de coroana maghiară.

2

„Ludovic, din mila lui Dumnezeu Regele Ungariei, (...) am dat acestor nobili credincioși ai noștri și ai țării noastre Transilvania acest drept, ca orice om care va fi învinovățit de furt sau tâlhărie sau orice faptă nelegitimă să poată fi dat morții de partea potrivnică cu mărturia a 50 de nobili, dacă învinuitul este nobil, și cu mărturia a 50 de oameni de rând, dacă este om de rând.

Și dacă un român de rând va fi învinovățit sau va fi prins pe față și se poate face dovada împotriva lui, [va fi pedepsit] ca orice om de rând, dacă însă un român învinovățind un nobil de o nelegiuire nu va putea s-o dovedească prin întregul număr de nobili cerut de lege, atunci să facă dovada cum poate prin nobili, cnezi, oameni de rând sau români, până la numărul de 50 de nobili, când fiecare cneaz întărit cu scrisoare regească poate fi socotit nobil, cneazul de rând să fie socotit jude sătesc cu mărturia de 1 fertun (1/4 din marcă) iar oamenii de rând sau românii să fie primiți ca oameni de măturie de 1/2 de fertun.”

(*Documenta Romaniae Historica*, D, 1977)

3

„Alcătuirea statutelor Făgărașului la 1508 s-a făcut împreună cu boierii din districtul mai sus numit, care cunoșteau buna rânduială și care se întruniseră și cu alte prilejuri în vederea aplicării principiilor dreptului românesc și apărarea intereselor țării. Codificarea de la începutul secolului al XVI-lea a respectat tradiția românească (...). Adunarea boierilor a depășit însă cu mult rolul unui simplu scaun de judecată. Se știe că ea a participat și la hotărâri și la puneri în stăpânire, a făcut să fie recunoscute vechi privilegii ale țării, a păstrat în documente structura străveche a Făgărașului: *boieri, vecini, țară, jude, popă, județ*. Rolul adunării boierilor în menținerea Făgărașului în spațiul românesc s-a dovedit astfel fundamental.”

(I. A. Pop, *Instituții medievale românești, Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, 1991)



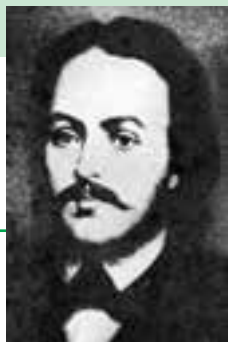
Sf. Paraschiva, icoană lucrată într-un atelier din nordul Transilvaniei, sec. XVI

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Citiți cu atenție documentul 2. Precizați care sunt categoriile sociale menționate în text. Stabiliți, după text, regimul echivalărilor, după modelul nobil = „cneaz întărit cu scrisoare regească”.
2. Menținerea Țării Făgărașului în spațiul românesc a permis păstrarea unei terminologii curat românești în aria socială, politică și administrativă. Inventariați pe rând termenii subliniați la documentul 3 și acordați-le semnificații care să sublinieze atât continuitatea, cât și diversitatea accepiunilor în funcție de epocă.
Model: În secolul al XVI-lea, *boierul* este un mare proprietar funciar și un membru al elitelor politice. Astăzi, descendenții boierilor marchează în societate superioritatea unei tradiții de cultură și civilizație, în bună măsură pierdută.

PRO MEMORIA!

- În spațiul românesc, conducerea centrală (cu deosebire în țările extracarpătice) și autonomiile locale (mai cu seamă în Transilvania) au coexistat vreme de secole.
- Diversitatea formelor de organizare politico-administrativă are și o conotație etnică și confesională.



Gheorghe Lazăr (1779-1821)

Cărturar iluminist, a studiat teologia, dar și istoria și filosofia la Sibiu, Cluj și Viena. Susținător consecvent al învățământului laic, a avut importante contribuții la fondarea școlii în limba română, atât în Țara Românească, cât și în Moldova.

Eufrosin Poteca (1786-1858)

A fost primul profesor de filosofie din Țara Românească. A mai predat logica, istoria filosofiei și etica la Școala românească a lui Gheorghe Lazăr, de la Mănăstirea „Sf. Sava” din București. A îmbogățit patrimoniul filosofic românesc cu importante traduceri. În plan politic a susținut egalitatea la numirea în funcții, libertatea tiparului și impozitul proporțional cu averea.

**Dinicu Golescu
(1777-1830)**

Cunoscut mai cu seamă în calitate de autor al lucrării *Însemnare a călătoriei mele...*, D. Golescu a fost un important cărturar iluminist, a fondat la Golești o școală deschisă tuturor categoriilor sociale. Alături de alți boieri reformiști, D. Golescu a susținut forma de guvernământ republicană, căutând sprijin politic în Franța. S-a alăturat mișcării revoluționare de la 1821.



Geneza statului român – de la proiect politic la realizarea României Mari

PROIECTE POLITICE – DE LA FANARIOȚI LA PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Cunoscut sub numele de „epoca fanariotă”, secolul al XVIII-lea românesc a fost îndeobște considerat ca o pată neagră a istoriei naționale, ca o perioadă dominată de boierimea de origine străină, preocupată mai curând de lux și fiscalitate decât de dezvoltarea țării. La o privire mai atentă, chiar în acest context istoric defavorabil, putem identifica elemente de modernitate, rădăcini ale marilor idei care vor determina schimbările profunde ale secolului al XIX-lea.

O primă sursă a modernității sunt chiar domniile fanarioțe, între care se remarcă Constantin Mavrocordat. Sub influența mișcării iluministe a secolului al XVIII-lea, acesta aplică un consistent program de reforme de natură să contribuie la modernizarea Moldovei și a Țării Românești, între care amintim eliberarea țăranilor, desființarea impozitelor directe sau reforma administrației. În urma războiului ruso-turco-austriac (1736-1739) obține reunirea Olteniei la Țara Românească, prin Pacea de la Belgrad (1739).

Aflați într-un con de umbră, boierii români sunt în egală măsură preocupați de necesitatea modernizării societății românești, atitudine manifestată prin elaborarea unor proiecte de reformă (209 elaborate în perioada 1769-1830), adresate Rusiei, Parisului, Vienei, dar și puterii suzerane. Aceste proiecte vizau constituirea unui stat boieresc autonom, sau chiar independent. Sunt cunoscute în acest sens proiectul „republicii aristo-democraticești” alcătuit de Dimitrie Sturdza, ideile de factură burgheză ale lui Eufrosin Poteca sau proiectul de „constituție a cărvunarilor”. În acest context, începutul secolului al XIX-lea marchează formarea „partidei naționale”, care va deveni din ce în ce mai vizibilă cu cât ne apropiem de mijlocul secolului.

Revenirea domnilor pământeni a fost posibilă ca urmare a mișcării revoluționare de la 1821. Vorbind și acționând în numele „norodului” suveran, Tudor Vladimirescu propune un amplu program politic care reflectă aspirațiile politice ale micii boierimi reformiste și ale burgheziei române în formare: desființarea privilegiilor, instituirea libertății și a egalității. Deși înfrântă, mișcarea condusă de T. Vladimirescu a lansat idei politice ce au continuat să fie dezvoltate în deceniile următoare.

Pași importanți spre societatea românească modernă au fost făcuți și prin Regulamentele Organice. Elaborate în perioada ocupației militare ruse, regulamentele au fost primele documente cu caracter constituțional din istoria Țărilor Române. Acestea au statuat principii politice moderne, precum separarea puterilor în stat, și au introdus elemente ale economiei liberale: libertatea comerțului, bugetul, impozitul unic.

Proiectul politic care a dus la realizarea României Mari a cuprins și revoluția română de la 1848. Îndelung pregătit prin efortul partidei naționale, anul 1848 s-a centrat pe ideile de libertate, națiune și modernizare a structurilor statale. Practic, nu există program politic elaborat în cele trei țări române sau acțiune revoluționară care să nu urmărească emanciparea națională și socială ori să nu tindă spre un tip de guvernare fundamentată pe principiile suveranității poporului, separării puterilor statului, responsabilității factorului administrativ sau ale dreptului de autodeterminare a românilor, indiferent de puterea căreia temporar i se supuneau.

1

„Toate dregătoriile țării, atât cele politicești, cât și cele bisericesti, de la cea mai mare până la cea mai mică, să nu să mai orânduiască prin dare de bani, pentru ca să poată lipsi jafurile din țară. (...)”

Zapcii prin plăși să nu fie slobod a se orânduia câte doi, ci numai câte unul, și acela să fie pământean, și prin chezășie că nu va face jaf. Caftane cu bani să înceteze cu totul de a se mai face, ci numai după slujbă. (...)”

Țara să fie volnică a-ș face și a ținea patru mii de ostași panduri cu căpeteniile lor și două sute de arnăuți, scutiți de toate dările, și cu leafă ușoară, a căror leafă să economisească din veniturile mănăstirilor.”

(*Cererile norodului românesc*, 1821)

2

„Art. 371. Începutul, religia, obiceiurile și cea de un fel limbă a sălășluito-rilor într-aceste două prințipaturi, precum și cele deopotrivă trebuințe sunt îndestule elementuri de o mai deaproape a lor unire. (...) Începuturile, dar, s-au așezat într-acest regulament prin cea de un fel de clădire a temeiurilor administrative în amândouă țările.

Art. 372. Lăcuiorii din amândouă prințipaturile să vor împărtăși de toate folosințele neguțătoarești (...) și vor dobândi deopotrivă (...) aceleași drepturi civile ce vor avea și pământeni. Căderea de a dobândi într-o țară sau în alta proprietăți mișcătoare sau nemișcătoare este asemenea dată lăcuiitorilor din amândouă prințipaturile.”

(*Regulamentele Organice*, 1831)

3

„1. Națiunea română, răzimată pe principiul libertății, egalității și fraternității, pretinde independența sa națională, (...) să-și aibă reprezentanții săi la dieta țării în proporțiune cu numărul său, să-și aibă dregătorii săi în toate ramurile administrative, judecătorești și militare în aceeași proporțiune, să se servească cu limba sa în toate trebile ce se ating de dânsa. (...) Ea pretinde pe tot anul o adunare generală.

2. (...) pretinde ca biserica română (...) să fie și să rămână liberă, independentă de orice altă biserică, egală în drepturi și foloase cu celelalte biserici ale Transilvaniei. (...)”

(„Poporul suveran”, 28 iunie 1848)



Th. Aman, Tudor Vladimirescu

4

„Actuala Constituție a Țării Românești constă în Regulamentul Organic impus de Rusia și care-i rezervă acestei puteri dreptul de a se amesteca în actele cele mai esențiale ale Guvernului român și ale Adunării Naționale.”

(Talaat Efendi, comisar al Sublimei Porți, 5 iunie 1848)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Studiați cu atenție documentele și rezolvați sarcinile de lucru.

1. Selectați marile probleme cu care se confrunta societatea românească în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Clasificați aceste probleme pe criterii politice, economice și sociale.
2. Menționați soluțiile prefigurate de mișcarea de emancipare în acea perioadă.
3. Evaluați conținutul Regulamentelor Organice din perspectiva modernizării Țărilor Române.
4. Organizați o dezbatere prin care să explicați de ce Regulamentele Organice aveau să fie suspendate și chiar arse în timpul revoluției de la 1848.
5. Scrieți un eseu de maximum o pagină prin care să demonstrați caracterul burghez liberal al programelor de reformă elaborate în secolul al XVIII-lea și în prima parte a secolului al XIX-lea.



**Alexandru Ioan Cuza
(1820-1873)**

Militar de carieră, participant activ la revoluția română din 1848, a devenit primul domnitor al României. Dubla alegere din 1859 a fost urmată de aplicarea unui vast program de reforme politice, economice și sociale, care ne îndreptățesc să-l considerăm fondatorul României moderne.



**Mihail Kogălniceanu
(1817-1890)**

Personalitate fascinantă, complexă, implicată în marile momente ale epocii sale (revoluția de la 1848, unirea de la 1859, marile reforme ale domniei lui Cuza, proclamarea independenței de stat a României), Mihail Kogălniceanu poate să fie considerat una dintre cele mai reprezentative figuri ale secolului al XIX-lea românesc.

MOMENTUL 1859

La numai zece ani de la înfrângerea revoluției de la 1848, două dintre țările române, Moldova și Valahia, reușeau să facă pasul decisiv spre realizarea statului român modern. Cum a fost posibil acest lucru? Condițiile interne erau defavorabile: ocupația militară rusă și turcă, precum și înțelegerea survenită între cele două puteri la Balta Liman au însemnat restrângerea autonomiei interne prin pierderea dreptului de numire a domnilor. Revigorată în timpul revoluției pașoptiste, ideea națională a început să producă rezultate în anii imediat următori, în pofida represiunii. Și românii nu au fost singuri în acest demers, procese asemănătoare derulându-se și în cazul germanilor ori al italienilor.

Într-un context ce nu părea dătător de speranțe, ajutorul a venit chiar de la marile puteri. Războiul Crimeii a pus față în față Rusia pe de o parte, Franța, Anglia, Turcia și Sardinia de cealaltă parte. Înfrângerea Rusiei a creat un context internațional favorabil schimbărilor politice: Sardinia menținea problema națională pe agenda internațională, iar la Congresul de pace de la Paris, Țările Române obțin garanția colectivă a marilor puteri pentru statutul lor de autonomie. Suzeranitatea otomană era menținută, dar din ce în ce mai mult pusă sub semnul întrebării. Lucru evident chiar la congresul de pace care ia în discuție și unirea românilor din cele două Principate, idee susținută deschis de reprezentantul Franței, contele Walewski. Pozițiile adverse ale turcilor și habsburgilor, rezervele exprimate de Anglia au făcut să se ajungă la soluția consultării poporului în privința unirii.

Din acest moment, centrul de greutate se mută în interiorul celor două țări române, iar responsabilitatea pe umerii unioniștilor reuniți în „partida națională”. Și, în pofida unor episoade trecătoare (tentativa caimacanului N. Vogoride de a falsifica alegerile în Moldova), unioniștii reușesc să demonstreze lumii întregi dorința fermă de unire a majorității românilor din cele două principate. Rezoluțiile adunărilor ad-hoc stau măturie în acest sens.

Alegerile ce au urmat s-au încheiat, de asemenea, cu victoria partidei naționale, care a determinat dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, la Iași și la București, la 5, respectiv 24 ianuarie 1859. Procesul de constituire a statului român avea să fie cu mult mai îndelungat. Dubla alegere a fost urmată de realizarea unificării instituționale, a mecanismelor administrative și economice propriu-zise, precum și de recunoașterea noii realități politice pe plan internațional. Această etapă a fost parcursă până la 24 ianuarie 1862, când Principatele Unite au adoptat numele oficial de România, iar marile puteri au recunoscut noua entitate politică, deși numai pe timpul vieții domnitorului Cuza.

Încă și mai importante au fost însă eforturile lui Cuza de modernizare a țării. Secularizarea averilor mănăstirești și reforma agrară – prima din istoria României – sunt cele mai cunoscute inițiative din impresionantul efort legislativ care a pus bazele statului modern.

Acestor măsuri li se alătură Codul Civil, Codul Penal, Legea instrucțiunii publice, organizarea armatei naționale etc. Al. I. Cuza a fost secondat de remarcabili oameni politici, între care se detașează figura primului ministru Mihail Kogălniceanu. Demersul său reformist a deranjat forțele politice conservatoare, în vreme ce moderația care a caracterizat programul său politic le-a deranjat pe cele radicale. Astfel a luat naștere ceea ce contemporanii au numit „monstruoasa coaliție”, care, acuzând autoritarismul ultimilor săi ani de domnie și profitând de contextul economic nefavorabil, a pus capăt domniei lui Cuza la 11/23 februarie 1866. Nu însă și marilor sale realizări.

1

„Adunarea ad-hoc a Moldovei, pășind pe calea ce i s-a deschis de către Tratatul de la Paris, adecă începând a rosti dorințele țării (...) declară că cele întâi, cele mai mari, mai generale și mai naționale dorințe ale țării sunt:

1. Respectarea drepturilor principatelor și îndeosebi a autonomiei lor, în cuprinderea vechilor Capitulații încheiate cu Înalta Poartă. (...)
2. Unirea principatelor într-un singur stat sub numele de România.
3. Prinț străin cu moștenirea tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare a Europei și ai cărui moștenitori să fie crescuți în religia țării.
4. Neutralitatea pământului principatelor.
5. Puterea legiuitoare încredințată unei obștești Adunări, în care să fie reprezentate toate puterile națiunii.”

(Proiect de rezoluție al Adunărilor ad-hoc din Moldova – 7/19 oct. 1857)

2

„Convenția încheiată la Paris în 7/19 august 1858 (...) este și rămâne legea fundamentală a României.

Însă, îndoita alegere din 5 și 24 ianuarie 1859, săvârșirea Unirii (...) cât și pentru reșezarea echilibrului între puterile statului (...) intră de astăzi în putere următorul Statut:

Art. 1 Puterile publice sunt încredințate Domnului, Adunării ponderatice și Adunării electivă.

Art. 2 Puterea legiuitoare se exercită colectiv de Domn, de Adunarea ponderatică și de Adunarea electivă.

Art. 3 Domnul are singur inițiativa legilor; el (...) le supune Adunării electivă și Corpului ponderatoriu spre aprobare.

Art. 4 Deputații Adunării electivă se aleg conform așezământului electoral aci anexat. Președintele Adunării se numește în fiecare an de Domn din sânul ei (...).

Art. 5 Adunarea electivă discută și votează proiectele de legi ce-i vor fi prezentate de Domn. Aceste proiecte se vor susține în Adunare de miniștri sau de membrii Consiliului de Stat, ce se vor delega de Domn spre acest sfârșit; ei vor fi ascultați oricând vor cere cuvântul.”

(Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris, 2/14 mai 1864)

3

„Mai presus de toate (...) fiți bărbați de pace și de bună rânduială, aveți încredere în Domnul vostru, care vă dorește tot binele; dați, ca și până acum, pilda supunerii către legile țării voastre (...); iubiți România care de astăzi este dreaptă pentru toți fiii săi.”

(Proclamația domnitorului Al.I. Cuza cu prilejul reformei agrare, 1864)



Deschiderea Divanului ad-hoc din Țara Românească (1857) și votul de la 24 ianuarie 1859, două momente semnificative care au asigurat unirea



ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Discutând în grupuri de lucru, identificați cel puțin trei motive pentru care moldovenii solicită prezența unui domn străin pe tronul viitorului stat român.
2. Identificați atribuțiile specifice Domnului, respectiv Adunării și evaluați raporturile de putere dintre cele două instituții. Discutați rezultatele obținute cu ceilalți colegi din clasă.
3. Comparați raporturile de putere dintre instituțiile statului, așa cum au fost acestea stabilite prin Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris, cu cele existente astăzi.
4. Lucrând în grupuri, formulați trei consecințe ale reformei agrare din 1864. Evaluați importanța lor pentru dezvoltarea ulterioară a României.



1

„În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia, acum o sută și mai bine de ani, din trupul vechii Moldove (...) în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama ei România.

Trăiască unirea Basarabiei cu România de-a pururi și totdeauna!”
(*Actul Unirii* Basarabiei cu România, votat de Sfatul Țării la 27 martie/9 aprilie 1918)



Constituirea Societății Academice Române (august 1867)

CONSOLIDAREA STATALĂ. MAREA UNIRE DE LA 1918

Procesul de construire a României moderne a continuat pe două planuri. Primul a cuprins procesul de consolidare a statalității și a instituțiilor democratice, dezvoltarea internă, economică, politică și culturală. Cel de-al doilea plan a însemnat efortul constant depus în plan internațional pentru desăvârșirea unității statale a României. Ambele planuri au importanța lor și unul nu ar fi fost posibil fără celălalt.

Anii ce au urmat detronării lui Al. I. Cuza au cunoscut o remarcabilă succesiune de evenimente politice decisive pentru ceea ce avea să devină România secolului XX. Anul 1866 a însemnat înscăunarea unui principe german, Carol de Hohenzollern Sigmaringen, cel ce avea să devină cel mai mare rege al românilor. Căci la scurt timp după sosirea sa a fost adoptată prima Constituție a României (1866), sub conducerea sa au luptat armatele române la Plevna și Smârdan, sub sceptrul său România s-a proclamat regat (1881) și tot el este cel care a ales să respecte dorința românilor și să meargă în Primul Război Mondial împotriva Germaniei natale. Dar evenimentul politic cel mai important al sfârșitului de secol XIX îl reprezintă obținerea independenței de stat. Implicarea tânărului stat român în războiul ruso-turc din 1877–1878 nu trebuie privită ca un simplu act de război, ci ca parte a unui plan politic amplu care viza obținerea independenței naționale. Pacea de la Berlin (1878), deși a condiționat recunoașterea acesteia de către marile puteri, a marcat cuprinderea Dobrogei în granițele României, dar și pierderea sudului Basarabiei.

Recunoașterea independenței de către marile puteri și proclamarea regatului au fost urmate de importante măsuri de consolidare internă. În această direcție se înscrie emiterea monedei naționale și fondarea Băncii Naționale (1880), inaugurarea Academiei și a Ateneului român (1881). Este perioada dezbaterilor politice între adepții modernizării rapide și cei ce considerau toate aceste instituții ca pe niște „forme fără fond”. Purtătoare ale acestor idei sunt partidele care vor asigura un cadru politic democratic: România secolului XX va fi rezultatul interacțiunii ideologiei și acțiunii acestor partide.

După obținerea independenței de stat, nevoia de re poziționare în relațiile internaționale a dictat aderarea României la Tripla Alianță. Raporturile României cu Germania și mai ales cu Austro-Ungaria au variat însă în funcție de interesul național, mergând până la declararea neutralității în 1914. Astfel, în primii doi ani ai războiului, România a fost implicată într-un lung proces de negociere care avea drept scop obținerea de garanții referitoare la recunoașterea dreptului istoric al României asupra teritoriilor românești ce se aflau încă sub dominația străină. Întrarea în război alături de Antanta (1916) și ofensiva din Transilvania nu a fost numai rezultatul negocierilor, ci și o expresie a voinței politice de desăvârșire a unității naționale.

Și dacă afirmăm că anul 1918 este considerat momentul de vârf al națiunii române, acesta nu este numai meritul efortului militar, relativizat de ofensiva germano-austro-ungară, de prăbușirea Austro-Ungariei sau a frontului estic prin ieșirea Rusiei din război, ci mai ales rodul voinței populare. Căci Marea Unire era în egală măsură dorința românilor din Basarabia, Bucovina și Transilvania. Beneficiind de contextul favorabil de la sfârșitul Primului Război Mondial, care a însemnat în egală măsură sfârșitul imperiilor țarist și otoman, adunări reprezentative ale românilor de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia au decis unirea cu țara. Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 a reprezentat astfel, în egală măsură, o încununare a voinței politice, dar și un răspuns dat aspirației manifeste a poporului român.

1

„Noi, reprezentanții micilor națiuni, am așteptat cu nerăbdare atitudinea cercurilor conducătoare ale monarhiei față de aceste puncte [n.a. cele „zece puncte ale lui Wilson] (...) căci astfel s-a recunoscut oficial (...) că noi de acum nu mai suntem naționalități, ci națiuni. Cunoaștem mărimea voințelor prin care trecem. (...) Drept aceea, reprezentanța organizației naționale a românilor a hotărât să-și definească atitudinea față de aceste puncte. (...)”

Comitetul executiv al Partidului Național Român din Ardeal și Ungaria (...) constată că urmările războiului îndreptățesc pretențiile de veacuri ale națiunii române la deplina libertate națională. Pe temeiul dreptului firesc, că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liber de soarta ei, (...) națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă acum uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul ca, liberă de orice înrăurire străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere. (...) Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentante ale națiunii române. (...) Toate deciziile și acordurile care s-ar lua și s-ar face fără aprobarea acestor organe le declarăm ca nule și fără valoare (...). Națiunea română care trăiește în monarhia austro-ungară așteaptă și cere – după multe suferințe de veacuri – afirmarea și valorizarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile la viața națională.”

(Alexandru Vaida-Voevod, discurs în parlamentul de la Budapesta, 18 octombrie 1918)

2

„(...) Bucovenenii n-au pierdut nădejdea că ceasul mântuirii, așteptat cu atâta dor și suferință, va sosi și că moștenirea lor străbună, tăiată prin granițe nelegiuite, se va reîntregi prin realipirea Bucovinei la Moldova lui Ștefan și au nutrit veșnic credința că marele vis al neamului se va împlini când se vor uni toate țările române dintre Nistru și Tisa într-un stat național unitar; constată că ceasul acesta a sunat!

Astăzi, când după sfortări și jertfe uriașe din partea României și a puterilor și nobililor ei aliați, s-au întronat în lume principiile de drept și umanitate pentru toate neamurile și când în urma loviturilor zdrobitoare Monarhia austro-ungară s-a zguduit în temelii ei și s-a prăbușit și toate neamurile încătușate în cuprinsul ei și-au cîștigat dreptul de liberă hotărâre de sine, cel dintâi gând al Bucovinei dezrobite se îndreaptă către regatul României, de care întotdeauna am legat nădejdea dezrobirii noastre.”

(Moțiunea de unire a Bucovinei cu România, 15/28 noiembrie 1918)



Stema României Mari, 1921

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Reconstituiți contextul politic internațional în care s-a realizat Marea Unire. Evaluați raportul dintre contextul internațional și condițiile interne.
2. Realizați o listă cuprinzând asemănări și deosebiri între documentele care exprimă voința de unire a românilor.
3. Realizați o listă cuprinzând motivele invocate pentru susținerea Unirii. Discutați concluziile cu colegii de clasă și decideți asupra celor mai importante trei motive.
4. Scrieți un eseu de o pagină prin care să demonstrați faptul că Unirea de la 1918 a fost rezultatul voinței populare.

PRO MEMORIA!

- Constituirea statului român modern s-a întins pe o perioadă de timp cuprinsă între 1859 și 1918. Evenimente majore precum dubla alegere a lui Al. I. Cuza, obținerea independenței și Marea Unire de la 1918 jalonează acest proces.
- Nașterea statului român actual nu poate fi însă corect înțeleasă fără menționarea contribuției boierilor reformiști, a revoluționarilor pașoptiști, precum și a instalării principelui străin pe tronul noului stat și a proclamării regalității.



Ion C. Brătianu (1821-1891)

Proeminent om politic de orientare liberală, a făcut parte din generația care a asigurat trecerea de la „partida națională” la sistemul partidelor politice. A participat activ la mișcarea revoluționară de la 1848, a susținut alegerea, dar și detronarea lui Al. I. Cuza, a fost implicat în urcarea pe tron a lui Carol I. A fost primul președinte al PNL și a deținut importante demnități, inclusiv pe cea de prim-ministru în perioada mării guvernări liberale (1876-1888).



Lascăr Catargiu (1823-1899)

Membru marcant al mișcării conservatoare, membru al „divanului ad-hoc” din Moldova, candidat la tron în 1859, a devenit principalul lider al opoziției în timpul lui Al. I. Cuza. A deținut funcția de prim-ministru pentru patru mandate, remarcându-se prin reformele fiscale și comerciale propuse.

*De la „partida națională” la sistemul politic pluripartidist

Bazată pe o largă paletă de libertăți individuale, democrația de tip liberal, așa cum s-a dezvoltat aceasta în ultimele trei secole, implică existența multipartidismului. Acesta trebuie privit pe de o parte ca o garanție de libertății de gândire și de exprimare a fiecărui cetățean, pe de altă parte ca modalitate de aplicare a dreptului de liberă asociere. În societatea românească, procesul apariției partidelor politice nu poate fi foarte clar delimitat. Debutul său trebuie căutat la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, când ia naștere „partida națională”.

Nu era vorba despre un partid în adevăratul înțeles al cuvântului, ci despre o grupare destul de eterogenă, reunind boieri progresiști, învățați ai vremii și mici întreprinzători cu viziune politică, cu toții contaminați de ideologia luminilor și de idealurile revoluției franceze. Ceea ce-i unea nu era altceva decât idealul național și implicarea într-un program politic care să producă schimbarea radicală a regimului politic din țările române. Meritul începuturilor îl au boieri precum frații Golescu, frații Ghica, Dimitrie Sturdza, Barbu Văcărescu, Ionică Tăutu sau Rosetti-Roznovanu, dar și Tudor Vladimirescu sau Gheorghe Lazăr. Principalele lor modalități de manifestare au fost elaborarea unor proiecte de reformă înaintate marilor puteri ale vremii, dar și organizarea unor societăți secrete, revoluționare.

Perioada cuprinsă între revoluția pașoptistă și unirea principatelor reprezintă, probabil, momentul de apogeu al partidei naționale. Nicolae Bălcescu, Eftimie Murgu, Mihail Kogălniceanu, Al. I. Cuza, Dumitru și Ion Brătianu, C.A. Rosetti, Cristian Tell și mulți alții au avut un rol politic determinant, de la redactarea programelor de reformă, până la prezența în guvernele revoluționare sau pe baricadele confruntărilor directe. Este cunoscut rolul esențial pe care partida națională l-a avut în dubla alegere a lui Al. I. Cuza în 1859. Deși nu au făcut parte în mod formal din partida națională, fruntașii transilvăneni au militat pentru aceleași idei politice.

Sistemul politic multipartid propriu-zis a fost fondat în cadrul politic oferit de constituția de la 1866. Astfel, în 1875, grupările politice de orientare liberală se reunesc în Partidul Național Liberal, care avea să devină principalul vehicul al modernizării României. Cinci ani mai târziu, se formează și Partidul Conservator, care va oferi o alternativă la programul politic liberal.

Cele două partide vor conduce România până la Primul Război Mondial, în conformitate cu doctrinele politice liberală, respectiv conservatoare. Tabloul vieții politice românești a fost completat în 1893, prin apariția Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (PSDMR), purtător al intereselor păturilor de jos, ale oamenilor simpli.

Perioada interbelică a fost marcată de apariția altor partide reprezentând noile categorii sociale intrate în viața politică după război. Menționăm Partidul Poporului, dar mai cu seamă Partidul Național-Țărănesc, ce va deveni a doua forță politică a țării din perioada interbelică. În deplin sincronism cu politica europeană, și în România interbelică și-a făcut simțită prezența ideologia de extremă dreapta, reprezentată, în principal, de Garda de Fier.

Instaurarea regimurilor dictatoriale în România a însemnat abandonarea pluripartidismului și înlocuirea sa cu sistemul partidului unic. Marele merit al revenirii la democrație și pluripartidism a revenit revoluției din decembrie 1989.

1

„Cufundată până la începutul secolului al XIX-lea în barbaria orientală, societatea română, pe la 1820, începu a se trezi din letargia ei, apucată poate de-abia atunci de mișcarea contagioasă prin care ideile Revoluției franceze au străbătut până în extremitățile geografice ale Europei. Atrasă de lumină, junimea noastră întreprinse acea emigrare extraordinară spre fântănele științei din Franța și Germania, care până astăzi a mers tot mai crescând și care a dat mai ales României libere o parte din lustrul societăților străine. Din nenorocire, numai luciul dinafară! Căci nepregătiți precum erau și sunt tinerii noștri, uimiți de fenomenele mărețe ale culturii moderne, se pătrunseră numai de efecte, dar nu pătrunseră până la cauze, văzură numai formele de deasupra ale civilizației, dar nu întrevăzură fundamentele istorice mai adânci, care au produs cu necesitate acele forme și fără a căror pre existență ele nu ar fi putut exista. (...) Tinerii români se întorceau și se întorc în patria lor cu hotărârea de a imita și de a reproduce aparențele culturii apusene, cu încrederea că în modul cel mai grăbit vor și realiza îndată literatura, știința, arta frumoasă și, mai întâi de toate, libertatea într-un stat modern.”

(Titu Maiorescu, *În contra direcției de azi în cultura română*, 1866)

2

„Într-un interval scurt și cu deosebire în deceniul 1860-1870, tânărul stat român a adoptat aproape tot ce se putea prelua din sistemul instituțional și legislativ european: constituție, parlament, guvern responsabil, coduri de legi, universitate, academie. (...) „Forme fără fond”, avea să spună Titu Maiorescu, având dreptate în sensul că transformarea în profunzime a societății românești și a mentalităților reprezintă o întreprindere de mult mai mare anvergură decât simpla încetățenire, prin entuziasmul unei elite, a instituțiilor occidentale. Marea problemă a societății românești a devenit pentru aproape un secol, până la dereglarea pricinuită de deriva comunistă, punerea de acord a fondului cu forma. Pariu pe jumătate câștigat, pe jumătate pierdut.”

(Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*)



Titu Maiorescu (1840-1917), critic literar, estetician, profesor și om politic, unul dintre liderii Partidului Conservator

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Studiați cu atenție documentele și rezolvați următoarele sarcini de lucru:

1. Există o unanimitate de păreri cu privire la soliditatea procesului de modernizare a României? Argumentați-vă răspunsul.
2. Lucrați în grupuri de lucru și identificați motivele care au determinat apariția teoriei „formelor fără fond”. Sunt acestea valabile și în ceea ce privește apariția și dezvoltarea partidelor politice în România modernă?
3. S-ar putea aplica această teorie și societății românești actuale? Oferiți exemple pentru a vă susține punctul de vedere.

PRO MEMORIA!

- Liberalismul și conservatorismul sunt marile doctrine care au contribuit la formarea și consolidarea democrației românești la sfârșitul secolului al XIX-lea. Timid, acestora li s-a alăturat și social-democrația.
- În perioada interbelică, doctrina națională și cea țărănistă vor umple golul lăsat prin dispariția conservatorilor.
- Abolit de succesivele regimuri autoritare și totalitare, multi-partidismul va fi recunoscut în România după 1989.

În Marea Britanie, Germania și în Italia se votează legi speciale care suspendă regimul parlamentar și transferă guvernelor puteri discreționare. În Franța, deși rolul parlamentului se păstrează, nimic nu oprește parlamentul însuși să voteze legi în spiritul tradiției iacobine. În toate țările beligerante, dar chiar și în cele neutre, întreaga industrie de război, activitatea de extracție și furnizare de materii prime sau aprovizionarea cu alimente sunt trecute sub controlul statului. În plus, orice dezbateră publică este abandonată. Până și puternica mișcare feministă din Marea Britanie se topește în febra pregătirilor de război.

Iar abandonul instituțiilor democratice nu se face prin forță sau abuz, ci cu un larg consens popular. „Spiritul 1914”, atât de invocat în Germania, cuprinsese de fapt întreaga Europă.

Rigorile războiului total făcuseră ca valorile și principiile pe care fusese construit statul liberal constituțional antebelic să fie abandonate. De la „războiul total” la „statul totalitar” nu a fost decât un pas. Individul și valorile sale sunt abandonate în favoarea „poporului”, pentru propășirea căruia putea să fie utilizată orice cale, inclusiv războiul. „Ideologii” vremii, care includ figuri ce vor face istorie în perioada interbelică, precum Benito Mussolini, susțin cu tărie că democrația înseamnă decădere, singura cale de afirmare a valorilor naționale fiind războiul și expansiunea. După Primul Război Mondial, statul intra într-o a treia etapă a existenței sale, cea totalitară.

3

„Sunt doi factori de care trebuie să se țină seama în Imperiul German: împăratul și Parlamentul. (...) Dacă am fi avut un sistem cu două partide, Parlamentul ar fi putut să echilibreze politic puterea împăratului, s-ar fi raportat oficial la legi și ar fi avut inițiativa. (...) Parlamentarismul nostru este tânăr, își împrăștie forțele și se fragmentează prea des ca să facă sistemul parlamentar să devină viabil; inevitabil, nu contrabalansează forța imperială. Comparăm des imperiul cu parlamentul. Acestuia din urmă Constituția îi dă drepturi care îi conferă o parte a puterii centrale. Imperiul a devenit atât de puternic cum nu ar fi putut bănuși nimeni în 1871. Conjunctura istorică, viața modernă, spiritul public și însăși personalitatea împăratului contribuie la consolidarea excesivă a acțiunii imperiale. Este un factor printre altele, dar, fără nicio îndoială, cel mai important dintre toate.”

(Friedrich Naumann, *Democratie et Empire*, 1904)

4

„Altminteri, în Europa (...) declanșarea conflictului a suscitat entuziasm (reticențele fiind cenzurate). (...)”

Un student american aflat în vacanță descrie frenezia ce domnea la Dresda în noaptea din 28 spre 29 iulie 1914. Exuberanța războinică părea să-i fi cuprins mai puțin pe francezi, dar jurnaliștilor le plăcea să insite asupra sobrei hotărâri a bărbaților chemați sub drapel. (...) La rândul lor, britanicii care se angajaseră în ultimile cinci luni ale anului 1914, pur și simplu din patriotism, fiindcă regretau recrutarea obligatorie, erau aproape de un milion. (...) Cât despre supușii țarului convocați pentru «războiul sfânt» cu mari cheltuieli de popi și de icoane, aceștia nu păreau dornici să moară pentru «măicuța Rusie».”

(Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*, 1996)



Două ipostaze ale naționalismului agresiv: o caricatură franceză antipangermanistă și o caricatură germană, Zborul imperialismului german („Der Wahre Jacob”, 1902)



ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Studiați cu atenție documentele alăturate și soluționați următoarele cerințe:

1. Identificați principalele trăsături ale „spiritului 1914”. Redactați un eseu de cel mult o pagină în care să descrieți motivele instalării acestuia.
2. Comparați starea de spirit a populației din 1914 cu realitățile războiului. Cum explicați diferențele constatate?
3. Explicați cum se pot explica ororile Primului Război Mondial? De ce credeți că urmările acestui război au fost diferite, prin proporții, de cele din trecut.
4. Precizați motivele care credeți că au determinat statele europene să se angajeze într-un conflict de asemenea proporții.
5. Comentați cele două caricaturi de epocă, evidențiindu-le sensurile.

1

„În locul măsurii politicii liberale ați adus în lume o astfel de politică etnografică și arheologică. Aceasta vă va deveni fatală (...). Ce veți spune când într-o zi vor veni slavii și vor reclama Prusia, Pomerania, Silezia, Berlinul, căci numele lor sunt slave, când ei vor săvârși pe malul Oderului ce săvârșiți voi acum pe malul Moselei, când cu ajutorul hărții vor indica sate locuite odată de triburi slave?”

(Scrisoare trimisă în 1870 de Ernest Renan unui prieten, după anexarea Alsaciei și a Lorenei la Imperiul German)

2

„Pentru a salva Europa din crunta mizerie și de la dezastrul final, ne trebuie un gest de încredere în familia europeană. (...) Care este remediul absolut? Acesta constă în recreerea familiei europene sau a cât se poate de mult din aceasta și în dezvoltarea unei structuri care să-i permită să trăiască în pace, siguranță și libertate. Trebuie să creem un fel de State Unite ale Europei.”

(Winston Churchill, Zürich, 1946)



Robert Schuman (1886-1963)

Originar din provincia Lorena, de naționalitate germană până în 1918, a devenit ministrul de externe al Franței într-o perioadă vitală pentru viitorul Franței și al Europei (1948-1952). Prin proiectele sale politice, a devenit atât un simbol al reconcilierii franco-germane, cât și unul dintre părinții Europei unite.

ÎNCEPUTURILE EUROPEI UNITE – PLANUL SCHUMAN

Rămas în spațiul democrației sau convertit la totalitarism, statul perioadei interbelice a avut un rol mai pronunțat. Laissez-faire-ul specific secolului al XIX-lea era puternic amendat, statul căpătând, treptat, tot mai puternice funcții de administrare și de coordonare. „Războiul total” a fost elementul care a dat un ultim și decisiv impuls acestui proces, dar începuturile trebuie căutate chiar mai devreme, la sfârșitul secolului al XIX-lea, atunci când Germania ia primele măsuri de intervenție a statului în domeniul protecției sociale sau al stimulării economiei locale. Etalon al liberalismului, Anglia însăși introdusese măsuri de control a economiei. Iar nevoia de recuperare cât mai rapidă a distrugerilor provocate de război, menținerea păcii în coordonatele fragile stabilite la Versailles sau devastatoarea criză economică a anilor 1929-1933 nu au făcut decât să amplifice rolul statului de actor major în sfera economică, politică și socială.

Lumea anilor '30 a consacrat statul totalitar spre care s-au îndreptat nu numai statele învinse în Primul Război Mondial, dar și o parte dintre învingători. Căci partidele de tip fascist promiteau siguranță, locuri de muncă și protecție împotriva comunismului, totul privit din perspectiva miturilor națiunii și al rasei pure. În fapt, nu era altceva decât pregătirea maselor pentru o nouă confruntare militară: al Doilea Război Mondial.

Ce avea să mai rămână din toate aceste promisiuni la sfârșitul conflictului? Ruine, zeci de milioane de victime umane, disperare, guverne vremelnice, un continent îngenunchiat, lipsit de orice posibilitate de reacție în fața marilor învingători (SUA și URSS), a modelelor și a practicilor politice ale acestora. Politicienii europeni au înțeles atunci că singura șansă de salvare era unitatea.

Imensele dificultăți economice apărute după al Doilea Război Mondial, precum și tot mai acerba concurență determinată de fenomenul globalizării au stimulat inițiativele celor care priveau dincolo de granițele statului național, spre Europa unită. Vizionari precum Jean Monnet și Robert Schuman (Franța), Konrad Adenauer (Germania), Paul-Henri Spaak (Belgia) și Alcide de Gasperi (Italia) au militat pentru regăsirea valorilor pierdute într-un nou cadru, european.

Apărarea democrației, a statului de drept și a drepturilor omului urma să se realizeze într-un cadru politic nou, suprastatal. Construcția teoretică a fost urmată de pași concreți care au însemnat punerea bazelor Consiliului European (1949), a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (1951) sau adoptarea Tratatului de la Roma, prin care se decidea constituirea Comunității Economice Europene. S-a creat astfel cadrul legal care a făcut ca problematica economică sau cea a drepturilor omului să iasă de sub autoritatea națiunilor și să intre sub aceea a unor înalte autorități supranaționale. Practic, ne aflăm în fața unei noi etape în evoluția statului.

3

„Va veni o zi în care armele vă vor cădea din mâini și vouă! Va veni o zi în care războiul între Paris și Londra, între Petersburg și Berlin, între Viena și Torino vă va părea tot atât de absurd și de imposibil pe cât vă pare astăzi războiul dintre Rouen și Amiens, între Boston și Philadelphia. Va veni o zi în care voi, Franța, Rusia, Anglia, Germania, voi toate națiunile continentului, fără a vă pierde calitățile distincte și glorioasa voastră individualitate, vă veți topi într-o entitate superioară și veți fonda fraternitatea europeană.”

(Victor Hugo, Discurs inaugural la Congresul de pace, august 1849)

4

„Astăzi aș dori să mă refer la tragedia Europei. Acest nobil continent, cuprinzând cele mai frumoase și mai cultivate regiuni ale lumii, bucurându-se de un climat temperat și echilibrat (...), este fântâna credinței creștine și a eticii creștine. Este la originea celor mai multe culturi, a artei și a filosofiei, atât în antichitate, cât și în timpurile moderne. Dacă Europa ar fi fost unită în împărțășirea moștenirii sale comune, fericirea, prosperitatea și gloria sa ar fi fost fără limite (...).

Totuși, Europa a fost locul care a răspândit acea serie de înfricoșătoare dispute naționaliste, inițiate de națiunile teutonice în creștere de putere, pe care le-am văzut în acest secol XX și chiar pe timpul vieții noastre, distrugând pacea și tulburând viitorul întregii umanități.

Și care este starea la care a fost redusă Europa? Unele dintre statele mai mici au recuperat, într-adevăr, teritoriile, dar peste întinse părți ale sale o mare masă de oameni chinuți, flămânzi, epuizați și dezorientați se uită cu gura căscată la ruinele orașelor și locuințelor lor și scrutează orizonturile în așteptarea unor noi pericole, a unor noi tiranii sau momente de teroare. Printre învingători este zarva mai multor voci; printre învinși, o tristă tăcere a disperării. Asta este tot ceea ce europenii, grupați în atât de multe străvechi state și națiuni, asta este tot ceea ce rasa germanică a obținut sfâșiindu-se unii pe alții în bucăți și răspândind prăpădul în lung și în lat. (...)

Domnilor, ei pot să se întoarcă.”

(Winston Churchill, Zürich, 1946)

5

„Granițele politice au fost rezultatul unei evoluții istorice și etnice impresionante, al aspirației de secole spre unitate națională și cu siguranță nu i-ar fi trecut nimănui prin minte să le dizolve. Înainte ele erau modificate prin căsătorii sângeroase sau prin căsătorii aranjate. Azi este suficient să le anulezi. Granițele noastre europene ar trebui să îngrădească din ce în ce mai puțin schimbul de idei, experiență și bunuri. Deasupra naționalismelor învechite va trebui pe viitor să stea sentimentul solidarității națiunilor. Meritul naționalismului a fost întemeierea unei tradiții și a unei structuri interne solide în cadrul statului. Pe această fundație veche va trebui ridicată o nouă construcție. Suprastatul va fi așezat pe fundamentul național. Astfel, trecutul glorios nu va fi negat, dar energiile naționale vor renaște prin folosirea lor comună în slujba solidarității suprastatale.”

(Robert Schuman despre raportul dintre integrarea europeană și istoria națională, în Hagen Schulze, *Stat și națiune în istoria europeană*, 1996)



Parlamentul European
de la Strasbourg

6

„Dezmembrarea Europei este o cauză permanentă și tot mai importantă a slăbiciunii în toate domeniile: politic, economic, militar. Punearea în comun a resurselor va fi, dimpotrivă, o garanție a prosperității, a puterii și a păcii. (...) Acum, nu ne revine altă sarcină decât aceea de a cerceta și de a găsi, în acord cu celelalte țări europene, soluții la problemele concrete, de actualitate. Noi le vom căuta, nu numai ghidându-ne după doctrine, ci și după nevoile practice.”

(Robert Schuman,
Strasbourg, 1950)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Stabiliți raportul dintre evoluția statelor naționale la începutul secolului al XX-lea și responsabilitatea pentru declanșarea celor două războaie mondiale.
2. Puteau fi evitate cele două mari conflagrații? Organizați o dezbatere pe această temă.
3. Identificați urmările ultimului război mondial asupra statelor europene. Decideți în ce măsură aplicarea planului Schuman conduce la diminuarea pericolului de conflict.
4. Organizați o dezbatere pe tema raportului de forțe dintre instituțiile comunitare și guvernele naționale.
5. Construirea Europei unite va avea drept consecință dispariția statelor naționale din Europa? Argumentați-vă răspunsul.



Stema Casei Regale de România

1

„Milos cu cei obidiți și săraci, chiar și cu cei ajunși din vina lor în sărăcie, [regele] a exercitat o largă și discretă dărnicie, dictată de spiritul său profund religios și nepoftitor de recunoaștere publică.

Muncitor neobosit, stăruitor și foarte îndemânat în treburile din lăuntru și respectând cu sfințenie legea, într-o țară în care ea se calcă și acum cu mare ușurință, hotărât și viteaz în război, prevăzător și econom între risipitori, bun între răi, darnic față de toate instituțiile țării – cum erau boierii și voievozii cei vechi față de biserici și spitale, și cum nu mai sunt urmașii lor de azi –, supunându-se fără să cârtească feluritelor și grelelor sarcini ale domniei, regele Carol a combătut toată viața sa, la sine și la alții, egoismul și individualismul exagerat ce duce la anarhie, și ne-a arătat, prin povește înțelepte, dar mai cu seamă prin pilda sa vie, ce cale trebuie să apucăm, spre a așeza pe temelii tot mai trainice statul și poporul românesc.

De aceea veșnică îi va fi pomenirea.”

(Ioan Bogdan,
*Cuvânt de deschidere
despre regele Carol I și
învățămintul public*, 1914)

DINAMICA STATULUI ROMÂN MODERN

Fondat în a doua parte a secolului al XIX-lea, statul român modern urmează îndeaproape logica dezvoltării statelor Europei vestice. Țările Române sunt expuse ideologiei iluministe, ideile de libertate, de dreptate și de unitate pătrund adânc în conștiința politică românească a vremii. Unirea țărilor române și formarea unui stat puternic, care să cuprindă în granițele sale majoritatea românilor, a fost una dintre ideile-forță ale generației pașoptiste și principalul obiectiv politic al celei de-a doua părți a secolului XIX. Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza (1859), recunoașterea internațională a noului stat și formarea primului guvern al României (1862) au fost primii pași întreprinși în acest sens.

Ca și în cazul Italiei, procesul de unificare teritorială s-a împletit cu efortul pentru obținerea independenței naționale. Având o istorie de aproape cinci sute de ani, dominația otomană asupra Țărilor Române a fost înlăturată în urma războiului ruso-româno-turc din 1877–1878. Paralela pe care o putem face între evoluția procesului de constituire a statului-națiune în cazul românilor, italienilor și cel al germanilor se oprește aici. Căci, în timp ce Germania și Italia au intrat în cea de-a doua fază de evoluție a statului, cea expansionistă, în cazul României ultima parte a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX sunt dedicate în continuare consolidării statale.

Pe plan extern, întărirea pozițiilor statului român se face prin ieșirea din izolare și aderarea la Tripla Înțelegere. Mult mai laborios va fi aspectul intern al acestui proces, care a implicat întemeierea și dezvoltarea instituțiilor fundamentale ale statului, ale sistemului politic pluripartid, precum și punerea bazelor unei economii naționale solide. Din perspectiva intereselor naționale, România se pregătea pentru desăvârșirea procesului de unificare teritorială. Evenimentul s-a produs la sfârșitul Primului Război Mondial, atunci când instituții reprezentative pentru românii din Basarabia, Bucovina și Transilvania au decis „unirea cu țara”, decizie validată de mari adunări populare. Anul 1918 devine astfel momentul în care România încheie prima etapă de evoluție a statului.

Primul Război Mondial și marea criză economică a anilor 1929–1933 au influențat și evoluția statului român. Dramele economice și sociale produse atât de război, cât și de criza economică au determinat o creștere semnificativă a rolului statului în economie și în viața publică. Autoritarismul deciziilor politice luate de guvern atât în timpul crizei, cât și după sfârșitul acesteia a fost argumentul care, abil speculat, a condus spre prăbușirea regimului democratic din România în 1938. Așa cum s-a întâmplat în Europa și în lume, anii '30 au însemnat și pentru România o perioadă de ascensiune a forțelor politice de extrema dreaptă. Alternativa politică propusă de Garda de Fier a adus nu numai o intensificare a dezbaterii politice, dar și violența extremă. Lideri carismatici încearcă să convingă și poporul român că soluția pentru toate neîmplinirile de până atunci o reprezintă revenirea la valorile tradiționale și înlăturarea elementului etnic străin.

Trebuie remarcată însă rezistența regimului politic democratic românesc în fața ofensivei extremei drepte, România cedând în fața totalitarismului abia în preajma declanșării celui de-al Doilea Război Mondial. Chiar dacă a abandonat principiile de bază ale democrației, regimul carlist nu a fost unul de natură totalitară, iar alianțele externe ale țării se mențin până în 1940. Practic, statul român a intrat în etapa totalitară foarte târziu, dar, din păcate, pentru o lungă perioadă de timp. Căci sfârșitul războiului mondial nu a însemnat pentru România revenirea la democrație, ci trecerea la o altă formă a totalitarismului, cel de tip comunist.

2

„România a fost și este încă bolnavă de naționalism.

Naționalismul a otrăvit toată cultura și tot sufletul românesc. E cel mai teribil cancer moral și nu poate fi extirpat decât prin intervenția chirurgului. (...)

Din pricina naționalismului – care e, de fapt, un fel de refulare și de impotență intelectuală – cultura românească nu a putut pătrunde în lumea valorilor universale și a rămas o bolnavă cultură locală. Problema «specificului etnic», pentru care s-a vărsat atâta cerneală timp de atâtea zeci de ani, a fost o nenorocire tot așa de mare (...) ca alianța militară cu Germania: a paralizat orice avânt, a împiedicat orice deschidere, (...) orice libertate, orice viață a spiritului. (...)

Desființată, ideea națională trebuie înlocuită cu cea de patrie, idee mai bogată, mai caldă, umană, rodnică. Românii trebuie să redevină din naționaliști, patrioți.

(Eugen Ionescu, *Război cu toată lumea*, Ed. Humanitas, 1992)



Manifestație a Gărzii de Fier, întruchiparea naționalismului extrem în România

PRO MEMORIA!

- Perioada interbelică este dominată de confruntarea dintre democrația liberală tradițională și contestatarii săi care o privesc drept sursă a tuturor relelor din societate.
- Marile crize economice și militare pe care le-a traversat Europa secolului XX au condus, pe de o parte, la afirmarea unui rol mai activ al statului în economie și în societate.
- Pe de altă parte, punerea în aplicare a marelui proiect al creării unei Europe unite a apărut ca soluția optimă, atât pentru depășirea problemelor interne ale continentului, cât și pentru contracararea competiției economice într-o lume globalizată.



Grevele și demonstrațiile muncitorești, expresia unei situații economice precare



ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Studiați cu atenție documentele alăturate și rezolvați următoarele sarcini de lucru:

1. Reconstituiți imaginea regalității în conștiința publică la sfârșitul secolului al XIX-lea.
2. Lucrând în grup și rememorând temele anterioare, identificați argumentele pro și cele contra prezenței principelui/regelui Carol pe tronul României. Apoi, comparați argumentele utilizate cu evenimentele petrecute în timpul domniei sale.
3. Organizați o dezbatere prin care să vă exprimați propriile puncte de vedere cu privire la importanța domniei lui Carol I pentru formarea și consolidarea statului român.
4. Care apreciați că sunt evenimentele istoriei românești interbelice care îndreptățesc opinia lui Eugen Ionescu despre naționalism.
5. Există forme de naționalism și în lumea contemporană? Argumentați-vă răspunsul. Dacă da, au acestea vreo legătură cu problematica afirmării statelor naționale?



Prima ședință a guvernului condus de dr. Petru Groza

1

14 noiembrie 1944

„Primesc numeroase reclamații: o delegație a petroliștilor reclamă că rușii au ridicat aproape 2000 de vagoane de materiale pentru front, ceea ce va face să scadă producția. (...) Deși guvernul actual e compus din oameni politici, nimic nu am realizat, fiindcă membrii guvernului nu au în vedere decât politica și nicidecum gospodăria statului (...)

Comuniștii își urmează planul dictat de Moscova și scot masele de muncitori la manifestații. Miniștrii comuniști nici nu se interesează de treburile departamentului lor, fiind ocupați cu întrunirile și discursurile incendiare ce trebuie să țină la aceste întruniri.”

(C. Sănătescu, *Jurnal*, ed. 1993)

2

Gh. Gheorghiu-Dej vorbește la o ședință FND (24 ianuarie 1945)

„De asemenea problema Transilvaniei nu interesează doar pe ardeleni, ci întreg poporul nostru. Până acum Transilvania n-a revenit complet României tocmai datorită atitudinii politice a lui Maniu, cum ne spun convenția de armistițiu și conducătorii Uniunii Sovietice.

Atunci, deși eliberat, de ce Ardealul nu este legat de România? Din cauza acestei neîncrederi. Dacă vom merge pe linia democratizării țării și vom avea încrederea celorlalte naționalități, Transilvania va reveni României.”

(*România. Viața politică în documente, 1945*, după *Istoria României în texte*)

România postbelică

STALINIZAREA ȚĂRII

La o analiză chiar superficială, anii imediat postbelici prezintă caracteristici inconfundabile – pe de o parte, este vizibil efortul autorităților care s-au impus la 23 august 1944 de a reconstrui vechea democrație, reiterând parțial Constituția din 1923, legalizând pluralismul politic și, implicit, drepturile și libertățile cetățenești, în vreme ce armata română participa la războiul încă neîncheiat cu sacrificii de vieți omenești și cu cheltuieli materiale enorme. Pe de altă parte, profitând de protecția trupelor sovietice și de restructurarea vieții politice democratice, PCR își mărește numărul de membri și dezvoltă un discurs politic demagogic și populist, în care dreptatea socială și egalitatea se întâlneau frecvent. PCR devenea astfel campionul luptei pentru eliberarea imediată a țării alături de Armata Roșie, iar din toamna aceluiași an susținătorul cel mai fervent al reformei agrare.

În problemele prezente și viitoare ale României, PCR și aliații săi, interesați de fapt de stalinizarea imediată a României, care le-ar fi garantat exercitarea necondiționată a puterii, înfruntă pe față partidele „istorice”: PNȚ (al cărui lider, Iuliu Maniu, se va afirma drept cel mai reductibil militant anticomunist al timpului) și PNL. Armele bătăliei sunt dintre cele mai diverse, din guvern la întrunirile de partid și de aici în presă, cu mari demonstrații de stradă care nu se vor sfârși decât după abolirea monarhiei în decembrie 1947.

Drumul spre puterea executivă al PCR este jalonat de o conjunctură internațională favorizantă. La începutul anului 1945, victoria Națiunilor Unite a devenit inevitabilă. În această situație, liderii PCR au fost chemați la Moscova, unde li s-a cerut să răstoarne guvernul Rădescu – instalat după cel condus de generalul C. Sănătescu –, în care, de altfel, erau reprezentați, și să preia puterea. Deși conferința de la Ialta adopta „Declarația cu privire la Europa eliberată”, Stalin a cerut imperativ ca regele Mihai să-i aducă la putere pe comuniști. Acțiunea concertată a factorului intern și a presiunii externe a avut drept rezultat instalarea la 6 martie 1945 a unui nou guvern, net diferit de cel care ar fi putut rezulta din alegeri libere, un guvern „de largă concentrare democratică”, condus de Petru Groza. Avocat și proprietar care afișase în perioada interbelică convingeri naționaliste și democrate, era și liderul unui minuscul partid țărănesc, tocmai bun pentru a gira un cabinet în care comuniștii aveau majoritatea, dar nu dețineau funcția de prim-ministru. Noile autorități au preluat Transilvania de nord-vest (în fapt eliberată de armata română încă din octombrie 1944) și au realizat reforma agrară promisă.

3

7 martie 1945

Planul în 10 puncte de comunizare a României primit de la un emisar al Moscovei (...) prevede între altele:

„B. Desființarea armatei în forma ei actuală și crearea unei noi armate din diviziile Tudor Vladimirescu și Avram Iancu, ca și din toți ofițerii care activează acum pe teritoriul sovietic.

D. Micile gospodării trebuie desființate, pentru a-i lipsi pe țărani de pământ, de mașini și de vite, spre a putea fi absorbiți în sistemul colectivist.

E. Abdicarea regelui și exilul familiei regale

G. Suprimarea partidelor istorice prin arestarea, uciderea și răpirea membrilor lor.

J. Îndreptarea populației rurale spre industrie. Dezvoltarea întreprinderilor industriale în România.”

(După *Viața politică în documente*, 1945, ed. 1994)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Parcurgeți documentul 1 și precizați dacă vi se pare adevărată sau nu afirmația premierului referitoare la comuniști. Aduceți argumente pro și contra opiniei sale.
2. Stabiliți o legătură între declarațiile lui Gh. Gheorghiu-Dej și condiția pusă regelui referitoare la retrocedarea Transilvaniei de nord-vest. Ce obiective urmărea liderul comunist? De ce Stalin s-a arătat dispus să obțină desemnarea guvernului Groza în schimbul acestui teritoriu?
3. Organizați-vă pe 3 grupuri și cercetați documentele 4 și 5. Stabiliți care au fost adevăratele partide câștigătoare și de ce ele au fost private de voturi. Precizați raportul de forțe din interiorul BPD și poziția pe care se află comuniștii. Motivați de ce aceștia au preferat să cedeze întâietatea.

Opoziția sperase ca guvernul Petru Groza să nu fie recunoscut de SUA și Anglia și, deci, odată ce i s-ar fi dovedit ilegitimitatea, ascensiunea spre putere a comuniștilor ar fi fost blocată. Din păcate, „greva regală”, actul de rezistență al suveranului față de cabinetul acceptat cu sila, a rămas fără consecințe.

Conferința de la Moscova, din 16-23 noiembrie 1945, a definitivat planul Marilor Puteri învingătoare pentru România. Deciziile adoptate acolo îi avantajau din nou pe comuniști, întrucât ordinea firească a lucrurilor era inversată – în loc să organizeze imediat alegeri și să recunoască guvernul constituit de majoritatea parlamentară, Groza și miniștrii săi primeau legitimarea cu condiția acceptării câte unui ministru PNL și PNȚ. Alegerile urmau a fi organizate la o dată convenabilă, stabilită în cele din urmă, după multe tergiversări, pentru 19 noiembrie 1946. Guvernul a elaborat o nouă lege electorală prin care sporea numărul alegătorilor, adăugându-le și pe femei, și desființa Senatul, reconstruind Reprezentanța Națională, în așa fel încât să-i fie întru totul supusă.

În perioada premergătoare, comuniștii au făcut tot ceea ce le-a stat însă în putere pentru a-și mări numărul de voturi. Câteva constatări sunt de domeniul evidenței: PCR a câștigat înăuntrul unei coaliții unde nu a deținut locul I, regele a deschis sesiunea Parlamentului, oficializându-l, iar protestele SUA și Angliei, care au denunțat alegerile ca fiind nereprezentative pentru voința poporului român, nu au avut niciun ecou.

Alegerile din noiembrie 1946 au dus la constituirea unui parlament în care majoritatea era favorabilă comuniștilor, încredințându-le practic și puterea legislativă.

4

**Raport confidențial al Comitetului regional PCR Cluj
despre alegerile parlamentare din regiunea Someș**

Pe baza rezultatelor reale cunoscute din județ, am putut restabili cu exactitate foarte apropiată cifrele după cum urmează:

Înscriși – 117.704

Denumirea	Cifra reală	%	Cifra oficială	%
BPD	22.000	22,8	65.807	67,9
UPM	18.000	18,6	14.971	15,4
Maniu	50.000	51,6	10.766	11,1
Brătianu	2.500	2,5	1.146	1,2
Lupu	2.000	1,9	1.779	1,8
Cele 3 liste independente dispuse de noi	1.708	1,7	1.708	1,7
Voturi anulate	706	0,9	776	0,9

(După *Strategii și politici electorale în alegerile parlamentare din 19.XI.1946, în Istoria României în texte*)

5

Blocul Partidelor Democratice (BPD), alianță electorală constituită de PCR, a câștigat următoarele mandate, după statistica oficială:

Partidul Social Democrat 80	Partidul Comunist 61
Partidul Național Liberal (Gh. Tătărescu) 75	Partidul Național Popular 25
Frontul Plugarilor 70	Partidul Național Țărănesc 21

(După St. Neagoe, *Istoria politică a României în anii 1944–1947*, 1966)

1

„Ne-am prezentat așadar la ora prevăzută pentru întâlnirea lui Mihai cu Groza la casa de la șosea. Cum se anunțase numai Groza, acesta a cerut șambelanului să comunice Regelui că este însoțit de mine, ca reprezentant al poporului. (...) Mihai a acceptat și Groza a început o lungă discuție fără a spune clar și precis pentru ce venisem. Mihai asculta încordat fără să înțeleagă ce vrea primul-ministru. Atunci am luat actul de abdicare din mâna lui Groza și am cerut lui Mihai să-l citească și să-l semneze. Mihai ezita. (...)

Mi-a fost teamă că Mihai va solicita ajutor, că vom fi nevoiți să intervenim cu forța, ceea ce ar fi fost un dezastru politic.”

(Relatarea lui Gheorghiu-Dej, în „Dosarele istoriei”, 11/1997)

2

„Am ajuns la casa din Șoseaua Kiseleff. (...) Groza cu un zâmbet jovial a spus. «Am venit să discutăm despre un divorț amiabil.» «Despre ce divorț e vorba?» Atunci Groza s-a încurcat într-un lung șir de explicații, că monarhia împiedică modernizarea. Aberații. Dacă monarhia n-ar fi respectat regulile democrației nici ei nu ar fi ajuns atât de ușor la mine. Apoi mi-a întins o hârtie. Am protestat cu atât mai mult cu cât mi se cerea acordul pe loc. M-am retras în biroul meu și acolo mi s-a spus că firele telefoanelor fuseseră tăiate, că garda Palatului a fost arestată și că suntem ținta unei trupe de artilerie gata oricând să tragă.”

(Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, 1997)



Semnarea, în februarie 1947, a tratatului de la Paris, în situația în care României nu i se recunoștea beligeranța, iar aceasta nu accepta să participe la lansarea Planului Marshall, a accelerat schimbarea vechiului regim. Ultimele forțe rezistente au fost îndepărtate pe rând. Conducătorii PNT, în frunte cu Iuliu Maniu, au fost acuzați de trădare și conspirație cu servicii secrete engleze sau americane pentru răsturnarea guvernului Groza și condamnați la închisoare pe viață. Clubul liberal a fost închis, iar la 6 noiembrie au fost eliminați din guvern membrii grupării Tătărescu – tovarăși de drum păstrați doar câtă vreme aparențele unui guvern de coaliție trebuiau menținute. Cu acestea, pluralismul politic era desființat, iar drumul spre instituirea partidului unic și a dictaturii proletarietului larg deschis. Mai rămânea monarhia, lipsită practic de orice putere, astfel că suveranul aproape exilat la Sinaia avea să fie chemat la București și silit să abdice pe 30 decembrie 1947.

Odată încheiată distrugerea vechiului regim politic și a principiilor sale instituții, PCR a continuat sovietizarea României prin impunerea statului totalitar și a controlului complet asupra societății. Proclamată, cum s-a spus, în 45 de minute, de un Parlament aflat în vacanță care a legitimat lovitură de stat din 30 decembrie, Republica Populară Română și-a găsit stăpânul în Partidul Muncitoresc Român, născut din fuziunea PCR cu acea parte din PSD dispusă să-i recunoască întâietatea. Constituțiile din 1948 și 1952 au dat putere de lege noului regim politic. Preocuparea principală a noilor autorități a fost să reprime orice formă de rezistență, motiv pentru care, cu sprijinul direct și cu cadre aduse din URSS, a fost organizată în august 1948 „Direcția Generală a Securității Poporului”, în sarcina căreia „apărarea cuceririlor democratice”, adică a pozițiilor câștigate în anii postbelici de comuniști, era principala îndatorire. În anul următor, Securitatea se completa cu Direcția Generală a Miliției, care înlocuia Poliția și Jandarmeria și își constituia propriile trupe. Efectivele reunite ale tuturor acestor instituții implantate pretutindeni dau mărimea forței represive atunci constituite: peste 4 000 de ofițeri în Direcțiile naționale și regionale ale Securității, 40 000 de milițieni și peste 55 000 de ofițeri și soldați trecuți, cu artilerie și tancuri, în trupele de securitate. Aceeași misiune a primit-o și justiția, întru totul subordonată autorității partidului și a statului.

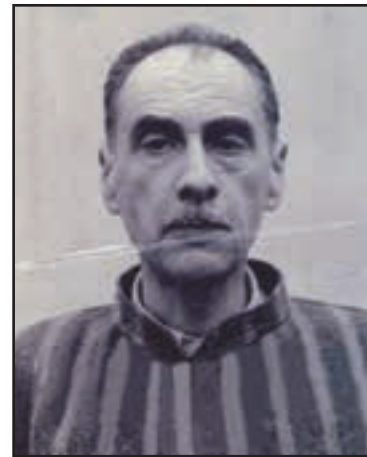
Obiectivele economice ale noii puteri nu erau mai puțin ambițioase: se avea în vedere, în primul rând, transformarea vechii economii de piață într-o economie centralizată, odată cu naționalizarea principalelor mijloace de producție și trecerea lor în proprietatea statului. Coerența noii societăți cerea ca un proces asemănător să aibă loc și în agricultură. Lumea rurală era însă foarte diversificată, iar atașamentul țăranimii față de pământ indestructibil, ca atare comuniștii și-au ascuns cu grijă intențiile. Declanșarea cooperativizării (la Plenara CC al PCR din 3–5 martie 1949) a însemnat însă de la început o amplă campanie represivă împotriva opozanților.

Lideri ai PCR în prezidiul unei ședințe (1948):
Gheorghiu-Dej în dreptul microfonului

3

„În fond, misterele politice ale comunismului românesc de stat sunt sumare. Chiar fără sprijinul arhivelor (...), faptele sunt cunoscute, deși nu suficient cunoscute sau foarte populare: regimul comunist (...) a zdrobit și anulat proprietatea privată, a introdus arbitrarul politic și lipsa de apărare ca principiu de bază al justiției (...), a încurajat și premiat oportunismul individual, a fixat servitutea ca bază a ascensiunii sociale, a statuat minciuna și denunțul ca datorie patriotică.”

(Traian Ungureanu,
*Despre Securitate, România,
țara „ca și cum”, 2006*)



ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Inventariați, după documentul 3 caracteristicile regimului comunist. Alegeți una dintre ele și dezvoltați-i conținutul, după amintiri de istorie orală, în 10-15 rânduri.
2. Pornind de la informațiile cuprinse în documentul 4, soluționați următoarele sarcini de lucru:
 - a) Motivați preocuparea Securității de a racola noi informatori.
 - b) Definiți profilul moral al informatorului, în funcție de criteriile de selecție preconizate.
3. Alcătuiți un eseu de 1-2 pagini despre relația dintre stat și partidul comunist (PMR/PCR), având în vedere și datele statistice din documentul 5.

Dincolo de obiectivele urmărite asiduu, în vorbe, de propaganda de stat – creșterea nivelului de trai și a bunăstării, economia centralizată –, industrializarea și cooperativizarea nu erau decât modalități de a controla toate resursele materiale și umane, subordonându-le autorității unice. Economia o dată subjugată, rămâneau societatea civilă, viața intelectuală și cultura asupra cărora urmau a se exercita presiuni pentru a fi controlate. Zeci de mii de oameni, între care majoritatea elitelor vechiului regim, au luat drumul închisorilor, au fost deportați, au lucrat în regim de muncă forțată sau au primit domiciliu obligatoriu. Pentru a cunoaște cifra exactă a celor care au suferit, tuturor acestora ar trebui să le adăugăm și suma membrilor lor de familie, cu toții lipsiți de bunurile lor și în primul rând de locuință.

Stalinizarea s-a extins și în domeniul culturii, unde unicul criteriu valoric acceptat era conformitatea ideologică. Scoaterea din bibliotecă a sute de autori acuzați de „naționalism” sau „cosmopolitism”, eliminarea din expoziții a tuturor tablourilor sau sculpturilor socotite decadente și interzicerea compozitorilor care nu înfățișau viața nouă a țării a devenit o normă curentă. Disciplinele socio-umane – filosofia, istoria sau sociologia – au fost desfigurată, oameni de știință unanim recunoscuți fiind îndepărtați de la catedră, unii dintre ei pierzându-și chiar viața după ani grei de detenție.

Istoricul Gh. Brătianu (fotografiat în închisoarea de la Sighet), unul dintre cei ce au fost suprimați în temnițele comuniste

4

„În «Directiva despre munca cu agentura» se descrie în amănunt procedeul de racolare a informatorilor de către ofițerii de securitate. (...) Lucrătorul operativ care se ocupă cu crearea rețelei de informatori fixează candidaturile în vederea recrutării, studiindu-le în mod amănunțit și complet. El stabilește următoarele: a) date biografice ale persoanei, legături în producție și la domiciliu, b) date despre nivelul de pregătire culturală și politică și despre păreri și manifestările politice ale celui avizat, c) date despre aptitudinile și capacitatea pentru munca informativă (inteligenta, capacitatea de a lega cunoștințe și câștiga încrederea etc.), d) date despre părțile negative ale viitorului recrut (decădere morală, pălăvrăgeală etc.), e) date despre activitatea lui criminală din trecut sau prezent. După studierea amănunțită a datelor se stabilește (...) metoda de recrutare.”

(M. Oprea, *O privire în interiorul aparatului de securitate*, în volumul *De ce trebuie condamnat comunismul*, 2006)

5

Contribuția statului la subvenționarea partidului comunist

Anul	Bugetul PMR (lei, la nivelul valoric al anilor respectivi)	Subvenția de la bugetul statului (lei)	Subvenția de la bugetul statului (%)
1951	11.621.227.060	11.100.000.000	95,51 %
1955	585.434.000	496.934.000	84,88 %
1956	748.619.500	589.732.000	78,77 %
1960	804.309.500	601.220.000	74,75 %
1964	835.000.000	625.000.000	74,85 %
1965	887.400.000	609.000.000	68,63 %

(După Nicoleta Ionescu-Gură, *Nomenclatura CC al PMR*, 2006)



Afiș propagandistic (1960)

1

- Cenzura – actul oricărei entități politice, religioase, militare sau administrative de a condiționa expunerea/ difuzarea de informații, opinii, idei (în sens mai larg, secretul intelectual) pe care publicul are dreptul să le cunoască, în funcție de valorile pe care acesta înțelege să le protejeze la un moment dat.

- Propaganda comunistă a fost una dintre cele mai susținute doctrine de control și dirijare a opiniei publice. După ce personalitatea devenea o așa-numită tabula rasa cu ajutorul cenzurii, propaganda reconstruia, de fapt revaloriza fiecare detaliu anterior distrus. Dacă la început propaganda viza doar ideologia comunistă, în timp ea a dat înfățișare și măștii carismatice a liderului.

(Tiberiu Troncotă,
România comunistă.
Propagandă și cenzură, 2006)

- „Limba de lemn este de trei ori necesară. Mai întâi, ea constrânge ideologia să se desăvârșească și să devină putere. Apoi ea face această putere iminentă societății: linia definită este reluată de ansamblul cetățenilor, care, în același discurs, fac act de credință. În sfârșit, puterea este exact proporțională cu ortodoxia ideologică și ereticii potențiali sunt neutralizați înainte de a-și fi realizat opoziția.”

(F. Thom, *Limba de lemn*, 1987)

NAȚIONAL-COMUNISMUL ȘI REZISTENȚA ANTICOMUNISTĂ

În cele din urmă, unda de șoc a destalinizării, prin care trebuie să înțelegem doar condamnarea exceselor temutului lider de la Kremlin și nu abandonarea instituțiilor și mecanismelor totalitare, a ajuns și la București. Noua situație afectase deja imaginea monolitică a partidelor comuniste și muncitorești, cele din Albania și China contestând-o vehement.

Problema lui Gheorghe Gheorghiu-Dej era să continue programul stalinist, ceea ce de altfel a și decis Congresul al III-lea al PMR în iunie 1960, însă într-o nouă abordare tactică. Anii grei ai deceniului trecut, care săpaseră o prăpastie de netrecut între partidul-stat și popor, trebuiau uitați, cum uitată trebuia să fie și obediența desăvârșită a liderilor comuniști față de Stalin și modelul sovietic.

Pentru prima oară în anii '60 a început să se vorbească de autonomie, independență, neamestec în treburile interne, comunismul fiind asociat cu valorile naționale.

La capătul unor negocieri care s-au purtat de la București la Beijing și de aici la Moscova, liderii PMR au dat publicității „Declarația” din aprilie 1964, prin care se pronunțau împotriva hegemoniei sovietice, pentru independență și egalitate, pentru neamestec și pentru cooperare în spiritul avantajului reciproc. Ca să arate că nu sunt numai vorbe, autoritățile comuniste au eliberat mii de deținuți politici și a fost inițiat un vast program de reconsiderare a valorilor naționale, fiind readuși în prim-plan mari oameni de cultură complet ignorați până atunci.

Relativa relaxare a represiunii, care a atras de partea comuniștilor destule adeziuni, n-ar fi trebuit să inducă în eroare pe nimeni. În fond, nimic esențial nu s-a schimbat și neschimbat va rămâne în structura politică a sistemului, capitalul de simpatie astfel câștigat fiind monopolizat ulterior de liderii comunismului autohton.

În primăvara anului 1965, liderul regimului comunist de la București, Gheorghe Gheorghiu-Dej, a murit după o scurtă suferință și locul lui a fost luat de Nicolae Ceaușescu (născut în 1918). Succesiunea a generat destule legende. Cert este că noul conducător al Partidului nu era agreat pentru această funcție de predecesorul său și că, în competiția astfel deschisă, noul prim-secretar avea susținerea aparatului de partid – a nomenclaturii pe care și-o subordonase prin funcțiile deținute în anii anteriori.

Lipsit de un trecut cât de cât relevant și, după obiceiul comunist, greu de văzut până atunci în spatele șefului, Ceaușescu s-a arătat încă de la început dornic să-și construiască imaginea, transferând asupra sa câștigurile dobândite în ultimii ani de Dej în planul popularității.

Punctul său de pornire l-a reprezentat Congresul al IX-lea al PCR, desfășurat în vara anului 1965, într-un moment de stagnare (pentru țările socialiste europene) și de dispută între marile partide comuniste.



Charles de Gaulle
la Universitatea din București (1968)

2

„— L-ați propus înaintea morții lui Dej sau după aceea?

— Ion Gheorghe Maurer, nr. 2 în partid, la acea dată: După ce a murit Dej.

— Nu a obiectat nimeni?

— N-a spus nimeni nimic.

— De ce? Pentru că bănuiau că Dej își dăduse acordul, pentru că îl prețuiau pe Ceaușescu sau pentru că așa era obiceiul?

— Cred că au tăcut pentru că așa era obiceiul. Și acolo, crezând probabil că înainte s-a căzut de acord, s-au uitat unii la alții, au tăcut și au votat «pentru».”

(L. Betea, *Maurer și lumea de ieri*, 2005)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Stabiliți relația dintre cenzură și propagandă. Numiți cel puțin un intelectual de anvergură care a sfidat propaganda de partid și cel puțin unul care a slujit-o.
2. Precizați, după documentul 2, câtă legitimitate a avut alegerea lui N. Ceaușescu. Alcătuiți un comentariu de 10-15 rânduri despre legitimitate în totalitarism și în democrație.
3. Evaluați, după documentul 3, moștenirea lui Gh. Gheorghiu-Dej. Stabiliți ce l-a determinat pe succesorul său să sintetizeze desatelizarea (de Moscova) cu destalinizarea.

În acel moment, liderul de la București a apărut în ipostaza de mare reformator, afirmând răspicat independența (întemeiată însă tot pe industrializare și resurse proprii), omogenizarea socială și etnică a națiunii, neamestecul în treburile interne și deci neutralitatea activă în marile dispute ideologice, unitate de monolit în jurul Partidului și al secretarului său general (funcție care o înlocuia pe aceea de prim-secretar, oricum mai restrictivă), iar în anii care au urmat gesturile de insubordonare față de cerințele Moscovei au fost însoțite de o largă deschidere spre Occident.

La toate acestea s-a adăugat și o importantă relaxare în viața culturală, unde dogmele „realismului socialist” au fost pentru moment abandonate, modelele occidentale au reintrat în atenție prin nenumărate traduceri de opere fundamentale și contacte repetate în domeniul științific și artistic. Viața de fiecare zi s-a schimbat, traiul la limita mijloacelor de subzistență fiind înlocuit treptat cu o viață ceva mai decentă, în care a devenit posibilă cumpărarea unui apartament sau a unui autoturism, mobilarea casei sau petrecerea unei vacanțe în țară sau în străinătate.

București a devenit un spațiu frecventat de liderii lumii: de la președintele Franței, Charles de Gaulle, la președinții americani Nixon și Ford, iar Ceaușescu a beneficiat de vizite la cel mai înalt nivel în SUA și Europa occidentală.

La o privire mai atentă asupra lucrurilor se putea însă constata că toate aceste schimbări nu anulau controlul partidului asupra societății și nu anunțau pluralismul și democrația. Avea să fie o scurtă deschidere, urmată aproape imediat de reînțoarcerea la vechile practici. De altfel, încă în anii săi cei mai faști, corespunzând cu invazia Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varșovia, Ceaușescu se pronunțase doar împotriva dreptului URSS de a-și subordona toate statele din sistem. Nici socialismul democratic și nici înlocuirea economiei centralizate cu economia de piață nu s-au bucurat de susținere din partea sa.

3

„De la predecesorul său, Gheorghiu-Dej, Ceaușescu moștenise o economie dinamică, un început de consens național și un prestigiu internațional în creștere.

Ceaușescu moștenise și capitalul politic al lui Gheorghiu-Dej, acumulat în timpul conflictului cu Hrușciiov. Mai mult, spre deosebire de predecesorul său, el nu fusese implicat în epurările staliniste de la începutul anilor '50. Prin urmare a putut simula o destalinizare lipsită de convingere fără teama de a-și submina propria poziție în partid.

În timpul primei etape a conducerii sale (1965–1971) a încercat să realizeze o sinteză originală între desatelizare și destalinizare. Pentru a avea garanția succesului acestei întreprinderi, el a cerut și a primit sprijinul total al eșalonului al doilea al aparatului de partid, un segment social ce aspira să le ia locul celor asociați cu Gheorghiu-Dej.”

(Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, 2005)



Petrochimia – un domeniu considerat performant de propaganda de partid

1

„De curând am văzut într-o școală o adevărată foială în Camera pionierilor. — Unde e lozinca de anul trecut? S-o punem la vedere! Era vorba de lozinca [detasamentului de pionieri]: «În clasa noastră niciun corigent!» Mi-a plăcut nespus de mult atitudinea președintelui. — N-o mai căutați. Textul e depășit! — Vom face alta: «În clasa noastră nicio notă sub 7!» (După M. Sântimbreanu, *Să stăm de vorbă fără catalog*, ed. 1981)

2

Iată cum sunt prezentați doi tineri în comentariul regizoral al lui Mihai Dimiu la piesa *Logodna* de Paul Everac, 1969:

„Aurel Neamțu este un adevărat om al zilelor noastre, sensibil nu numai la floare și la cer înstelat, dar și la muzicalitatea intensă a mașinii de frezat, la zvâcnirea sub mâini a oțelului – și nărăvaș și docil totodată –, la puzderia de scânteii în constelații multicolore, capricioase, de o clipă, pe care sudorul le smulge metalului adormit.

Doina Ganea, (...) controlor de calitate la controlul interfazic, excelentă în meserie, contribuie cu randament ca marca fabricii să fie onorată numai prin produse optice de calitate. (...) Ea nu caută numai corectarea unor piese, ci și a oamenilor, a mentalităților care au dat naștere acestor piese betege.”

Încurajat de modelul asiatic – control ideologic riguros și concentrarea puterii –, Ceaușescu se considera suficient de popular ca să-și însușească și funcția de președinte al Republicii, oficializând și prin persoana sa autoritatea supremă a partidului-stat.

La jumătatea anilor '70, regimul lui Ceaușescu intrase deja pe o pantă descendentă. Obsesia continuă neabătută a industrializării forțate, căreia îi era repartizat 30% din venitul național, a continuat să dea naștere unor coloși care produceau în afara cerințelor pieții și cu enorme consumuri de energie mărfuri de slabă calitate, abia înghițite de celelalte țări socialiste, care la rândul lor vindeau marfă asemănătoare României.

Nici agricultura nu se afla într-o situație mai bună. Lipsită de forță de muncă (ani de zile canalizată spre orașele industriale), insuficient mecanizată, producea doar atât cât puteau să strângă de pe câmp soldații, elevii și funcționarii publici. Mai multe calamități naturale (inundațiile din 1970, 1975, 1977, 1980, 1981, dar mai cu seamă cutremurul din 4 martie 1977) și-au luat și ele partea.

În această situație, datoria externă s-a triplat (în 1977 era de 3,6 miliarde dolari, iar în 1981 ajunsese la 10,2 miliarde) și au fost cerute reeșalonări. În cele din urmă, Ceaușescu s-a angajat să restituie integral sumele împrumutate și, la recomandarea Fondului Monetar Internațional, să limiteze importurile și să sporească exporturile.

Consecințele au devenit imediat evidente. De pe piață au dispărut produsele de primă necesitate (între timp, în culisele propagandei de partid era pregătit un „program de alimentație rațională”, din care erau aproape excluse chiar alimentele cu pricina). În câțiva ani, penuria a ajuns atât de mare, încât singura soluție a rămas cartelizarea alimentelor de bază și, implicit, raționalizarea lor. A urmat energia electrică, la rândul ei economisită în primul rând în detrimentul consumatorilor casnici și al utilităților publice. În iernile grele ale anilor '80, lipsa luminii și a căldurii se combătea în apartamentele de la bloc cu „o haină în plus”, cum recomandase Ceaușescu. Dacă în București nu vedeai pe unde calci odată cu lăsarea întinericului, plecat în provincie cu trenul la orele serii nu te luminau până acasă decât luna și stelele.

Eșecurile anilor '80 nu i-au făcut mai înțelepți pe conducătorii țării. Foamea și frigul au continuat să se asocieze și în acei ani cu lipsa celor mai elementare libertăți cetățenești, societatea fiind în continuare supravegheată și controlată. Desigur, nu mai era vorba de teroarea anilor '50, dar Securitatea veghea neclintită. O adevărată plasă cu ochiurile din ce în ce mai strâmte prinsese întreaga societate. O armată de informatori (nu puțini atrași de avantajele acestei situații ignobile – un post mai bun, o călătorie în străinătate, un salariu preferențial) zăbovea ceasuri întregi ca să umple sute de pagini cu descrierea amănunțită a tot ce făceau zilnic „obiectivele” încredințate. Pe măsură ce situația României devenea din ce în ce mai complicată, se dezvolta până la proporții aberante cultul conducătorului.



N. Ceaușescu dând explicații minerilor-greviști din Lupeni (1977), o fotografie-document din arhivele Securității („Dosarele istoriei”, nr. 11, 2003)

3

„Trebuie să facem totul pentru păstrarea spiritului revoluționar, pentru ca partidul să rămână veșnic tânăr, receptiv la tot ceea ce este nou! Să îmbogățim teoria și practica revoluționară cu toate concluziile luptei de până acum. Este necesar să dezvoltăm tot mai puternic democrația în activitatea și viața partidului, ca o expresie a democrației muncitorești revoluționare a societății noastre.”

(N. Ceaușescu, *Cuvântare la 65 de ani de la înființarea PCR*, 8 mai 1986)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Comparați imaginea copiilor și a celor doi tineri, așa cum reies din documentele 1 și 2, cu imaginea lor reală, stabilită de surse de istorie orală descoperite de voi.
2. Referitor la documentele 3 și 4, explicați de ce ambele texte încep cu *trebuie*. Încercați să rezumați într-un alt limbaj conținutul lor principal.
3. Citiți cu atenție documentul 5. Ce-l apropie, potrivit autorului acestui text, pe Ceaușescu de Eminescu? Stabiliți ce motive au determinat transformarea istoriei într-o sursă de legitimare a totalitarismului ceaușist.

Chiar dacă funcționase încă din primii ani ai „epocii Ceaușescu”, proporțiile cultului persoanei sale au crescut odată cu trecerea timpului, în completă contradicție cu starea țării și a locuitorilor ei și cu rolul politic real pe care Ceaușescu îl mai juca în lume în anii '80.

În primii ani de după căderea regimului comunist a fost acreditată ideea potrivit căreia orice rezistență activă dinlăuntrul sau dinafara sistemului ar fi fost imediat descurajată de o forță repressivă fără egal. Spre deosebire de situația din alte țări socialiste europene, cultul personalității a împiedicat dezbaterea politică vizibilă public la nivelul conducerii de partid, de regulă comunicatele oficiale ale conducerii PCR, redactate în bine știuta „limbă de lemn” a regimului, consacrand unitatea monolitică în jurul lui Ceaușescu.

După 1990, reconstituiri laborioase au readus în memorie destule fapte semnificative până atunci ignorate. Astfel, orgoliul lui Ceaușescu a fost serios zdruncinat la Lupeni, în 1977, și la Brașov, pe 15 noiembrie 1987, în ziua alegerilor pentru desemnarea autorităților locale, când câteva sute de muncitori de la uzinele „Steagul roșu” și „Tractorul” au organizat o demonstrație împotriva reducerilor salariale determinate de o normă de producție imposibil de îndeplinit. S-au auzit atunci lozinci anti-ceaușiste, iar portretele secretarului general al partidului au fost aruncate din sediul județean al PCR și distruse.

Dizidența unor intelectuali a fost motivată de felul în care regimul comunist înțelegea să trateze drepturile omului. Izolarea culturală, suprimarea oricăror contacte în afară, tergiversările nesfârșite pentru obținerea unei vize și, în primul rând, controlul strict al opiniilor critice, într-o țară în care totul se degrada, au constituit destule motive de nemulțumire. În timp, acestea au generat subiecte pentru scrisori sau memorii adresate posturilor de radio sau oficialităților occidentale, pentru interviuri în publicații de mare tiraj din vest sau pentru răspândirea de manifeste.

4

„Trebuie pus cu putere în evidență faptul că libertatea individuală se poate realiza numai în cadrul libertății colective, generale, că orice încercare de a opune libertatea personală celei generale este greșită, dăunătoare.”

(Din *Programul Partidului Comunist ...*, 1975)

5

„Și ceea ce a visat Eminescu – a visat și realizează Președintele României, tovarășul Nicolae Ceaușescu, într-o continuitate de mari destine și legi ale devenirii noastre. Cele două genii se întâlnesc în această capacitate de a construi – Eminescu în aria infinită a poeziei, a culturii, tovarășul Nicolae Ceaușescu în spațiul prometeic al gândirii politice, al construcției și transformării României.”

(*Transfăgărășanul sufletului nostru*, 1979, după *Explorări în comunismul românesc*, vol. I, 2004)



București, decembrie 1989

1

Disidența are două accepțiuni:

- Deosebire de opinii, dezacord în raport cu majoritatea, care poate conduce la sciziuni în interiorul unui partid sau al unei coaliții politice, urmate de formarea unei grupări separate.

- A doua accepțiune are în vedere poziția activă a celor ce se opun unui sistem totalitar.

Roy Medvedev afirmă că: „Un disident face mai mult decât să gândească diferit și să nu fie de acord, el își declară în mod deschis dezacordul și îl probează într-un mod sau altul în fața compatrioților și statului. Cu alte cuvinte, el nu se plânge doar în viața particulară, în fața soției sau a prietenilor apropiați.”

2

Unul din liderii grevei minerilor din Valea Jiului (1977) a descris astfel participarea lui Ceaușescu la eveniment:

„În fața locului, el trăda o stare vizibilă și amalgamată de nervozitate, îngrijorare, agresivitate și viclenie. I se citea pe față teama și îngrijorarea față de modul cum a fost primit. N-am văzut nimic la el din descrierile propagandistice de om dârz, curajos, demn, drept și plin de omenie. Încă de la apariția lângă mine și la auzul asurzitor și repetat al lozincii «Nu intrăm în mină», Ceaușescu își frământa mâinile, se legăna de pe un picior pe altul și privea întrebător către oamenii lui, parcă cerând ajutor, se văicărea gângăvit, continuu și cu vocea joasă.”

RĂSTURNAREA REGIMULUI COMUNIST

Sfârșitul comunismului în România a fost la fel de violent ca și începutul său și s-a produs, ca alte evenimente importante, la confluența unei conjuncturi internaționale favorabile cu o stare de revoltă care, îndelung reprimată, a găsit în cele din urmă momentul exploziei.

Anul 1989 a confirmat cele mai sumbre previziuni despre viitorul țărilor socialiste din Europa Centrală și de Est și lumea înmărmurită a văzut cum promisiunile de neamestec ale URSS făcute de Mihail Gorbaciov se împlinesc, reînchizându-se cercul deschis la lalta în urmă cu aproape 45 de ani. În fine, Declarația celor trei mari puteri privitoare la Europa eliberată își găsea acum împlinirea, nicio altă voință în afara celor ale popoarelor acum dezrobite de comunism nemaivând puterea de altă dată.

Evenimentele de la Timișoara și apoi cele desfășurate la București în zilele de 16-25 decembrie s-au înscris în seria deschisă de Polonia, dar au avut și particularitățile lor. Este cert că doar în România răsturnarea regimului comunist s-a produs printr-o mișcare violentă, în cursul căreia conducerea superioară de partid a ordonat să se tragă, numărul victimelor sporind semnificativ în zilele următoare căderii lui Ceaușescu, ca să scadă brusc după execuția sa. Pe de altă parte, niciunul dintre liderii răsturnați de la putere din celelalte țări socialiste nu a avut soarta lui Ceaușescu.

CONSTRUCȚIA DEMOCRAȚIEI POSTDECEMBRISTE

Noua putere s-a constituit pe baza programului în 10 puncte al Frontului Salvării Naționale (FSN), dar drumul până la democrație și economia de piață avea să se arate lung și sinuos.

Până ce istoricii vor consacra studii fundamentale ultimilor ani ai istoriei noastre să arătăm doar câștigurile incontestabile.

Încă din 1991 a fost adoptată noua lege fundamentală, Constituția, ale cărei modificări, în sensul apropiatei intrări a României în UE, au fost supuse unui referendum. Peste toate imperfecțiunile ei, s-a creat un cadru instituțional care a permis o societate democratică.

De-a lungul timpului, procedurile electorale, în general corecte, au permis alternanța la guvernare, mai întâi în 1996, când o coaliție a CDR (Convenția Democrată) a succedat FDSN, un partid social democrat modern, care câștigase alegerile din 1992. În 2000, forțele de stânga s-au reîntors la conducerea țării, pentru ca în 2004 să lase loc Alianței „Dreptate și Adevăr”. Peste lungi perioade în care vocea ei a fost acoperită sau a ezitat să se rostască, societatea civilă a devenit în anii din urmă din ce în ce mai activă și mai critică.

Solicitat ani de zile pentru a regla conturile cu un trecut care încă ne stăpânește, „procesul comunismului” a avansat lent, dar sigur, mai cu seamă după 2004. Constituirea CNSAS, deschiderea arhivelor Securității și constituirea mai multor instituții de cercetare, dar și asumarea de către președintele României a unui raport în acest sens au marcat pași importanți înainte.

Reforma instituțională (cu deosebire în justiție și administrație) a progresat, impulsionată mai cu seamă de cerințele imperative ale UE. Succese s-au înregistrat și în domeniul economic, unde însă privatizarea și corupția au mers de multe ori mână în mână. România a primit recunoașterea economiei sale de piață, considerată funcțională.

Corolarul acestor împliniri, care au confirmat că țara noastră merge pe calea cea bună, l-au constituit acceptarea în NATO (2004) și în Uniunea Europeană (2007).

La acest început de mileniu și de secol, după ce atât de multe au depins de jocul fast sau nefast al conjuncturilor, poate că a venit momentul ca accesul României la democrație și prosperitate să depindă și de fiecare dintre noi.

3

„Absența «legalității socialiste» și faptul că răzburarea împotriva unui comunist învins în lupta pentru putere se extindea adeseori și asupra familiei lui au arătat că activiștii de partid nu erau înclinați să se împotrivescă despotismului lui Ceaușescu. Aproape tot timpul cât a fost la conducere, acesta a tratat statul ca pe domeniul său privat. (...) Ceaușescu însuși s-a bazat tot mai mult pe tradiție ca sursă a puterii sale. (...) Poate că efectul cel mai retrograd al erei comuniste a fost acela de a crea o populație în cea mai mare parte dependentă, care se obișnuise să primească majoritatea celor necesare traiului de la stat. Securitatea și bunăstarea materială ale unei persoane depindeau de conformismul ei politic dovedit în mod inevitabil. Orice sistem democratic care venea după o epocă atât de întunecată ar fi fost mult stânjenit.”

(Tom Gallagher, *România de la comunism încoace*, 2004)

4

Comunicatul în zece puncte al Consiliului FSN (22 decembrie 1989)

Ca program, Frontul propune:

- 1) Abandonarea rolului conducător al unui singur partid – sistem democratic pluralist de guvernământ. (...)
- 3) Separarea puterilor în stat. (...) Nimeni nu mai poate pretinde puterea pe viață. (...)
- 5) Restructurarea agriculturii și sprijinirea micii proprietăți țărănești.
- 6) (...) Eliminarea minciunii și imposturii și statuarea unor criterii de competență și justiție în toate domeniile.
- 7) Respectarea drepturilor și libertăților minorităților naționale și asigurarea deplinei lor egalități cu românii (...)
- 9) Întreaga politică externă să servească promovării bunei vecinătăți, prieteniei, păcii în lume, integrării într-o Europă unită, casa comună a tuturor popoarelor continentului.



O imagine-simbol din noaptea de 1 ianuarie 2007: românii au întâmpinat cu bucurie și speranță intrarea în UE

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Citiți doc. 3 de la pag. 81. Menționați câteva dintre „faptele” care au favorizat longevitatea comunismului românesc și încercați să explicați, pornind de la documentul 1 din pagina alăturată, ce anume a determinat opiniile opuse ale unor dizidenți.
2. Confrunțați relatarea din doc. 2 cu imaginea din pag. 85. Formulați un comentariu.
3. Alcătuiți un text cu conținut istoric în care să folosiți termenii: *dizidență, activist, industrializare, cenzură, cultul personalității*.

PRO MEMORIA!

- Caracterul ilegal al regimului comunist e dovedit prin mecanismele care i-au îngăduit ascensiunea spre putere: presiunea ocupantului străin și promisiunile demagogice.
- În „obsedantul deceniu” al lui Gheorghiu-Dej, sovietizarea s-a realizat după modelul stalinist – represiune și industrializare.
- Despărțirea de Moscova în anii național-socialismului nu a avut decât câteva consecințe favorabile. După 1970, Ceaușescu a lăsat neschimbat regimul politic, concentrând întreaga putere în mâna sa și a familiei sale.
- Evenimentele din decembrie 1989 au reșezat România alături de țările democratice.



Vintilă Făcăianu, Lupta de la Posada, o interpretare modernă a miniaturilor din Cronica pictată de la Viena

1

„Războiul cu otomanii antrena distrugerii considerabile și mari costuri umane și materiale și nu putea fi susținut pe termen mai lung fără asigurarea coeziunii social-politice interne. Dacă această confruntare era lipsită de rezultate decisive erau generate inevitabil tensiuni interne. Una dintre căile prin care asemenea tensiuni puteau fi diminuate sau măcar împiedicate să se manifeste cu toată puterea a fost ideologizarea creștină a războiului antiotoman. Există astfel clare indicii de exaltare a sensului creștin al luptei antiotomane.”

(Bogdan Murgescu, *Istorie românească – istorie universală*, 1994)

Competențe specifice modulului RELAȚIILE INTERNAȚIONALE

*2.1. Construirea unor demersuri de tip analitic cu privire la situații și contexte economice, sociale, politice, culturale.

2.3. Descoperirea constantelor în derularea fenomenelor istorice studiate.

**2.4. Compararea și evaluarea unor argumente diferite în vederea formulării unor judecăți proprii.

*4.3. Analizarea punctelor de vedere similare, opuse și complementare în legătură cu fenomenele istorice studiate.

Spațiul românesc între diplomație și conflict până la începuturile modernității

ȚĂRILE ROMÂNE ÎNTRE IMPERIUL OTOMAN ȘI MARILE PUTERI CATOLICE VECINE

Spațiul românesc reprezintă aria teritorială locuită în majoritate de români și care s-a configurat sub aspect politic din secolul al X-lea până la apariția statelor medievale extracarpatiche. Dincolo de munte, încă „ducatele” menționate de Anonymus trasau contururile Transilvaniei (unde conducea Gelu și mai apoi Gyla), Banatului (lui Ahtum, anterior al lui Glad) și Crișanei (de unde își trăgea puterea Menumorut). Ultimele două, împreună cu Maramureșul, au făcut parte din regatul maghiar, cel dintâi păstrându-și autonomia chiar dacă voievodul era un vasal al coroanei, recrutat dintre nobilii din afara provinciei.

De altfel, în secolul al XIV-lea, aceeași autoritate era prezentă la sud și la răsărit de Carpați, constituirea statului românesc la Curtea de Argeș și Câmpulung, iar ulterior la Baia făcându-se printr-o vigoasă desprindere de o suzeranitate care nu mai era acceptată (la Posada, în 1330 pentru Țara Românească, și după 1359, prin al doilea descălecător, Bogdan, în Moldova).

Configurația vecinătăților lor era deja fixată: două puteri catolice la vest și la nord – regatele maghiar și polonez –, la sud, peste Dunăre, două state slave, moștenitoarele Bizanțului, ele însele cu mari veleități imperiale – Serbia și Bulgaria –, iar spre răsărit tătarii, forța imprevizibilă care năvălise asupra Europei la jumătatea secolului al XIII-lea. După 1354, o altă putere amenințătoare se apropia de Dunăre. Porniți din Asia Centrală, turcii osmanlâi (după numele căpeteniei lor Osman), care își constituiseră un stat și o putere armată a cărei rațiune de existență era expansiunea, măturau din cale șubredele alcătuirii balcanice, Bizanțul, acum umbra imperiului de altă dată, și ce mai rămăsese din marele țarat bulgar, și ajungeau la malurile Dunării.

Așezate în mod fundamental pe apartenența la creștinătate, raporturile internaționale ale Țărilor Române în primele două secole ale stătalității n-au putut ignora ierarhia feudală, lumea căreia îi aparțineau fiind gândită ca un întreg în centrul căruia se găseau puterile imperiale, urmașe ale Romei, regatele și abia pe a treia treaptă voievodatele.

Dependenței instituționale a bisericii creștin-ortodoxe față de Patriarhia de la Constantinopol nu i-a corespuns și o dependență politică. Bizanțul mai era imperiu doar cu numele, basileii săi fiind obligați să plătească tribut sultanilor. Mai constrângătoare erau însă raporturile cu Ungaria și Polonia, care și-au impus, e drept, în situații diferite, suzeranitatea. Relațiile vasalice ale Țării Românești față de coroana maghiară s-au perpetuat practic până la căderea Ungariei (1541) și au cunoscut, ca într-o familie, momente de concordie, conflicte vehemente sau ignorarea reciprocă.

Urmașii lui Bogdan, în mod special Petru I Mușatinul, au anihilat pretențiile de suzeranitate ale regelui maghiar asupra Moldovei, construind relația similară cu regatul Poloniei (la Lvov, în 1387).

Evoluții foarte interesante au marcat relațiile Țării Românești cu coroana maghiară în vremea domniei lui Mircea cel Bătrân (1386-1418). Încă de la 1389-1390, când domnitorul de la Argeș semna tratatul cu regele Poloniei, percepția la curtea sa era că cea mai mare primejdie vine dinspre Ungaria. Câțiva ani mai târziu, situația s-a schimbat radical și a doua direcție în politica externă românească a început să se contureze. „Furtunosul” Baiazid ajunsese la Dunăre, astfel că, pentru Mircea, problema definirii raporturilor cu Poarta era una de viață și de moarte. Două concluzii par a se fi impus încă de atunci: că orice rezistență este imposibilă fără aliați și că, în fața unui adversar redutabil, armele diplomației pot fi cele mai eficiente.

După bătălia de la Baia, consecința a conflictului moldo-maghiar pentru Chilia, și mai cu seamă după bătălia de la Vaslui, și Moldova își va revizui politica alianțelor, apropiindu-se de Ungaria, cu al cărui rege, Matia Corvin, Ștefan cel Mare a încheiat un tratat.

Este însă dincolo de îndoială și faptul că Țara Românească a fost, mai cu seamă în secolul al XV-lea, un câmp al înfruntării otomano-maghiare, cu succese trecătoare de o parte sau alta. Mai multe evenimente îndeobște cunoscute o probează. Astfel, lăncușii de Hunedoara, voievodul transilvan și guvernatorul Ungariei, a impus pe tronul celor două țări românești domni care să-l susțină în lupta antiotomană (pe Vlad Dracul sau Vladislav al II-lea în Țara Românească și pe Bogdan al II-lea în Moldova). Modelul a fost reluat douăzeci de ani mai târziu de Ștefan cel Mare. Și într-un caz și în celălalt eșecul a fost evident. Particularismul dinastic și opoziția acelei părți a clasei boierești care dorea pacea cu Imperiul Otoman s-au dovedit până la urmă mai puternice.

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Stabiliți, după documentul 1, trei caracteristici esențiale ale luptei antiotomane. Alcătuiți un scurt comentariu în legătură cu fiecare dintre ele.

2. Citiți cu atenție documentele 2 și 3: a) În ce condiții au semnat tratatele cu Poarta cei doi domnitori, Mircea și Ștefan? b) În ce categorie pot fi integrate aceste documente diplomatice din perspectiva Imperiului Otoman? c) Ce avantaje decurgeau din funcționarea lor pentru cele două țări române?



Cea mai veche reprezentare a spațiului românesc, în Tractatus de re militari et machinis bellicis, 1394–1396

2

„Rămas practic singur și forțat de atacurile Angevinilor (1416), dar mai ales decisiv de expediția sultanală din prima parte a anului 1417, când totuși sultanul nu a îndrăznit (...) să înainteze pe pământul Țării Românești, oprindu-se la Giurgiu, Mircea a recurs la soluția negociată, inaugurând o politică ce va face carieră în istoria românească.

Așadar, la începutul secolului al XV-lea, Mircea a trebuit să accepte «alianța inegală» cu Poarta – acceptând plata regulată a tributului, interpretat de el doar ca un preț al păcii. Soluția negociată, urmând unor lupte îndelungate și redutabile, aducea Țării Românești statutul de aliat. Țara își conserva instituțiile, pământurile, clasa dominantă, credința, limba și legile în schimbul unui tribut și al alianței politico-militare.”

(M. Maxim, în *Marele Mircea Voievod*, 1987)

3

„Aprecierea păcii moldo-otomane din 1486 trebuie să țină cont de interpretarea dată acestui acord de cele două tabere și de clauzele stipulate. (...) Otomanii le considerau unilaterale, revocabile și provizorii. Nu era vorba de un act bilateral, negociat de pe poziții de egalitate de către cei doi parteneri, ci doar de un privilegiu pe care sultanul îl acorda, temporar, unui suveran creștin.”

(O. Cristea, *Pacea din 1486*, 2004)



Gh. Adoc, Omagiu lui Ștefan cel Mare

RELAȚIILE ROMÂNNO-OTOMANE ÎN SECOLUL AL XV-LEA

Raporturile româno-otomane reprezintă capitolul cel mai semnificativ al politicii externe a Țărilor Române, atât prin durată, cât și prin complexitate și consecințe. Istoriografia ultimelor două secole s-a aplecat cu precădere asupra marilor figuri ale rezistenței antiotomane. Este însă de observat că niciunul dintre aceștia nu a luptat tot timpul domniei cu oștile sultanului (ar fi fost și imposibil, date fiind resursele limitate ale Țărilor Române, dar și ale aliaților lor potențiali) și că de multe ori înțelegerile reciproc acceptate au precedat și au urmat conflictului militar. Într-o domnie lungă de 47 de ani cât s-a aflat în fruntea Moldovei, Ștefan a plătit tribut în primii 15 ani. Într-o conjunctură pe care a considerat-o favorabilă a refuzat îndeplinirea obligațiilor financiare față de Poartă, s-a luptat la Vaslui și a câștigat; a pierdut însă la Războieni în fața oștilor sultanului. Și-a păstrat tronul, pentru că cetățile sale au rezistat. După o scurtă perioadă de acalmie, Baiazid al II-lea a reluat ofensiva împotriva Moldovei, reușind să cucerească Chilia și Cetatea Albă, cetățile de la Nistru și gurile Dunării. Prejudiciată era nu numai Moldova, dar și Polonia, care astfel putea fi mai ușor atacată. În consecință, regele Cazimir al IV-lea s-a alăturat puterilor antiotomane, dar lipsa mijloacelor l-a determinat și pe el și pe urmașii săi să abandoneze proiectul recuceririi cetăților pierdute. În anii 1486 sau 1489, după negocieri, Ștefan s-a recunoscut vasal al Porții și a acceptat din nou plata tributului. Deși a rămas până la sfârșitul domniei (2 iulie 1504) consecvent politicii sale antiotomane, a reînnoit înțelegerile cu Poarta, Moldova fiind cuprinsă (de fapt, alături de Țara Românească) în tratatul ungaro-turc din 1503 (cu obligația de a acoperi tributul și alte servicii).

Această discuție lămurește și motivele pentru care Imperiul Otoman nu a transformat în pașalâcuri Țările Române. În urmă cu mai bine de 50 de ani, profesorul P.P. Panaitescu a lansat o teorie în general acceptată. Valahia și Moldova nu s-au aflat pe calea regală a înaintării trupelor sultanului spre Europa Centrală, un drum ce pleca de la Adrianopol spre Sofia, Niș, Belgrad și Viena, teritoriile din preajmă fiind de regulă integrate. Este notoriu că cel puțin în două rânduri, după domnia lui Neagoe Basarab (1522) și în vremea campaniei antiotomane a lui Mihai Viteazul (1595), Țara Românească s-a aflat foarte aproape de acest statut. Nu putem ignora nici faptul că Valahia a plătit tribut din vremea lui Mircea cel Bătrân sau a primilor săi urmași, după 1415, iar Moldova din timpul lui Petru Aron, în 1456. Nu este mai puțin adevărat că ostilitățile româno-otomane au început cu refuzul declarat al domnitorilor noștri de a acoperi obligația de a plăti tribut, dublat de conștiința că rezistența, chiar și împotriva unui dușman atât de puternic, este posibilă. 7 campanii conduse de sultani (3 asupra Valahiei, 3 asupra Țării Românești și una împotriva Transilvaniei) s-au succedat în secolele XIV-XVI și, în pofida rezultatelor lor, de cele mai multe ori favorabile otomanilor, situația de fapt, de țări tributare, nu a fost schimbată.

1

„Secolul al XVI-lea este unul de turmă în istoria europeană, care a înregistrat efectele revoluției atlantice și deopotrivă ale supremației otomane. (...) Noua dinamică continentală a cuprins în sfera ei și Țările Române care înregistrează toate seismele provocate de fenomenele civilizației moderne. Ele sunt antrenate în vârtejul confruntărilor politice dintre puterile competitive, monarhia habsburgică, Imperiul Otoman și Polonia (...).

În aceste împrejurări, (...) principatele oferă proprii răspunsuri la noile probleme survenite în urma transformării centrului Ungariei în pașalâc. Așa se explică și aderarea la alianța creștină antiotomană și dialogul cu Sfântul Scaun, aflat la rândul-i în ofensivă spre Răsărit.”

(*Istoria României*, 1998)

2

După opinia lui A Verancics, secretarul lui Ioan Zapolya (1530), sultanul Soliman a recunoscut însemnătatea strategică și militară a Transilvaniei și a renunțat în mod voit la ocuparea sa „ca nu cumva, când ar încerca el să ocupe Transilvania sau Țara Românească sau Moldova, aceste țări să se unească și să se apere în parte prin curse, în parte prin forță, deoarece sunt bine apărate de munți abrupti, de păduri, (...) cu o cavalerie uimitor de numeroasă și o armată țărănească atât de pricepută și atât de dâră în atacarea dușmanului în asemenea locuri grele.”

(*Călători străini*, vol. I, 1968)

3

„Înainte a acestora nimic să nu arătați, nici scule, nici haine, nici boierii tăi să nu se împodobească înaintea lor, ci să te arăți și să te faci înaintea lor sărac și lipsit și nici într-unele să nu te fălești. Ci, când vor veni de la dâșii soli mari și vei gândi să trimiți înaintea lor și să le faci cinste, făle-o numai cu bucate și cu băutură, iar altă cinste sau avuție să nu arăți înaintea lor, (...) să nu le arăți avuția ta, ci încă mai vârtos să o ascunzi de dâșii. Și până ai avere în mâinile tale, tot le dă, că toată înțelepciunea lor este avuția. Și când vin la voi, să-i păziți cu bucate și cu băutură dar destul și cu cuvinte bune. Iar nu cu cuvinte de taină și cu vorbe care sunt ascunse, ci cu vorbe proaste, că eu cât am socotit, așa am aflat să fie mai bine.”

(*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie, 1520*)

4

Boierii munteni se adresează boierilor din Moldova (5 septembrie 1599)

După ce le spun că Mihai Vodă a luat în urmă cu câteva zile steag de la sultan și că turcii „tot cu înșelăciune vor să facă” și că din nou e primejdie să-i calce și să pună un turc drept domn, boierii adresează o rugămintă: „Ci acum iar vă rugăm și vă cerem să rugați pe domnul vostru, pe Ieremia, să nu ne lase să pierim. Să se roage prealuminatului craiului leșesc, că înțelegem cum s-a milostivit de au scos Țara Moldovei din mâna tătarilor. Cu aceea ne rugăm și noi să facă pomană și să fim și noi sub aripile luminatului, măriei sale, craiul leșesc, căci ne-am săturat de măria sa Mihai Vodă, că ne mânăncă și ne-a mâncat cu totul.

Și cum veți face, nevoiți să faceți curând, ca să poată ieși acest tiran din mijloc, căci de-ar ieși el toată lumea ar fi în pace, numai acum pentru Mihai Vodă se fac toate vrăjbele.”

(*Istoria României în texte*)



Neagoe Basarab și familia sa, tablou votiv din biserica episcopală de la Curtea de Argeș

5

Mihai refuză să lase Ardealul împăratului Rudolf al II-lea (1600)

„Eu am luat Ardealul riscându-mi pentru aceasta trupul și viața. Eu am nădăjduit că Măria Sa împăratul roman îmi va da confirmarea. Însă el vrea să mă alunge din Ardeal. Eu l-am slujit nu cu teamă, ci din dragostea ce o am față de creștinătate. (...) Împăratul roman îmi trimite drept cinstitie trei coli de hârtie pline de venin, rușine și batjocură. Voi trimite pretutindeni această scrisoare a Majestății sale, ca să vadă toată lumea bătaia de joc și nerecunoștința.”

(*Istoria României în texte*)



Gh. Adoc, Voievodul Unirii

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

- Citiți cu atenție documentul 1 și răspundeți la următoarele întrebări: a) Care sunt puterile competitoare în lupta pentru dominația în sud-estul continentului în secolul XVI? b) Care sunt răspunsurile pe care le caută principatele după transformarea Ungariei Centrale în pașalâc?
- Motivați afirmația subliniată în documentul 3. Stabiliți cel puțin două situații în care statutul Țărilor Române a depins decisiv de concesiile materiale și teritoriale acceptate.
- Vi se pare întemeiată temerea autorităților otomane, așa cum apare în documentul 2? Cum a funcționat relația între cele trei țări în plan politic înainte de 1541? Formulați un răspuns și motivați-l într-o expunere orală.
- În zilele în care Mihai Viteazul pregătea campania din Transilvania, un grup de mari boieri, în frunte cu mitropolitul, se adresează, prin intermediari, regelui polon cu propunerile prezentate în documentul 4. Considerați că: a) a fost un act de trădare; b) a fost un aranjament tactic al lui Mihai menit a convinge autoritățile poloneze că forța sa e neînsemnată, spre a-i facilita victoria de la Șelimbăr; c) a fost o dovadă că, într-un moment complicat și care se putea termina în orice fel, boierii au vrut să se asigure din toate părțile. Alegeți răspunsul care vi se pare corect. Considerați că în situații de criză politică, clasa conducătoare trebuie să-și urmeze necondiționat liderul sau că este de preferat să aibă la dispoziție un avantaj larg de alternative?
- Citiți documentul 5. Alcătuiți portretul voievodului, insistând, din perspectiva secolului în care trăim, asupra unui punct forte și a unui punct slab.

1

Secolul al XVII-lea reprezintă o perioadă distinctă în istoria țărilor române, fixată între două limite istorice, domnia lui Mihai Viteazul și instaurarea domniilor fanariote.

În acest interval s-a impus tot mai pregnant linia politică de raliere a Țării Românești și Moldovei în jurul Transilvaniei în forma unor raporturi interdependente materializate sub forța unei alianțe. Secolul al XVII-lea înregistrează după 1683, odată cu recesiunea otomană, o semnificativă evoluție spre politica de eliberare de sub dominația Imperiului Otoman.

(*Istoria României*, 1998)



Carrier-Belleuse, Mihai Viteazul
(Piața Universității, București)

2

Dorința lui Matei Basarab de a lupta împotriva otomanilor rezultă și din discuțiile sale cu vicarul patriarhal la 1640. „Numitul domn mi-a spus în mai multe rânduri: cum este cu putință ca principii creștini să n-aibă nicio milă față de atâția creștini care se află sub tirania turcilor. Un lucru e sigur, cei doi domni [Matei Basarab și Vasile Lupu] sunt gata de a se răscula împotriva turcilor dacă ar fi încurajați de principii creștini. Fiecare dintre ei a declarat că poate ridica la primul sunet de goarnă 25.000 de soldați.”

(*Călători străini*,
vol. V, 1975)

ȚĂRILE ROMÂNE SUB SUZERANITATE OTOMANĂ ÎN SECOLELE XVI-XVII

Căderea Țărilor Române și a Transilvaniei sub suzeranitate otomană în prima jumătate a secolului al XVI-lea a avut drept consecință imediată creșterea la proporții până atunci necunoscute a tuturor obligațiilor asumate față de puterea otomană: tributul, peșcheșurile (darurile), dar și rușfeturile (mita), la care se adăugau obligații noi – de aprovizionare, de transport și de muncă. Toate acestea au provocat, cu deosebire în Țara Românească, puternica ripostă condusă de Mihai Viteazul în anii 1594-1595.

În plan politic și militar, controlului sever asupra politicii externe i s-a adăugat, împotriva recunoașterii autonomiei, amestecul în treburile interne. În contextul conflictului prelungit cu Imperiul Habsburgic, Poarta a asigurat legătura între Crimeea și Ungaria superioară printr-un lanț de kazale (raiale), toate smulse Țărilor Române sau cu o populație majoritară românească: Bugeacul (Moldova sud-estică), Brăila, Turnu, Giurgiu, dar și Timișoara, Lipova și Cenadul cu teritoriile din jur.

Conflictul otomano-habsburgic a continuat în cadrul mai larg al cruciadei târzii și al Contrareforme, forțelor politice interesate să-și asigure poziții în Europa răsăriteană adăugându-li-se și Polonia, care mai devreme sau mai târziu avea să ajungă la propria ei confruntare cu Poarta. În această conjunctură, Țările Române și Transilvania și-au putut dezvolta propriul lor proiect politic, care nu excludea alianța cu marile puteri din regiune, dar nici nu lua în considerare exclusiv varianta supunerii nelimitate în fața lor într-un viitor favorabil îndepărtării dominației turcești.

Participarea celor trei țări din spațiul românesc la Liga creștină (Sfântă) și la războiul antiotoman (1593-1606) a reprezentat cadrul în care s-a afirmat Mihai Viteazul, promotor al schimbării statutului Țărilor Române, inclusiv prin reunirea lor sub o singură autoritate. Din păcate, împotriva sa au acționat forțe redutabile: Habsburgii, care doreau să stăpânească singuri Transilvania, proiectul regatului polonez de expansiune spre a atinge țărmurile Mării Negre, imposibil de realizat fără subordonarea Moldovei (reușită în vremea Movileștilor), dar și a Valahiei. Opoziția nobilimii maghiare față de un principe venit de peste munte a închis cercul intereselor ostile lui Mihai și i-a grăbit sfârșitul. Opera lui politică nu s-a stins însă odată cu dispariția sa, influențând relațiile internaționale în spațiul românesc în tot secolul următor.

Mai întâi, Imperiului Otoman i-au trebuit aproape 20 de ani ca să readucă din nou sub ascultarea sa țările intra și extra carpatice. Vreme îndelungată, solicitările Porții nu au mai atins cotele înregistrate (mai cu seamă în Valahia) spre sfârșitul secolului al XVI-lea. Înfrângerile suferite pe câmpul de luptă au obligat Poarta otomană să-și diversifice și să-și rafineze mijloacele de influență.

Un mare număr de familii grecești au venit în Țările Române, au cumpărat pământ și și-au construit reședințe într-un timp relativ scurt (cu deosebire în vremea Mihneștilor, după 1620), ajungând să dețină poziții cheie în sfatul domnesc și în conducerea bisericii. Domniile „restauratoare” ale lui Matei Basarab (descendent al Craioveștilor) și chiar a lui Vasile Lupu (un albanez care și-a luat la urcarea pe tron numele împărătesc Vasile) au consacrat sfârșitul preponderenței boierimii străine, e drept în schimbul unei consistente majorări a tributului, deși și unul și celălalt au acceptat în preajma lor demnitari de această origine.

Mai apoi, epoca lui Mihai Viteazul a afirmat alianța dintre cele trei țări, utilizată în cursul secolului al XVII-lea tot ca o armă, mai puțin de luptă directă, deschisă împotriva Porții, cât, mai cu seamă, ca forță eficace de presiune pentru menținerea statu-quo-ului și pentru consolidarea autonomiei. Tratatul de alianță dintre Racoczești și voievozii Valahiei și Moldovei au ținut departe Poarta și au asigurat semnatarilor (Matei Basarab și Vasile Lupu) domnii îndelungate. Câțiva ani mai târziu, alianța lui Gh. Racoczi al II-lea, principe al Transilvaniei, cu Constantin Șerban și Mihnea al III-lea, domni ai Țării Românești, precum și cu Gh. Ștefan, urmașul lui Vasile Lupu, își păstra caracterul antiotoman și se manifesta inclusiv sub forma unor răscoale împotriva Porții, reprimare de sultan cu ajutorul tătarilor.

În fine, Țările Române au beneficiat și de contextul conflictului antiotoman al celor două puteri apropiate, Austria habsburgică și Polonia, ducând astfel încă din secolul al XVII-lea o politică sinuoasă și nu de puține ori contradictorie, dar care urmărea să folosească aceste vecinătăți exclusiv în direcția slăbirii autorității suzerane și sporirii autonomiei.

3

În contextul conflictului otomano-polon din anii 1672-1673, trupele sultanului pierd bătălia de la Hotin. După luptă, regele Ian Sobieski negociază cu Grigore Ghica și Ștefan Petriceicu (fost și din nou domn al Moldovei) ocuparea țării. Grigore Ghica pleacă la turci, iar boierii rămași cu Petriceicu „au început a se ruga să-i lase pe acasă, să-și ia femeile și copii, să nu-i ia tătarii”. Petriceicu nu-i credea și nu voia „să-i slobozească”, zicând că și oastea leșească (poloneză) vine multă. Iar Miron (Costin) logofătul a răspuns „Ori să fie voia domniei sale, ori să nu fie, noi nu vom lăsa casele să le ia tătarii”. Și s-au închinat și i-au zis „Să fie măria ta sănătos” și au ieșit afară. Și așa toți boierii și căpitani au purces a se închina și au ieșit afară...

(Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Precizați, după documentul 1, care au fost direcțiile principale ale politicii externe în spațiul românesc în cursul secolului al XVII-lea.
2. Analizați, discutând în grupe de 4-5 elevi, atitudinea marilor boieri în contextul victoriei poloneze de la Hotin. De ce nu l-au urmat boierii pe Petriceicu? De ce s-au întors pe la casele lor? Ce semnificație putem atribui gestului lor? Avea caracter conjunctural? Trăda o mentalitate ancestrală? Era o dovadă de încredere în Miron Costin? Alcătuiți apoi, fiecare dintre voi, un text de 10-15 rânduri cu acest subiect.



Matei Basarab
(portret din biserica
mănăstirii Arnota)



Vasile Lupu
(detaliu din tabloul votiv
de la Trei Ierarhi, Iași)

PRO MEMORIA!

- Relațiile internaționale ale Țărilor Române și Transilvaniei au fost determinate în Evul Mediu de factorul confesional.
- Parte a creștinătății, Țara Românească și Moldova au înfruntat Imperiul Otoman, reușind să-și păstreze autonomia în schimbul plății regulate a tributului.
- Acest statut politic s-a datorat și susținerii de care s-au bucurat promotorii săi din partea regatelor catolice vecine (de regulă, prin relațiile de vasalitate ale Țării Românești cu Ungaria și ale Moldovei cu Polonia)



Istoricii consideră că 16 iulie 1683, ziua când a fost despresurată Viena asediată de turci și a început expansiunea Imperiului habsburgic, marchează unul din cele 10 evenimente care „au zguduit lumea” (*„L’Histoire” nr. 268, sept. 2002*)

1

Principala trăsătură care deosebește epoca fanariotă de cele premergătoare este noul caracter al dominației otomane, mult mai apăsător atât din punct de vedere politic, cât și economic. Cu instaurarea fanarioților, Principatele sunt complet integrate sistemului politic și militar otoman, încetând a mai avea o politică externă și o diplomatie proprie.

Conștienți de greutatea menținerii unei identități politice proprii într-o zonă geopolitică atât de divizată, boierii s-au străduit să internaționalizeze problema Principatelor, transformându-le în state neutre tampon, menite a preveni ciocnirea intereselor divergente ale Rusiei, Austriei și Turciei.

(Vlad Georgescu, *Istoria românilor*, 1989)

2

„Pentru intelectualii români, anul 1848 a marcat triumful ideii de națiune. În Moldova și în Țara Românească, ei au căutat să desființeze protectoratul rus și să restabilească echilibrul istoric cu Imperiul Otoman, în vreme ce în Transilvania, Banat și Bucovina și-au propus să unească pe toți românii într-un stat autonom. Dar astfel de gânduri contraveneau pragmatismului Rusiei și Austriei.”

(*Istoria românilor*, 1998)

România și concertul european. De la „criza orientală” la marile alianțe ale secolului XX

SPAȚIUL ROMÂNESC ÎN SECOLUL LUMINILOR

Despresurarea Vienei, datorită intervenției surprinzătoare a regelui polonez Ian Sobieski, a avut consecințe excepționale. Succesul repurtat sub zidurile vechiului burg a apropiat mai bine de un secol două tinere puteri, Austria habsburgică și Rusia Romanovilor, de acum încolo într-o mare alianță antiotomană.

„Criza orientală” odată începută avea să-și arate urmările și asupra spațiului românesc. Starea conflictuală austro-ruso-otomană, dar mai cu seamă cea ruso-otomană, prelungită până la sfârșitul Primului Război Mondial, a cuprins nu mai puțin de 11 înfruntări armate majore, dintre care primele șase până la 1812, și arată clar o criză importantă – succesiunea Imperiului Oriental și eventuala partajare a moștenirii între competitori.

Într-o primă fază, Curtea de la Viena a înscris puncte importante, împingând forțele otomane până la linia Carpaților. Transilvania astfel eliberată primea în 1691 „Diploma Leopoldină”, care consacra națiunile privilegiate și „religiile recepte”.

Diminuat teritorial și în plin conflict cu noile puteri creștine, Imperiul Otoman a încredințat Principatelor, devenite acum teritorii de frontieră, misiuni noi, care comportau loialitate absolută: observarea atentă a mișcărilor inamicului și capacitatea de a disponibiliza resurse materiale și umane mult sporite față de trecut, în eventualitatea unui conflict armat, în cursul căruia defecțiuni precum cea a lui Dimitrie Cantemir erau de neconceput.

Pentru că elitele boierești autohtone și principii ridicați din rândurile lor nu se mai bucurau de încredere, Poarta a hotărât să-i înlocuiască pe domnitorii autohtoni cu fanarioți, o aristocrație greacă de dregători, mai ușor de controlat pentru că funcționa de secole în slujba Imperiului. Străini după nume (deși unii dintre ei se înrudeau în antecedente îndepărtate cu familii domnitoare din Principate, iar alții proveneau chiar din familii boierești indigene), fără a ști uneori limba țării și fără a avea relații cu elitele autohtone, ei ar fi trebuit să fie slujbașii perfecți ai unui Imperiu în stare de război și de criză.

Statutul fanarioților și-a arătat însă de la început ambiguitatea. Însărcinați de Poartă cu misiuni precise, asupra lor apăsa în primul rând moștenirea greco-bizantină, care-i îndrepta spre un ceremonial fastuos, care ascundea condiția lor reală.

Dar asupra lor acționa și succesiunea voievodală românească, potrivit căreia, înăuntrul țării sale, puterea domnului era nelimitată. În pofida cerințelor din ce în ce mai insistente și imperative ale Porții, a incertitudinii permanente cu privire la durata mandatului lor și, nu de puține ori, a ostilității elitelor autohtone, unii dintre ei, precum Constantin Mavrocordat (cu 10 domnii alternative în Valahia și Moldova în anii 1730-1769) sau Alexandru Ipsilanti (cu doar 3 domnii între 1774 și 1797), au încercat să racordeze Principatele la secolul luminilor, înfăptuind o politică de reforme nu întotdeauna finalizată. Întărirea autorității centrale și sporirea capacității economice a contribuabilului răspundeau însă în egală măsură și presiunii autorităților otomane, interesate în fond să-și asigure din Țările Române un volum cât mai mare de resurse și de servicii.

În acest context, elitele boierești vor declanșa o mișcare petițională adresată inițial Rusiei, ulterior Austriei, iar la începutul secolului următor și Franței napoleoniene. Programul încorporea critica severă a regimului dominației turco-fanariote și prezenta o gamă largă de soluții, de la încorporarea Principatelor Rusiei țariste și ortodoxe, la consolidarea autonomiei sau, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, la dobândirea independenței. Concomitent cu mișcarea petiționară din Principate, corifeii Școlii Ardelene formulau, la un secol după „Diploma Leopoldină” (1791), „Supplex Libellus Valachorum”, o sinteză a programului național al românilor transilvăneni, consecința iosefinismului în climatul generos al Revoluției franceze, cu același succes ca și acțiunile elitelor boierești de peste munți.

UNITATE ȘI INDEPENDENȚĂ

Perioada 1821-1848, care deschide epoca modernă în Principate, a consacrat noi dezvoltări. Mișcarea lui Tudor Vladimirescu a pus capăt dominației turco-fanariote și a restabilit domniile pământene. Declanșarea unui nou conflict ruso-otoman, de data aceasta pentru eliberarea Greciei, a consfințit protectoratul rus asupra Țărilor Române, a redat Valahiei teritoriul fostelor kazale (raiale) de la Dunăre și a eliberat comerțul românesc de povara „monopolului otoman”.

Brătienii, Goleștii, Bălceștii, dar și Kogălniceanu și Cuza vor iniția regenerarea în Țările Române. Revoluția de la 1848 s-a declanșat la Iași, la sfârșitul lui martie, și la Izlaz, în iunie, după revoluția de la Paris. Programele adoptate reprezentau liberalismul european (cu un mare accent pe libertățile individuale), spre Franța și Anglia îndreptându-se toate speranțele guvernului provizoriu din capitala Valahiei.

Din păcate, nu posibili aliați occidentali, aflați prea departe și având alte interese, au hotărât soarta Revoluției, ci antanta ruso-otomană, interesată să păstreze statu-quo-ul de la Dunăre.



Alexandru Moruzi îl primește pe ambasadorul Angliei la Constantinopol (19 iulie 1794)

3

„Înălțimea voastră [domnul Constantin Mavrocordat], ne mustrăți pentru darurile date, dar altfel nu putem face nimic, nici nu e bine să nu dăm căci poarta marelui vizir și cei din jurul lui sunt nemărginit de lacomi. Când vor ceva, prima propunere o fac cu blândețe, apoi încep ocările, forța, amenințările, încât nu te poți opune.”

(Reprezentanța diplomatică a Moldovei la Constantinopol, 1985)

4

Un boier din Buhuși își trimite copilul să învețe la Paris. Peste un timp, dorește să facă și el călătoria. La sugestia soției își face haine europenești, pe care le îmbracă după multe discuții. La frontiera austriacă un prim șoc. Pentru cele trei ocale de tutun pe care le avea în bagaj, vameșul austriac îi cere o taxă. De unde să știe el, venit dintr-o țară unde boierii nu plăteau nici un fel de dări și unde habar n-aveau de lege și de regulament că „așa se trăiește în lumea civilizată”.

(N. Gane, Scrieri, în Istoria României în texte)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Întâmplări de genul celei relatate de N. Gane se repetă și azi, după intrarea României în UE. Stabiliți trei domenii de impact al tradiției românești cu modernitatea europeană și descrieți consecințele.

1

Între 7-17 octombrie 1860, principele Al. Ioan Cuza a făcut o vizită sultanului, Abdul Mejid (1839-1861). Dimitrie Bolintineanu care a descris călătoria face următoarele aprecieri:

„Vizita Măriei sale, deși subordonată voinței Europei, are alura unei întrevederi a doi suverani, dintre care cel mai interesat în chestiune este Împăratul otomanilor. Niciodată în cazuri de acestea, Poarta nu a exprimat atâta dorință de a vedea un domn român în capitala Turciei, niciodată nu a oferit mai multe onoruri aleșilor românilor, însă niciodată un domn nu a arătat mai multă demnitate, mândrie națională și mai puțină grabă de a face această vizită impusă de tratate.”

(D. Bolintineanu,
*Călătoria domnitorului
Principatelor Unite la
Constantinopol, 1860*)

2

Înainte de a primi scrisoarea marelui vizir Fuad-Pașa, Cuza scrisese unui alt înalt oficial otoman, explicându-i de ce a fost nevoie să secularizeze averile mânăstirești și la sfârșit adăugase aceste cuvinte care rezumau situația: „În această chestiune, Alteță, eu nu sunt principele românilor, eu sunt România însăși.”

(C. C. Giurescu,
Viața și epoca lui Cuza-Vodă, 1966)



*Intrarea armatei române în Dobrogea
(litografie de epocă cu caracter alegoric)*

Și în Imperiul Habsburgic s-a desfășurat câte o revoluție în fiecare provincie românească (în Banat, în Transilvania sau în Bucovina), în general dirijate de imperativul afirmării naționale, dar și aici, precum și în Principate, unitatea românească a întâmpinat multe dificultăți, ca și aceea dintre națiunile oprite (români și maghiari), astfel că, în cele din urmă, Habsburgii și Romanovii și-au impus autoritatea. Absolutismul reînnoit se întoarce în Transilvania, ca și huilul regim regulamentar în Principate.

Intrate mai cu seamă sub aspect economic în sfera de influență a Occidentului (o dată cu liberalizarea comerțului ca urmare a Tratatului de la Adrianopole), războiul Crimeii a așezat Țările Române sub o nouă influență politică și a impus o structură a alianțelor pentru o durată mai lungă a istoriei. Victoria Imperiului Otoman (aliat cu Anglia și Franța) și înfrângerea Rusiei au creat o situație nouă. Diplomația de la Paris a reactivat „chestiunea românească”, întrucât un stat latin tampon la gurile Dunării și la Marea Neagră ar fi zăgăzuit Rusia în expansiunea ei spre vest, n-ar fi deranjat prea tare Poarta (formula aleasă oferea doar unirea legislativă, oricum în vigoare și în vremea Regulamentelor Organice) și ar fi dat câștig de cauză boierimii liberale, animatoarea „partidelor naționale” în disputa cu susținătorii vechiului regim. În plus, înlocuirea protectoratului rusesc cu garanția colectivă a Marilor Puteri deschidea un dialog politic care nu putea fi decât în interesul Principatelor.

Victoria Franței asupra Austriei (1859), care consolida hegemonia lui Napoleon al III-lea asupra continentului, dar și reacția foarte viguroasă a lui Cuza a convins Marile Puteri că Principatele sunt suficient de mature ca să-și asume unirea deplină și le-au acordat-o.

Ulterior, primii ani ai lui Carol I, dominați de instabilitatea politică și chiar de o „criză dinastică”, trădează chiar o anumită izolare a României. Reticent față de elitele politice autohtone, noul principe corespundea frecvent cu tatăl său aflat la Sigmaringen, de la care primea principalele îndrumări.

În cele din urmă va înțelege că, de fapt, credibilizarea sa era strâns legată de dobândirea independenței țării.

Dar „Declarația de independență” (9 mai 1877) a fost întâmpinată cu răceală sau chiar indiferență în Europa, iar Rusia, care semnase o convenție militară pentru ca trupele ei să ajungă de pe teritoriul nostru în Balcani, se ferea să accepte orice formă de cooperare. Avea s-o impună, în cele din urmă, impasul la care s-a ajuns în luptele de dincolo de Dunăre și asediul eșuat al Plevnei.

Jocul complicat al intereselor Marilor Puteri ne-a recunoscut independența, dar cele trei județe din sudul Moldovei au fost realitate Rusiei, iar articolul 7 al Constituției a trebuit să fie modificat (e drept, nu în sensul dorit). Deteriorarea relațiilor cu Rusia a apropiat România, acum independentă, de o mare alianță, gruparea Puterilor Centrale (Germania, Austro-Ungaria și Italia), după vizite succesive la Viena și Berlin ale regelui Carol (din 1881) și ale primului ministru Ion C. Brătianu. Era însă răul cel mai mic ca între două puteri amenințătoare să te aliezi cu una împotriva celeilalte.

În preajma Primului Război Mondial, după încheierea celor două conflicte balcanice care aveau să stingă practic „criza orientală”, România era o țară stabilă, în plină creștere economică, membră a unei alianțe redutabile. Viitorul ei depindea însă de reunirea tuturor românilor în granițele unui singur stat național.

Constituirea Triplei Înțelegeri (Antanta), în 1907, a dat naștere unei noi alianțe politice, care într-un viitor apropiat avea să-și dispute întâietatea cu gruparea Puterilor Centrale. Rivalitatea ruso-austro-ungară pentru Balcani și Europa sud-estică reprezenta oportunitatea de atâta vreme așteptată de diplomația de la București de a-și găsi, într-un viitor conflict generalizat, locul potrivit.

Antanta era dispusă să recunoască drepturile noastre asupra Transilvaniei și Bucovinei, ceea ce explică semnarea, doi ani mai târziu, a convențiilor militară și politică și intrarea noastră în Primul Război Mondial.

3

Legea naționalităților din Ungaria (1868)

„Art. 1 – Deoarece în virtutea unității politice a națiunii, limba de stat a Ungariei e limba maghiară și pentru viitor limba de deliberare și discuție a parlamentului ungar e exclusiv limba maghiară. Legile vor fi create în limba maghiară. Acestea trebuie însă să fie editate în traducerea autentică și în limbile tuturor celorlalte naționalități ce locuiesc în țară. Limba oficială a guvernului țării e și pe viitor în toate ramurile administrației limba maghiară. Art. 26 – Precum până aici fiecare cetățean al patriei, aparține el oricărei naționalități, fiecare comună, fiecare biserică și comunitate bisericească a avut dreptul, întocmai astfel vor avea dreptul de a-și înființa prin mijloace proprii, ori prin asociere, școli primare, secundare sau superioare.”

(*Istoria României în texte*)

4

Între 13 iunie și 13 iulie 1878 s-a desfășurat Congresul de la Berlin. Primul-ministru, Ion C. Brătianu, și ministrul de externe M. Kogălniceanu au transmis Congresului un memoriu în 5 puncte:

„a) Nicio părticică de teritoriu să nu se deslipească de la statul român. b) România să nu servească armatelor ruse ca drum de trecere. c) Principatele României, în puterea drepturilor sale seculare, ia din nou în stăpânire insulele Dunării și gurile Dunării, dimpreună cu Insula Șerpilor. d) România să primească o despăgubire proporțional cu forțele ce a dus în luptă și în forma cea mai corespunzătoare. e) Independența României va fi solemn recunoscută și teritoriul ei declarat neutral.”

(*Memoriile regelui Carol I al României, de un martor ocular*)

5

La 18/30 octombrie 1883, D.A. Sturdza și G. Kolnoky semnează la Viena Tratatul de alianță definitiv româno-austro-ungar:

„Art. 1 – Cele două părți se angajează să nu intre în alianțe una împotriva celeilalte. Art. 2 – Să-și acorde ajutor în cazul unui atac neprovocat. Art. 3 – *Casus foederis* intervine pentru Statul Român numai în cazul atacării Austro-Ungariei. Art. 4 – În cazul unui război purtat în comun să nu încheie pacea separat. Valabilitatea tratatului este de 5 ani.”

(*Politica externă a României, Dicționar cronologic, 1986*)



Oscar Han,
Monumentul Victoriei, Măreșești

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Citiți cu atenție documentele 1 și 2. Precizați care era marea problemă a Principatelor în momentul vizitei lui Cuza. Stabiliți cel puțin o diferență între investitura oricărui predecesor al domnului și aceasta.
2. Observați contradicția sau complementaritatea articolelor 1 și 26 din legea naționalităților (documentul 3). Alcătuiți un comentariu pe acest subiect.
3. Analizați conținutul memoriului în 5 puncte și partea din Tratatul de la Berlin care se referă la România. Motivați diferențele.
4. Cuvintele-cheie ale tratatului austro-ungaro-român sunt *casus foederis*. Aflați-le înțelesul și realizați un comentariu asupra oportunității prezenței lor în text.
5. Imaginați-vă că trăiți în epoca neutralității României (1914-1916) și că sunteți solicitat să rostiți un discurs de susținere pentru unitatea națională. Ce imagine sugestivă ați alege? Redactați-l și prezentați-l colegilor.

ROMÂNIA ÎN SECOLUL EXTREMELOR



La Alba Iulia (1 decembrie 1918)
este citit Actul Unirii

1

„...hotărâți a păstra pacea după atâtea sacrificii (...), președintele Republicii Cehoslovace și Maiestatea Sa Regele României s-au pus de acord pentru a încheia o convenție defensivă...”

Art. 1 – În cazul unui atac neprovocat din partea Ungariei contra uneia din Înaltele Părți Contractante, cealaltă parte se obligă a veni în ajutorul părții atacate. (...) Art. 3 – Niciuna din Înaltele Părți Contractante nu va putea încheia vreoa alianță cu o terță putere fără avizul prealabil al celeilalte.”

*(Alianța defensivă
dintre România și Cehoslovacia –
Mica Înțelegere – 22 aprilie 1921)*

2

„Art. 1 – România și Franța își iau reciproc angajamentul de a nu comite, de o parte și de alta, niciun atac sau invaziune și de a nu recurge de o parte și de alta, în niciun caz, la război. (...) Art. 4 – Dacă toate intențiile pacifice ale Guvernelor român și francez, România sau Franța ar fi atacate fără provocare din partea lor, ambele guverne se vor concerta neîntârziat asupra acțiunilor respective ce ar urma să se exercite în cadrul pactului Societății Națiunilor în scopul salvărdării intereselor legitime naționale, precum și al menținerii ordinii stabilite prin tratate...”

*(Tratatul de prietenie dintre
România și Franța, 10 iunie 1926)*

Conjunctura anilor 1917-1918, „cascada tronurilor” de care între primii a vorbit Tache Ionescu, a adus României beneficii însemnate. Revoluția bolșevică a acordat popoarelor oprimate de vechea monarhie rusă dreptul la autodeterminare și, în virtutea sa, Basarabia s-a unit cu România la 27 martie 1918, împlinind voința națională a Sfatului Țării. Prăbușirea monarhiei dualiste și refuzul hotărât de a nu mai păstra vechea uniune cu Ungaria postbelică a condus la marea operă unificatoare de la Cernăuți (28 noiembrie 1918) și Alba Iulia (1 decembrie 1918), când Bucovina și Transilvania s-au alăturat țării. Participarea României la Congresul de pace de la Paris în calitate de țară învingătoare a fost încununată de recunoașterea Marii Uniri. Actele plebiscitare din 1918 au așezat pentru o perioadă mai lungă România din nou alături de democrațiile occidentale.

Vreme de 20 de ani, în pofida mersului sinuos al relațiilor româno-franceze, această țară a fost marea noastră aliată, întreaga politică externă a urmat modelul ei, în vreme ce marii noștri diplomați – Nicolae Titulescu, I.G. Duca sau Grigore Gafencu – au fost filofrancezi convinși. Cum aveau să o arate relativ repede evenimentele, Franța era doar una din marile puteri ale lumii, din păcate departe de a dispune de forța presupusă, iar caracterul privilegiat al relațiilor noastre reciproce avea să ne coste. Atunci când, după căderea Franței în iunie 1940, România s-a aflat față în față cu agresivitatea dezlănțuită a statelor totalitare german și sovietic și a încercat zadarnic să găsească un aliat puternic, niciuna din combinațiile politice și diplomatice atât de minuțios construite de diplomați nu a mai funcționat.

De la notele ultimative din 26-27 iunie 1940 și până la dictatul de la Viena, România a acceptat cedarea succesivă a Basarabiei și Bucovinei de Nord, a Transilvaniei nord-vestice și a Cadrilaterului (cele două județe din sudul Dobrogei).

Sub presiunea Germaniei, victorioasă în acel moment pe toate fronturile de luptă, erau aduși la cârma țării generalul Ion Antonescu și legionarii (într-o relație politică ce avea să se dovedească de scurtă durată). Alianța cu Germania s-a păstrat și, motivată și de pierderile teritoriale din anul anterior, România a atacat URSS la 22 iunie 1941, până la sfârșitul anului aflându-se în război și cu SUA și Anglia.

După luptele de la Stalingrad, conducătorul statului afirmă că Hitler a pierdut războiul, ceea ce nu l-a împiedicat să rămână alături de el până la sfârșit. Evenimentele de la 23 august 1944 au marcat o spectaculoasă răsturnare. România întorcea armele împotriva Germaniei și aliaților ei și se alătura Națiunilor Unite.

Era însă o socoteală parțial greșită. Noii noștri aliați erau desigur și SUA și Anglia, dar în primul rând URSS, care a impus armistițiul din 12 septembrie 1944, a ocupat teritoriul României și i-a pregătit sovietizarea.

Deși contribuția noastră materială și umană a fost impresionantă, nu ni s-a recunoscut statutul de cobeligerantă și la Paris am negociat tratatul de pace ca țară învinsă (februarie 1947).

În mai 1955, prin semnarea pactului de la Varșovia alături de celelalte țări socialiste din Europa centrală și sud-estică, România oferea consistența cuvenită apartenenței ei la blocul răsăritean, opus democrațiilor occidentale conduse de SUA și de alianța NATO.

Reîntoarcerea la democrație după evenimentele din decembrie 1989 a fost în mod firesc marcată de aspirația României de a se alătura organizației NATO și Uniunii Europene, deziderate încununate în cele din urmă de succes.

Se închidea astfel, la capătul unui nou mileniu, o epocă istorică nu lipsită de incertitudini și contradicții, dar care aducea în cele din urmă România acolo unde de drept și de fapt îi era și îi este locul.

3

„Pentru rezolvarea problemelor care îngrijorează pe Majestatea voastră și întreaga Românie există două posibilități: 1. O abordare tactică, aceasta însemnând să se salveze ce se poate salva, printr-o adaptare la împrejurări pe măsură ce se produc; 2. Calea unei decizii fundamentale – în căutarea unei soluții definitive – și îndeplinirea acestei decizii, chiar cu riscul unor sacrificii. (...)”

A doua cale pe care o pot propune este înțelegerea loială cu Ungaria și Bulgaria. (...) Dacă România, Bulgaria și Ungaria socotesc că nu se pot înțelege, atunci după părerea mea această atitudine (...) le va pedepsi. În acest caz menirea mea nu este să împiedic o astfel de consecință. Situația militară a Reichului s-a dezvoltat într-un mod atât de favorabil încât ne simțim în stare să putem renunța la livrarea petrolului. Orice rațiune dreaptă trebuie să ducă la recunoașterea că o revizuire nu poate fi evitată la infinit și că aceasta va fi cu atât mai mult în avantajul său cu cât va fi mai repede.”

(Scrisoarea lui A. Hitler către regele Carol al II-lea, 15 iulie 1940)

4

„Români, în ceasul cel mai greu al istoriei noastre, am socotit în deplină înțelegere cu poporul meu că nu este decât o singură cale pentru salvarea țării de la o catastrofă totală, ieșirea noastră din alianța cu puterile Axei și imediata încetare a războiului cu Națiunile Unite. (...) Națiunile Unite ne-au garantat independența țării și neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena, prin care Transilvania ne-a fost răpită.”

(Proclamația regelui Mihai către țară, 23 august 1944, după *Istoria României în texte*)

5

„Dragi tovarăși, cetățeni ai țării românești,

Pătrunderea trupelor celor 5 țări socialiste în Cehoslovacia constituie o mare greșeală și o primejdie gravă pentru pacea în Europa, pentru soarta socialismului în lume. Este de neconceput în lumea de azi ca state socialiste să încalce libertatea și independența altui stat. Nu există nicio justificare, nu poate fi acceptat niciun motiv de a admite, pentru o clipă numai, ideea intervenției militare în treburile unui stat socialist frățesc.”

(Cuvântarea lui N. Ceaușescu la mitingul din București – 21 august 1968)



I. G. Duca, Lulu Maniu și N. Titulescu (fotografie din 1931), personalități ale clasei politice românești care s-au străduit să mențină echilibrul atât de fragil al anilor perioadei interbelice

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Citiți cu atenție cele 5 documente. Realizați un eseu cu tema: „Politica externă a României în secolul XX”, urmărind: a) două acțiuni ale diplomației românești în spiritul securității colective în anii interbelici; b) două motive care l-au făcut pe Hitler să se adreseze lui Carol II în vara 1940. c) Stabiliți stilistica proclamației către țară a regelui Mihai și a cuvântării lui Ceaușescu în zilele invaziei din Cehoslovacia. Prezentați cel puțin o asemănare și cel puțin o deosebire între cele două texte. Găsiți cel puțin 3 cuvinte care definesc mesajul fiecărui text și formulați-l.

PRO MEMORIA!

- Afirmarea unității de stat, obținerea independenței și, nu în ultimul rând, Marea Unire ar fi fost imposibile fără susținerea marilor puteri occidentale.
- Raportul de forțe între învingători și învinși la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial a schimbat alianțele României, aducând-o în blocul politic și militar sovietic.
- Anii postdecembriști au marcat reîntoarcerea României în Europa, restaurând alianțele noastre cu țările occidentale.



Ienăchiță Văcărescu (1740-1797)

„Ienăchiță Văcărescu avea toate calitățile unui adânc diplomat; învățat, fin și elocvent, el știa să fie în tot felul amabil.” (...) „Ne place a citi acest memorial al unui bărbat ce joacă un rol eminent printre contemporanii săi și ale cărui fapte politice sunt alternate cu lucrări literare așa de folositoare.”

(Al. Odobescu, *Poezii Văcărești*)

1

„Așadar trebuie să dovedim că dacă voim să fim națiune liberă și independentă, nu este ca să neliniștim pe vecinii noștri, ci ca să ne ocupăm de noi, să ne ocupăm de dezvoltarea noastră ... Noi voim să facem legături cu toate puterile și cu Rusia și cu Austria și cu Turcia vom face legături noi...”

(M. Kogălniceanu, *Declarația de independență*, 9 mai 1877)

2

„În ce mă privește pe mine, cuvântul neutralitate recunosc că nu-l înțeleg. Dacă prin cuvântul acesta vă referiți la relațiile cele mai bune pe timp de pace cu toate puterile, dacă înțelegeți ca noi, țară mică, să nu dăm semnalul unei complicațiuni oarecare, ba chiar să căutăm să împiedicăm o complicațiune, atunci da. Dar când ziceți neutralitate în caz de conflict atunci să ni se spună în ce condiții viitorul război are să se ivească. Când va veni numai atunci vom vedea dacă putem fi neutri sau nu.”

(Petre P. Carp, fragment dintr-un discurs rostit în martie 1889)

*Voci ale diplomației românești din Evul Mediu și până în secolul XX

Așezate într-un spațiu european supus unor presiuni politice și militare permanente, Țările Române și, în ultimii 150 de ani, România, au fost obligate pentru a-și menține integritatea, ființa proprie și cultura să recurgă și la armele diplomației.

Din trecutul medieval avem numeroase informații despre solii repetate la toate curțile statelor vecine și nu numai, purtate de un corp dregătorească specializat, bun cunoscător de limbi străine, eficientizat prin experiența acumulată în timp, discret și foarte loial. Puține nume de anvergură au ajuns până la noi, dar avem șansa ca marii cărturari ai acelor vremuri îndepărtate, precum Dimitrie Cantemir, să fi fost implicați în jocul politic și să fi avut acțiuni sau afirmații memorabile.

„Dumnezeu urăște puterea otomană pentru că ea amenință creștinătatea cu pieirea și această amenințare provine numai din discordia dintre principii creștini. Noi va trebui să plângem cu veșnice lacrimi discordia dintre principii creștini.”

(Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*)

Spre sfârșitul secolului fanariot, o voce mai puțin amintită în vremurile noastre, dar destul de sonoră în epocă, a fost aceea a boierului muntean Ienăchiță (Ianache) Văcărescu.

Mai cunoscut astăzi pentru celebrul său „*Testament*” prin care lăsa moștenire urmașilor săi „creșterea limbii românești și a patriei cinstire”, el a îndeplinit funcții dregătorești importante, a călătorit și a încercat să înțeleagă mecanismele puterii în lumea în care trăia. Pentru aceasta a scris, asemenea lui Cantemir, o „*Istorie a prea puternicilor împărați*”, în fapt o relatare a misiunilor sale diplomatice într-o lume dominată de rivalitatea otomano-ruso-habsburgică.

Interesant este că în acest context de războaie, ocupații străine și memorii politice ale elitelor, gata oricând să schimbe o stăpânire cu alta, înțeleptului boier valah i se pare că mai util pentru noi era să susținem Imperiul Otoman în declin decât să ne înregimentăm unor puteri tinere și nesățioase.

Renașterea românească și începuturile modernității nu se puteau împlini decât printr-o energică descătușare de Imperiul oriental și o apropiere corespunzătoare de valorile lumii liberale occidentale. Aveau să înțeleagă aceasta „pașoptiștii”, autorii programului revoluției de la 1848, și apoi cei ce se vor strădui să-l pună în lucrare în anii care au urmat. Între ei, numeroase personalități cu mari abilități diplomatice, cei care aveau să impună pe agenda de priorități a Occidentului „problema românească”.

„Vreau pacea. Pentru aceasta ne trebuie alianțe și amiciții în toate popoarele fără deosebire. Declar că oricine garantează hotarele României și pe acelea ale aliaților noștri este aliatul nostru de drept. Eu nu fac o alegere între gloanțele care s-ar putea îndrepta. Eu vreau ca România să trăiască. Și va trăi, căci ea nu substituie o ostilitate altei ostilități, ci suprapune o prietenie altei prietenii.”

(N. Titulescu,
Discurs rostit la 18 iulie 1936)

În anii care au urmat războiului Crimeii, când Marile Puteri erau dispuse „să accepte doar unitatea legislativă a Principatelor, alți câțiva pașoptiști aveau să intre în scenă cu contribuții remarcabile.



Ministru de externe în guvernul lui Cuza în vara anului 1859, poetul Vasile Alecsandri, bun prieten cu domnul, nu va ezita, în pofida vieții tihnite pe care i-a plăcut s-o trăiască, să meargă pe câmpul de luptă din nordul Italiei și să-i caute acolo pe împăratul Napoleon al III-lea, pe regele Piemontului Victor-Emanuel și pe Camillo Cavour, artizanul unității italiene, într-o ambasadă memorabilă pentru recunoașterea dublei alegeri a lui Al. Ioan Cuza.

Între marii diplomați ai domniei lui Carol I, un rol eminent l-au avut Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu, din Partidul Liberal, și Petre P. Carp și Titu Maiorescu, din gruparea conservator-junimistă.

Numele lui Mihail Kogălniceanu a rămas legat definitiv de proclamarea independenței naționale la 9 mai 1877. Inițial un răspuns la interpelarea deputatului liberal Nicolae Fleava, discursul său a rezumat într-o formă concisă și foarte accesibilă trecutul relațiilor otomano-române. Moțiunea camerelor reunite avea să fie adusă la cunoștință principelui Carol a doua zi (10 mai 1877).

Primul Război Mondial și perioada interbelică au evidențiat alte mari personalități care, în țară și, ulterior, în străinătate, au susținut cu talent și patriotism cauza românească.

Două personalități legate nu numai printr-o strânsă prietenie și devoțiune, dar și prin relația de la profesor la elev care i-a apropiat atât de mult sunt Take Ionescu și Nicolae Titulescu.

Nicolae Titulescu, eminent jurist, a parcurs o carieră diplomatică excepțională. Negociator și semnatar al Tratatului de pace cu Ungaria (4 iunie 1920), el a dominat politica externă vreme de aproape un deceniu, fiind Președinte al sesiunii anuale a Societății Națiunilor doi ani consecutiv (1930 și 1931) și ministru de externe (1927-1928, 1932-1936, sub guverne național-țărănești și liberale, fapt rar în epocă). Adept consecvent al politicii de securitate colectivă, de numele lui Titulescu se leagă consolidarea relațiilor României cu democrațiile occidentale, consolidarea structurilor politice ale Micii Înțelegeri, o nouă organizație diplomatică, „Înțelegerea balcanică”, prin care apărarea statu-quo-ului devenea un obiectiv urmat cu perseverență din Europa Centrală și până în sud-estul continentului.

Marele diplomat a înțeles importanța excepțională pentru România a URSS, cu care, datorită lui, au fost reluate relațiile politice în 1934; totodată, a militat pentru semnarea unui tratat de asistență mutuală cu marea putere din răsărit. Vehemența discursului său anti-nazist (într-un moment, 1936, în care Franța și Anglia căutau o înțelegere cu Hitler) și atitudinea favorabilă față de URSS i-au grăbit excluderea din guvern și exilul (1936-1941).

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Parcurgeți documentele și alcătuiți un eseu în care să:

1. precizați, după Cantemir, pe ce se bazează puterea otomană;
2. menționați, după Kogălniceanu, cu ce scop ne-am declarat independența;
3. stabiliți, după P. P. Carp, în ce situație este acceptabilă neutralitatea;
4. precizați, după Titulescu, concepția sa despre aliați.

PRO MEMORIA!

- La începuturile epocii moderne, diplomația românească a susținut propria sa autonomie și acele puteri care ne puteau ajuta s-o consolidăm.
- În secolul scurs între Tudor Vladimirescu și Marea Unire, idealul național și-a căutat aliații principali în lumea occidentală.
- În secolul XX, politica externă a României a oscilat între marile puteri occidentale (în epoca democrației interbelice) și URSS (în vremea totalitarismului comunist).



Harry Truman (1884-1972), președintele SUA după război (1945-1953)

1

„Politica Statelor Unite trebuie să fie aceea de a susține popoarele libere care rezistă tentativelor de aservire venite din partea minorităților înarmate și a presiunii externe. (...) Cred că ajutorul nostru trebuie să se concentreze în special în susținerea economică și financiară indispensabilă stabilității economice și unei vieți politice coerente. (...)

Am declarat în fața Congresului că fiecare națiune se găsește astăzi în fața unei alegeri decisive între două moduri de viață opuse. Unul dintre acestea se bazează pe voința majorității și este caracterizat de instituții libere, guvern reprezentativ, alegeri libere, garanții ce asigură libertatea individuală, libertatea cuvântului și religiei, precum și absența oricărei represiuni politice.

Celălalt [mod de viață] se (...) sprijină pe teroare și opresiune, pe controlul presei și al radioului, pe alegeri trucate și pe suprimarea libertății personale.”

(Doctrina Truman, 1947)

2

„Scopul nostru trebuie să fie renașterea unei economii mondiale sănătoase pentru a permite stabilirea de condiții politice și sociale propice instituțiilor libere. (...) Nu va fi oportun (...) ca noi să elaborăm (...) un program destinat să repună Europa pe picioare. (...) Aceasta e sarcina europenilor. (...) Europa e cea care trebuie să ia inițiativa, iar rolul SUA va consta în a susține practic planurile elaborate.”

(Extras din discursul lui G. Marshall la Universitatea Harvard, 1947)

România în perioada Războiului Rece

SCINDAREA EUROPEI

În pofida eforturilor internaționale, încheierea războiului în 1945 nu a condus spre o pace durabilă. Confruntarea dintre marile puteri a continuat sub o altă formă și cu alți actori: Războiul Rece, ai cărui principali protagoniști au fost SUA și URSS. Reprezentând sisteme politice diametral opuse, democrația occidentală, respectiv totalitarismul stalinist, cele două state au intrat în conflict deschis la scurt timp după încheierea păcii.

Germeii disputei sunt de natură istorică și politică. SUA propunea lumii modelul democrației occidentale și intenționa să susțină o lume postbelică construită pe principiile Cartei Atlantice. Crearea ONU era primul pas în acest sens. Principalul obiectiv al URSS era prevenirea unei noi invazii prin crearea unei centuri de securitate constituită din state europene cucerite în timpul ofensivei antihitleriste.

Ajutată de hotărârile Conferinței de la Ialta și profitând de o masivă prezență militară, URSS a refuzat dreptul statelor aflate în zona sa de influență de a organiza alegeri libere, contribuind decisiv la transformarea acestora în „democrații populare”. Iugoslavia, România, Bulgaria, Cehoslovacia, Ungaria, Polonia, Germania de Est (devenită Republica Democrată Germană) au fost transformate în sateliți ai Moscovei, cărora li s-au impus regimuri politice de sorginte sovietică.

Reacția americană la expansiunea sovietică este rapidă. În 1947, președintele H. Truman lansează doctrina îndiguirii (containment) prin care statele europene urmau să primească un substanțial sprijin financiar american. Primele ajutoare de urgență sunt dirijate către Grecia și Turcia. Prin Planul Marshall, asistența financiară oferită Europei occidentale devine sistematică și masivă. Câteva luni mai târziu, Stalin constituia Kominform-ul (Biroul Informativ al Partidelor Comuniste și Muncitorești), prin care consolida dominația URSS asupra statelor comuniste recent create.

Doctrina Truman nu a avut numai o componentă economică, ci și una militară. În 1948, 12 state occidentale semnează Pactul Atlantic, în baza căruia, un an mai târziu, se formează Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO). Replica militară sovietică nu a întârziat să apară: în 1949, URSS a realizat prima explozie nucleară, iar în 1955 a fost înființată Organizația Tratatului de la Varșovia.

„Războiul Rece” a îmbrăcat forma unei succesiuni de crize politice potențate de o cursă a înarmărilor declanșată între cele două blocuri politice și militare: tentativa sovietică de blocare a Berlinului (1948) sau criza rachetelor (1962).

Războiul Rece a inclus însă și conflicte locale, deschise, precum războaiele din Coreea și cel din Vietnam.

Pericolul războiului nuclear, costurile exorbitante ale cursei înarmărilor, presiunea tot mai accentuată a opiniei publice în favoarea păcii, dar și lecțiile războiului din Vietnam au condus la detensiunea treptată a relațiilor dintre cele două blocuri politico-militare începând cu anii '70. Destinderea a fost urmată de o a doua fază a Războiului Rece, materializată în susținerea de către URSS a mișcărilor procomuniste din țări ale lumii a treia din America Latină și Africa sau în invazia sovietică în Afganistan (1979).

După 1985, președintele Mihail Gorbaciov a redus responsabilitățile Moscovei în lume, recunoscând că reformele interne preconizate nu puteau să fie susținute în paralel cu un program de înarmare care înghițea până la 25% din resursele țării.

Unde se plasa România în acest complex peisaj internațional?

3

„De la Stettin, în Baltica, la Triest, în Adriatică, o cortină de fier a căzut peste continent. În spatele acestei linii se găsesc capitalele tuturor țărilor Europei Orientale. (...) Comuniștii care erau deosebit de slabi în toate aceste state (...) au fost investiți cu puteri ce nu corespund absolut deloc influenței lor numerice și încearcă peste tot să impună controlul totalitar (...). Aceasta nu este Europa liberă pentru care noi am luptat. Și nici nu este Europa care să ofere elementele esențiale ale unei păci permanente.”

(Winston Churchill, discurs la Universitatea din Fulton, martie 1946)

4

„Pare foarte dificil pentru unii să înțeleagă că aici în Asia este locul în care conspiratorii comuniști au ales să joace jocul cuceririi lumii. Că aici noi purtăm un război al Europei cu arme în timp ce diplomații luptă cu vorbe. Dacă pierdem războiul împotriva comunismului în Asia, căderea Europei este inevitabilă. De aceea nu există alternativă pentru victorie.”

(Generalul D. MacArthur, comandant al trupelor ONU în Coreea, 1951)

5

„Invazia sovietică din Afganistan este o amenințare pentru pacea mondială (...), pentru stabilitatea regională și pentru transportul petrolului. Atacul sovietic (...) a modificat (...) situația strategică în această parte de lume. (...) A fost eliminat un stat-tampon între Uniunea Sovietică și Pakistan, iar Iranul a fost plasat în fața unei noi amenințări. Dacă această intimidare se va dovedi eficace, Uniunea Sovietică va putea controla o regiune de interes strategic și economic, vitală pentru supraviețuirea Europei Occidentale, Extremului Orient și (...) pentru Statele Unite.”

(Președintele J. Carter despre invazia sovietică în Afganistan)

6

„(...) Forțele contrarevoluționare au declanșat un război nedeclarat împotriva Republicii Democratice a Afganistanului, plecând de pe teritoriul pakistanez și din alte state vecine. Atunci, guvernul afgan a făcut apel la ajutorul sovietic. (...) Uniunea Sovietică nu este de acord cu exportul de revoluție, (...) dar nu poate admite exportul de contrarevoluție.”

(Punct de vedere sovietic oficial exprimat de agenția TASS)



Zidul Berlinului:
noiembrie 1961 – noiembrie 1989



ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Identificați mijloacele preconizate de occidentali pentru limitarea influenței sovietice.
2. Prezentați motivele care au determinat intervenția trupelor americane și a forțelor chineze în conflictul din Coreea.
3. Realizați o paralelă între intervenția americană din Coreea și cea sovietică din Afganistan.
4. Analizați poziția americană, respectiv cea sovietică referitoare la intervenția URSS în Afganistan. Identificați diferențele și explicați motivele pentru care cele două părți au avut poziții diferite.
5. De ce credeți că autoritățile est-germane au decis, în 1961, să ridice un zid care să separe estul de vestul Berlinului. Credeți că o asemenea măsură putea ajuta la rezolvarea cauzelor care au determinat-o? Comentați ceea ce avea să se întâmple, folosind și cele 2 imagini.



Gheorghe Gheorghiu-Dej
(1901-1965)

Născut la Bacău, în familia unui muncitor sărac, a devenit membru al Partidul Comunist. A fost activ implicat în grevele de la Grivița din 1933, motiv pentru care a fost arestat.

În 1945 a fost ales secretar general al PCR. Pentru consolidarea poziției în partid, a organizat un amplu proces de epurare politică în urma căreia a eliminat facțiunea fidelă Moscovei.

În calitate de prim-ministru al României, a organizat, după model stalinist, un crunt regim de represiune împotriva tuturor opozițiilor politici reali sau presupuși. A organizat lagăre de muncă forțată, cel mai cunoscut fiind „canalul”, dar și închisori (Sighet, Pitești) în cadrul cărora a fost eliminată fizic elita intelectuală a României, dar și numeroși țărani, preoți, muncitori.

A inaugurat așa-numita politică de distanțare față de Moscova, desființând sovromurile, obținând retragerea armatei sovietice din țară, stabilind relații diplomatice cu state occidentale. În 1964 decide eliberarea deținuților politici, inaugurând o perioadă de relaxare în viața politică românească.

Moare în 1965, oficial de cancer la ficat, dar sunt și unele voci care vorbesc de suprimarea sa ca urmare a atitudinii politice față de Moscova.

ROMÂNIA, PARTE ÎN RĂZBOIUL RECE

Curajoasa decizie de re poziționare a României la 23 august 1944 în raport cu cele două tabere implicate în război, precum și sacrificiile umane făcute până în mai 1945 nu au fost suficiente pentru a salva țara din marasmul dictaturii în care intrase cu câțiva ani mai devreme. La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, România era plasată în tabăra statelor învinse, cu toate consecințele politice și economice ce au decurs de aici.

Capacitatea României de a-și influența destinul politic a fost împiedicată de cinica decizie de la Ialta privind împărțirea lumii în zone de influență, precum și de prezența militară sovietică. Perioada de revenire a regimului democratic în România a fost astfel extrem de scurtă, plasarea sa în zona de influență a URSS dovedindu-se decisivă pentru evoluția regimului politic după 1947. Impus prin forță, regimul comunist a scos pentru o jumătate de secol țara de pe orbita democrației. România a devenit membră a Tratatului de la Varșovia și a CAER-ului, constituindu-se, direct sau indirect, în parte a Războiului Rece. Actul de constituire a Tratatului de la Varșovia în sine este parte a conflictului, apariția sa în 1955 reprezentând o reacție la admiterea Germaniei de Vest în NATO.

Sugestivă pentru poziția statului român în primii ani de după instalarea regimului de sorginte stalinistă a fost atitudinea manifest ostilă față de autonomia politică a Iugoslaviei lui Iosip Broz Tito. România s-a aflat în concertul statelor socialiste care au sprijinit decizia lui Stalin de eliminare a Uniunii Comunistilor din Iugoslavia din Comintern și izolarea politică și economică a statului vecin. Reconcilierea cu Iugoslavia disidentă se va produce însă după 1956, facilitând dezvoltarea unor proiecte economice comune.

Deși a făcut primii pași în cadrul proiectului de „destalinizare” a României, Gheorghe Gheorghiu-Dej a rămas fidel puterii sovietice, susținând fără echivoc invadarea Ungariei de către Hrușciiov, ca răspuns la revoluția maghiară din 1956. Sub conducerea comunistului reformator Imre Nagy, maghiarii încercau să pună capăt sistemului partidului unic și să obțină retragerea Ungariei din Pactul de la Varșovia. Mai mult chiar, regimul lui Dej a acceptat întemnițarea revoluționarilor maghiari în România.

1

„În condițiile înrăutățirii situației din R.P. Ungară, (...) următoarele măsuri sunt necesare:

Activitatea politică la nivelul clasei muncitoare ar trebui intensificată pentru întărirea spiritului de combativitate împotriva planurilor dușmanilor de clasă.

O atenție specială trebuie acordată activității politice în rândul tineretului, al intelectualilor și în mod special în rândul studenților, o categorie foarte sensibilă în a fi influențată de elementele ostile.

Trebuie luate măsuri pentru a întări apărarea organizațiilor regionale și municipale de partid, precum și sediile consiliilor populare.”

(Protocolul Biroului Comitetului Central al P.M.R.

în care s-au adoptat unele măsuri menite să asigure ordinea în urma evenimentelor din Ungaria, 30 octombrie 1956)

2

„Al doilea val de amintiri privea România după 23 august. A spus că a văzut cu ochii lui lumea aplaudând pe americani și s-a convins de sentimentele de prietenie ale românilor față de America. A elogiat rolul regelui Mihai la 23 august. A fost invitat de rege la Sinaia, unde s-a dus însoțit de fiica lui, în 1946. Pe drum, a spus el, l-am întâlnit pe Vîșinski și m-am bucurat că-l văd. Știam că are mulți soldați în țara voastră. Dar am fost surprins să constat că el era păzit mai bine decât mine, având o escortă de trei ori mai mare decât a mea. A avea amintiri plăcute, ținea minte că a jucat tenis cu Petru Groza și cum arăta Bucureștiul la sfârșitul războiului, când era pavoazat așa cum îl văzusem eu, cu patru portrete: Stalin, Churchill, Roosevelt și de Gaulle.

Harriman și-a mai amintit că la Conferința de Pace din 1947 de la Paris, în cadrul căreia s-a hotărât realipirea întregii Transilvanii la România, a fost membru al Comisiei pentru țara noastră. Știa că și Dej fusese în delegație? N-a menționat acest lucru. (...)

Harriman a adăugat brusc: «Spune-i d-lui Gheorghiu-Dej din partea mea că americanii nu au consimțit niciodată ceea ce se numește împărțirea de la Ialta. Eu am fost acolo. Pentru noi procentele lui Churchill nu au fost valabile. În înțelesul americanilor, acordul trebuia să fie fifty-fifty! Niciodată nu ne-am schimbat părerea. Alții s-au abătut de la înțelegere, așa cum am văzut-o noi.» Am fost uluit de acest mesaj neașteptat la care aveam să meditez timp îndelungat.

Probabil că amintirile lui Harriman despre România anilor 1945-1946 erau mult mai cuprinzătoare decât cele din evocările de la masă. Nu este exclus să nu fi reflectat la acea suită de evenimente, la sfârșitul cărora America era scoasă din schema politică a unei Români dominată exclusiv de Stalin și de URSS?”

(Mircea Malița, *Un parteneriat româno-american născut în Războiul Rece*, 1963)

3

„Nimic nu a speriat mai tare grupul lui Gheorghiu-Dej decât eforturile lui Hrușciov de a accelera destalinizarea. Congresul al XXII-lea al PCUS, desfășurat în octombrie 1961, a dus la declanșarea celui de-al doilea val al destalinizării. Reacția conducerii PMR a fost să simuleze un demers similar. În fapt, era vorba despre un colosal exercițiu de acrobație politică. Dej și asociații săi pretindeau că stalinismul românesc fusese întruchipat de „moscoviții” Ana Pauker și Vasile Luca și sprijinitorii acestora, Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu. [...] Este vorba despre pregătirea și desfășurarea Plenarei CC al PMR din noiembrie-decembrie 1961. Gheorghiu-Dej a fost inspiratorul acelui experiment de rescriere a întregii istorii a PMR, menit să creeze o imagine favorabilă câștigătorilor acerbilor lupte pentru putere din micul Bizanț roșu. Se oferea, prin ceea ce Dej numea «cea mai frumoasă plenară a vieții sale», noua ortodoxie istorică confecționată de Dej, Răutu, Maurer, Bodnăraș, Bârlădeanu, Drăghici, Ceaușescu, Borilă și Moghioroș pentru a justifica opțiunile lor antihrușcioviste. În chip ironic, deși scopul Plenarei era să mențină sistemul stalinist, efectul a fost să accelereze desovietizarea și să ducă la miniliberalizarea din anii 1962-1965. Nu aș spune că destalinizarea dejistă a mers mai departe decât cea din URSS (să nu uităm publicarea lui Soljenițan cu aprobarea lui Hrușciov). Au rezultat o nouă politică externă, o reducere a terorii, un nou climat cultural, dar mitologiile esențiale au rămas nealterate (înainte de toate, rolul conducător al partidului comunist).

(Vladimir Tismăneanu, 2006)



Caricatură din presa ultimilor ani care satirizează atitudinea ostilă a partidului condus de Gheorghiu-Dej față de Tito

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Identificați elemente din amintirile lui Mircea Malița care susțin informațiile oficiale despre situația României după cel de-al Doilea Război Mondial.
2. Există în acest text informații care vă surprind? Discutați aceste aspecte în grupuri de lucru, apoi prezentați concluziile colegilor de clasă. Formulați un punct de vedere negociat.
3. Tendința de depărtare de Moscova a regimului Dej nu a fost dublată de efortul de destalinizare a țării. Cum explicați acest aparent paradox?
4. Explicați ce înțelege istoricul Vladimir Tismăneanu, care, vorbind despre procesul de destalinizare a României, constată că „mitologiile esențiale au rămas nealterate”.
5. Organizați o dezbatere pe tema motivelor care i-au determinat pe liderii români să privească reformele politice cu rezerve.



Afiș antirăzboinic, cu caracter propagandistic, din anii Războiului Rece

1

„Rep. — Ați avut momente când vi s-a zdruncinat credința în comunism?”

I.D. — Da, numeroase. Și nu numai eu. În primul rând, în 1964, în aprilie, când am dezbătut într-o plenară, timp de 7 zile, la sediul fostei Mari Adunări Naționale, planul lui Valev. Acest Valev propunea să se constituie un Complex interstatat dunărean în care era o parte din Ucraina, o parte din Moldova sovietică, Moldova noastră, o parte din sudul țării, inclusiv Capitala, și o parte bună din Bulgaria. Complexul urma să fie condus de Uniunea Sovietică. Planul Valev era o oribilitate pentru România.”

(Interviu acordat de Ion Dincă Almanahului Academia Cașavencu)



Mitingurile omagiale – o obligație pentru toți în anii comunismului

2

„Succesele obținute de R.P. Română (...) arată că soluționarea cu succes a sarcinilor dezvoltării economice depinde în primul rând de folosirea tuturor posibilităților interne ale fiecărei țări (...) și de maxima valorificare a resurselor ei naturale.

Data fiind diversitatea condițiilor de construcție socialistă nu există și nu pot exista tipare sau rețete unice, nimeni nu poate hotărî ce este just și ce nu pentru alte țări sau partide. Elaborarea, alegerea sau schimbarea formelor și metodelor construcției socialiste constituie un atribut al fiecărui partid marxist-leninist, un drept suveran al fiecărui stat socialist.”

(Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale, 1964)

OPOZIȚIA FAȚĂ DE HEGEMONIA SOVIETICĂ

Primele semne ale distanțării României față de politica blocului socialist apar destul de devreme, atunci când, făcând notă discordantă, statul român continuă să întrețină relații diplomatice cu Albania și cu China, căzute între timp în dizgrația Moscovei. Acuzate de deviaționism, regimurile politice ale celor două state au fost repudiate în bloc de restul statelor socialiste. În compensație, China comunistă a recunoscut drepturile României asupra Basarabiei, adică asupra unei părți a URSS.

Un moment deosebit în istoria României postbelice îl reprezintă obținerea retragerii trupelor ruse din România în 1958. În acest sens, într-o scrisoare adresată CC al PCR, N. Hrușciov aprecia:

„(...) Politica de pace aparținând lagărului socialist a făcut posibilă o sigură ameliorare a tensiunii internaționale. Republica Populară Română a obținut mari succese în construcția socialismului și în consolidarea sistemului democrației populare. România are acum forțe armate de încredere, capabile să răspundă provocărilor imperialiste, să apere cuceririle socialiste ale poporului român și să-și aducă contribuția la cauza apărării intereselor comune lagărului socialist.

Prin urmare, în opinia noastră, staționarea trupelor noastre pe teritoriul Republicii Populare Române nu mai este necesară.”

Distanța față de puterea sovietică se va accentua după 1964, ca răspuns la proiectul de creare a unei economii transnaționale în spațiul controlat de URSS, proiect cunoscut sub numele inițiatorului său, Planul Valev, în cadrul căruia României i se rezerva rolul de furnizor de produse agricole. Fără a nega oficial principiul internaționalismului proletar, Partidul Muncitoresc Român declara public că nu poate accepta un statut de subordonare în raport cu niciun alt stat sau partid. Este momentul în care România făcea pasul decisiv spre comunismul de tip național.

Anul 1965 aduce o perioadă de relativă destindere atât în plan intern, cât și internațional. Este momentul unor decizii majore precum recunoașterea Republicii Federale Germane, România devenind astfel primul stat socialist cu care Germania capitalistă stabilește relații diplomatice (1967). În aceeași perioadă se stabilesc relații diplomatice cu Israelul, iar țara a devenit membră a Fondului Monetar Internațional și a Băncii Mondiale și s-a declarat ferm împotriva cursei înarmărilor, în special a înarmărilor nucleare. Desigur, refuzul României de a participa la intervenția militară a statelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia rămâne evenimentul cel mai discutat și disputat al vremii. A fost discutat admirativ pentru semnificația sa în detașarea României de politica Moscovei, dar disputat din perspectivă a ceea ce s-a întâmplat în România socialistă a anilor următori.

Căci, independența față de URSS a însemnat în același timp consolidarea național-comunismului, care a evoluat spre revenirea la practicile staliniste și la izolarea diplomatică a României. Aparenta orientare a României spre Vest a fost brutal infirmată la începutul anilor '70.

*Nicolae Ceaușescu, un susținător
înfocat al național-comunismului*

În urma vizitelor efectuate în China și în Coreea de Nord, practicile „revoluției culturale” chineze și modelul nord-coreean de dezvoltare se vor regăsi în politicile economice, sociale și culturale promovate de regimul Ceaușescu până în 1989.

Nemulțumirea socială tot mai accentuată datorată crizei economice, cultului exacerbat al personalității conducătorului, politiciii demografice și sanitare, atitudinii față de lumea satului a condus la prăbușirea regimului Ceaușescu și, odată cu el, a comunismului în România. Finalul anului 1989 a devenit momentul revenirii României între statele democratice ale lumii.

3

„Aveți ambasador la Tirana? Faptul că Albania era în conflict ideologic cu toate țările socialiste, în afară de China, era cunoscut, iar România începea să se distingă printr-o poziție aparte. Am spus că toate țările socialiste au relații cu Albania (...), că relațiile noastre sunt normale și că ambasadorul nostru s-a întors acolo după concediu. Semnul trebuia să fie clar: nu suntem în aceeași oală cu Albania, nu suntem un disident zgomotos și violent al lagărului, nu ținem partea nimănui. În privința Chinei nu a cerut explicații, dar a vrut să vadă dacă interpretarea lui e bună: atitudinea României față de China, crede el, e mai mult un prilej de a sublinia modul independent de acțiune al României. Perfect, nici în sfera Chinei nu era cazul să fim înglobați. Despre presă el a spus zâmbind că ea caută subiecte senzaționale. (...)”

Ultimul punct de clarificat a fost independența. În trecut, România, a spus Harriman, a fost considerată ca având o politică dominată de Moscova. Independența ce o afirmă ea a creat o atmosferă favorabilă în SUA, unde presa se ocupă de ea pe larg în ultimul timp. Aici am enunțat cât mai exact cele spuse de Dej. Ca țară socialistă, politica noastră e orientată spre rezolvarea intereselor vitale ale țării. Deși presa se orientează spre ele, nu sunt lucruri spectaculoase în atitudinea României. A urmat răspunsul lui Harriman, care putea să reprezinte pentru mine încheierea misiunii: înțelegem că ceea ce face România nu e de dragul americanilor sau al altcuiva, dar trebuie să constate că unul din efecte este o mai bună atmosferă în SUA. Momentul trebuie folosit pentru îmbunătățirea relațiilor, în special în domeniul economic. SUA privește cu simpatie eforturile României în domeniul economic și este dornică să ne ajute.”

(Mircea Malița, *Un parteneriat româno-american născut în Războiul Rece*, 1963)

PRO MEMORIA!

- „Războiul rece” a împărțit întreaga lume în două tabere. În mod forțat integrată în blocul statelor socialiste, România a devenit parte a acestui război, manifestându-se ca atare în timpul crizelor iugoslavă sau maghiară.
- România a început un proces treptat de detașare față de politica URSS, momentul culminant fiind 1968.
- Comunismul de tip naționalist propus de N. Ceaușescu a însemnat însă numai o întoarcere către practicile staliniste și refuzul oricărei reforme politice.



4

„Pe la sfârșitul anilor '70 vine la mine șeful Departamentului Actualități și îmi cere că citesc cu voce tare un text. Îl citesc, după care mă întreabă ce lipsește. Îl mai citesc o dată, de două ori, până ajung la a 15-a citire. Lipsește sintagma «Tovarășul Nicolae Ceaușescu»... De atunci, de fiecare dată trebuia să-l introducem în știri pe Ceaușescu.”

(Petre Popescu, redactor-prezentator de știri TV în anii 1965–1990)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Studiați cu atenție documentele alăturate și răspundeți la următoarele întrebări:

1. Identificați cât mai multe elemente care justifică afirmația potrivit căreia România a adoptat o atitudine de independență față de Moscova.
2. Lucrând în grup, alcătuiți un tablou sinoptic care să descrie atitudinea PCR, PCUS și PCC față de problematica reformei politice în statele comuniste.
3. Realizați un proiect prin care să descrieți motivele care au determinat partidele comuniste din diverse țări ale lumii să se acuze reciproc de revizionism și de deviaționism.
4. Redactați un eseu de cel mult o pagină în care să prezentați rolul pe care România l-a jucat în raporturile dintre statele comuniste în anii '60.
5. În actualul context internațional există diferențe de opinii în ceea ce privește reformele politice?

1

„La baza politicii externe a statelor socialiste se află principiul coexistenței pașnice între țări cu sisteme sociale diferite. Acest principiu presupune rezolvarea problemelor internaționale litigioase pe calea tratatelor, fără a se recurge la război, pe baza recunoașterii dreptului fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, respectării suveranității și integrității teritoriale a statelor, deplinei egalități, neamestecului reciproc în treburile interne. (...)

Metoda tratatelor în relațiile internaționale cere să se depună eforturi stăruitoare, să se manifeste elasticitate, să se țină seama de contradicțiile din lumea capitalistă, de existența acelor cercuri care apreciază lucid actualul raport de forțe pe arena mondială, să se folosească această situație pentru a obține o izolare a cercurilor ultra-reacționare, promotoare ale încordării internaționale.”

(Declarația Partidului Muncitoresc Român din aprilie 1964)



Nicolae Ceaușescu primindu-l pe liderul coreean Kim Ir Sen (Kim Il Sung) și în mijlocul reprezentanților „Grupului celor 77”, la București



*Diplomația românească între Pactul de la Varșovia și integrarea europeană

În perioada comunistă, diplomația românească s-a supus mai întâi liniei politice trasate de la Moscova, pentru ca în ultimele decenii să se confunde cu „inițiativele diplomatice” ale lui Nicolae Ceaușescu. Epoca unor figuri proeminente ale diplomației române cum au fost Take Ionescu sau Nicolae Titulescu trecuse.

Anii de după instaurarea regimului comunist sunt între cei mai negri pentru diplomația românească, obligată să urmeze interesele externe ale URSS, promovate prin intermediul Tratatului de la Varșovia și al CAER. Situația se va schimba însă după 1964, când dominantele politicii externe românești au fost legate de consolidarea așa-numitei politici de independență față de URSS, dar și de acreditarea unei imagini de lider mondial și de erou al păcii și al colaborării internaționale pentru Nicolae Ceaușescu.

Începută în timpul lui Gh. Gheorghiu-Dej, politica de distanțare față de URSS a cunoscut apogeul în 1968, după respingerea intervenției militare din Cehoslovacia. Pentru a evita o posibilă izolare politică, Nicolae Ceaușescu a promovat o activitate externă activă, numărul statelor vizitate depășind cifra de 100. Răspunsul primit din partea șefilor statelor occidentale a fost unul favorabil, aceștia văzând în liderul român o posibilă fisură în unitatea blocului statelor socialiste. Este perioada în care Ceaușescu era un obișnuit al capitalelor vest-europene, iar Bucureștiul era vizitat de Richard Nixon și de mulți alți șefi de state și de guverne.

Semnificativă pentru soarta românilor a fost însă vizita din 1971 în China și în Coreea de Nord. Consolidarea relațiilor politice cu China era considerată importantă, fiind privită ca o contrapondere la politica de independență față de URSS. Ceaușescu a mers însă și mai departe, atribuindu-și calitatea de mediator al conflictului sovieto-chinez. Considerente legate de imaginea sa de lider mondial l-au determinat să se implice și în medierea conflictului israeliano-arab. Fapt posibil, având în vedere că România întreține relații diplomatice atât cu statele arabe, cât și cu Israelul, inclusiv după războiul din 1967.

Încurajată în demersurile sale, România avea să aibă o atitudine de condamnare a invaziei sovietice în Afganistan (1979). De asemenea, România a recomandat precauție în raport cu atitudinea oficială a Tratatului de la Varșovia în criza poloneză și a fost singura țară comunistă care a participat la Jocurile Olimpice de la Los Angeles din 1984.

În anii '80, deși membră a Tratatului de la Varșovia, România s-a apropiat de mișcarea statelor nealiniate, promovând valori precum nefolosirea forței în relațiile internaționale și neamestecul în treburile interne ale altor țări.

Deși corecte și dezirabile în planul relațiilor internaționale, aceste principii au fost folosite de Ceaușescu în mod pervers, el încercând să blocheze orice fel de influență externă care ar fi invitat la reforme în plan intern. În fapt, acoperit de lozinca neamestecului în treburile interne, Ceaușescu a promovat reîntoarcerea către stalinism, într-o epocă în care reforma și deschiderea începuseră să fie promovate de chiar Uniunea Sovietică. În acest context, întreaga popularitate a regimului Ceaușescu s-a transformat în izolarea politică a anilor '80. Și aceasta până în 1989, când, beneficiind de contextul internațional favorabil, poporul român avea să înceapă corecțiile necesare. Din acest moment, coordonatele politicii externe românești se schimbă fundamental, principalul său obiectiv devenind integrarea euroatlantică.

2

„Dragi tovarăși, cetățeni ai țării românești,

(...) Pătrunderea trupelor celor cinci țări socialiste în Cehoslovacia constituie o mare greșală și o primejdie gravă pentru pacea în Europa, pentru soarta socialismului în lume. Este de neconceput în lumea de astăzi (...) ca un stat socialist să încalce libertatea și independența altui stat. Nu există nicio justificare, nu poate fi acceptat niciun motiv de a admite, pentru o clipă numai, ideea intervenției militare în treburile unui stat socialist frățesc. (...)

S-a spus că în Cehoslovacia există pericolul contrarevoluției; se vor găsi poate mâine unii care să spună că și aici, în această adunare, se manifestă tendințe contrarevoluționare. Răspundem tuturor: întregul popor român nu va permite nimănui să încalce teritoriul patriei noastre. Uitați-vă, aici e întregul nostru Comitet Central, Consiliul de Stat, guvernul. Cu toții suntem hotărâți să servim cu credință poporul în construcția socialismului, în apărarea cuceririlor revoluționare, a independenței sale. (...) Fiți siguri, tovarăși, fiți siguri cetățeni ai României, că niciodată nu vom trăda patria noastră, nu vom trăda interesele poporului nostru.”

(Nicolae Ceaușescu, discurs prilejuit de intervenția trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia, august 1968)

3

„Pornind de la înțelegerea realizată la consfătuirea de la Moscova din 7 iunie 1990 a Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia, guvernele României, Bulgariei, Cehiei și Slovaciei, Poloniei, URSS și Ungariei reprezentate la consfătuirea extraordinară a Comitetului Politic Consultativ de la Budapesta de miniștrii afacerilor externe și de miniștrii apărării au convenit asupra celor ce urmează:

1. Începând cu 31 martie 1991 își încetează activitatea (...) Protocolul privind crearea Comandamentului Unificat al forțelor armate ale statelor participante la Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală din 14 mai 1955.

În conformitate cu cele de mai sus, începând cu 31 martie 1991 se lichidează toate organele și structurile militare create în cadrul Tratatului de la Varșovia.”

(Protocol privind încetarea acordurilor militare încheiate în cadrul Tratatului de la Varșovia, Budapesta, 25 februarie 1991)



Un moment al procesului de integrare euroatlantică: vizita președintelui SUA, Bill Clinton, la București (1997)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. De ce credeți că, în 1968, Nicolae Ceaușescu s-a adresat, în mod nespecific, nu numai membrilor de partid, dar și cetățenilor? Identificați exemple asemănătoare atât din istorie, cât și din lumea contemporană.
2. Este atitudinea șefului statului român față de intervenția militară în Cehoslovacia concordantă cu principiul marxist-leninist al internaționalismului proletar?
3. Organizați o dezbatere pe tema semnificației politice a dispariției Tratatului de la Varșovia.
4. Explicați motivul pentru care unul dintre obiectivele politicii externe românești de după dispariția Tratatului de la Varșovia a devenit aderarea la NATO.

PRO MEMORIA!

- După război, diplomația românească a urmat îndeaproape linia politică impusă de conducerea statului. Dacă într-o primă etapă a fost subordonată intereselor URSS, din anii '60 a încercat și a reușit să contrabalansesze distanțarea de puterea sovietică cu apropierea de China.
- De asemenea, diplomația românească a încercat să intervină în calitatea de mediator în diverse conflicte internaționale, precum cel sovieto-chinez sau cel din Orientul Mijlociu.

RECAPITULARE / EVALUARE

Relații internaționale: conflict și cooperare



Paul Atanasiu, Bătălia de la Rovine

Repere cronologice

Secolul al XII-lea — Se constituie voievodatul autonom al Transilvaniei sub suzeranitate maghiară.

Secolul al XIV-lea — Iau ființă statele medievale Țara Românească și Moldova.

Secolul al XV-lea — Țara Românească și Moldova plătesc tribut Imperiului Otoman.

Secolul al XVI-lea — Transilvania și cele două Țări Române cad sub dominația politică a Imperiului Otoman.

Sfârșitul secolului al XVII-lea — Transilvania este cucerită și organizată ca Mare Principat de Imperiul Habsburgic.

După 1826 — Țara Românească și Moldova intră sub protectorat rusesc.

1856 — În statutul Țărilor Române, protectoratul rusesc este înlocuit cu garanția colectivă a celor 7 Mari Puteri.

1883 — România intră în alianța Puterilor Centrale.

1916 — România se alătură Triplei Înțelegeri și reușește să își desăvârșească unitatea statală (1918).

1940 — România este lipsită de o mare parte din teritoriul său, sub presiunea puterilor totalitare.

1941–1945 — România participă la al Doilea Război Mondial, mai întâi alături de Germania, iar după 23 august 1944 alături de Uniunea Sovietică, SUA, Anglia și Franța.

1955 — România intră în Pactul de la Varșovia, alianța defensivă a statelor socialiste.

2004 — România este admisă în NATO.

1

Tratatul de la Hârlău, 12 iulie 1499

„Ștefan cel Mare încheia un tratat cu Ioan Albert, regele Poloniei, și cu frații săi prin care recunoașteau că în trecut au existat neînțelegeri, dar că regele l-a iertat, ca de acum să fie liniște și pace veșnică.

Domnul și regele își promet să se ajute în viitor unul pe celălalt cu sfatul, cu fapta și cu toată puterea.

Ștefan primea un loc de refugiu în Polonia sau Ungaria (unde era rege Vladislav, fratele lui Ioan Albert) dacă ar fi fost nevoit să-și părăsească țara.”

2

Tratatul de la Adrianopole, 30 mai 1519

„În tratatul de pace încheiat între Selim I și regele Ungariei, Ludovic al II-lea, sunt cuprinse Polonia, Spania, Burgundia, Neapole, Sicilia, Statul Papal, Moldova și Țara Românească.

Pacea se încheie pe 3 ani, Țările Române urmând a plăti tributul și darurile fără nicio schimbare în relația lor cu Poarta.”

3

Tratatul de la Târgoviște, Mănăstirea Dealu, 9 iunie 1598

„Mihai Viteazul și plenipotențiarul împăratului Rudolf al II-lea stabilesc: domnul se va prezenta anual la împărat spre a-i prezenta omagiul. Acesta îi va da, pentru același răstimp, 5 000 de mercenari spre a-i alunga pe turci din Transilvania, Țara Românească și Ungaria. Rudolf garantează domnia ereditară a lui Mihai și a urmașilor săi, iar negustorilor libertatea de a face comerț în Transilvania și Ungaria.”

4

Tratatul de pace ruso-turc, 21 iulie 1774

„Prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi, trupele rusești evacuează Țara Românească și Moldova și Cetatea Albă, Ismail, Chilia și Bender (Tighina). În art.XVI se garantează exercitarea cultului creștin, se confirmă vechile privilegii ale Țărilor Române, este prevăzută scutirea lor de dări pe durata a 2 ani și obligația Imperiului Otoman de a ține cont de interesele Rusiei în favoarea acesteia.”

5

Acte separate relativ la Principate, Adrianopole, 14 septembrie 1829

„Prin două acte separate relative la Principate complementare Tratatului de la Adrianopole se stabilea: durata pe viață a domniilor pământene, hotarul cu Imperiul Otoman pe talvegul Dunării (linia care unește punctele cele mai adânci ale apei), restituirea raialelor Turnu, Giurgiu și Brăila și libertatea de a face comerț cu produsele ce la aparțin.”

6

Tratatul de la Paris, 30 martie 1856

„În tratatul de pace care a urmat războiului Crimeii, articolele 15-18 se referă la Dunăre și Comisia Dunăreană, iar articolele 22-27 la Principate.

Clauzele stabilesc suzeranitatea Porții și garanția Marilor Puteri. Se vor convoca Adunări ad-hoc spre a hotărî viitoarea lor organizare. Nicio putere nu se va putea amesteca în treburile lor interne.”

7

Tratatul de pace de la Berlin, din 13 iulie 1878. Art. 43 recunoaște independența României, „legând-o de condițiile expuse în următoarele articole”: Art. 44 – În România deosebirea credințelor religioase și a confesiunilor nu va putea fi opusă nimănui ca un motiv de excludere sau de incapacitate în ce privește exercitarea drepturilor civile și politice, admiterea în sarcini publice, funcțiuni și onoruri sau exercitarea diverselor profesii. Art. 45 – România retrocedează Rusiei cele trei județe din Basarabia. Art. 46 – Delta Dunării, Insula Șerpilor, Dobrogea (sangeacul Tulcei) și ținutul care pleacă de la răsărit de Silistra și ajunge la miazăzi de Mangalia se întrupează cu România.

8

Tratatul de la Trianon, 4 iunie 1920

Tratatul dintre Puterile aliate și asociate și Ungaria fixa frontierele acestei țări cu Austria, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, România și Cehoslovacia. Ungaria renunța în ce o privește în favoarea României la toate drepturile asupra teritoriilor fostei monarhii austro-ungare situate dincolo de frontierele Ungariei, așa cum au fost recunoscute prin prezentul Tratat. La rândul său, România recunoaște și confirmă față de Ungaria angajamentul de a ocroti în România interesele locuitorilor ce se deosebeau prin rasă, limbă sau religie de majoritatea populației.

(Documentele 1-8 au fost reproduse din *Tratatele internaționale ale României*, vol. I, 1975)

Valorificați-vă cunoștințele!

- A.** Citiți cu atenție documentele reproduse și răspundeți la următoarele cerințe:
- Menționați cel puțin un motiv pentru care s-a încheiat tratatul de la Hârlău și cel puțin o consecință.
 - Precizați cel puțin o obligație asumată atât de Mihai Viteazul, cât și de Rudolf al II-lea prin tratatul de la Târgoviște.
 - Precizați o clauză a tratatului de la Paris care a deschis perspectiva Unirii Principatelor.
 - Identificați o personalitate a vieții publice românești, militant activ pentru securitate colectivă în anii interbelici, care a lăsat mărturie concludentă asupra evenimentelor petrecute în 1940.
- B.** Alcătuiți un eseu cu tema „Constante ale politicii externe românești în secolele XIX-XX”, incluzând: 2 obiective ale diplomației românești în perioada indicată, 2 succese ale politicii externe românești și 2 așteptări ale acesteia, 2 motive pentru a explica înfrângerea României în Primul Război Mondial și 2 pentru cedările teritoriale din 1940, 2 realizări ale clasei politice românești în politica sa externă în perioada postdecembristă și 2 cauze care le-au determinat.



Th. Aman, Vlad Țepeș și solii turci

9

„2. Teritoriul român atribuit Ungariei va fi evacuat de trupele românești într-un termen de 15 zile și remis în bună ordine acesteia.

3. Toți supușii români, stabiliți în această zi pe teritoriul ce urmează a fi cedat de România, dobândesc fără altă formalitate naționalitatea ungară. Ei vor fi autorizați să opteze în favoarea naționalității române într-un termen de 6 luni, vor părăsi teritoriul ungar într-un an și vor fi primiți de România.”

(Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena, Memorii, iulie-august 1940*, ed. 1991)

10

„Art. 4 Părțile contractante, în conformitate cu principiile și normele dreptului internațional, reconfirmă că vor respecta inviolabilitatea frontierelor comune și integritatea celeilalte părți contractante. Ele reafirmă de asemenea că nu au pretenții teritoriale una față de cealaltă și că nu vor ridica astfel de pretenții nici în viitor.

Art. 14 Părțile contractante vor întreține un climat de toleranță și înțelegere între cetățenii lor care au origini etnice sau religii, culturi ori limbi diferite. Ele condamnă orice manifestări de xenofobie, de ură, discriminare sau prejudecăți rasiale, etnice sau religioase...”

(Tratatul de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Ungaria, 16 septembrie 1996, în *Istoria României în texte*)



Maestrul și elevii săi (Florența, sec. XV)

1

„Pentru a-i desemna pe cei pe care noi îi numim intelectuali, omul medieval folosea, desigur, alți termeni: trebuie să-i amintim, întrucât ei ne înfățișează deja mai multe tipuri de intelectuali. Maestru și profesor erau termeni care numeau persoane care predau după ce studiaseră; dar, lucru curios, în vreme ce *magister* desemna întotdeauna o calitate indiscutabilă de elevație morală și de demnitate, *profesor* poartă adesea cu sine o urmă de ironie la adresa aerelor și îngâmfării unor personaje care se încred prea mult în știința lor.”

(J. Le Goff, *Omul medieval*, 1999)

Glosar

ABAC – tablă de socotit cu bile, care alunecă pe bare transversale, folosită din Antichitate.

COPIȘTI – cei care copiau pe pergament, în mănăstiri, cărți religioase.

Competențe specifice modulului RELIGIA ȘI VIAȚA RELIGIOASĂ

1.1. Construirea unor explicații și argumente intra și multidisciplinare cu privire la evenimente și procese istorice.

3.1. Compararea surselor istorice în vederea stabilirii credibilității și a validității informației conținută de acestea.

4.2. Integrarea cunoștințelor obținute în medii non-formale de învățare în analiza fenomenelor istorice studiate.

Biserica și școala

ȘCOLILE MEDIEVALE

Organizarea bisericească și rolul tot mai mare al clerului în viața politică și culturală au determinat în Evul Mediu european dezvoltarea unui învățământ dependent de Biserică. Până în secolul al XI-lea, mănăstirile au fost principalele centre de cultură, de aceea lângă ele s-au dezvoltat școlile monahale (sec. VII-XI). Aici, novicii primeau o pregătire elementară (citit, scris, cântat), disciplina era severă, pedepsele corporale fiind frecvente, iar metoda de predare se baza pe memorizare și repetarea mecanică, în cor, a unui text. Limba folosită era latina, elevul învățând cititul după textul latin al psalmilor, iar din secolul al X-lea s-a introdus socotitul cu ajutorul abacului. Aceste școli pregăteau viitorii călugări și clerici, precum și copiiștii necesari cancelariilor medievale sau copierii cărților teologice. În unele mănăstiri, plătind o taxă, erau instruiți și tineri fii de nobili care nu intenționau să se dedice vieții monahale. Renumite pentru această perioadă au fost școlile mănăstirești de la Bec, Cluny (Franța), Fulda, Sankt Gallen (Elveția), Monte Cassino (Italia) și altele.

Dezvoltarea vieții urbane, după o întrerupere de câteva secole, face ca orașele să devină din nou cele mai importante centre de cultură ale Europei. Încă din vremea lui Carol cel Mare, aici funcționau școlile episcopale, unde clericii erau instruiți și întreținuți gratuit. Puse sub autoritatea episcopului, care le supraveghea prin intermediul unui canonic (*scholasticus*), aceasta implica alegerea și supravegherea profesorilor, precum și inspecții pentru a verifica moralitatea și modul în care se desfășura instruirea. Programul de studii se baza, ca pe vremea carolingiană, pe cele șapte arte liberale, grupate în două cicluri: *trivium* (gramatică, retorică, dialectică) și *quadrivium* (aritmetică, geometrie, astronomie, muzică). Învățarea se reducea la o lectură a textului, comentat de magistru și discutat de elevi. Se foloseau texte provenite din traducerea manuscriselor grecești, latine și arabe, ceea ce a permis Occidentului să redescopere operele Antichității, precum cele ale filosofului grec Aristotel. Treptat, între școlile episcopale a apărut o anumită diferențiere: se studiau mai mult dialectica și filosofia la Paris, dreptul la Bologna, retorica la Orléans, aritmetica la Chartres, astronomia și matematica la Toledo etc.

Extinderea creștinismului, ca urmare a convertirii populațiilor „păgâne”, a contribuit la înmulțirea parohiilor rurale și la o lipsă acută de preoți. Vechea Biserică avea o structură strict urbană, fiind organizată în jurul scaunului episcopal. Prin urmare, formarea cadrelor clerului rural avea să cadă în sarcina titularului de parohie. Apar școlile parohiale, unde preoții trebuiau să se îngrijească, asigurând și întreținerea, de instruirea și formarea clerului aparținând ordinilor minore, pregătindu-și în felul acesta succesorii.

În concluzie, toate aceste tipuri de școli (monastică, episcopală și parohială), chiar dacă aveau un nivel cultural modest, au rămas mijloacele de instruire cele mai importante ale Evului Mediu. Deși erau destinate, în primul rând, pregătirii călugărilor și clericilor, erau primiți, după cum s-a văzut, și laici, iar în școlile parohiale chiar și fiii ai unor simpli țărani, care puteau beneficia de o instrucție elementară. Chiar dacă instruirea tinerilor era o prerogativă a Bisericii, pe măsură ce orașele se dezvoltau ca centre meșteșugărești și comerciale, se simțea tot mai mult nevoia unor oameni bine pregătiți ca să întocmească actele comerciale, juridice și administrative. Apar astfel școlile laice, unde studiul se făcea la început în limba latină, iar mai târziu în limba maternă a elevilor.

În ce privește spațiul românesc, prima școală este menționată, potrivit *Legendei Sfântului Gerard*, la Cenad, lângă Arad (sec. XI), unde elevii erau pregătiți pentru a deveni canonici. Mai târziu, sunt consemnate, pentru învățământul mediu, școlile catolice de la Alba Iulia, Oradea și Târgu Mureș (sec. XIV). Primele școli mănăstirești sunt menționate în documente în secolul al XV-lea, la Cozia și Tismana, unde starețul avea atributul de „nastavnic” (învățător), precum și Neamț, Suceava și Iași. Tot acum, la Brașov funcționa o Schola Coronensis și Școala din Schei pentru românii ortodocși.

3

„În principiu, toți călugării (...) trebuiau să știe citi și scrie. Regulile monastice (ale lui Augustin, Benedict din Norcia, Césaire din Arles etc.) prevedeau obligativitatea scrisului și cititului, un număr de ore zilnic dedicate lecturii, existența unei biblioteci și copierea de manuscrise (activitate recomandată și mănăstirilor de călugărițe).

(O. Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, VI, 2003)

4

„Pentru a citi Biblia, călugării au nevoie să cunoască latina, de unde un interes pentru tratatele de gramatică și autorii latini, care le furnizează exemple. Pe de altă parte, stabilirea calendarului liturgic îi obligă să studieze computul, adică astronomia și calculul. Dar acești călugări, contrar a ceea ce s-a scris adesea, nu se interesează de disciplinele profane decât pentru a înțelege mai bine Biblia.”

(P. Riché, Ph. Le Maitre, *Invaziile barbare*, 1996)

5

„Elevii școlilor erau externi. Ei plăteau o taxă școlară, de care cei nevoiași erau scutiți. Bani strănși din taxe erau folosiți pentru plata profesorilor și cumpărarea materialelor (paie pentru acoperirea podelei, hârtie, cerneală și instrumente de scris). Disciplina îngăduia nu numai folosirea, ci chiar excesul de pedepse corporale, pe care, în general, portarul era însărcinat să le aplice.”

(G. D’Haucourt, *Viața în Evul Mediu*, 1998)



„S-au zidit sfânta beserecă și școala la anul 1495”, consemnează documentele vremii construirea celei mai vechi școli românești, cea din Scheii Brașovului, și a bisericii voievodale Sf. Nicolae, prin contribuția domnitorilor din Valahia și Moldova

2

„A studiat cu mare pasiune artele liberale și, cinstindu-i foarte pe cei ce le predau, îi copleșea cu onoruri. L-a avut ca profesor de gramatică pe Petru Pisanul, deja bătrân pe atunci; pentru celelalte discipline i-a fost profesor Alcuin, zis Albin, de asemenea diacon, de neam saxon și originar din Britania, bărbat cum nu se găsea în lume mai învățat.” (Eginhard, *Viața lui Carol cel Mare*)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

- Analizând textul lecției și documentele 1 și 3, stabiliți:
 - Preocupările călugărilor dintr-o mănăstire.
 - Care erau artele liberale?
 - Categoriile de școli din Evul Mediu și scopul pe care îl urmăreau.
- Citind documentul 2 și rememorându-vă cunoștințele dobândite în anii anteriori, identificați-l pe elevul lui Alcuin.
- Analizând documentul 4 și rememorându-vă cunoștințele dobândite în anii anteriori, stabiliți:
 - De ce era necesară cunoașterea limbii latine?
 - Momentul în care se dovedea utilitatea acestor preocupări.
- Pornind de la documentul 5, identificați categoria de elevi despre care este vorba.



Un mare maestru, Toma d'Aquino, care a predat teologia la Roma, Napoli și Paris

1

„Studentii care frecventează în număr din ce în ce mai mare, în secolul al XII-lea, școlile episcopale, nu sunt numai discipoli entuziaști ai marilor maeștri, avizi să cunoască și să facă descoperiri intelectuale. Deși cei mai mulți se îndreaptă către un statut clerical, există printre ei și tineri turbulenți, ale căror afirmații și conduită indignează adesea autoritățile și pe reformatorii Bisericii (...). Ei suportă foarte greu autoritatea episcopului, mai ales când acesta vrea să reformeze moravurile. De aici rezultă o mișcare de emancipare care se conturează în sânul comunităților pe care le constituie cu magistrii lor la începutul secolului al XIII-lea și care coincide cu înființarea corporațiilor” [universitare n.n.].

(S. Berstein, P. Milza, *Istoria Europei*, II, 1998)

2

„Lecțiile erau în general citite, de unde și denumirea de lecturi. (...) Nu existau teme scrise pentru studenți, ci doar practica disputei, pentru sau împotriva unei teze, ceea ce dezvolta, o dată cu memoria și suplețea spiritului, mania contradicției. Pe durata studiilor, tinerii copiau, pentru a le păstra, un anumit număr de cursuri sau de cărți pe care le închiriau foaie cu foaie, de la bibliotecarul depozitar.”

(G. D'Haucourt, *Viața în Evul Mediu*, 1998)

UNIVERSITĂȚILE

Primele instituții europene de învățământ superior, universitățile, au apărut în Imperiul Bizantin (sec. IX) și Spania musulmană (sec. X). La Constantinopol, cei mai vestiți oratori ai vremii predau teologia și filosofia, cu elemente din gândirea lui Platon, urmate de istorie, matematică, geografie și medicină; de un larg renume se bucura și Cordoba, unde veneau la studii tineri din diverse țări europene.

În Europa apuseană, universitățile au apărut la începutul secolului al XIII-lea, ca asociații profesionale asemănătoare breslelor, care îi întruneau pe profesori și studenți (*universitas*). Aceștia vizau eliminarea tutelei episcopale, ba uneori chiar și a celei laice, pentru a apăra, în schimb, independența și privilegiile comunității școlare. Papa le-a dat sprijinul său, eliberându-le de sub controlul episcopului, văzând prin aceasta o posibilitate de întărire a autorității pontificale în zonă.

Cele dintâi universități bine organizate, folosind de model celor care vor urma, au fost cele din Paris (1215), Bologna (1219) și Oxford (1230). Universitatea pariziană, care s-a bucurat de privilegii deosebite acordate de papi și de regii Franței, a devenit un centru vestit de cultură, ceea ce atrăgea la studiu tineri din toată Europa. Ceva mai târziu au luat ființă universitățile din Cambridge (1229), Padova (1222), Roma (1244) și Montpellier (1289), urmate apoi de cele din Europa Centrală: Praga (1348), Cracovia (1364), Viena (1365) și Heidelberg (1387). Dar nu toate universitățile apar în urma unei revolte împotriva puterii. Cea de la Napoli (1224) a fost întemeiată de regele Frederic al II-lea cu scopul de a rivaliza cu universitatea bologneză și de a furniza Regatului Siciliei funcționarii calificați de care avea nevoie. Altele au fost create la inițiativa Bisericii, cu scopul de a combate erezia cathară (Toulouse) sau din dorința de a instala citadele ale civilizației creștine în teritoriile recucerite de la sarazini: Salamanca, Valladolid, Valencia (Spania), Lisabona și Coimbra (Portugalia)

Activitatea în lumea universitară, care era exclusiv masculină, era organizată pe facultăți. Cea mai veche era teologia, urmată de facultatea de drept, unde se preda drept canonic și civil, iar mai târziu medicina, unde se preda anatomia umană și botanica farmaceutică. Învățarea era orală și se făcea în limba latină, constând din prelegeri, exerciții și dispute. Cărțile erau scumpe și rare, iar studenții, adesea, pe lângă cheltuielile de trai și gazdă, trebuiau să-și plătească și magistrul. La acestea se adăuga și durata studiilor, uneori foarte lungă. Examenele aveau loc de Crăciun sau în postul Paștelui și constau din dispute cu examinatorii asupra problemelor studiate. Confirmarea studiilor se făcea prin conferirea unor grade, ale căror denumiri s-au păstrat până astăzi: bacalaureat, licență, masterat, doctorat. Prezența acestor studenți, adesea turbulenți, reprezenta o pepinieră de consilieri și o sursă de prestigiu atât pentru puterea civilă, cât și pentru cea ecleziastică.

Ținând cont de prestigiul dobândit, întemeietori pioși deschid pe proprie cheltuială colegii pentru studenții bursieri, cu scopul de a le asigura o existență mai ușoară. În felul acesta, Robert de Sorbon, la Paris, și John Bolliol, la Oxford, au pus bazele unor așezăminte care s-au menținut în mod glorios până astăzi. În ce-i privește pe magiștri, aceștia proveneau din rândul călugărilor, precum franciscanul Francis Bacon, profesor la Oxford și Paris, sau dominicanii Toma d'Aquino și Albert cel Mare, care aveau să fie canonizați amândoi de Biserică.

După cum s-a putut vedea, o universitate medievală era o corporație și o instituție de învățământ europeană supranațională. Acest fapt era posibil datorită limbii latine, folosită ca instrument unic de comunicare. Astfel, aceste instituții puteau include în rândul lor studenți veniți din toată Europa. Prin urmare, toate universitățile din secolul al XIII-lea aveau caracter internațional, aspect care se va modifica mai târziu, când aceste instituții tind să devină naționale.

*Un curs la Universitate
(miniatură dintr-un
manuscris francez din sec. XV)*

3

„Studentul nu era supus unor condiții de studiu prea rigide. Putea urma cursurile prescrise în ordinea pe care o dorea, în orașul și cu magistrul pe care și-l alegea. John de Salisbury, de pildă, sosește la Paris la vârsta de 14 ani și, timp de 13 ani, studiază toate disciplinele programei, cu 10 sau 12 magiștri, după care trece pentru 2 ani la Chartres ca să studieze gramatica cu Guillaume de Couches, revine din nou la Paris, pentru a studia (...) logica și retorica, și după această lungă peregrinare părăsește Parisul, înapoiindu-se în patrie pentru a preda.”

(O. Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, VI, 2003)

4

„... Regele dorea ca Universitatea din Praga să fie organizată și condusă în toate privințele după modelul și chipul Universității din Paris, unde el însuși petrecuse și studiasse în tinerețea sa. (...) Pentru ca toate aceste măsuri să rămână neștirbite și veșnice, măria sa regele romanilor și rege al Boemiei [Carol de Luxemburg], luminatul întemeietor al acestei universități, întări prin bula sa de aur toate privilegiile și libertățile acordate studenților.”

(*Cronica lui Benes de Weitmil*, în *Quellenbuch...* Viena, 1887)

5

„Noul doctor primea, împreună cu boneta pătrată, un inel, simbol al căsătoriei sale cu știința. Toate acestea îi erau înmânate în cadrul unei ceremonii religioase solemne, investitură asemănătoare, în ordinul său, cu cea a cavalerilor sau cu cea a depunerii jurămintelor la intrarea în călugărie. Ziua se încheia cu petreceri îmbelșugate oferite noilor săi colegi de către cel care obținuse titlul.”

(G. D'Haucourt, *Viața în Evul Mediu*, 1998)

Glosar

CATHARI – membri aparținând unei erezii populare apărute în secolul al XII-lea în sud-vestul Franței. Este distrusă printr-o adevărată cruciadă (1208-1244).

SARAZINI – nume dat populației musulmane din Spania.

UNIVERSITAS – termen ce derivă din dreptul roman și exprimă ideea că studiul privește atât pe profesor, cât și pe studenți, adică totalitatea persoanelor care iau parte la studiu.



ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Analizând textul lecției și documentele, stabiliți:

- Trei aspecte care au determinat înființarea universităților.
- Condițiile de viață și studiu din Evul Mediu.
- Asemănări și deosebiri între condițiile contemporane și cele medievale.
- Numele celui personaj important care a fost student la Paris și a ținut cont ulterior de drepturile acordate acolo studenților.
- Precizați de ce era posibilă și uneori chiar necesară deplasarea între centrele universitare europene.



Un călugăr lucrând la un manuscris

1

Idealul umanist în scrisoarea lui Gargantua către Pantagruel

„Iată pentru ce, fiul meu, te-aș sfătui să folosești anii tinereții tale cu silința învățării, întărindu-ți fără încetare puterile minții și ale sufletului. (...) Să-ți însușești fără greșală limba elină mai întâi, (...) apoi latina și ebraica Sfintelor Scripturi, chiar araba și caldeiana. (...) Să nu rămână nicio cronică pe care să n-o știi pe de rost și să cercetezi cu de-amănuntul toate cele scrise în cosmografia învățărilor care s-au îndeletnicit cu știința aceasta. În ce privește geometria, aritmetica și muzica, m-am străduit să te fac a le prețui de mic copil, pe când aveai cinci sau șase ani. Învăță tot ce nu știi încă, și încearcă să cunoști legile astronomiei. Lasă-i la o parte pe astrologii care citesc în stele (...), sunt lucruri nefolositoare și zadarnice.”

(F. Rablais, *Gargantua*, sec. XVI)

Glosar

SCOLASTICĂ – concepție filosofică aflată la baza învățământului medieval, care se fundamenta pe dogmele Bisericii catolice. Reprezentant de seamă – Toma d'Aquino (1225-1274).

UMANISM – ideologia Renașterii, care așază omul și valorile umane în centrul atenției artiștilor, oamenilor de știință și filosofilor.

LA ÎNCEPUTURILE MODERNITĂȚII

Apariția umanismului în Italia secolului al XIV-lea aducea o concepție nouă despre om, care reflecta, de fapt, aspirațiile, gusturile și sentimentele unei societăți care se îndrepta spre modernitate. Reprezentanții săi urmăreau să pună în valoare omul și demnitatea lui, motiv pentru care cereau un nou sistem educațional. Acesta trebuia să se bazeze pe studiul operelor clasice ale Antichității, mijloc principal în formarea omului desăvârșit, la care să se adauge studiul artelor liberale și al tuturor științelor cunoscute. Învățătura trebuia să devină un mijloc de dezvoltare și afirmare a personalității umane.

Desigur, antichitatea greco-romană era cunoscută învățaților Evului Mediu, dar studiul ei era limitat, conform scolasticii medievale, doar la folosul credinței (să contribuie la explicarea Sfintei Scripturi), pe când oamenii Renașterii îi citeau pe antici din curiozitatea de a descoperi și altfel de oameni decât ei, de a cunoaște realitățile, gândirea și experiențele lor umane. În ce privește Biserica, umaniștii considerau că adevăratul creștin trebuie să cunoască perfect cuvântul și faptele lui Hristos, pe care să le urmeze, iar mesajul Evangheliei să fie înțeles de toată lumea. Este motivul pentru care ei caută manuscrisele cele mai vechi ale scrierilor sfinte, scoțând în evidență adaosurile și transformările de texte făcute în favoarea Bisericii. Prin ideile lor, umaniștii anunțau deja apariția Reformei, iar în transmiterea acestor idei un rol esențial l-a avut răspândirea tiparului și apariția tipografiilor.

Ca urmare, în vremea Renașterii se renunță treptat la învățământul cu orientare preponderent teologică, dezvoltându-se în mediul orășenesc școli laice (gimnazii, colegii) în care se învățau științele (matematică, astronomie, mecanică și științele naturii). Elevii primeau o educație practică, urmărindu-se dezvoltarea inteligenței și a forțelor lor creatoare. Astfel, după ce deprindea scrisul, cititul și socotitul într-un prim ciclu, corespunzând școlii elementare de astăzi, copilul parcurgea ciclul următor, rezervat în principal lecturii și comentării clasice, numit și „școala umanistă”, sau, pentru cei care urmau să se ocupe de comerț și prăvălie, „școala abacului”. Pentru tinerii care erau destinați unui meșteșug, pregătirea se făcea într-un mod bine organizat în cadrul breslei.

Treptat, se înmulțesc școlile private, în care învățătorii și profesorii trăiau din veniturile pe care le aduceau acestea, încheindu-se în prealabil contracte cu părinții copiilor. Tabla pentru scris încă nu exista, disciplina era asigurată după metodele clasice, ceea ce stârnea protestele pedagogilor umaniști, iar progresele elevilor erau consemnate într-un catalog. Rolul acestor școli a fost important, ele contribuind semnificativ la eliberarea învățământului de sub controlul Bisericii și la crearea unui nou tip de intelectuali (învățători, profesori, juriști, notari, contabili, negustori, diplomați), care vor forma un grup social independent – o intelectualitate laică – cu aspirații spre un rol mai important în societatea vremii.

Umaniști de seamă, precum François Rablais, Thomas Morus, Erasmus din Rotterdam și, mai ales, Jan Komenski (Comenius), s-au remarcat prin preocupările lor față de educație și morală, prin elaborarea unor manuale. Comenius, autor al lucrării *Didactica magna* (1632), a fost un promotor al laicizării învățământului și al unei școli generale obligatorii și în limba maternă.

Ideile renascentiste au pătruns în secolele XV și XVI în părțile centrale și răsăritene ale Europei prin intermediul tinerilor aflați la studii în universitățile italiene, precum și al umaniștilor italieni și germani care își desfășurau activitatea la curțile din Praga, Buda și Cracovia. Un rol însemnat, în acest sens, l-au avut și universitățile de la Praga, Cracovia, Viena și Pecs, unde modelul de educație umanistă se va impune treptat.

În Transilvania, principalele centre de cultură umanistă au fost curțile episcopale de la Alba Iulia și Oradea, la ultima formându-se și marele umanist de origine română Nicolaus Olahus. La Brașov, J. Honterus a fondat prima tipografie din Transilvania și un gimnaziu organizat pe baze umaniste, iar la Cluj se înființa o universitate iezuită, cu trei facultăți (teologie, filosofie și drept). Despot Vodă (1561–1563) fondează în Moldova colegiul de la Cotnari (*Shola latina*), condusă de umanistul german J. Sommer. Tot umaniștii vor face cunoscută Europei latinitatea românilor.

2

„Lorenzo de Medici avea patruzeci și trei de ani când a murit, iar la cârma orașului stătuse douăzeci și trei de ani. (...) S-a străduit ca în timpul lui toate meșteșugurile și artele să fie mai înfloritoare în Florența decât în celelalte orașe ale Italiei. În primul rând, pentru a sprijini studiile, a întemeiat la Pisa o nouă universitate de drept și arte. (...) A încurajat la fel de mult poezia în limba italiană, muzica...”

(F. Guicciardini, *Cronica Florenței*)

3

„Cu excepția nuanțelor aparținând tradiției naționale, umanismul, Renașterea și Reforma au fost mișcări europene. Aceleași probleme s-au pus de la Oxford la Cracovia, de la Paris la Florența sau de la Roma la Anvers. Și dacă răspunsurile sunt diferite ca formă, ele își au rădăcinile în aceleași izvoare: îndepărtarea concepției medievale despre lume, revenirea la antici, esteticul ca modalitate de cunoaștere a divinității și căutarea unei religii epurate, capabilă să răspândească credința adevărată.”

(S. Berstein, P. Milza, *Istoria Europei*, III, ed. 1998)

4

„Că acest obicei pios nu numai că trebuie păstrat, dar și răspândit e de interes pentru orișice stat creștin și anume ca în orișice societate de oameni, fie aceasta un orașel sau sat, să se înființeze o școală ca loc de educație a tinerimii...”

Fiindcă părinții sunt rareori destoinici de a învăța pe copii, sau că n-au timp, urmează că alți oameni trebuie să-și facă o meserie din aceasta. În chipul acesta, societatea va fi mai bine îngrijită.”

(Jan Komenski, *Didactica magna*, cap. VIII)



Începuturile tiparului

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

- Analizați scrisoarea lui Gargantua și explicați programul instructiv pe care îl conține; precizați dacă acest program corespunde vederilor umaniste.
- Pornind de la documentul 2, stabiliți:
 - Care a fost motivul întemeierii universității din Pisa?
 - Avea întemeietorul acestei universități vreo legătură cu Biserica?
- Citiți cu atenție documentul 3 și rezolvați sarcinile:
 - Identificați trei evenimente care au deschis Europei drumul spre modernitate.
 - Stabiliți cel puțin trei consecințe ale acestor evenimente.
- Explicați opinia lui Jan Komensky despre educarea tinerimii, pornind de la documentul 4.

PRO MEMORIA!

- Instruirea tinerilor în Evul Mediu a fost o prerogativă a Bisericii.
- În universitățile medievale, nivelul intelectual cel mai înalt a fost atins de teologie și filosofia scolastică.
- Ideile pedagogice umaniste au contribuit semnificativ la eliberarea învățământului de sub tutela Bisericii.



Un comandant de oști, Eugeniu de Savoia, și un împărat Habsburg, Iosif al II-lea, care au influențat, prin faptele lor, istoria românilor transilvăneni



1

„De la independența Greciei, țarul nu se gândește decât la nimicirea imperiului, devenit «bolnavul Europei». Scopul său este de a-și asigura protectoratul asupra popoarelor slave și ortodoxe din Balcani, ceea ce i-ar permite să domine cea mai mare parte a peninsulei. Pe lângă aceasta, el dorește mai ales să pună mâna pe strâmtoni pentru a putea să aibă ieșire în Mediterana, ceea ce rușii urmăresc încă de pe timpul lui Petru cel Mare. Obiectivul englezilor este simplu. El constă în protejarea «drumului Indiilor» prin Orientul Apropiat, interzicându-i țarului să domine strâmtonii și să pătrundă cu flota sa în Mediterana orientală.”

(S. Berstein, P. Milza, *Istoria Europei*, IV, ed. 1998)

Protectorat religios și identitate culturală în Europa și în spațiul românesc

„PROBLEMA ORIENTALĂ” ȘI ROMÂNII

Odată cu eșecul militar otoman sub zidurile Vienei (1683), se deschidea în istoria Europei așa-numita „problemă orientală”. Declinul Imperiului Otoman era tot mai evident, iar puteri precum Austria și Rusia aveau tendința de a se substitui dominației turce în spațiul balcanic. Țările Române au devenit una din mizele acestei dispute și, totodată, spațiu al confruntărilor militare. Rusia, care ca țară ortodoxă se considera a treia Romă, își începea seria de războaie antiotomane sub pretextul protejării creștinilor din Balcani. La rândul său, Austria își încheia victorioasă războiul cu turcii prin pacea de la Passarovitz (1718), devenind o putere care va încerca să limiteze tendințele hegemonice ruse.

Percepute în conștiința românilor ca două state tinere și puternice decise să se opună Islamului și să elibereze popoarele balcanice, atât Austria catolică, cât și Rusia ortodoxă arborau stindardul creștin în timpul campaniilor militare antiotomane, menit, de fapt, să ascundă expansiunea lor teritorială. Habsburgii erau dezavantajați în raporturile cu românii care identificau religia cu naționalitatea, iar rușii își învăluiau mai bine expansionismul sub masca ortodoxiei. De aceea, bucurându-se de simpatia unui segment al boierimii și al clerului ortodox, care vedeau în țară un protector al creștinilor, Rusia beneficia în Moldova și Țara Românească de un sprijin important.

Războaiele Rusiei împotriva Turciei au avut, la început, o importanță benefică pentru Țările Române, prin schimbările importante survenite în statutul extern al acestora. Astfel, prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774), Rusia devenea garant al autonomiei românești. Aceasta permitea țarului ca, sub pretextul protecției comunităților religioase ortodoxe, să inițieze presiuni politico-diplomatice și chiar războaie antiotomane, care, de obicei, se desfășurau în spațiul românesc. Chiar dacă se declarase garant al Principatelor Române, țarul îngăduia totuși Austriei să smulgă Bucovina (1775), iar apetitul de cucerire al Rusiei avea să fie satisfăcut prin preluarea Basarabiei (1812).

Oprită în realizarea proiectelor sale orientale de campania napoleoniană din 1812, Rusia avea să revină prin războiul ruso-turc încheiat cu tratatul de pace de la Adrianopol (1829). Țarul devenea acum protector absolut al Moldovei și Țării Românești, pe care le-a ținut sub ocupație până în 1834.

5

„Mai trebuie subliniat și alt rezultat al tratatului de la Adrianopol, care a avut consecințe interne de-a dreptul incalculabile: libertatea comerțului pe Dunăre și Marea Neagră, avantajos cu precădere pentru comerțul britanic cu grâne, dar care, pe plan intern, a însemnat adevăratul început al unei noi burghezii de tip capitalist (...) și care va da, mai târziu, masa de manevră a partidului liberal.”

(N. Djuvara, *Între Orient și Occident*, 1995)

În urma acordurilor încheiate cu Poarta, Rusia dispunea de mijloacele legale prin care exercita o influență copleșitoare la Dunăre. Însăși suzeranitatea otomană asupra Principatelor, redusă la plata tributului, devenise dependentă de voința sa. Prin urmare, temerile românilor față de o efectivă încorporare la Rusia, dezvoltate după anexarea Basarabiei, se vor accentua după 1829.

Profitând de evenimentele de la 1848, rușii reocupă Principatele, iar prin intervenția militară din Transilvania, țarul restaura monarhia habsburgică. Era momentul în care Occidentul devenea conștient de pericolul pe care Rusia îl reprezenta în zona Dunării de Jos. De aceea, câțiva ani mai târziu, când războiul Crimeii a readus în prim-planul politicii europene „problema orientală”, Anglia și Franța se vor implica direct în conflict, iar prin Congresul de pace de la Paris (1856) era stăvilită expansiunea țarilor și se favoriza mișcarea politică românească de impunere a propriei identități și de constituirea statului național.

2

„De când au fost turci în Europa, a fost și o chestiune orientală, și în momentul când Rusia deveni o putere europeană, ea pretinse să rezolve această chestiune în profitul ei.(...) Era vorba să se știe dacă Imperiul Otoman va fi dezmembrat și dacă rușii vor fi lăsați să se stabilească pe Dunăre.”

(A. Sorel, *Chestiunea orientală în secolul al XVIII-lea*)

3

„...noi nici afirmare a puterii și întindere a posesiunilor noastre nu dorim și nici vreo îmbogățire, ci pentru eliberarea sfintei biserici și a popoarelor creștine vrem să luptăm.”

(Petru cel Mare, 1711)

4

„Să vă ridicați o dată cu noi să năpădim asupra turcilor, fiindcă fiecare este dator a-și pune viața pentru a lui lege și pentru a lui patrie.(...) Biruința armatei noastre nu va lipsi de a întări ale noroadelor scopuri, iar după pace, noi le vom da al nostru acoperământ și a noastră milostivire.”

(Ecaterina a II-a, *Manifest către toți creștinii*, 1769)



Congresul de la Paris (1856), pictură de epocă

Glosar

PROBLEMA ORIENTALĂ – problema menținerii echilibrului politic european, în condițiile declinului Imperiului Otoman și ascensiunii ruse, după 1683.

PROTECTORAT – statut internațional care indică cedarea unor prerogative de politică externă ale statului protejat puterii protectoare.

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

Analizând textul lecției și sursele documentare, explicați:

1. Ce se înțelege prin conceptul „problema orientală”? Precizați ce implicații decurg din evoluția acestei „probleme” pentru Țările Române.
2. Cum a influențat conflictul de interese dintre Marile Puteri situația Principatelor?
3. Ce înțelegeau țarii Rusiei prin „protectoratul religios”?
4. Ce avantaje aducea totuși tratatul de la Adrianopol, din 1829?
5. Cum a favorizat Congresul de pace de la Paris (1856) evoluția românilor spre constituirea statului național?

IDENTITATE ȘI PROTECȚIE CULTURALĂ



Steag de luptă și icoana Sfântului Gheorghe dăruite de Ștefan cel Mare Mănăstirii Zografu de la Muntele Athos

1

„Ajutoarele românești către Sfântul Munte sunt cele mai importante din toată istoria Athosului. Ele depășesc orice alte ajutoare slave sau chiar bizantine, reușind în mod constant să întrețină și să salveze Athosul de la ruină, timp de cinci secole (1350–1863), sub lunga dominație otomană, când întreaga Peninsulă Balcanică era pašalâc turcesc. (...) Din anul 1550, pe lângă ajutoarele anuale în bani, domnii români contribuie la susținerea Athosului cu alte ajutoare și mai substanțiale, așa-zisele «metoace» sau «mănăstiri închinete».”

(Arhimandrit I. Bălan, *Pelerinaj la Muntele Athos*, 2005)

Glosar

PRONUNCIAMENT – declarație, acțiune prin care se exprimă protest față de un sistem social-politic.

SECULARIZARE – trecerea unor bunuri aparținând comunității religioase în proprietatea statului.

După prăbușirea Bizanțului sub turci, principii români, rămași singurii domni creștini din Balcani, au dezvoltat un patronaj cultural care s-a exercitat pe diferite căi atât în spațiul românesc, cât și în cel european al ortodoxiei orientale. El s-a manifestat în sprijinirea școlilor în limba română, a bisericii ortodoxe, tipărirea și răspândirea cărților, precum și înzestrarea așezămintelor sfinte cu numeroase danii.

Printre marii protectori medievali ai culturii se numără Ștefan cel Mare, constructor al edificiilor religioase de la Putna, Neamț, Voroneț, dar și al celor de la Râmnicu Sărat (Muntenia), Feleac, Vad (Transilvania) și care a făcut danii importante mănăstirilor de la Muntele Athos, Neagoe Basarab, ctitor al bisericii episcopale de la Curtea de Argeș și, totodată, mare sprijinitor al comunităților ortodoxe de la Ierusalim, Constantinopol, Muntele Athos și Sinai, Matei Basarab și Vasile Lupu, care au făurit o operă culturală de o rară valoare. Ei au impulsivat producția și circulația cărții în limba română prin intermediul tipografiilor de la Câmpulung, Govora și Iași, au creat școli noi: la Iași, un colegiu cu predare în limba latină (1639), iar la Târgoviște o școală superioară greco-latină (1646). Considerându-se un continuator al împăraților bizantini, Vasile Lupu a sprijinit financiar Patriarhia de la Constantinopol, a zidit și a înzestrat cu danii biserica Sf. Paraschiva din Lvov (Polonia) și a ctitorit mănăstirea Sf. Lavra din Moreea (Grecia). Preocupat de dezvoltarea învățământului superior, Șerban Cantacuzino, ctitorul mănăstirii Cotroceni, a înființat Academia domnească din București, care, alături de școala Patriarhiei din Constantinopol, devine un centru de seamă al culturii răsăritene. Tot în timpul său s-a realizat cea mai însemnată traducere în limba română, *Biblia de la București* (1688). Constantin Brâncoveanu a zidit mănăstiri bine înzestrate material (Hurezi, Sâmbăta), a construit palatele de la Mogoșoaia și Potlogi, dezvoltând pentru epoca sa un nou stil arhitectonic, cel brâncovenesc. Sprijinit de mitropolitul Antim Ivireanul, a deschis tipografiile de la Buzău, București, Târgoviște și Snagov, unde s-au tipărit cărți în limba greacă și română, iar în ce privește locurile sfinte de la Athos, Ierusalim și Sinai, avea să fie unul dintre cei mai darnici sprijinitori ai acestora. De fapt, de-a lungul secolelor, domnitorii români au avut un rol important în susținerea acestor așezăminte, fapt pe deplin recunoscut atât de istoriografia greacă, cât și de cea slavă și fericit numit de N. Iorga „Byzance après Byzance”.

În Transilvania, habsburgii au inițiat chiar de la începutul dominației lor o susținută politică de catolicizare a românilor care constituiau populația majoritară. „Uniația” a permis clerului greco-catolic legături culturale cu Roma, sursa latinității, fapt ce a stimulat mișcarea de idei de care și-a legat numele Școala Ardeleană, cu rol important în dezvoltarea conștiinței naționale.

Deși nu vor reuși să participe la viața politică, românii și-au susținut drepturile naționale prin memorii și conferințe, alături de o viață culturală activă, prin „Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român”(ASTRA, 1861). Ridicarea Bisericii ortodoxe la rang de mitropolie (1864), sub conducerea lui Andrei Șaguna, a creat noi oportunități, precum organizarea învățământului confesional în limba română, drept pe care Biserica greco-catolică îl avea din 1850. În felul acesta, cele două biserici devin principalele bastioane ale naționalității române. După instaurarea regimului dualist austro-ungar (1867), elita românească, ce-și imagina până atunci soarta românilor în cuprinsul unei monarhii austriece puternice, va formula treptat un nou ideal național radical, acela al unirii cu România. Încercarea de a da glas suferințelor și doleanțelor românilor ce i-a însuflit pe cei care, în 1892, au redactat un nou memoriu, intitulat *Memorandum* („de ținut minte”), a fost întâmpinată cu indiferență de împăratul de la Viena, dar va provoca reacția oficialităților ungare, care-i vor judeca (mai 1894) și condamna la închisoare pe liderii „memorandiștilor”.

2

„Timp de câteva secole (XV– XIX), Țările Române s-au socotit între cei mai constanți sprijinitori ai așezămintelor culturale de tradiție bizantină din Ierusalim. (...) În 1863, când în România au fost secularizate bunurile conventuale, erau dedicate Ierusalimului 33 de mănăstiri cu averile lor, al căror venit, an de an, lua calea îndepărtatei cetăți din Orientul Apropiat, pentru a permite centrelor de cultură bizantină de acolo continuarea unei existențe cu neputință altfel, sub dominația otomană.”

(V. Cârdeș, C. Simionescu, *Prezențe culturale românești*, 1982)

3

„La mijlocul secolului al XIX-lea, venerabilul așezământ egiptean dispunea în România de veniturile a opt mănăstiri și biserici, a numeroase imobile și a peste 50.000 de hectare de pământ arabil și păduri. Existența însăși a așezământului de tradiție bizantină de pe Muntele Sinai, continuitatea operei lui spirituale, păstrarea tezaurilor sale culturale se explică în bună parte prin relațiile benefico-utile cu Țările Române.”

(V. Cârdeș, C. Simionescu, *Prezențe culturale românești*, 1982)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

1. Citind cu atenție textul lecției și fragmentul din relatarea arhimandritului Bălan, rezolvați următoarele sarcini de lucru: a) Identificați locurile sfinte sprijinite de români. b) Precizați ce erau „metoacele”. c) Comentați contribuția Școlii Ardelene la formarea conștiinței naționale.
2. Analizând, în grupe de lucru, documentele 1-3, stabiliți: a) Durata în timp a ajutoarelor oferite de Țările Române așezămintelor religioase de la Muntele Athos și de la Muntele Sinai. b) Mărimea și uzul veniturilor. c) Semnificația datelor consemnate în anul 1863.
3. Folosind și alte materiale, realizați o dezbatere pe tema „Rolul Țărilor Române în menținerea ortodoxiei orientale.”
4. Pornind de la documentul 4, explicați: a) Momentul elaborării și cine sunt semnatarii acestui document. b) Motivul redactării sale.



Circa 40 000 de români, veniți din toate părțile Transilvaniei, s-au adunat pe 3/15 mai 1848, lângă Blaj, pe o câmpie care de atunci se va numi Câmpia Libertății, și au adoptat o rezoluție în 4 puncte prin care „nația română se declară și se proclamă (...) de sine stătătoare și (...) parte întregitoare a Transilvaniei, pe temeiul libertății egale”.

4

„Inteligența română adunată spre a serba aniversarea zilei de 3/15 mai (...) declară a rămâne neclintită pe lângă principiile și pretențiile proclamate sărbătorește de națiunea română în adunarea generală de la 3/15 mai 1848, iar în special că:

1. Ne pronunțăm pentru autonomia Transilvaniei.
 2. Ne pronunțăm pentru reactivarea articolilor de lege aduși în Dieta de la Sibiu din anii 1863/64...”
- (*Pronunțământul de la Blaj*, 1868)



Conducătorii
Partidului Național Român
care au hotărât alcătuirea
Memorandumului adresat împăratului
Franz Joseph I (1892)



Frescă din Biserica ortodoxă românească din Nürnberg

1

„Legătura cu Dumnezeu, re-găsirea cu cei de-o limbă și o credință, ajutorul fie și cu o vorbă bună – toate acestea le caută românii emigranți atunci când își îndreaptă pașii spre lăcașele de cult din Toronto. În metropola canadiană funcționează aproape 20 de biserici românești. Cele mai multe sunt creștin-ortodoxe, dar există și greco-catolice ori neo-protestante. Mai mari sau mai mici, cu o tradiție mai îndelungată sau dimpotrivă, apărute recent, odată cu creșterea numerică a comunității românești, bisericile încearcă să-i ajute pe oamenii care au ales să ia viața de la capăt.

Cea mai veche este Biserica Ortodoxă Română Sfântul Gheorghe. Fondată în 1954, a fost multă vreme singura biserică românească.”

(Cristina Diac, „Nimic fără Dumnezeu”, în „Jurnalul național”, Ediție de colecție, 30 oct. 2006)

Glosar

EPARHIE – dieceză sau Episcopie; este districtul supus canonic jurisdicției unui episcop.

EXARH – mitropolit primat; în epoca bizantină – locțiitorul împăratului în provinciile imperiului.

EXARHAT – teritoriu asupra căruia se extinde autoritatea unui exarh.

BISERICA ȘI DIASPORA

Diaspora românească s-a format începând de la jumătatea secolului al XIX-lea, când din Transilvania, Banat sau Vechiul Regat românii au emigrat spre centrul Europei și America. Aici au întemeiat comunități distincte, bazate pe biserici și școli, ziare și reviste în limba română, dar s-au și integrat în noua societate, preluând limba și modul de viață din țările de adopție.

În Europa, prezența românilor stabiliți definitiv sau temporar în marile orașe a fost evidențiată prin apariția comunităților religioase. La Paris funcționa o capelă ortodoxă în 1853, iar în 1882, guvernul român cumpără o biserică în Cartierul Latin care este folosită și astăzi. În Germania, pentru negustorii români stabiliți la Leipzig funcționa o capelă (1858–1881), iar la Baden-Baden, prințul Mihail Sturdza, fostul domn al Moldovei, a zidit o biserică ortodoxă (1866) frecventată de românii din împrejurimi. În 1882 a fost pusă sub jurisdicția Mitropoliei Moldovei, sub a cărei oblăduire spirituală funcționează și astăzi. La Viena, unde exista o comunitate românească puternică, funcționa o capelă proprie a acesteia (1907). Acestor comunități avea să li se adauge, în perioada interbelică, comunitatea românilor din Berlin, unde, cu concursul larg al guvernului, a fost cumpărată o biserică evanghelică, împreună cu spațiile corespunzătoare pentru locuințe, birouri și muzeu, toate distruse în urma bombardamentelor (1945).

După terminarea războiului, o mulțime de români (diplomați, studenți, intelectuali, militari) aflați în apusul Europei nu s-au mai întors în țara lor ocupată de trupele sovietice. Lor li s-au adăugat de-a lungul anilor mulțimile de români care s-au refugiat din cauza instaurării dictaturii comuniste. Diaspora românească lua un pronunțat caracter politic, cei mai mulți considerându-se în exil. Printre cei care s-au stabilit în Occident imediat după război s-au găsit mulți preoți și chiar un ierarh român, Visarion Puiu, fost mitropolit al Bucovinei, care avea să reușească în cadrul diasporei românești organizarea unei eparhii, Episcopia Ortodoxă Română pentru Europa Occidentală (1949), cu sediul la Paris. Astăzi, comunitățile românești sunt arondate Mitropoliei Ortodoxe Române pentru Germania și Europa Centrală (1993), cuprinzând parohiile din Germania, Austria, Luxemburg, Suedia, Norvegia și Danemarca, iar restul parohiilor Arhiepiscopiei Ortodoxe Române pentru Europa Occidentală, ridicată și ea, din 2001, la rang de mitropolie.

În Lumea Nouă, mai mult de jumătate dintre românii aflați acolo trăiesc în statele New York, New Jersey, Pennsylvania, Ohio și Michigan. Aici se dezvoltă, având o lungă tradiție, comunitățile ortodocșilor și ale greco-catolicilor. Primii au peste 10 parohii în SUA și circa 20 în Canada, majoritatea păstorite de preoți tineri trimiși din țară. La Ellwood City funcționează mănăstirea Schimbarea la Față (1967), condusă mulți ani de maica Alexandra (fosta principesă Ileana din familia regală română).

În ultima jumătate de veac au fost ridicate multe biserici, unele într-un stil modernist: New York, Philadelphia, St. Louis, Los Angeles, Chicago, Detroit, Cleveland, Akron, Regina ș.a. Acestea au fost vizitate de o delegație a BOR, în frunte cu Patriarhul Iustin, primit și de președintele de atunci Jimmy Carter, urmată apoi de vizitele mitropoliților Antonie al Ardealului și Nicolae al Banatului.

Greco-catolicii funcționează în 17-19 parohii, organizate de papa Ioan Paul al II-lea într-un exarhat apostolic transformat apoi în Dieceza română catolică de rit bizantin.

Alte misiuni române unite se găsesc în America de Sud (Buenos Aires, Sao Paulo și Rio de Janeiro), iar în diaspora europeană la Roma, Paris și München.

Atât Patriarhia Română, cât și Mitropolia Română Unită desfășoară o susținută activitate externă pentru acoperirea nevoilor spirituale ale românilor din diaspora.

2

„Da! Românii sunt un popor religios și se caracterizează prin aceea că s-au strâns mereu în jurul bisericilor și astfel și-au păstrat conștiința națională, altfel ne-am fi pierdut ca popor. Din cadrele bisericii au apărut primii cărturari și în jurul lor s-au înființat primele școli românești. În plus, nenumăratele construcții de biserici și mănăstiri sunt semnul religiozității noastre.”

(S. Constantinescu,
Exil, oameni și idei, 1995)

3

„Patriarhia Română a desfășurat, după cum constatăm, o frumoasă și activă misiune ortodoxă externă, pentru nevoile spirituale ale românilor ortodocși stabiliți în afara hotarelor țării. Acestora li s-au trimis la cerere preoți, cântăreți, cărți și obiecte de cult, publicații bisericești și, unde este cazul, se asigură salarizarea personalului clerical, chiriile caselor parohiale și întreținerea locașurilor de cult.”

(M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 1994)

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

- Citind cu atenție textul lecției, explicați:
 - De ce emigrau românii începând de la jumătatea secolului al XIX-lea?
 - Perioada și zonele de emigrație.
 - Care este situația în momentul de față?
- Comentați nevoia resimțită de românii plecați din țară de a-i regăsi pe cei „de-o limbă și o credință”.
- Studiind documentul 2, explicați sintagma: „Românii sunt un popor religios.”
- Comparați documentele 3 și 4 și stabiliți:
 - Contribuția Bisericii la ajutorarea diasporei.
 - Contribuția statului român, îndeosebi în perioada interbelică.



Preafericitul Patriarh Teoctist participând la ceremonia punerii pietrei de temelie a Bisericii comunității românești din Berlin; sus: macheta acesteia (După „Chemarea credinței”, 2006)

4

„În acest scop, statul român s-a străduit, în anii interbelici, să asigure românilor de dincolo de hotare un regim școlar, cultural, bisericesc, economic etc., corespunzător. (...) Eforturile românești pe linie de stat nu se ridicau, după părerea multora, nici în perioada interbelică, nici mai târziu, la nivelul cerut.”

(I. Scurtu, coord.,
Istoria românilor, VIII, 2003)

PRO MEMORIA!

- În secolele XVIII-XIX, folosind protectoratul religios, Rusia și-a ascuns mai bine expansiunea sub masca ortodoxiei.
- Românii și-au evidențiat apartenența la o comunitate distinctă printr-o activitate culturală intensă și prin susținerea unor prestigioase așezăminte religioase.
- Cu ajutorul Bisericii, românul și-a păstrat tradițiile și conștiința națională chiar și atunci când a ales să trăiască în alte țări.



1

„Nu voim ca din asupriți ce-am fost, să devenim asupritori. Voim să asigurăm libertatea pentru toți și dezvoltarea pentru toate popoarele conlocuitoare. (...) Voim ca fiecare națiune să se poată cultiva în limba ei, să se roage lui Dumnezeu în credința ei și să ceară dreptate în limba ei.

Noi, care am vărsat lacrimi văzând limba noastră scoasă din școli, biserici, justiție, nu o vom lua altora. Nu vom lua puțința vieții de la alții.”
(Discursul lui Iuliu Maniu – Alba Iulia, 1 decembrie 1918)

Reversul medaliai: intoleranța



Un grup de preoți și enoriași care au fost arestați și condamnați în 1952 pentru că au contribuit la refacerea Bisericii Sf. Nicolae Ungureni din Craiova
(După „Lumea credinței”, aprilie 2006)



Una din bisericile din București demolate cu înverșunare: Sf. Vineri (construită în 1650, dărâmată în 1987)

*România și toleranța religioasă în secolul XX

Constituirea noului stat unitar, România Mare, în care majoritatea populației era formată din români (71,9 %), cărora li se alătura un procent însemnat al minorităților etnice (28,1 %), a impus adoptarea unei noi legi fundamentale. Asigurarea libertății confesionale și a egalității de tratament pentru culte a fost unul dintre principiile de bază ale Constituției din 1923. Era reglementată problema împământenirii evreilor prin naturalizare, iar guvernul susținea material toate bisericile importante ale minorităților, precum și școlile lor confesionale, chiar dacă în unele, cum erau școlile maghiare, se manifestau tendințe antiromânești. De fapt, regimul minorităților înscris în Constituția din 1923 izvora din atitudinea tradițională a poporului român de toleranță etnică și religioasă.

După 1930, exacerbarea naționalismului a devenit o caracteristică general-europeană, iar apropierea României de Germania a determinat agravarea situației evreilor. Dar, regimul condus de Ion Antonescu, deși adoptase unele măsuri antisemite, nu a participat la deportarea în masă a evreilor din cadrul „soluției finale”, iar esențial rămâne faptul că „în nicio țară dominată de naziști n-a supraviețuit o așa de mare proporție a populației evreiești” (Dr. Wilhelm Filderman, *Jurnalul de dimineață*, 1946).

După preluarea puterii, regimul comunist din România a vizat limitarea influenței Bisericii asupra societății și s-a bazat pe un comportament duplicitar. Deși a persecutat în mod sistematic Biserica, oficial, însă, autoritățile comuniste susțineau că se asigură o deplină libertate religioasă. Inclusiv în legea cultelor, principiul libertății religioase se regăsea și în cele trei constituții din perioada regimului comunist (1948, 1952 și 1965). Acesta era însă însoțit și de principiul libertății de conștiință, adică dreptul fiecărei persoane de a nu avea o credință religioasă. De asemenea, regimul comunist a dus în mod deschis o propagandă ateistă, care a avut însă rezultate modeste. Au fost interzise școlile organizate de biserici, la fel și instituțiile patronate de acestea care își propuneau să fie un loc de binefacere (azile, orfelinăte, spitale), Biserica urmând să-și limiteze activitatea doar la lăcașurile de cult. În plus, statul comunist continua să participe la salarizarea preoților și episcopilor, folosind acest lucru ca pe un instrument de presiune asupra lor.

Au fost supuse persecuțiilor atât Biserica Catolică, cât și Biserica Ortodoxă, dar cea mai gravă atingere a libertății religioase a fost desființarea Bisericii Române Unite (1948), când s-a trecut la arestarea tuturor ierarhilor greco-catolici care au refuzat să revină la ortodoxie.

Glosar

CONFESIUNE – credință, cult; religie practică de o persoană sau de o organizație religioasă.

NATURALIZARE – procedură prin care se acordă la cerere, unui străin, drepturile de cetățean al statului în care trăiește și muncește.

3

Configurația confesională a României în 1930

Ortodocși	72,2 %
Uniți	7,3 %
Romano-catolici	6,6 %
Calvini	3,9 %
Luterani	2,2 %
Unitarieni	0,4 %
Israeliti	5,5 %
Mahomedani	0,9 %
Diversi	1,0 %

ACTIVITATE INDEPENDENTĂ

- Analizați textul lecției și rezolvați sarcinile de lucru:
 - Motivați de ce, după Marea Unire, crește numărul minoritarilor.
 - Comentați prevederile constituțiilor românești din secolul XX care asigurau libertatea religioasă.
 - Explicați caracterul duplicitar al regimului comunist față de problema religioasă, comentând imaginile.
- Folosind materialele documentare, stabiliți:
 - Dorința lui I. Maniu pentru „fiecare națiune”.
 - Libertățile de care se bucurau cetățenii României Mari.
 - Procentul fiecărei confesiuni religioase în 1930.
 - Relația între culte și minoritățile etnice.

După Revoluția din decembrie 1989, cadrul legal în care își desfășoară activitatea cultele religioase a fost modificat radical prin Constituția din 1991, care prevede egalitatea cetățenilor fără deosebire de credință religioasă. Constituția definește libertatea religioasă, precum și formele ei de manifestare concretă. Cultele religioase sunt libere să se organizeze potrivit statutelor proprii, în condițiile legii, sunt autonome față de stat și se bucură de sprijinul acestuia. De asemenea, statul sprijină cultele prin înlesnirea asistenței religioase în armată, spitale, penitenciare și orfelinate. Tot statul asigură libertatea învățământului religios, potrivit cerințelor specifice ale fiecărui cult.

2

„Art. 5. Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite prin lege.”

„Art. 7. Deosebirile de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita.

Numai naturalizarea aseamănă pe străin cu Românul pentru exercitarea drepturilor politice.”

(Constituția din 1923)

4

Fostul episcop reformat Alexandru Makkai menționa, în 1939, că în eparhia sa, pe lângă menținerea tuturor instituțiilor de cultură maghiară moștenite de la antecesori, a reușit să înalțe 500 de biserici și localuri de școală noi. Apoi a înființat un liceu de fete maghiar, o școală normală de fete, un cămin pentru studenții maghiari de la Universitatea din Cluj...

(După A. Makkai, interviu din ziarul orădean „Nápló”)

5

„Circa un milion de români și un mic număr de ucraineni făceau parte din Biserica greco-catolică. (...) Ungurii erau împărțiți între calvinism și catolicism. Germanii erau fie catolici (șvabii), fie luterani (sașii). Turcii și tătarii erau musulmani. Toate bisericile erau recunoscute de stat și primeau subvenții de la buget.”

(I. Bulei, *O istorie a românilor*, 2007)



Schitul Maicilor, prima încercare de a salva o biserică din fața buldozerelor lui N. Ceaușescu prin translarea pe un alt amplasament

RECAPITULARE / EVALUARE FINALĂ



Învelitoarea de mormânt
a Mariei de Mangop (fragment)

1

Cavalerul și negustorul

„În vreme ce recuzita cavalerului se alcătua din spadă și scut, cea a negustorilor consta din abac și registru contabil. Meșteșugul armelor și turnirul pretindeau îndrăzneală, îndemănare fizică și forță. Comerțul și operațiunile financiare presupuneau în schimb perspicacitate, capacitate de a gândi logic și de a vedea în perspectivă. Stilul de viață al aristocrației se manifesta prin generozitate, permanent oripilată de meschinăria burgheză, cât și prin pompă ori grandoare, gesturi teatrale menite să etaleze, cu fiecare prilej, rolul social al nobilului. În schimb, caracteristicile stilului de viață burghez al negustorului se traduceau prin atenție, seriozitate și acuratețe.”

(A.J. Gurjewitsch, *Individul în Evul Mediu european*, ed. 1994)

2

Vlad Țepeș către brașoveni, 1456

„De aceia vă cerem de la fiecare din voi, cu dragoste (...) să ne trimiteți ajutor 200 ori 100 ori 50 de oameni aleși până Duminica viitoare. Când vor vedea turcii putere de la unguri, vor fi mai moi și le vom spune că viu și mai mulți. Așa că vom putea rândui după cuviință lucrurile noastre și ale voastre.”

(N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, 1932)

Destin uman, destin politic

3

Dostoievski și Petersburgul

„Ca toți romancierii, Dostoievski era un călător neobosit. În cursul peregrinărilor lui spre cămătar sau biserică sau în ipostaza de solicitant al unui acont de la editor sau librar, Dostoievski i-a descoperit în realitatea străină a Petersburgului pe ei, cei mijlocii și umili pe scara socială, negustori și pensionari, funcționari mici și grefieri, prostituate și polițiști, studenți și soldați, i-a întâlnit pe străzi și i-a strămutat în realitatea operei sale. Se revărsau în Petersburg din colțurile cele mai îndepărtate ale imperiului, chemați să dea seama de faptele lor, obligați să se târască în interminabile procese, așteptau, așteptau ani de zile sau o viață întreagă, amanetându-și avutul, făcând muncă de ocazie, rătăciți pe străzile marelui oraș abstract care le rămânea străin.”

(H. Doll, *Dostoievski și Petersburgul*, în *Secolul XX*, 301-303)

4

„Capitala atrage. Seducțiile ei sunt pentru toate gusturile, pentru toate obrazele și pentru toate buzunarele. În orașul meloman și boem nu trece o săptămână fără un concert și câteva spectacole de teatru. Franz Liszt a fost la București în 1847, pianistul Wieniavski a fost invitat în 1881 și a avut o «programă foarte atrăgătoare» (Beethoven, Haydn, Chopin, Händel, Bach). Au mai fost cântăreața italiană Adelina Patti și marea tragediană Sarah Bernhard. (...) În ultimii ani ai secolului, Teatrul Național ajunge la aproximativ 150 de reprezentații anual. Sunt 70 000 de spectatori «platnici» care au a alege între câteva drame – *Ruy Blas* sau *Cele două orfeline* –, între o mulțime de comedii, inclusiv *Femeia îndărătnică*, și numai 5 tragedii, dar tot clasice. La operă se joacă *Bărbierul din Sevilla*, *Aida*, *Cavaleria rustică*, *Faust* și *Traviata*.”

(I. Pavelescu, *În intimitatea secolului XIX*, 2005)

Valorificați-vă cunoștințele!

- Alcătuieți un tabel în care să inventariați, după documentul 1, felul de a fi și aptitudinile cavalerului (aristocratului) și negustorului. Explicați de ce unii au pierdut și alții au câștigat la scara evoluției istorice.
- Prezentați, pornind de la documentul 2, o temă din discursul politic al voievozilor români în relația lor cu alți creștini în fața primejdiei otomane. Dezvoltați apoi subiectul, motivându-l. Formulați o opinie din perspectiva istorică.
- Stabiliți, cu ajutorul documentului 3, imaginea contradictorie a unui mare oraș. După model, alcătuiți un text de 10-20 rânduri al cărui subiect să-l reprezinte așezarea în care locuiți.
- Alegeți, din documentul 4, un domeniu al creației artistice și încercați să definiți, din această perspectivă, orașul București în secolul XIX. Prezentați o mare personalitate culturală a cărei viață și operă sunt legate de capitala țării.

7

I. V. Stalin către liderul comunist Milovan Djilas

„Acest război nu este în trecut, cine ocupă acum un teritoriu își impune propriul sistem. Fiecare își impune propriul sistem oricât de departe pot ajunge armatele sale. Lucrurile nu pot sta altfel.”

(M. Djilas, *Convorbiri cu Stalin*, ed. românească, *Întâlniri cu Stalin*, 1991)

8

„Așa cum s-a prezentat în comunicatul M.A.I., în dimineața zilei de 14 iulie (1947) au fost arestați pe islazul comunei Tămădău, județul Ilfov, în timp ce încercau să se suie în două avioane I.A.R.39 și să fugă în străinătate: Ion Mihalache, N. Penescu, Ilie Lazăr, N. Carandino și alții. Acest grup de conspiratori urma să realizeze în străinătate hotărârile și directivele P.N.Ț. în frunte cu Iuliu Maniu, care constau în organizarea de acțiuni menite să știrbească suveranitatea națională, să primejduiască pacea și să declanșeze războiul civil. Această activitate merge pe linia politicii urmate întotdeauna de P.N.Ț. și intensificată după 23 august 1944.”

(Relatare a lui Teohari Georgescu, în *Viața politică în documente*, 1947, 1994)

9

„La interogatoriu, Iuliu Maniu a recunoscut că a luat inițiativa înființării peste graniță a unui grup de fruntași național-țărăniști: «Scopul desemnat de mine era ca emigrând în străinătate să informez despre situația din România, așa cum trebuie să facă orice șef de partid. Nu era vorba de formarea unui guvern în străinătate, nu am discutat cu ei aceasta și nu admit formarea unui guvern în străinătate. (...) Nu recunosc să fi organizat o acțiune subversivă, aceasta este o calomnie, am căutat ca pe cale politică să dobor guvernul, nu prin violență.»”

(I. Scurtu, *Iuliu Maniu*, 1995)



5

Alianța lui Matei Basarab cu principele Transilvaniei, Gh. Racoczi I, a fost pecetluită la 3 octombrie 1636, când dieta Transilvaniei asigura pe domn că „după cum cere dreptatea buneii vecinătăți”, era gata să-l sprijine în orice soartă și cu orice prilej, oferindu-i adăpost lui Matei Basarab, copiilor și femeilor din Țara Românească „în orașele închise și în cetățile noastre”. Alianța a fost întărită la 12/22 octombrie 1636 la București, de boieri, căpeteniile oștirii și slujitorii care au promis că „vor sta în ajutorul și mențin apărarea măritului principe, împotriva tuturor dușmanilor țării sale, ori de unde ar fi ei, până la capătul vieții noastre și până la pierderea tuturor bunurilor noastre.”

(N. Stoicescu, *Matei Basarab*, 1988)

6

„Și într-acest război [bătălia de la Zărnești, 1690, unde trupele otomane, tătarăști și muntene au învins o armată austriacă] au prins viu pe Heisler, generalul nemților. (...) Și fiind toți acolo atunci aduseră pe Heisler legat, căruia i-a zis Constantin [Brâncoveanu] vodă: «Jupâne Heisler, ți-am adus oaspete» (...), iar el răspunse lui Constantin vodă: «Nu te bucura de această întâmplare, că (...) astăzi am căzut în robie, iar tu ești rob de când te-a făcut tată-tău.»”

(*Istoria Țării Românești din octombrie 1688 în martie 1717*, București, 1959)



E. Organizați-vă în 3-4 grupe, asumându-vă documentele din această pagină și sarcinile de lucru care se referă la ele.

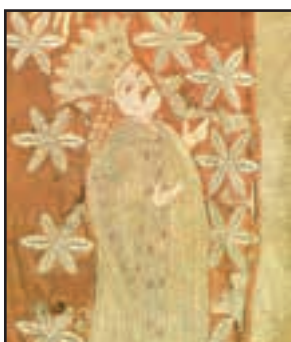
- Caracterizați înțelegerea dintre principii spațiului românesc la jumătatea secolului al XVII-lea (documentul 5). Stabiliți-i antecedentele. Precizați o consecință pentru nivelul raporturilor româno-otomane.
- Motivați afirmația lui Heisler despre robia lui Brâncoveanu (documentul 6). Stabiliți biografia ulterioară a domnului valah. A schimbat ceva, în raporturile cu Poarta, execuția sa?
- Comparați acuzațiile aduse de comuniști lui Iuliu Maniu (documentul 8) cu depozițiile sale la proces (documentul 9), două documente profund contradictorii. Precizați poziția de pe care conducătorul comunist Teohari Georgescu îl acuză pe liderul PNȚ și poziția de pe care acesta se apără. Notați pe 2 coloane asemănările și deosebirile dintre cele două relatări.

F. Odată încheiat demersul asupra documentelor, dezvoltați o dezbatere cu tema „Lupta politică în România secolului XX”, folosind și afirmația lui I.V. Stalin din documentul 7.

CVPRINS

Competențele generale avute în vedere pentru studierea disciplinei ISTORIE în clasa a XII-a:

1. Utilizarea eficientă a comunicării și a limbajului de specialitate.
2. Exersarea demersurilor și acțiunilor civice democratice.
3. Aplicarea principiilor și metodelor adecvate în abordarea surselor istorice.
4. Folosirea resurselor care susțin învățarea permanentă.



I. POPOARE ȘI SPAȚII ISTORICE

Romanitatea românilor în viziunea istoricilor	4
<i>Studiu de caz:</i> *Gh. I. Brătianu despre Marea Neagră	10
Descoperitori de noi spații și culturi (secolele XV–XIX)	12
<i>Studiu de caz:</i> *Civilizația românească văzută de călători străini	18
Călători români acasă și în lume	20

II. OAMENII, SOCIETATEA ȘI LUMEA IDEILOR

Sate, târguri și orașe din Europa și spațiul românesc	26
Viziuni despre modernizare în Europa secolelor XIX–XX	30
Diversitate etnică și confesională în România. Soluții politice	36
Secolul XX între democrație și totalitarism.	40
<i>Studiu de caz:</i> *Construcția democrației și ideologia totalitară în România.	
Oameni, fapte, idei	48
Constituțiile din România	50
<i>Studiu de caz:</i> *Instituții și drepturi cetățenești	56
RECAPITULARE / EVALUARE: Țara și locuitorii	58

III. STATUL ȘI POLITICA

Instituții centrale și autonomii locale în spațiul românesc	60
Geneza statului român – de la proiect politic la realizarea României Mari	64
<i>Studiu de caz:</i> *De la „partida națională” la sistemul politic pluripartidist	70
Redefinirea rolurilor statului după Primul Război Mondial și până la Planul Schuman	72
România postbelică	78

IV. RELAȚIILE INTERNAȚIONALE

Spațiul românesc între diplomație și conflict până la începuturile modernității	88
România și concertul european.	
De la „criza orientală” la marile alianțe ale secolului XX	94
<i>Studiu de caz:</i> *Voci ale diplomației românești din Evul Mediu și până în secolul XX	100
România în perioada Războiului Rece	102
<i>Studiu de caz:</i> *Diplomația românească între Pactul de la Varșovia și integrarea europeană	108
RECAPITULARE / EVALUARE:	
Relații internaționale: conflict și cooperare	110

V. RELIGIA ȘI VIAȚA RELIGIOASĂ

Biserica și școala	112
Protectorat religios și identitate culturală în Europa și în spațiul românesc	118
<i>Studiu de caz:</i> *România și toleranța religioasă în secolul XX	124
RECAPITULARE / EVALUARE FINALĂ:	
Destin uman, destin politic	126

Alexandru Barnea
(coordonator)

Vasile Aurel Manea
Eugen Palade
Bogdan Teodorescu

Istorie

Manual pentru clasa a XII-a



Pentru toate filierele

Se aplică și la clasa a XIII-a, filiera tehnologică, ruta progresivă de calificare profesională.

CORINT

ISBN: 978-973-135-140-7

